

2015

XVI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

1–2 серпня 2015 р.

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Державне управління

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

Соціологія

Технічні науки

Сучасні інформаційні технології

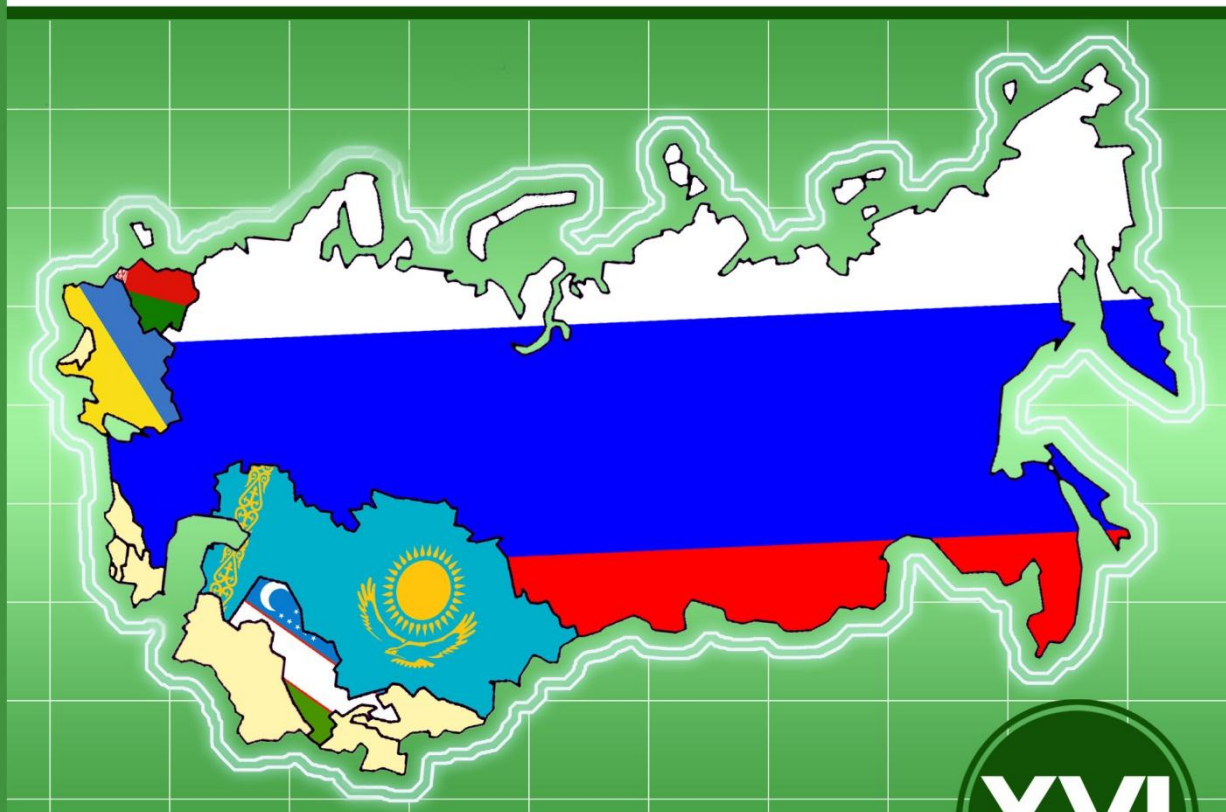
Соціальні комунікації. Медіа.

Фізична культура та спорт

Філологічні науки

Філософія

Проблеми та перспективи розвитку
науки на початку третього тисячоліття
у країнах Європи та Азії



Переяслав-Хмельницький
2015



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у
країнах Європи та Азії»**

1 – 2 серпня 2015 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XVI Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в
странах Европы и Азии»**

1 – 2 августа 2015 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015 р. – 159 с.

Материалы XVI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2015 г. – 159 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко – д.і.н., професор;
Т.М. Боголіб – д.е.н., професор;
Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;
Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;
В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;
В.А. Вінс – к.псих.н.;
Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;
Я.О. Потапенко – д.и.н., профессор;
Т.М. Боголиб – д.э.н., профессор;
Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;
Н.В. Игнатенко – к.п.н., профессор;
В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;
В.А. Винс – к.псих.н.;
Ю.В. Бобровник – к.и.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровник,
А.П. Король,
Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,
А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровник,
А.М. Вовкодав.

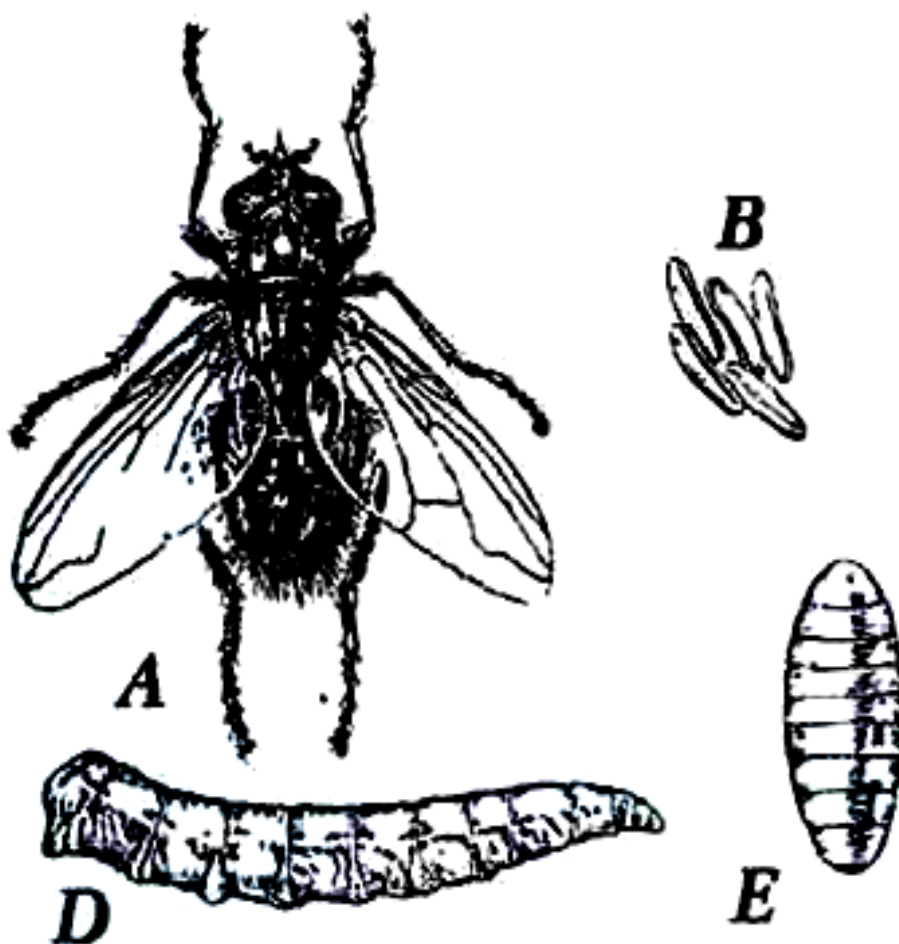
СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Dilbar Abdullayeva, Bahritdin Bozorov
(SamDU dotsent)

UY PASHSHASI (MUSCA DOMESTICA)NING AYRIM BIOEKOLOGIK

Ma'lumki buyuk bobokalonimiz Abu Ali inb Sino ham o'zining asarlarida ko'plab kasallik keltirib chiqaruvchi uy pashshalari haqida bir qancha ma'lumotlarni yozib qoldirganlar. Bu hasharotlarning O'zbekiston sharoitida uchraydigan ikkianotlilar turkumiga mansub turlari ko'p va xilma-xil ekologik guruhlariga mansub. Bu turkum katta va eng yuqori takomillashgan hisoblanib, 80 mingtacha turi ma'lum [1, 2, 4]. Qo'sh qanotlilar turkumining qisqa mo'ylovlilar (Brachycera) kenja turkumiga mansub hasharotlar amaliy jihatdan ahamiyatga ega. Pashshalarning 3000 dan ortiq turi bor. Ular Yer yuzida keng tarqalgan bo'lib, odam va hayvonlarning qonini so'rib oziqlanishi bilan birga, bir qancha invazion va infeksiyon kasalliklarni qo'zg'atuvchilarini tarqatishda muhim zveno bo'lib xizmat qiladi. V.G. Levkovich (1969) ma'lumotiga ko'ra O'zbekistonning turli xil ekologik sharoitlarida qo'sh qanotlilar turkumining sinantrop qisqa mo'ylovlilar kenja turkumining 83 turi aniqlangan, ular 44 ta avlod va 13 ta oilaga mansub [4].

Ma'lumki, qoramol, qo'y, echki, ot va boshqa hayvonlar yashaydigan joylarda go'ng ko'p bo'ladi. U ko'pchilik hayvonlar uchun eng yuqori navli oziq modda hisoblanadi. Qoramol go'ngiga darrov turli xil hayvonlar yopishadi. Chunki go'ng ular uchun oziq manbai, tuxum qo'yib ko'payadigan joy va yashirinib yashaydigan makon hisoblanadi. Go'ngda ayniqsa, pashshalar va ularning lichinkasini uchratish mumkin. Go'ng faunasi o'ziga xos biosenozni tashkil etadi. Go'ngning «yangi», «eski» xiliga va miqdoriga ko'ra, undagi hayvonlarning tur tarkibi va ko'p-ozligi bir xil emas. Yangi go'ngga dastlab qo'shqanotli pashshalar: ko'k pashsha (*Cryptolusilia cornicina*), dala chivini (*Musca corvina*), qora go'ng qo'ng'iz (*Mesembrina meridiana*) kelib yopishadi va tuxum qo'yadi [4].



1-rasm. Uy pashshasi - *Musca domestica*:
A-voyaga yetgan pashsha; B-tuxumi; D-lichinkasi; E-g'umbagi.

Uy pashshasi - *Musca domestica* L. Yer yuzining barcha joylarda tarqalgan va o'ta seppusht hasharot hisoblanadi. Tanasining uzunligi 7-9 mm ga yetadi. Rangi kulrang, oyoqlari va mo'ylovi tukli. Hamma narsa bilan oziqlanadi. Haqiqatan, ular nihoyatda keng tarqalgan hasharotlardan hisoblanadi. Tez ko'payadi. Urg'ochilari bir marta tuxum qo'yganda 70-120 tagacha oq rangli, uzunligi 1-2 mm tuxum qo'yadi. Urg'ochi pashsha tuxumlarini tashlandiqlarda va chirindilarga boy bo'lgan joylarning 1-2 sm chuqurlikka qo'yadi. Bu joylarni tanlash sababi shunda-ki bu yerda yuqori harorat va namlik doimiy saqlanadi. Tuxumlarning rivojlanishi 8 soatdan 50 soatgacha

davom etadi. Lichinkalari chuvalchangsimon, uzunligi 13 mm gacha, oq rangda bo'lib, boshi va oyoqlari bo'lmaydi. 3-25 kundan va 3 marotaba tullashdan keyin, lichinkalari quruq va salqin joylarga o'rmalab ketadi va g'umbakka aylanib, pupariyni (lichinkalarning qattiq po'sti) hosil qiladi. G'umbak davri 3 kungacha davom etadi. Voyaga yetgan pashshalar odatda 2 haftadan bir oygacha, ayrim vaqtlarda ikki oygacha yashashi mumkin. G'umbakdan chiqishidan 36 soatdan keyin ular ko'payishga kirishadi. Uy pashshasi yilda 15 martagacha avlod beradi. Ular xar xil yuqumli va invazion kasalliklar tarqalishida vositachi rolini o'ynaydi [3, 4]. Bizlar uy pashshasining bioekologik xususiyatlarini to'liq o'rgangan xolda, uning lichinkalaridan parrandachilikda foydalanish imkoniyatlarini o'rganmoqdamiz.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алимджанов Р.А., Бронштейн Ц.Г. Беспозвоночное животные Зарафшанской долины. Тошкент изд – во АН Уз ССР, 1950г.
2. Весёлкин Г.А. Борьба с мухами в животноводстве. М.: Колос, 1966.
3. Қулмаматов А. «Умуртқасиз паразит ҳайвонлар». Тошкент, «Ўқитувчи» нашр., 1988.
4. Халимов Ф.З., Бахронова Д. Синантроп пашшаларни ўрганиш ва унинг аҳамияти. Самарқанд, 2012.

Даниёр Камилав
(Наманган, Ўзбекистон)

БЕККРОСС – ДУРАГАЙЛАРИДА ҒЎЗА ГЕНЕТИК КОЛЛЕКЦИЯСИ ЛИНИЯЛАРИНИНГ ТОЛА УЗУНЛИГИ ВА ТОЛА ЧИҚИМИНИ ЎРГАНИШ

Жахон пахта бозорида пахта хомашёсининг сифати унинг нархланишида муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ғўза ҳосилдорлигининг ва тола сифатининг асосий компонентлари бўлган тола чиқими ҳамда тола узунлиги белгиларининг қимматли генманбаъси бўлган ғўза генетик коллекцияси линияларида ва уларни частиштиришдан олинган турли авлод дурагайларида ирсийланишини ўрганиш вазифаси долзарбдир. Шунинг учун ғўза генетик коллекцияси линияларининг дурагай авлодларида, айниқса беккросс- дурагайларида тола узунлиги ва тола чиқишининг белгиларининг ирсийланишини ва намоён бўлишини ўрганиш бўйича татқиқот олиб бормоқдамиз.

Тола узунлиги ва тола чиқишининг ирсийланишини ўрганиш учун бошланғич материал сифатида Ўзбекистон Миллий Университетида акад.Ж.А. Мусаев раҳбарлигида яратилган ғўзанинг *G.hirsutum.L.* турига мансуб генетик коллекция таркибига кирувчи чигит ва кўсаги йирик, тола индекси ва чиқиши юқори, чигити тўлиқ тукланишли бўлган ота-она Л-620, Л-4112 линияларидан фойдаланилди.

Олинган натижалар статистик жиҳатдан ўрганилиб, ўртача арифметик қиймат (\bar{X}), ўртача арифметик хатолик (m) ва вариация миқдори (v) аниқланди. Тадқиқотларимизнинг асосий мақсади ғўза генетик коллекцияси линияларининг дурагай авлодларида, айниқса беккросс- дурагайларида тола узунлиги ва тола чиқиши белгиларининг ирсийланишини ва намоён бўлишини ўрганишдан иборат.

Тадқиқотларимизда тола узунлиги бўйича кўрсаткичлар Л-620 ва Л-4112 линиялар комбинациясида бошланғич ота-оналарда, яъни Л-4112 линиясининг тола узунлиги 36.5 мм ва Л-620 линиясининг тола узунлиги 34.5 мм тенг бўлган, стандарт оғиш 2,21; 1,77 мувофиқ равишда, ўзгарувчанлик коэффициенти 6,41% ва 4,85% ни мувофиқ равишда ташкил қилди.

Биринчи F_1 авлодида ўртача тола узунлиги 36.9 мм бўлиб, h_r доминантлик кўрсаткичи 1.4 ни, стандарт оғиш 1,81 ни, вариация коэффициенти 5,21% ни ташкил қилди.

Иккинчи F_2 Л-620 х Л-4112 авлод дурагайларида ҳам ўртача тола узунлиги 36.9 мм га, стандарт оғиш 1,61 ни, вариация коэффициенти 4,36% ни ташкил қилди.

F_B беккросс - дурагайларида Л-620 линияси билан бўлган F_B (Л-620 х 4112) х Л- 620 дурагайларида тола узунлиги 36.9 мм ни, ҳамда Л-4112 линияси билан бўлган F_B (Л-620 х 4112) х Л- 4112 дурагайларида тола узунлиги 37.7 мм ни, стандарт оғиш 1,28;1,73, ўзгарувчанлик коэффициенти 3,47% ва 4,58% мувофиқ равишда эга бўлди.

Демак, Л-4112 ва Л-620 линиялар комбинацияси F_1 авлодида тола узунлиги ижобий ўта доминантлик типиде ирсийланган, яъни биринчи авлод дурагайларида позитив гетерозис юзага келган, иккинчи F_2 авлод ва F_B беккросс-дурагайларида тола узунлиги бошланғич формаларидан юқори бўлган ўртача кўрсаткични намоён қилди. Бу эса тола узунлиги белгиси бўйича ижобий трансгрессия намоён бўлганидан далолат беради (1- жадвалда).

Тола узунлиги бўйича ота-она шакллари, биринчи, иккинчи ва беккросс дурагайларининг кўрсаткичлари

Линиялар	Тола узунл.	S	1- жадвал	
			V	h_r
Л-4112	36.5	1,77	4,85	
Л-620	34.5	2,21	6,41	
F_1 Л-620 х 4112	36.9	1.81	5,21	1,4

F ₂ Л-620 х 4112	36.9	1,61	4,36	
F _B (Л-620 х 4112)хЛ- 620	36.9	1,28	3,47	
F _B (Л-620 х 4112)хЛ- 4112	37.7	1,73	4,58	

Шунингдек ушбу линияларнинг тола чиқиши белгисининг ирсийланиши бўйича тўхталадиган бўлсак, Л-620 ва Л-4112 линиялар комбинациясида бошлангич ота-оналарда, яъни Л-620 линиясининг тола чиқиши 35.4% ва Л-4112 линиясининг тола чиқиши 35% га тенг бўлган, стандарт оғиш 2,48; 2,55, вариация коэффиценти 7,01% ва 7,29%га мувофиқ равишда тенг бўлди.

Биринчи F₁ авлодида ўртача тола чиқиши 34.7% бўлиб, h_p доминантлик кўрсаткичи = -2.44, стандарт оғиш 1,19, вариация коэффиценти 3,42% ни ташкил қилди.

Иккинчи F₂ Л-620 х Л-4112 авлод дурагайларида эса ўртача тола чиқиши 36.4% га, стандарт оғиш 2,50, вариация коэффиценти 6,87%, Л-620 линияси билан бўлган F_B (Л-620 х 4112) х Л- 620 беккросс - дурагайларида тола чиқиши 38.8%, ҳамда Л-4112 линияси билан бўлган F_B (Л-620 х 4112) х Л- 4112 беккросс -дурагайларида тола чиқиши 39.1%, стандарт оғиши 2,83; 3,11, ўзгарувчанлик коэффиценти 7,29% ва 7,96% ни ташкил қилди.

Демак, Л-620 ва Л-4112 линиялар комбинацияси F₁ авлодида тола чиқиши салбий ўта доминантлик типига ирсийланган, яъни биринчи авлод дурагайларида негатив гетерозис юзага келган. Иккинчи F₂ авлод ва F_B беккросс-дурагайларида тола чиқиши бошлангич формаларидан юқори бўлган ўртача кўрсаткични намоён қилди. Бу эса тола чиқиши белгиси бўйича ижобий трансгрессия ҳодисаси юзага келганидан далолат беради (2- жадвал).

Тола чиқиши бўйича ота-она шакллари, биринчи, иккинчи ва беккросс дурагайлариининг кўрсаткичлари

2- жадвал

Линиялар	Тола чиқиш	S	V%	h _p
Л-4112	35	2,55	7,29	
Л-620	35.4	2,48	7,01	
F ₁ Л-620 х 4112	34.7	1.19	3.42	-2.44
F ₂ Л-620 х 4112	36.4	2,50	6,87	
F _B (Л-620 х 4112)хЛ- 620	38.9	2,83	7,29	
F _B (Л-620 х 4112)хЛ- 4112	39.1	3,11	7,96	

Тадқиқотларимизда тола узунлиги бўйича вариацияланиш қаторларига назар ташласак бунда Л-620 линиясининг тола узунлиги бўйича ўртача кўрсаткич 34.7мм, 31-37мм оралиғида 4та синф кўламида жойлашган ва кўрсаткичлар ўнг томонга силжиган (3-жадвал).

Л-4112 линиясининг тола узунлиги ўртача кўрсаткичи 36,5 мм, 31-39 мм оралиғида 5та синф бўлиб жойлашган ва кўрсаткичлари ўнг томонга силжиган.

Биринчи авлод F₁ Л-620 х Л-4112 дурагайларида тола узунлигининг ўртача кўрсаткичи 36.9 мм, 33-39 мм оралиғида 4 та синф кўламида жойлашган ва уларнинг кўрсаткичлари ўнг томонга силжиган.

Иккинчи авлод F₂ Л-620 х Л-4112 дурагайларида тола узунлигининг ўртача кўрсаткичи 36.7 мм, 31-39 мм оралиғида 5 та синф бўлиб жойлашган, кўрсаткичлари ўнг томонга силжиган.

Шу билан бирга Л-620 ва Л-4112 линияларига қайта чатиштирилган беккросс- дурагайларида тола узунлигининг ўртача кўрсаткичи 37.4 мм, 38.1 мм мувофиқ равишда, улар 31-39 мм оралиғида 5 та синф кўламида жойлашган ва кўрсаткичлар силжиши ўнг томонга оғанлиги маълум бўлди.

3-жадвалдан кўриниб турибди-ки бошлангич ота-она Л-620 ва Л-4112 линияларига нисбатан тола узунлиги бўйича биринчи, иккинчи авлод ва беккросс–дурагайларида ҳам худди ота-оналарига ўхшаш вариацион ўзгарувчанлик кўрсаткичлари ижобий ҳолда ўнг томонга силжиган.

3- жадвал

Тола узунлигининг вариацион ўзгарувчанлиги

Материаллар	Тукла ниш типи	n	Синфларнинг ўртача кўрсаткичлари					X±m	σ	V
			31	33	35	37	39			
Л-620	ОС	71	8	39	14	10		34,7±0,20	1,73	4,99
Л-4112	ОС	55	2	6	26	17	4	36,6 ± 0,24	1,78	4,87
F ₁ Л-620х Л-4112	ОС	24		2	11	9	2	36,9 ± 0,32	1,55	4,22
F ₂ Л-620 х Л-4112	ОС	36	1	4	13	16	2	36,8±0,29	1,74	4,74

Фв (Л-620 х Л-4112) х Л-620	ОС	84		3	25	50	6	37,4± 0,14	1,31	3,49
Фв (Л-620 х Л-4112) х Л-4112	ОС	91	1	3	14	41	30	38,2±0,18	1,71	4,49

Тадқиқотларимизнинг тола чиқиши вариацион ўзгарувчанлигининг таҳлилида Л-620 линиясининг ўртача тола чиқиши 35.2%, 31-39% оралиғида 5та синф кўламида жойлашган. Л-4112 линиясининг ўртача тола чиқиши 34.9% бўлиб, 31-41% оралиғида 6 та синф кўламида жойлашган (4-жадвал). Ушбу линияларнинг биринчи авлод

4- жадвал

Тола чиқишининг вариацион ўзгарувчанлиги.

Материаллар	Тук ла ниш	n	Синфларнинг ўртача кўрсаткичлари								X±m	σ	V
			31	33	35	37	39	41	43	45			
Л-620	ОС	71		6	15	24	10	10	2	4	38.7±0.36	3.04	7.86
Л-4112	ОС	55	3	10	15	14	10	3			35 ±0.34	2.57	7.37
F ₁ Л-620х Л-4112	ОС	24	5	9	9	1					34.8±0.34	1.69	4.87
F ₂ Л-620 х Л-4112	ОС	36	6	8	11	7	4				36.4±0.41	2.49	6.83
Фв (Л-620 х Л-4112) х Л-620	ОС	84		8	14	24	21	12	2	3	38.8±0.31	2.84	7.34
Фв (Л-620 х Л-4112) х Л-4112	ОС	91		8	17	23	18	16	7	1	39 ± 0.32	3.06	7.84

F₁ Л-620 х Л-4112, ҳамда иккинчи авлод F₂ Л-620 х Л-4112 дурагайларида тола чиқишининг ўртача кўрсаткичи 34.8%, 36.4% мувофиқ равишда бўлиб, 31-39% оралиғида 5 та синфда жойлашган, кўрсаткичлар оғиши чап томонга силжиган.

Шунингдек беккросс - дурагайларида тола чиқишининг ўртача кўрсаткичи 38.7% ва 39% мувофиқ равишда бўлиб, 33-45% оралиғида 7 та синф кўламида жойлашган ва кўрсаткичлар чап томонга силжиган.

4-жадвалда кўриниб турибди-ки Л-620 ва Л-4112 линияларининг биринчи, иккинчи авлод дурагайларида вариацион ўзгарувчанлик кўрсаткичлари чап томонга силжиганлиги, лекин беккросс-дурагайларида тола чиқиши бўйича вариацион ўзгарувчанлик кўрсаткичлари ўнг, яъни ижобий томонда мавжудлиги маълум бўлди. Бу эса беккросс-дурагайларида тола чиқиши юқори бўлган рекомбинант ўсимликларни танлаб олиш имкониятини беради.

Хулоса қилиб айтганда ғўза генетик коллекцияси линияларини чатиштиришдан олинган F₁, F₂ ва F_в дурагайларида тола узунлиги белгисининг ирсийланиши, ҳамда F₁ дурагайларида унинг доминантлик даражасининг таҳлилига кўра, тола узунлиги бўйича комбинацияга боғлиқ холда F₁ авлодида оралик ва ижобий ўта доминантлик типларида ирсийланган. Л-4112 ва Л-620 линиялар комбинацияларининг иккинчи F₂ авлод ва F_в беккросс - дурагайларида тола узунлиги бошланғич формаларидан юқори бўлган ўртача кўрсаткични намоён қилди. Бу эса тола узунлиги белгиси бўйича ижобий трансгрессия намоён бўлганидан далолат беради.

Ғўза генетик коллекцияси линияларини чатиштиришдан олинган F₁, F₂ ва F_в дурагайларида тола чиқиши белгисининг ирсийланиши, ҳамда F₁ дурагайларида унинг доминантлик даражасининг таҳлилига кўра, тола чиқиши бўйича комбинациялар F₁ авлодида салбий ўта доминантлик типиди ирсийланган, яъни биринчи авлод дурагайларида негатив гетерозис юзага келган. Иккинчи F₂ авлод ва F_в беккросс-дурагайларида тола чиқиши бошланғич формаларидан юқори бўлган ўртача кўрсаткични намоён қилди. Бу эса тола чиқиши белгиси бўйича ижобий трансгрессия ҳодисаси юзага келганидан далолат беради.

Ушбу Л-4112 ва Л-620 линияларининг беккросс – дурагайларида тола узунлиги ва тола чиқиши белгиларининг ота-она, биринчи ва иккинчи авлод дурагайларида нисбатан юқори бўлган рекомбинант ўсимликлар улуши кўпроқдир. Бу эса беккросс-дурагайларида тола чиқиши ва тола узунлиги юқори бўлган рекомбинант ўсимликларни танлаб олиш имкониятини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абзалов М.Ф. Генетика и феногенетика важнейших признаков хлопчатника *G.hirsutum* L: Дисс. доктор биолг. наук в форме научного доклада. -Москва. 1991. -84 с.
2. Абзалов М.Ф. *Gossypium hirsutum* L Ғўзада генларнинг ўзаро таъсири. Ўзбекистон Р.Ф.А. фан нашриёти. Тошкент 2010
3. Тўйчиев Х.Ю., Айрим ғўза нави ва тизмаларида морфобиологик ва хўжалик белгиларининг ирсийланиши. ЎзРФА Генетика ва ЎЭБИ. “Ғўзанинг дунёвий хилма-хиллиги генофонди-фундаментал ва амалий тадқиқотлар асоси” Тошкент 2010 й. 126-128 бет

4. Усманов С., Хударганов К., G.barbadense L турига мансуб ғўза F₂ дурагайларининг қимматли хўжалик белгилари ва гуллари ўртасидаги корреляция коэффициенти. Агроилм журнали, 2011. №17. 5-6 бет. УЎТ: 633.511.631.523.633.51.575.23.581.167 (ЎзФСҲИТИ)

Татьяна Пилипенко, Евгений Телестаков
(Киев, Украина)

ЗАЩИТНЫЕ И БИОЦИДНЫЕ СВОЙСТВА ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СОЛЕЙ ПИРИДИНИЯ

Изучено защитные и биоцидные свойства солей N-ацилметилпиридиния при микробно индуцированной коррозии (МИК) стали 08КП, вызываемой сульфатредуцирующими бактериями (СРБ). Выявлено соединения, проявляющие наиболее высокое ингибирующее действие в среде Посгейта «В» в присутствии СРБ.

Введение

Коррозия, как известно [1], приводит к большим потерям металла, преждевременному выходу из строя промышленного оборудования, загрязнению окружающей среды продуктами его разрушения. Одними из наиболее опасных видов коррозионных разрушений, наблюдаемых в природных и производственных условиях, являются процессы, вызываемые сульфатредуцирующими бактериями (СРБ) [2 - 4]. В результате коррозии, инициируемой и катализируемой СРБ, выходят из строя трубопроводы, оборудование нефтяной и газовой промышленности, бензобаки и др. Так, например, только в нефтедобывающей промышленности около 80 % коррозионных разрушений осуществляется за счет жизнедеятельности СРБ, находящихся в продукции нефтяных скважин [2, 3]. Помимо этого, для растворения карбонатов, имеющих в нефтяных пластах, скважины с определенной периодичностью подвергаются кислотной обработке, которая приводит к существенному увеличению притока нефти из карбонатных отложений, однако, может сопровождаться коррозионным разрушением оборудования, что требует применения ингибированных кислот [1]. В связи с этим в настоящей работе в качестве ингибиторов-биоцидов микробно индуцированной коррозии (МИК) стали, вызываемой СРБ, исследованы экологически безопасные соли N-ацилметилпиридиния (АМП), являющиеся эффективными ингибиторами кислотной коррозии металлов [5 - 7].

Материалы и методы исследований

Микробиологические исследования проводили при 30°C на пластинчатых образцах стали 08КП в герметичных сосудах со стерильной питательной средой Посгейта «В» (K₂HPO₄ – 0,5 г, NH₄Cl – 1 г, CaSO₄ – 1 г, MgSO₄·H₂O – 2 г, FeSO₄·H₂O – 0,5 г, лактат Na – 5 г, дрожжевой экстракт – 1 г, вода – 1 л, pH 7,0 – 7,5) [2], инокулированной СРБ (штамм Киев-10), в которую при концентрации 4·10⁻³ моль·л⁻¹ вводили соли АМП. Продолжительность испытаний составляла 6 месяцев. Эффективность защиты стали исследованными соединениями оценивали величинами степеней защиты Z от коррозии [5]. Методом предельных десятикратных разведений [2] определяли количество бактериальных клеток, содержащихся в исследуемых растворах до и после проведения испытаний. Поляризационные кривые снимали в потенциодинамическом режиме со скоростью развертки 0,5 мВ·с⁻¹ на стальном электроде в исходной и ингибированной среде Посгейта «В», содержащей СРБ.

Результаты исследований и их обсуждение

Проведенными испытаниями установлено, что введение в среду Постгейта «В», содержащую 1·10⁷ кл·мл⁻¹ раствора СРБ, большинства солей АМП полностью подавляет жизнедеятельность бактериальных клеток, снижая их титр к концу проведения испытаний до нуля, и эффективно защищает сталь 08КП от коррозионных разрушений (Z = 90 - 97 %). Заметного изменения массы стальных образцов и их внешнего вида в присутствии в агрессивной среде исследованных соединений не наблюдается.

Результаты визуального осмотра прокорродировавших образцов и инокулированных растворов показали, что в неингибированной среде Постгейта «В» на поверхности стали образовалась тонкая черная пленка сульфида железа, которая легко удалялась при ее механической обработке, а под ней обнаруживались локальные очаги коррозии в виде отдельных питтингов. При этом произошло окрашивание прозрачных растворов в черный цвет. В ингибированных средах количество FeS, покрывающее поверхность стали, значительно уменьшилось и образования на ней питтингов не наблюдалось. Наиболее высоким защитным действием в инокулированной среде обладают соли пиридиния, содержащие в своем составе адамантильные заместители, обладающие значительной кроющей способностью [6]. Состояние поверхности образцов, выдержанных в ингибированных растворах, осталось примерно таким же, как и до проведения испытаний (поверхность гладкая, блестящая, без каких-либо локальных очагов коррозии). Окраска агрессивной среды при этом практически не изменилась. Однако введение в инокулированный Посгейт «В» соединения, содержащего в пиридиниевой части арилтиокарбамидную группу, практически не влияет на количество бактериальных клеток и вызывает стимулирование МИК стали. Такое поведение серосодержащей добавки находится в хорошем соответствии с данными работы [8], согласно которым производные тиомочевины, являясь источниками питания бактерий, практически не влияют на рост клеток СРБ и незначительно ингибируют либо даже стимулируют коррозию сталей в инокулированных средах.

Защитное действие исследованных солей, являющихся поверхностно-активными веществами (ПАВ) катионного типа [5 - 7], связано, вероятно, с проявлением ими эффекта межмолекулярного

синергизма, наблюдаемого для катионоактивных органических соединений и сероводорода, являющегося основным продуктом метаболизма СРБ. Известно несколько причин, обуславливающих повышение эффективности четвертичных солей аммония или пиридина. Так, согласно представлениям, развиваемым в работе [8], адсорбция на поверхности железа HS^- и молекулярного сероводорода приводит к изменению заряда его поверхности и облегчению адсорбции катионоактивных ПАВ. Помимо этого, анионы HS^- и S^{2-} , образующиеся при диссоциации сероводорода, за счет эффекта электростатического взаимодействия с органическими катионами, могут участвовать в формировании адсорбционных слоев и приводить к образованию более упакованных пленок ингибитора.

Возможность адсорбции солей АМП в присутствии СРБ на поверхности стали и их влияние на кинетику частных реакций (катодной – восстановления кислорода и анодной – ионизации металла) в среде Постгейта «В» подтверждается вольтамперными измерениями. Так, при их наличии в инокулированном растворе происходит увеличение поляризации катодной и анодной реакций коррозии стали, а также смещение ее стационарного потенциала в более положительную сторону.

Введение в агрессивные среды исследованных соединений, также как и других солей пиридина [2, 8], основным адсорбционным центром которых является пиридиновый фрагмент, может приводить к значительному снижению поверхностной концентрации частиц, участвующих в реакции сульфатредукции ($SO_4^{2-} + 8H_{ад.} + H^+ \rightarrow HS^- + 4H_2O$) [8], инициирующей МИК стали в присутствии СРБ. В результате этого, вероятно, происходит подавление жизнедеятельности бактерий и уменьшение количества их клеток в растворе.

Выводы

1. Проведенные исследования показали, что большинство солей N-ацилметилпиридиния являются хорошими биоцидами и ингибируют МИК стали в присутствии СРБ.
2. Высокие антикоррозионные ($Z = 90 - 97 \%$) и биоцидные ($t_{imp} \text{ СРБ} = 0 \text{ кл.мл}^{-1}$) свойства исследованных соединений связаны, прежде всего, с наличием в их составе пиридинового фрагмента.
3. Наиболее эффективными ($Z = 95 - 97 \%$) из введенных в инокулированную среду добавок оказались полифункциональные соли пиридиния: 2-метил-1-(1-адамантоил)метилпиридиний бромид, 2-амино-1-(1-адамантоил)метилпиридиний бромид и 2-(1-адамантоил)-амино-1-фенацилметилпиридиний бромид.

Литература:

1. Антропов Л.И., Макушин Е.М., Панасенко В.Ф. Ингибиторы коррозии металлов. – К.: Техніка, 1981. – 183 с.
2. Андреюк К.І., Козлова І.П., Коптева Ж.П. та ін. Мікробна корозія підземних споруд. – К.: Наукова думка, 2005. – 259 с.
3. Корякова М.Д., Никитин В.М., Спешнева Н.В. // Защита металлов. – 1999. – Т. 35, № 1. – С. 72 – 75.
4. Розанова Е.П., Ентальцева Л.А. // Микробиология. – 1999. – Т. 68, № 1. – С. 100 – 106.
5. Юрченко Р.И., Погребова И.С., Пилипенко Т.Н., Красько Е.М. // Журнал прикладной химии. – 2003. – Т. 76, № 11. – С. 1814 – 1818.
6. Юрченко Р.И., Погребова И.С., Пилипенко Т.Н., Шубина Т.Е. // Журнал прикладной химии. – 2004. – Т. 77, № 7. – С. 1132 – 1135.
7. Юрченко Р.И., Погребова И.С., Пилипенко Т.Н., Шубина Т.Е. // Журнал прикладной химии. – 2006. – Т. 79, № 12. – С. 1993 – 1997.
8. Погребова И.С., Пуриш Л.М., Козлова И.А., Туовинен О.Х. // Вопросы химии и химической технологии. – 1999. – № 1. – С. 268 – 270.

Научный руководитель:

кандидат технических наук, доцент, Пилипенко Татьяна Николаевна.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ірина Арсененко, Лариса Донченко, Ірина Донець, Олеся Топалова
(Мелітополь, Україна)

ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ (НА МАТЕРІАЛАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) України виконують основне завдання - збереження і відтворення генофонду тваринного та рослинного світу, унікальних природно-територіальних комплексів; є складниками рекреаційно-туристичного потенціалу (РТП) території.

Частка заповідності по регіонах України неоднакова, що становить у Харківській, Кіровоградській, Київській, Дніпропетровській та Вінницькій областях менш ніж 1%; у м. Києві, в Хмельницькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях до 14% і більше [1]. Загальна чисельність територій та об'єктів ПЗФ складає майже 7 тисяч. У структурі ПЗФ виділяють 11 категорій об'єктів: 3025 пам'яток природи, 2632 заказники, 753 заповідних урочищ, 538 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 44 регіональних ландшафтних парків.

В Україні 591 об'єкт ПЗФ має статус державного значення, з них: 292 заказники, 132 пам'ятки природи, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 20 дендрологічних парків, 17 природних заповідників та 17 ботанічних садів, 15 національних природних парків, 7 зоологічних парків та 4 біосферні заповідники. Їх площа становить близько 51% від усієї площі територій та об'єктів ПЗФ [1].

Необхідно зазначити, що при створенні національного природного парку, природного або біосферного заповідника, ботанічного саду, зоопарку, дендропарку, в окремих випадках – парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, здійснюється вилучення земельних ділянок і об'єктів у їх власників. Решти складових територій та об'єктів ПЗФ – ні.

Окрім унікальності та екзотичності територій та об'єктів ПЗФ, найбільш суттєвими показниками, є щільність природоохоронних установ та частка їх сумарної площі по відношенню до площі району (області). Зокрема, щільність вказує на різноманітність природних ландшафтів, їх науково-пізнавальну цінність, а також доступність для туристів і екскурсантів. Найбільша щільність територій та об'єктів ПЗФ на 100 км² у розрізі регіонів України належить: Тернопільській (3,92), Чернівецькій (3,69), Івано-Франківській (3,15), Чернігівській (2,03) та м. Київ (16,7). Нижча щільність, ніж в середньому по Україні (1,08), належить Луганській (0,47), Одеській (0,37) та Дніпропетровській (0,36) областям. Низька щільність у Закарпатській (0,56) та Херсонській (0,27) областях компенсується відсотком заповідних територій, їх світовим значенням [2].

Найбільшу частку площі серед територій та об'єктів ПЗФ мають заказники - 39,7%, національні парки - 22,6% та регіональні ландшафтні парки - 18,3%. В площі України частка заповідних територій постійно зростає. Це є результатом формування національної екологічної мережі як складової пан'європейської мережі ECONET, що передбачено в Законі України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки» [1]. Якщо площа земель, які потенційно придатні для залучення в рекреаційно-туристичну сферу за різними даними становить від 12,8% до 15,6% площі держави, то площа територій та об'єктів ПЗФ – лише 4,2%, з яких лише частину можна вважати туристичними.

Особливої уваги заслуговує Херсонська область, в якій склалися, порівняно з іншими регіонами України, сприятливі умови для залучення територій та об'єктів ПЗФ до рекреаційно-туристичної сфери. Окрім того, їх використання можливо при організації і проведенні тематичних екскурсій. Усі території та об'єкти ПЗФ є складниками РТП Херсонської області. Загальна їх кількість складає - 79 об'єктів, з них статус державного значення мають 14 об'єктів, місцевого - 65 об'єктів [1]. У структурі ПЗФ у Херсонській області виділяють 7 категорій об'єктів: 3 національні природні парки (3,8%), 2 біосферні заповідники (2,5%), 20 заказників (25,3%), 30 пам'яток природи (37,9%), 10 заповідних урочищ (12,7%), 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (16,5%), 1 дендропарк (1,3%).

Національні природні парки Азово-Сиваський – загальна площа – 52154 га (заповідна – 38981 га); «Джарилгацький» загальна площа – 10000 га (заповідна – 805 га), «Олешківські піски» загальна площа – 8020,36 га (заповідна – 5223 га).

Серед територій та об'єктів ПЗФ державного значення для організації туристичної діяльності найбільшою популярністю користується біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна, який розташований на південному-заході Чаплинського району Херсонської області. Загальна площа складає 33307 га. У 1984р. заповідник було включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів UNESCO. Асканійський степ вважається типчакowo-ковиловим. Крім того, ростуть 478 вищих рослин. У заповіднику нараховується 1155 видів членистоногих, понад 270 видів рослин, 18 видів ссавців, 7 видів земноводних та плазунів. Територія заповідника розподілена на три великі частини, які не різко відокремлені один від одного: північна; Великий Чапельський під; південна. У біосферному заповіднику Асканія-Нова розташований один з найбільших на півдні України штучно вирощених лісів, старий ботанічний сад, акліматизаційний зоологічний парк, орнітологічний парк.

У межах регіону дослідження для охорони птахів, що зимують, гніздяться та зупиняються при перельотах, а також для збереження інших видів тварин і рослин, ландшафтів пустельних полинових типчакowo-ковилових степів, солончаків, піщаних степів та водно-болотних угідь з 1927 року функціонує

Чорноморський біосферний заповідник. В 1983р. оголошений біосферним заповідником, в 1984р. занесений до міжнародної мережі біосферних заповідників. Його територія відповідно до Рамсарської конвенції занесена до списку водно-болотних угідь міжнародного значення.

На території Херсонської області серед 20 заказників (25,3%) виділяються: 7 ландшафтних (8,9%), 3 зоологічних (3,8%), 6 ботанічних (7,6%), 2 лісових (2,5%), 2 орнітологічних (2,5%). Ці заказники є ділянками територій з державно-правовим статусом, що призначені для збереження окремих компонентів природного комплексу; пересування туристів і екскурсантів можливе лише за визначеними маршрутами при суворому дотриманні природоохоронних вимог.

7 заказників мають статус державного значення (загальна площа 34487 га): «Саги», «Олександрівський», «Станіславський», «Бакайський», «Березові колки», «Джарилгацький», «Ягорлицький». 13 заказників мають статус місцевого значення (загальна площа 26892,8 га): «Інгулець», «Балка Великі Сірогози», «Каїрська балка», «Боброве Озеро», «Інгулецький лиман», «Широка балка», «Хрестова сага», «Софіївський», «Шаби», «Асканійський», «Корсунський», «Бакайський жолоб», «Думузла».

До територій та об'єктів ПЗФ у Херсонській області також належать 30 пам'яток природи, з них: 22 ботанічних (27,8%), 3 зоологічних (3,8%), 4 гідрологічних (5,0%), та 1 геологічна (1,3%).

Статус місцевого значення мають 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, загальна площа дорівнює 376 га. 10 заповідних урочищ мають загальну площу 942 га. 1 дендропарк державного значення із загальною площею 183,2 га.

Площа територій та об'єктів ПЗФ у межах Херсонської області розподілена нерівномірно. Території та об'єкти ПЗФ оцінюються за такими параметрами, як унікальність, екзотичність, щільність, співвідношення їх сумарної площі до площі району. Щільність є показником, який визначає різноманітність природних ландшафтів, їх наукову та пізнавальну цінність для туристів і екскурсантів. Оцінку територій та об'єктів ПЗФ з метою їх використання у туристичній діяльності ми здійснювали за такими формулами:

1. Визначення площі територій та об'єктів ПЗФ, заданих у туристичній діяльності:

$$Somp = \sum_{n=1}^m S_n \text{ (га)},$$

де $Somp$ – площа територій району, які знаходяться під охороною;

S_n – площа кожної природоохоронної території району.

2. Визначення забезпеченості населення територіями та об'єктами ПЗФ для здійснення різноманітних видів туристичної діяльності:

$$A = \frac{Somp}{H_p} * 1000, \text{ (га/1000 осіб)},$$

де A – забезпеченість населення природоохоронними територіями;

$Somp$ – площа територій району, які знаходяться під охороною;

H_p – чисельність населення району;

1000 - 1000 жителів району.

3. Визначення співвідношення між площею території та об'єктів ПЗФ і площею району:

$$P = \frac{Somp}{S_p} * 100\%,$$

де P – частка природоохоронних територій від загальної площі району у %;

$Somp$ – площа територій району, які знаходяться під охороною;

S_p – площа району.

Отже, проведенні дослідження дозволяють визначити, що у межах Херсонської області до районів, які мають найбільший показник співвідношення між площею територій та об'єктів ПЗФ та загальною площею адміністративного району, належать Цюрупінський (36,3%) і Чаплинський (20,7 %) райони; до районів, які мають найменший показник даних розрахунків, Каховський (0,14%), Іванівський (0,02%) та Нововоронцовський (0,02%) райони.

У адміністративних районах Бериславський, Високопільський, Горностаївський, Нижньосірогозький, Новотроїцький співвідношення між площею територій та об'єктів ПЗФ і загальною площею району складає від 0,1% до 1,0%; у Генічеському, Каланчацькому районах – від 1,0% до 2,0%; цей же показник у Білозерському районі дорівнює 2,42%.

Загальна чисельність населення регіону дослідження складає 1073223 осіб. Загальне забезпечення населення територіями та об'єктами ПЗФ (га на 1000 осіб) становить 24 га/1000 осіб. Найбільші показники мають Голопристанський (225,7 га), Цюрупінський (16,9 га), Чаплинський (143,1 га), Генічеський (85,9 га) адміністративні райони, найменші – Нововоронцовський (0,1 га), Іванівський (1,17 га), Високопільський (0,2 га) райони.

До адміністративних районів, які мають території та об'єкти ПЗФ державного значення, належать Білозерський, Генічеський, Новотроїцький, Скадовський, Цюрупінський і Чаплинський.

Таким чином, проведений аналіз територіальної структури територій та об'єктів ПЗФ Херсонської області дозволяє визначити можливість здійснення в її межах туристичної діяльності, а саме пізнавальної,

екологічної, зокрема природознавчої, природно-заповідної, а також пляжно-оздоровчої у поєднанні з морськими або річковими екскурсіями, прогулянкової та ін.

Території та об'єкти ПЗФ окрім задоволення потреб у відпочинку, лікуванні та оздоровленні надають неоцінену допомогу у здійсненні екологічної освіти та формуванні екологічного світогляду населення регіону дослідження.

Основним негативним моментом охорони природи в межах ПЗФ Херсонської області є відсутність контролю за тропами і місцями короточасного відпочинку неорганізованих туристів. На сучасному етапі в місцях відпочинку, де встановлюються сотні наметів, відсутнє обслуговування, вони не охороняються, знаходяться в антисанітарному стані.

РТП Херсонської області потребує здійснення певних природоохоронних заходів, які мають за мету дотримання режиму використання територій та об'єктів ПЗФ у відповідності зі статусом і призначенням. Завдання даних заходів - встановлення округів охорони; благоустрій територій з урахуванням збереження самих об'єктів, зручності організації туристичної діяльності; заборона на розміщення поблизу пам'яток природи привалів і стоянок; використанні цих об'єктів у виховних та природоохоронних цілях. Необхідно здійснити ряд заходів спрямованих на роз'яснювальну роботу, популяризацію екологічних знань і т.п.

Основні напрямки раціональної організації туристичних маршрутів полягають у наступному: забезпечити створення дорожньо-тропинкової мережі для туристів; на території природного комплексу обладнати маршрути площадками для відпочинку і можливої ночівлі; пристрою автостоянок, де це дозволяється; залучати до проведення туристичної діяльності і екскурсійних програм фахівців туристичної сфери.

Отже, Херсонська область має унікальні сполучення територій та об'єктів ПЗФ, які поряд з іншими рекреаційно-туристичними ресурсами можуть бути залучені до певних видів туристичної діяльності, що може стати істотним внеском до економіки регіону, надати йому пізнавально-туристичну цінність, можливість здійснення екологічної освіти населення та приваблення як внутрішніх так і іноземних туристів і екскурсантів.

Література:

1. Фондові та статистичні матеріали Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Херсонській області. – Херсон, 2013.
2. <http://uct.artkavun.kherson.ua>

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Петро Боровик, Сергій Колотуха, Ярослав Руденко
(Умань, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОСФЕРИ

Сільськогосподарська галузь є вкрай важливою для країни а тому її розвитку та підтримці держава завжди приділяє особливу увагу. В той же час, після вступу України до СОТ, прийняття Податкового кодексу України (ПКУ) та, враховуючи невідворотність подальшої інтеграції нашої держави до світових економічних союзів, наразі особливого значення набули проблеми забезпечення належної державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, яка як в нашій країні, так і в багатьох інших країнах світу надається з використанням інструментарію як пільгового кредитування, прямих бюджетних асигнувань так і пільгового оподаткування доходів від ведення аграрного бізнесу.

При цьому податки для вітчизняних аграрних товаровиробників є особливими формами державної фінансової підтримки та специфічними засобами формування фінансових ресурсів в умовах неналежного рівня використання більш дієвих важелів підтримки (наприклад, прямого бюджетного фінансування). Проте, система державної підтримки суб'єктів агросфери в Україні вданий час залишається недостатньо сформованою та малоефективною, що з одного боку негативно впливає на результати діяльності окремих сільськогосподарських товаровиробників, а, отже, ставить їх в нерівні умови, порівняно з суб'єктами агробізнесу інших країн – членів СОТ, ЄС чи Митного Союзу, а з іншого боку, завдяки функціонуванню прямої податкової підтримки вітчизняного аграрного бізнесу, бюджети місцевих громад до 2015 р. не мали достатніх коштів, необхідних для фінансового забезпечення процесів збереження і відновлення природних ресурсів.

Враховуючи викладене, розробка шляхів та практичне вдосконалення інструментарію та механізмів державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, які б відповідали сучасним умовам економічної діяльності є важливим завданням для наукового загалу.

При цьому аналіз чинного законодавства України та публікацій науковців з цієї проблематики показав, що група авторів притримується думки стосовно того, що з метою стимулювання розвитку агробізнесу в Україні використовуються пільговий режим прямого оподаткування організованих агроформувань а також ряд спецрежимів непрямого оподаткування сільгосппідприємств, які зводяться до стимулювання виробництва і реалізації сільгосппродукції через режим акумуляції ПДВ, режим виплати дотацій та справляння ПДВ з реалізації окремої сільськогосподарської продукції з використанням нульової ставки податку а також непрямої підтримки виробництва тваринницької продукції [1, с. 7-9; 2, с. 35-38; 4; 5, с. 83; 6, с. 64].

На наше переконання класифікація пільгових податкових режимів для суб'єктів агросфери, що здійснюють свою діяльність на внутрішньому ринку продовольства та іншої продукції аграрної галузі, не враховує податкового стимулювання експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції.

З іншого боку податкове стимулювання експорту агропродукції, яке здійснюється через оподаткування операцій з вивозу за межі України зазначених товарів за ставкою 0 % нічим не відрізняється від регулювання з використанням інструментарію системи оподаткування операцій з реалізації за межі України інших товарів, робіт та послуг. Крім того, окремі науковці, зважаючи на те, що вивіз за межі України сільськогосподарської сировини, насамперед, проводять не підприємства агросфери, а зернотрейдери та інші суб'єкти, що перепродують продукцію галузі за кордон, не вважають пільги з оподаткування експорту сільгосппродукції важелем стимулювання діяльності сільгосппідприємств.

В той же час, завдяки пільговому оподаткуванню операцій з реалізації сільськогосподарської продукції за межі України, вітчизняні агроформування, що експортують товари за кордон не сплачують значні суми податків. Крім того, навіть, якщо зазначену продукцію вивозять з України посередники-експортери, сільськогосподарські товаровиробники, завдяки проведенню ними експортних операцій, мають гарантований канал збуту зазначеної продукції.

Враховуючи викладене, в системі вітчизняних податкових важелів регулювання сільськогосподарського виробництва доцільним є виокремлення як окремого їх напрямку стимулювання експорту сільськогосподарської продукції.

Поряд з цим, слід відмітити, що недоліками механізмів податкової підтримки суб'єктів агросфери наразі є :

- обсяги податкових пільг, на які мають право організовані аграрні формування, суттєво перевищують розміри прямих бюджетних дотацій, що їх вони отримують;
- не забезпечується цільовий характер витрачання коштів, що залишаються у формі несплаченого ПДВ у розпорядженні сільгосптоваровиробників, а також не здійснюється належний контроль їх цільового використання;
- в умовах СОТ та європейської інтеграції нашої країни недостатнім є рівень підтримки вітчизняного експорту сільгосппродукції.

Варто зазначити, що стратегічним напрямом податкового регулювання розвитку сільськогосподарської галузі присвячено ряд публікацій науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки»

НААНУ [1-2; 4-6].

Зважаючи на комплексний характер їх досліджень, присвячених напрямам розвитку бюджетно-податкової підтримки сільськогосподарської галузі, зазначимо, що їх напрацювання не виділяють першочергові шляхи вдосконалення механізмів податкової підтримки суб'єктів агросфери, якими повинні бути :

- зменшення переліку податкових пільг для суб'єктів, що здійснюють діяльність в сфері аграрного бізнесу та одночасне підвищення ролі прямих бюджетних дотацій в структурі їх бюджетної підтримки;
- забезпечення цільового використання та контролю за використанням ПДВ від реалізації сільськогосподарськими товаровиробниками продукції власного виробництва;
- надання додаткової прямої бюджетної підтримки виключно національним товаровиробникам, що реалізують сільгосппродукцію на експорт.

З метою належної підтримки розвитку вітчизняної агросфери необхідно більшою мірою застосовувати інструментарій банківського кредитування суб'єктів агробізнесу, направляючи більшу частину бюджетних ресурсів на фінансування пільгових кредитів для агробізнесу.

Також, для України має практичне значення досвід Євросоюзу, де аграрні товаровиробники отримують державну підтримку через прямі бюджетні субсидії виробникам агропродукції, які дозволяють підтримувати порівняно невисокі ціни на сільськогосподарську сировину та, при цьому, забезпечувати належний рівень дохідності агробізнесу [3].

Стосовно іншої невід'ємної складової державної підтримки аграрного бізнесу, якою є пільгове кредитування, необхідно відмітити, що її рівень є недостатнім. Тому наразі необхідним є розширення переліку напрямів використання цільових короткострокових кредитів, за якими передбачено компенсацію відсотків за рахунок бюджетних асигнувань, яке передбачає доповнення діючого переліку оплатою послуг за збирання врожаю, обробіток ґрунту, захист рослин від шкідників і хвороб, купівлі техніки та обладнання, запасних частин для ремонту транспорту, що перевозить врожай з поля.

Крім того, слід відмітити, що актуальною потребою сьогодення є суттєве посилення ролі держави в розподілі кредитних ресурсів, створення дієвих кредитних бюро, проведення на регіональному рівні перерахунку відсоткових ставок за кредит.

Пропоновані напрями державної підтримки розвитку агросфери у разі їх практичної реалізації сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності суб'єктів аграрного бізнесу, зростанню обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції а також зміцненню рівня продовольчої безпеки нашої країни.

Література:

1. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва [Текст] / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // Економіка АПК – 2009 – № 9 – С. 3-9.
2. Кобута І.В. Аграрна політика підтримки сільського господарства – нові виклики в зв'язку із вступом України до СОТ [Текст] / І.В. Кобута // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 32–39.
3. Регламент Ради (ЄС) від 20 вересня 2005 р. №1698/2005 щодо підтримки розвитку села з боку Європейського фонду розвитку села (ЄСФРС). Міністерство юстиції України. / Пер. офіційний. – С. 15.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [Текст] / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
5. Тулуш Л. Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні [Текст] / Л. Д. Тулуш, О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 81-90.
6. Тулуш Л. Д. Функціонування податку на додану вартість у сфері агропромислового виробництва : [монографія] / Л. Д. Тулуш, О. Т. Прокопчук – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 274 с.

Ірина Проданова
(Івано-Франківськ, Україна)

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Розвиток будь-якого об'єкта чи системи завжди має спрямованість, що окреслюється метою або системою цілей. В якості цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються збільшення доходів, поліпшення освіти, харчування і охорони здоров'я, зниження рівня бідності, охорона навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя [1]. Перехід до ринкових відносин істотно змінив визначальні економічні та соціальні критерії та пріоритети розвитку як регіонів і областей, так і муніципальних утворень. Найбільшою мірою ці зміни торкнулися малих і середніх міст, де децентралізація управління соціально-економічними процесами матиме найбільш складні наслідки позитивного і негативного характеру. У сучасних умовах активізація ролі малих і середніх міст в регіональному стратегічному управлінні набуває ключового значення. В рамках вищесказаного актуальність висвітленої проблеми є очевидною.

Ефективність реалізації програм соціально-економічного розвитку міст певною мірою залежить від дієвості органів місцевого самоврядування, а реалізація соціальних прав на локальному рівні можлива лише в результаті масштабного реформування органів публічної влади шляхом децентралізації.

Децентралізація – це перерозподіл владних повноважень та обсягів компетенції між центральним та місцевими рівнями організації публічної влади із зміщенням акценту на місцевий рівень в частині здійснення заздалегідь окреслених і гарантованих державою функцій. З теоретично-практичної точки зору розглядають різні її види: політичну, адміністративну, фінансову, економічну, екологічну.

У багатьох країнах одним із основних мотивів децентралізації є кращі перспективи місцевого розвитку. Це в повній мірі стосується й України. Процвітання, звичайно, можливе і без децентралізації, проте перевага сильних органів місцевого самоврядування в більш ефективному управлінні сприяє покращанню місцевих та регіональних проектів розвитку. Місцеве самоврядування може усунути інституційні та юридичні перешкоди і заохотити інноваційні форми вирішення місцевих проблем. Заходи з розвитку за участю громадян дозволяють планувати діяльність у відповідності до специфічних потреб місцевого населення[2].

Практична реалізація реформи децентралізації передбачає проведення таких необхідних кроків:

- визначення територіальної основи органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, створення трирівневої системи адміністративно-територіального устрою в країні (громада-район-регіон);
- чітке розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів, причому найбільш важливі для людей повноваження передаються на найближчий до них рівень влади;
- розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади, залишаючи останній тільки право контролю. Їхня співпраця повинна бути побудована на принципах партнерства, а не конкуренції;
- визначення та обґрунтування необхідної кількості ресурсів на кожному рівні через повне оновлення бюджетної системи. Громади повинні мати власні бюджети, а можливість об'єднувати зусилля і фінанси забезпечить наявність ресурсів для вирішення нагальних питань і розвитку;
- забезпечення прозорості підзвітності органів місцевого самоврядування перед виборцями (за ефективність своєї діяльності) і державою (за законність). Люди розумітимуть, що від їхнього голосування буде залежати результативність роботи місцевої влади та якість життя самих мешканців.

Також можна виділити певні переваги децентралізації у соціально-економічному розвитку територій:

- створення умов для розвитку міст, незалежно від їх розміру та значення, залучення інвестицій, що сприятиме нарощуванню їх конкурентоспроможності;
- здійснення контролю влади місцевим співтовариством, в тому числі й за цільовим використанням коштів;
- формування суспільної свідомості, яка необхідна для здійснення вищезгаданого контролю і яку треба намагатися активізувати, в тому числі, і через всеукраїнську ідеологічну програму;
- отримання територіальною громадою субвенцій із держбюджету, відсотків з акцизного збору, податку на доходи від фізичних осіб та прибуток підприємств комунальної власності тощо. Окрім того, об'єднані громади матимуть змогу самостійно розпорядження землями, які знаходяться поза межами населених пунктів.

Серед негативних моментів процесу впровадження реформи – спротив окремих керівників на місцях та низька поінформованість населення щодо вигоди, яку укрупнені громади отримають в результаті проведення децентралізації. На даний момент ситуація в багатьох регіонах з реалізації адміністративно-територіальної реформи не є однозначною. Чимало районів в повному складі сільських та селищних рад погоджуються утворювати одну потужну громаду, а є сільські ради, які не прагнуть об'єднуватися, стверджуючи про їхню самодостатність.

Фінансово-бюджетна складова децентралізації займає особливе місце, оскільки відображає практичну сторону децентралізації адміністративних повноважень і прямо впливає на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Більше того, у багатьох європейських країнах децентралізації влади на адміністративному рівні передувала практика бюджетної децентралізації, на досвіді якої формувалися оптимальні умови підвищення рівня розвитку місцевих громад [4].

Самодостатність та автономія бюджетних витрат на розподіл місцевих послуг дає можливість органам місцевого самоврядування надавати якісні та доступні суспільні сервіси у відповідності до потреб та пріоритетів своїх громадян.

Відмітимо декілька ключових напрямів забезпечення бюджетної децентралізації і зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів в Україні, зокрема:

- закріплення в Податковому кодексі стабільних і надійних джерел доходів місцевих бюджетів;
- забезпечення високого рівня прозорості фінансових потоків при формуванні та використанні засобів місцевих бюджетів;
- удосконалення системи міжбюджетних відносин і підвищення обґрунтованості розрахунків дотацій з державного бюджету;
- розробка механізмів забезпечення фінансової дисципліни розпорядників бюджетних коштів на рівні органів місцевого самоврядування;
- впровадження системи середньо- та довгострокового планування місцевих бюджетів.

Практична комплексна реалізація таких напрямів вимагає досить рішучих і серйозних кроків у сфері децентралізації влади. Зробити це у рамках існуючої трирівневої системи місцевих бюджетів є досить складно. Ефективніше їх рішення можливе за умови укрупнення місцевих бюджетів і скорочення сфер, що вимагають додаткової вертикальної міжбюджетної координації.

Аналіз існуючих поглядів на потенціал та загрози децентралізації в Україні щодо соціально-економічного розвитку міст доводить, що це питання наразі є досить політизованим, адже активність його обговорення зростає саме в періоди збудження політичної активності з метою отримання додаткових голосів виборців. Це доводить необхідність професійного та незаангажованого діалогу щодо всіх сильних та слабких аспектів децентралізації із залученням якомога ширшого кола зацікавлених сторін із подальшим врахуванням аналітичного надбання у процесі прийняття управлінських рішень [5, с. 32].

Все це вимагає проведення глибоких досліджень і розрахунків, результати яких дозволять виробити оптимальну для умов України модель бюджетної системи зокрема і децентралізації влади в цілому.

Література:

1. Гаврилов А.И. Региональная экономика и управление: учебное пособие для вузов / А.И. Гаврилов // М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 239 с.
2. Роль децентралізації для регіонального розвитку в Україні [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://pfirs.org/publikatsiji/item/31-rol-detsentralizatsii-dlia-rehionalnoho-rozvytku-v-ukraini.html>
3. Рейтинговий звіт IVFK 005-012 short про оновлення кредитного рейтингу [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/files/reports/report_CBf026DF-61BF-4F2D-894E-ECE7B8B0F80E.pdf
4. Европейские уроки децентрализации власти: разные подходы государства и органов местного самоуправления к административной реформе (финансовый аспект) [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://soskin.info/print/ea/new/2008/1-2/200818.html>
5. Шейко Р.В. Децентралізація державної влади в Україні в контексті суб'єктивного сприйняття позитивних та негативних наслідків: соціологічний аналіз проблеми / Р.В. Шейко // "Socio простір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи", №1(2). – 2011. – с. 29-32.

Станіслав Чмир
(Київ, Україна)

ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКА БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ ТВАРИННИЦТВА ЗА МІЖНАРОДНИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ

Діяльність в умовах світової економічної кризи, скорочення споживання на внутрішньому і бар'єри виходу на світові ринки збуту м'ясної продукції вимагає від сільськогосподарських товаровиробників модернізувати й інтенсифікувати виробництво продукції тваринництва з метою підвищення якості та конкурентоздатності своєї продукції. Це обумовлює необхідність удосконалення систем управління підприємств, надання їй стратегічної спрямованості шляхом покращення якості та ефективності інформаційної бази сучасного менеджменту.

Існує безліч шляхів зростання рівня рентабельності даної галузі за рахунок ресурсного потенціалу, але повинна удосконалюватися й система організації виробництва і управління господарюючих суб'єктів у тваринництві.

Однією із причин того, що стратегічна для України галузь перебуває у скрутному становищі, є відсутність ефективного виробничого планування, обліку і контролю у сучасному тваринництві і як наслідок слабка організація управління ефективністю використання біоресурсів.

Відповідно до законодавства, що регулює ведення бухгалтерського обліку в Україні підприємства можуть складати фінансову звітність за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та/або міжнародним стандартами фінансової звітності.

Відповідно до параграфу 10 МСБО 41 «Сільське господарство» суб'єктові господарювання слід визнавати біологічний активи або сільськогосподарський продукт тоді і лише тоді, коли:

- 1) суб'єкт господарювання контролює актив у результаті минулих подій;
- 2) існує можливість отримання суб'єктом господарювання майбутніх економічних вигід, пов'язаних з цим активом;
- 3) вартість або собівартість активу можна достовірно оцінити [3].

В п. 5 П(С)БО 30 «Біологічні активи» було відображено лише два останні критерії визнання біологічних активів та сільськогосподарської продукції за міжнародними стандартами.

Параграфами 12 та 13 МСБО 41 «Сільське господарство» визначено, що біологічний актив слід оцінювати при первісному визнанні і на кожен дату балансу за його справедливою вартістю мінус попередньо оцінені витрати на місці продажу, за винятком випадку, коли справедливу вартість не можна виміряти достовірно, та сільськогосподарську продукцію, зібрану як урожай біологічних активів суб'єкта господарювання, слід оцінювати за її справедливою вартістю мінус витрати на місці продажу на час збирання врожаю. Згідно параграфу 30 МСБО 41 «Сільське господарство», за припущенням, справедливу вартість біологічного активу можна достовірно оцінити. Однак це припущення може не справджуватися при

первісному визнанні біологічного активу, для якого немає визначених ринком цін або вартостей і для якого визначено, що альтернативні оцінки справедливої вартості очевидно недостовірні. У такому випадку цей біологічний актив слід оцінювати за його собівартістю мінус усі накопичені амортизаційні відрахування та всі накопичені збитки від зменшення корисності [3].

На відміну від міжнародного стандарту, пп. 9 та 12 П(С)БО 30 «Біологічні активи», крім оцінки за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу, передбачено оцінку за виробничою собівартістю додаткових біологічних активів та сільськогосподарської продукції тваринництва.

На дату проміжного балансу біологічні активи відображаються за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу, довгострокових біологічних активів, справедливую вартість яких визначити неможливо або підприємство є платником податку на прибуток і які можуть визнаватися та відображатися за первісною вартістю з урахуванням суми їх зносу і втрат від зменшення корисності [4].

Крім того, пп. 7 та 8 П(С)БО 30 «Біологічні активи» передбачено, що придбані (одержані) біологічні активи зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю, первісна вартість безоплатно одержаних біологічних активів та одержаних як внесок до статутного капіталу підприємства і яка погоджена засновниками (учасниками) підприємства дорівнює їх справедливій вартості з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для використання із запланованою метою [4].

При оцінці за справедливою вартістю в процесі сільськогосподарської діяльності підприємство отримує доходи (витрати) від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних протягом звітного (календарного) року. Такі доходи (витрати) визначаються як різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції, оцінених за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу, та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями, що були понесені для отримання біологічних активів та сільськогосподарської продукції (п. 7.1 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [2]).

Суму понесених на виробництво витрат коригують до рівня справедливої вартості із списанням різниці на субрахунок 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» або 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю».

Кожний з підходів до оцінки біологічних активів має свої переваги і недоліки. Розглянемо їх у порівнянні.

Переваги методу оцінки біологічних активів за справедливою вартістю полягають у тому, що така оцінка згладжує складний і довільний розподіл витрат на різні продукти біологічної трансформації. Як вважає С. Васильченко, «такий розподіл стає ще більш довільним, якщо біологічні активи генерують додаткові біологічні активи, а додаткові біологічні активи, у свою чергу, також використовуються у власній сільськогосподарській діяльності (проблема якісного розподілу і оцінки проміжного «напівфабрикату», що використовується іншим підрозділом)» [1, с. 35]. Досить зручно відображати за справедливою вартістю різні джерела заміни тварин (вищених самостійно або придбаних), які при підході за історичною собівартістю визначаються за різними оцінками.

Перевагою методу оцінки за історичною вартістю (виробничою собівартістю) є те, що вона є результатом документально підтверджених операцій, а тому її можна піддати незалежній перевірці, тоді як перевірити справедливу вартість у деяких випадках неможливо. Дуже зручно для бухгалтерів користуватися протягом року плановою оцінкою і тільки в кінці року коригувати її до фактичної. При цьому в обліку відображаються тільки реалізовані прибутки, що відповідає принципу обачності в обліку та не суперечить принципам П(С)БО 15 «Дохід».

З іншого боку, сільськогосподарські підприємства, що займаються тваринництвом, при оцінці біологічних активів та продукції за справедливою вартістю стикаються з низкою проблем методологічного характеру. Причинами цього є ряд обставин: нестабільність закупівельних цін на продукцію тваринництва на ринку, недоступність інформації щодо вартості біологічних активів та сільськогосподарської продукції на активному ринку, відсутність методичного забезпечення механізму формування справедливої вартості даних об'єктів обліку та ряд інших.

Оцінка біологічних активів тваринництва за виробничою собівартістю позитивно впливає на процес обліково-аналітичного забезпечення управління інформацією про виробничий процес у сільському господарстві. Адаже призначення собівартості полягає також в тому, що її рівень дає змогу визначити економічну ефективність господарювання і спланувати рівень виробничих витрат за рахунок проведення аналізу її складових, встановити контроль за виконанням виробничих завдань, виявити причини відхилень та резерви для зниження собівартості продукції тваринництва та запобігати в подальшому негативним тенденціям у процесі виробництва.

З врахуванням трудомісткості та затратності самого процесу оцінки біологічних активів за справедливою вартістю використання її є виправданим для великих сільськогосподарських підприємств та підприємств, що складають звітність за міжнародними стандартами. Крім того, вони можуть встановлювати метод оцінки за виробничою собівартістю для управлінського обліку процесу виробництва продукції тваринництва та отримання біологічних активів, так як, досить часто, рівень організації обліку в них на вищому рівні, ніж в малих і середніх підприємствах.

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що в Україні відповідно до національних положень бухгалтерського обліку підприємства вправі самостійно обирати і визначати в обліковій політиці метод

оцінки біологічних активів і продукції тваринництва виходячи з вимог, які ставляться перед бухгалтерським обліком системою управління на окремому підприємстві, на відміну від оцінки таких об'єктів за справедливою вартістю відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Література:

1. Васильченко С. П(С)БО 30 «Біологічні активи» та його застосування // Адвокат бухгалтера. – 2008. – №4 (178). – С. 35.
2. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів. Затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 № 1315.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_027.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи». Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Ковач Світлана Іванівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРИЯ

Umida Boyzakova
(Namangan, O'zbekiston)

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING JAHON SIVILIZATSIYA RIVOJIDAGI O'RNI

IX-XII asrlarda O'rta Osiyoda, ayniqsa, Xorazmda fan va madaniyatning gullab-yashnashiga olib kelgan sabablar to'g'risida so'z borganda, Prezident birinchidan, «O'rta asrlar Sharq tarixi shundan dalolat beradiki, madaniyat va ta'lim-tarbiya, tibbiyot, adabiyot, san'at va arxitektura sohalaridagi beqiyos yuksalish, ilmiy maktablarning vujudga kelishi, yangi-yangi iste'dodli avlodlar to'loqining paydo bo'lishi va voyaga yetishi – bularning barchasi birinchi navbatda iqtisodiyot, qishloq va shahar xo'jaligining ancha jadal o'sishi, hunarmandchilik va savdo-sotiqning yuksak darajada rivojlanishi, yo'llar qurilishi, yangi karvon yo'llarining ochilishi va avvalambor nisbiy barqarorlikning ta'minlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan» ligi bilan asoslaydi.

Ikkinchidan, «Bu davrlarda turli mamlakatlar xalqlarining ilmiy bilim va yutuqlar bilan bir-birini boyitib borishi alohida rol o'ynadi. Buyuk Ipak yo'li orqali Yevropaga, Yevropadan esa Osiyoga Sharq va G'arb olamidagi ulug' alloma va mutafakkirlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar yetkazildi. Sokrat, Platon, Aristotel, Ptolomey va antik davrga mansub boshqa buyuk allomalarning ilmiy asarlari, g'oya va kashfiyotlarini o'rganish uchun amaliy imkoniyat vujudga keldi.»

Uchinchidan, aql (mantiq) ni haqiqatning mezonini deb hisoblaydigan mutaziliylarning ilm-fan ravnaqiga qo'shgan hissasini va ilmiy muhitning qaror topishidagi bebaho rolini ham inkor etib bo'lmaydi. To'rtinchidan, Prezident I.Karimov ta'бири bilan aytganda «...tinchlik va barqarorlik bo'lmasa, ilm-fan sohasida hech qanday o'sish, taraqqiyot bo'lishi mumkin emas. Qayerda tinchlik va barqarorlik bo'lsagina ilm-fan markazlari, akademiyalar, oliy o'quv yurtlari paydo bo'ladi. Eng asosiysi, ta'lim-tarbiya ravnaq topib, unga qiziqish, e'tibor kuchayadi. Tinchlik-barqarorlik bo'lgan joydagina odamlar o'qib-o'rganishni, har tomonlama rivojlanishni istaydi.»

«Movarounnahrda ilm-fan rivojiga xorazmlik olimlarning qo'shgan hissasini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi, - deb yozadi yirik sharqshunos olim F.Sulaymonova. - Matematika, astronomiya, tarix, kimyo, mineralogiya, tabobat, dorichilik, tilshunoslik she'riyat san'ati - poetikaning mustaqil fan sifatida shakllanishi asosan xorazmliklarning xizmatidir».

Darhaqiqat, Markaziy Osiyo, xususan, o'zbek faniga asos solgan, ajdodlarimizning ilmiy yutuqlarini xotirada saqlab, jahon ilmiy tafakkurining oldingi qatoriga olib chiqqan Muhammad Muso al-Xorazmiy, shubhasiz, ana shunday ulug' allomalardan biri edi.

Xorazmiyning sivilizatsiya tarixidagi o'rniga I.Karimov quyidagicha baho beradi: «O'rta asrlarning ilk davrida Sharqda amalga oshirilgan buyuk ilmiy kashfiyotlar haqida gapirar ekanmiz, zamonaviy matematika, trigonometriya va geografiya fanlari taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy nomini birinchilar qatorida tilga olamiz. U o'nlik pozitsion hisoblash tizimini, nol belgisi va qutblar koordinatalarini birinchilardan bo'lib asoslab berdi va amaliyotga tatbiq etdi. Bu esa matematika va astronomiya fanlari rivojida keskin burilish yasadi.»

805-yilda Ma'mun Bag'dod xalifaligining eng qudratli o'lkasi bo'lgan Xurosonga hokim etib tayinlanishi (Xuroson poytaxti Marv shahri) Musoning hayotida muhim o'rin tutgan. Ma'mun o'z hokimligi poytaxti Marvni Bag'dod shahriga raqobatdosh bo'la oladigan shaharga aylanishini istagan. 809-yilda Xorun ar-Rashid vafotidan keyin katta o'g'li Xalifa Amin taxtga o'tiradi. 813- yilda Xalifa Amin o'ldirilgandan so'ng Ma'mun (913-833-y.) Bag'dodda xalifalik taxtini egallaydi. Ma'mun Marvda boshlagan xayrli ishlarini Bag'dodda ham davom ettirib, "Bayt ul-Hikma" (imlar uyi)ga asos soldi va o'z davrining yetuk olimlari, tarjimonlari, shoiru fuzalolariga homiylik qila boshladi. "Bayt ul-Xikma"ga do'sti Muso al-Xorazmiyni boshliq qilib tayinladi, u bu lavozimda umrining oxirigacha faoliyatini davom ettiradi. Buyuk alloma olim sifatida matematika ilmi rivojiga katta hissa qo'shdi. Uning fikricha, insonlarga kundalik hayotida eng kerakli narsa hisob-kitobdir. Bu haqida olim quyidagilarni yozadi: «Odamlarga hisob-kitobda nima zarurligini qarab chiqqanimda angladimki, bu narsa sonidir». Xorazmiyga dastlabki buyuk shuhratni "Hisob al-Hind" ("Hind hisobi") nomli risolasi olib kelgan edi. Mazkur risolada jahon fani tarixida birinchi marta o'nlik pozitsion sistema va uning amaliy ahamiyati haqida so'z boradi.

Muso al-Xorazmiyning o'nlik pozitsion sistemasi insoniyatga cheksiz qulay imkoniyatlar yaratib berdiki, agar mazkur sanoq sistema bo'lmaganida ilmiy tafakkurning bu darajada takomil topishi amri mahol bo'lardi. Masalan: 1180703051492863 raqamini va to'qqiz belgidan iborat hind raqami yordamida cheksiz miqdorlarni qayd etuvchi va uni osonlik bilan ifodalovchi sanoq sistemasini kashf etgan.

Shaxamaiddin Ahmad ibn Muhammad ibn Kasir al-Farg'oni (797-865) Farg'onada tug'ilgan bo'lib, Markaziy Osiyoda, Iroq va Misrda ijod qildi. Uning asosiy tadqiqot mavzusi astronomiya, jug'rofiya, geodeziya sohalarida edi. U o'z asarlarida o'quvchini dunyoning tuzilishiga doir ma'lumotlar bilan tanishtiradi, sayyoralar harakati, taqvim va jug'rofiyani sharhlab beradi. O'z tadqiqotlarining natijalarini u arab, eron, yunon, fors, Misr va boshqa mamlakatlar olimlarining ilmiy xulosalari bilan solishtiradi. Farg'oni fikricha, osmon doiraga o'xshashdir, negaki, samoviy jismlarning burchakli harakatlari tezligi bir xildir, yer ham doiradir. Uning kattaligi osmon diametriga nisbatan ozginadir. Bu shu bilan tasdiqlanadiki, inson hamisha osmonning teng yarmini ko'radi. Quyoshning chiqishi va botishi turli kengliklarda quyidagicha: qutblarda barcha qishki kechalar bir kechani tashkil etadi; bu yerda yil bir kecha va kunduzga teng, kunduz kun 6 oyga, qorong'u kecha ham 6 oyga teng. Osmon ekvatorining doirasi ufq doirasi bilan mos tushadi, zenit (osmonning kuzatuvchi boshi ustidan ko'ringan eng yuqori nuqtasi) esa qutb bilan mos tushadi. Farg'oniyni ijodi nafaqat asronom olimlarga, balki buyuk geografik

kashfiyotlarga ham sabab bo'lganligini I. Karimov chuvur mamnuniyat bilan e'tirof etadi: "Ahmad al-Farg'oniyni yerning sharsimon shakliga egaligi borasidagi qarashlarini oradan sakkiz yuz yil o'tib amalda isbotlagan mashhur sayyoh Xristofor Kolumb, yer meridianining bir darajasi miqdori haqidagi al-Farg'oniyni hisoblarining to'g'riligiga to'la ishonch hosil qildim, degan dastxat qoldirgan. Bu e'tirof bobokalonimiz, yanada kengroq aytsam, millatimiz ilmiy salohiyatiga berilgan munosib bahodir."

Abu Nasr Muhammad ibn Tarxon al-Forobiy musulmon olamida Aflotun va Arastu falsafasining buyuk targ'ibotchisi, sharhlovchisi va ko'pgina mustaqil falsafiy asarlarning muallifi sifatida nom qoldirgan alloma bo'lib, u 870-yilda Sirdaryo bo'yidagi Forob shahrida tug'ilib, 950-yilda Damashqda vafot etgan. Uning falsafa va boshqa fan sohalariga bo'yicha 160 dan ortiq asarlar ma'lum.

O'rta asr Sharq falsafasida, ayniqsa Markaziy Osiyoda inson muammosiga alohida e'tibor berilgan. Bu davr falsafasida inson to'grisidagi qarashlar uning o'zligini bilishga qodir oliy zot ekanligini ifodalagan. Insonning o'z-o'zini bilishligi naqadar muhimligini ta'kidlab, A.Navoiy shunday deydi: «El netib topgay menikim, men o'zimni topmasam». Tasavvuf falsafasida inson xaqida chuqur fikr yuritilgan. Bu ta'limotga ko'ra, inson ruhi ilohiy ruhning zarrachalaridan tashkil topgan bo'lib, bu ruhga muqarrar qo'shilib ketgan. Shuning uchun inson o'z ruhining sofligini saqlashi kerak. Bu oliy maqsadga erishish uchun odamlarga yaxshilik qilish kerak. Inson yaxshilik qilish, faqat adolatli, sofdil, halol, to'g'riso'z, vijdonli bo'lish bilan chegaralanmaydi. Jamiyatda faol ishtirok etish, moddiy va ma'naviy ne'matlar ishlab chiqarishda yaratuvchi bo'lish ham yaxshilikning ko'rinishidir. Tasavvuf insonni mevali daraxtga o'xshatadi. Bu ta'limotning yirik namoyandasi Naqshband «Kimdir daraxt soyasidan, kimdir mevasidan va kimdir husnidan bahramand bo'ladi», - degan edi.

Talabalarga yuqoridagi fikrlarning yorqin tasdig'i sifatida va ularning ma'nosini chuqurroq o'rgatish maqsadida Axmad Yassaviynning «Hikmatlar»ini o'rganishni tavsiya qilish mumkin».

Ibn Sino ham inson muammosini o'rgangan. O'zining «Ishorat va tanbihot» asarida shunday ta'kidlaydi: «Inson o'z shaxsiy talablari jihatidan boshqalardan ajralib yashay olmaydi, chunki u insoniyatning boshqa vakillari bilan munosabatda bo'lsagina, ularni qondira olishi mumkin. Buning uchun barcha jamoa a'zolarini birlashtirib turuvchi huquqiy qonunlar zarurligini Ibn Sino asoslab beradi. Jamoaning barcha a'zolari foydali mehnat bilan shug'ullanmoqlari zarur. U insonlarni jamiyatdagi tutgan o'rni va vazifalariga qarab uch guruhga ajratadi:

1. Davlat idoralarida xizmat qiluvchi va jamiyatni boshqarish ishlari bilan shug'ullanuvchilar;
2. Xom-ashyo, mahsulotlar ishlab chiqarish bilan mashg'ul bo'lganlar;
3. Davlatni qo'riqlash, tashqi hujumlardan saqlashni ta'minlovchi harbiylar.

Jamiyatning bu guruhlari o'zaro bir-birlariga bog'liq va doim muloqotda bo'ladilar, bir-birisiz yashay olmaydilar. Ibn Sino o'z davrida mavjud bo'lgan barcha ilmlarning tavsifini tuzishda inson manfaatlarini, uning hayoti, faoliyatini mezon sifatida tanlagan. Masalan, amaliy ilmni uch turga bo'ladi: «Bu ilmning birinchisi jamiyatda albatta tartib va intizom bo'lishi uchun xalqni idora qilish ilmidir, bu ilm ham ikki turga bo'linadi: biri sharoit, yo'l -yo'riqlarning qanday bo'lishi va ikkinchisi siyosatning qanday bo'lishi haqida, buning birinchisi tub bo'lsa, ikkinchisi uning shaxobchasi va natijasidir. Ikkinchi ilm- uyni idora qilish haqida, uyda er bilan xotinni, ota bilan bola o'rtalarida paydo bo'ladigan munosabatni tartibga tushirish haqida» deb xulosa qiladi Ibn Sino.

Inson, uning dunyodagi o'rni, hayot maqsadi, o'lim oldidagi fikrlari, abadiyat masalalari haqida Umar Hayyom ruboiylariga murojaat qilishni talabalarga tavsiya etamiz. Umar Hayyom ulkan faylasuf sifatida cheksiz dunyoda inson mavqeini bilishga intilgan. Masalan:

Dunyoning tilagi – samari ham biz,
Aql ko'zin qorasi – javxari ham biz.
To'garak jahonni uzuk deb bilsak,
Shaksiz, uning ko'zi-gavhari ham biz.

Mana shu kabi satrlar talabalar o'rtasida bahs-munozara mavzuiga aylanib ketishi mumkin. Chunki ularda chuqur falsafiy ma'no borki, mutolaa davomida uning botiniy moxiyati, qirralari ochilib boradi. Keyin ham vaqt o'tishi bilan bu ruboiylar izi inson aqlidan o'chmaydi, balki muttasil chuqurlashadi, yorqinlashib boradi. Inson hayoti chegaralangan, lekin uning abadiy hayoti haqida bu dunyoda qilgan ishlari, faoliyati natijalari bo'yicha xulosa qilish mumkin. Alisher Navoiydek, uning ma'naviy merosidan insonning yashashdan maqsadi, hayoti mohiyati, avlodlar xotirasida abadiy barhayotligiga erishuvi masalalari yechimi bo'yicha juda muhim fikrlarni olsa bo'ladi.

Shunday qilib, IX-XII asrda mintaqamizdagi fan va madaniyat ravnaqi o'rta asrning eng yuqori pog'onasiga chiqqan. Buni ko'pgina faylasuf va tarixchi olimlar Sharq uyg'onish (Renessans) davrining birinchi bosqichi deb ataydilar. O'rta asrlar Sharq tarixi shundan dalolat beradiki, madaniyat va ta'lim tarbiya, tibbiyot, adabiyot, san'at va arxitektura sohalaridagi beqiyos yuksalish, ilmiy maktablarning vujudga kelishi ilm-fanning yuqori darajada bo'lganidan dalolat beradi. Biz ana shu davr mutafakkirlaridan faqat oltitasiga qisman to'xtalib o'tdik, xolos. Ahmad al-Farg'oniyni, Burhoniddin Marg'inoniyni, Ismoil Buxoriyni, Xakim at-Termiziyni, Abu Abdulloh Xorazmiyni, Zamahshariyni, Chag'miniyni va boshqa allomalarimizning ilm-fan, madaniyat ravnaqida muhim hissasi bor.

Адабиётлар:

1. Президент Ислон Каримовнинг “Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривождаги роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи\Халқ сўзи, 2014 йил 16 май
2. СулаймоноваФ . Шарқ ва Ғарб, -Т.: 1997. -Б. 216.

3. Мухаммед Хорезми. Математические трактаты. -Т.: Фан, 1969. –С.. 15.
4. Аҳмад ал-Фарғоний ҳайкалининг очилишига бағишланган маросимда сўзланган нутқ\ Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз, Т. 7.- Тошкент: Ўзбекистон. 1999-Б.181.
5. Яссавий А. Ҳикматлар. – Тошкент: 1991.
6. Ўзбекистонда прогрессив ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихига доир материаллар–Тошкент, 1971.– Б.207-253.

Юрій Бобровнік
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ (1990-2010 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

З розпадом Радянського Союзу та проголошенням незалежності України, різко зросла потреба в існуванні та функціонуванні дієвого та ефективного місцевого самоврядування. В Україні утворилося місцеве самоврядування на базі радянського адміністративно-територіального поділу, існуючих станом на 1991 р. Рад та їх виконавчих комітетів районних, обласних рівнів. Становлення незалежної держави вимагало від громад розбудови ефективної державної моделі управління для вирішення проблем на місцевому рівні. Перша половина 90-х рр. XX ст. характеризувалася утворенням значної кількості нових сільських рад у наслідок розпаду колгоспів та збільшення кількості населення у селах тих областей до яких відбулося переселення жителів із зони відчуження внаслідок аварії на ЧАЕС. В радянський період сільська рада особливої ваги на селі не мала, вона була лише однією із структур бюрократичного апарату УРСР. Міські, районні та обласні ради були під контролем КПУ. Ратифікація 15 липня 1997 р. Верховною Радою України Європейської хартії місцевого самоврядування заклала законодавчий фундамент для становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Відсутність спеціальних історичних досліджень історії становлення та розвитку органів місцевого самоврядування зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – дослідити історію становлення та розвитку органів місцевого самоврядування в Україні.

Завдання: дослідити історіографію та джерельну базу дослідження, висвітлити історію розвитку та формування структури органів місцевого самоврядування, визначити етапи становлення та розвитку органів місцевого самоврядування.

Історію становлення та розвитку органів місцевого самоврядування (далі ОМС) досліджували переважно фахівці з державного управління, під кутом розвитку, становлення та ефективності в управлінні тієї чи іншої ланки ОМС, звісно через призму наявних повноважень та можливостей. До таких варто віднести монографію І.В. Дробош [2]. Зокрема, автором досліджено теоретичні та практичні проблеми реалізації функцій представницьких органів місцевого самоврядування в Україні. Розкриваються поняття та ознаки функцій представницьких органів місцевого самоврядування, аналізуються основні види функцій цих органів, дається їх класифікація. Висвітлюються концептуальні проблеми механізму здійснення функцій представницьких органів місцевого самоврядування. Сформульовані основні тенденції розвитку і вдосконалення механізму здійснення функцій представницьких органів місцевого самоврядування. Дослідниця зазначає, що становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні стримувалося рядом існуючих об'єктивних і суб'єктивних факторів економічного, політичного, правового та психологічного характеру. Насамперед це недостатня сформованість дієздатного суб'єкта місцевого самоврядування – самодостатньої територіальної громади, яка володіла б необхідними матеріальними і фінансовими ресурсами, мала б належні внутрішні джерела формування дохідної частини місцевого бюджету, певна невідповідність багатьох депутатів усіх рівнів, державних службовців та громадян до сприйняття таких основних положень місцевого самоврядування. На відміну від рад народних депутатів, які існували до 1990-х років і становили єдину систему органів державної влади, сучасні представницькі органи місцевого самоврядування за своєю природою, на думку автора, є недержавними і не належали до так званої урядової вертикалі. Це відображається насамперед у функціях цих органів. Становлення та розвиток інституту місцевого самоврядування в Україні ще не має достатнього наукового осмислення [2, с. 2].

Науковці переважно зосередилися на дослідженні місцевого самоврядування в контексті правових функціональних можливостей ОМС. Так, В.М. Кампо досліджував політико-правові механізми функціонування місцевого самоврядування та тлумаченню термінів та понять, що стосуються ОМС [10]. Варто відзначити спільну працю П.Д. Біленчук, В.В.Кравченко, М.В. Підмогильний у якій автори розглядали основні засади місцевого самоврядування на основі аналізу українського законодавства, широко використовуючи історико-правовий і порівняльний методи. Загалом комплексного дослідження історії становлення та розвитку ОМС сучасна українська історіографічна наука немає і потребує додаткового дослідження [1].

Головним джерелом для дослідження є закони та рішення рад різних рівнів, матеріали яких зберігають в профільних архівах районних державних адміністрацій та міських рад [13-21].

Трьома складовими визначального правового поля щодо самоврядування в Україні були XI розділ Конституції України [12], Європейська Хартія місцевого самоврядування [3] і Закон України «Про місцеве

самоврядування в Україні» [5]. До цих складових можна віднести також прийнятий в 1999 р. Закону України «Про столицю України місто-герой Київ» [9]. В Україні, як і в більшості демократичних країн Європи, відповідно до вимог Європейської Хартії місцевого самоврядування, Конституція України зафіксувала інститут місцевого самоврядування та визначила основні принципи його існування, повноваження, економічну основу та організаційно-правові засади.

Проте, перш ніж досліджувати суть проблеми варто зупинитися на тлумаченні понять та термінів, що стосуються місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування – це законодавчо забезпечене право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Основним призначенням місцевого самоврядування є створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади. Територіальна громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування. Це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Сільські, селищні, міські ради були органами місцевого самоврядування, що представляли відповідні територіальні громади та здійснювали від їх імені та в їх інтересах функції.

Сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради мали змогу дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Органи самоорганізації населення створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста. Порядок утворення та діяльності органів самоорганізації населення регулювався Законом України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. [6]. Виконавчі органи рад – органи, які створювалися сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених законами. Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад були їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад були підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Обласні та районні ради були органами місцевого самоврядування, що представляли спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією України та законами, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

Важливим моментом у розвитку ОМС був перехід від органів самоврядування радянського періоду до органів місцевого самоврядування незалежної України. Такий перехід відбувався на підставі закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», який був прийнятий у грудні 1990 р. Верховна Рада УРСР. Цей закон знаменував початок новітньої історії адміністративної системи рад, зокрема сільських рад, та був чинний до 12 червня 1997 р. [4]. Згідно даного закону до ОМС належали сільські, селищні, міські Ради народних депутатів. Закон передбачав створення системи органів місцевого самоврядування. До цієї системи включали сільські, селищні, міські Ради народних депутатів та їх органи, інші форми територіальної самоорганізації громадян (громадські комітети і ради мікрорайонів, житлових комплексів, домові, вуличні, квартальні, дільничні, селищні, сільські комітети і форми безпосереднього волевиявлення населення – місцеві референдуми, загальні збори (сходи) громадян). Районні в містах Ради народних депутатів були складовою частиною міського самоврядування. Сільські, селищні, міські Ради народних депутатів об'єднували і координували на своїй території діяльність інших ланок місцевого самоврядування. Систему регіонального самоврядування становили районні і обласні Ради народних депутатів, місцеві референдуми в межах території району, області, інші форми самоорганізації громадян районів і областей. Голова сільської, селищної, міської Ради народних депутатів був найвищою посадовою особою відповідно сільради, селища, міста (крім міст Києва і Севастополя). Голови сільської, селищної, міської (крім міських міст Києва і Севастополя) Ради народних депутатів обиралися населенням відповідної території прямим таємним голосуванням на термін повноважень Ради і був одночасно головою виконавчого органу місцевого самоврядування (главою місцевої адміністрації). Голови Київської, Севастопольської міської, районної міста Києва і Севастополя Ради народних депутатів обиралися відповідною Радою з числа депутатів.

Виконавчий комітет Ради народних депутатів був виконавчим і розпорядчим органом відповідної Ради, їй підпорядкованим та підзвітним. Виконавчий комітет був юридичною особою та утворювався Радою на термін її повноважень і формувався одноосібно головою Ради у складі заступника (заступників) голови, керуючого справами (секретаря) і членів виконавчого комітету. У складі виконавчого комітету міської (міста обласного підпорядкування) Ради за її рішенням мав право бути перший заступник голови виконавчого комітету. Кількісний склад виконавчого комітету встановлювався Радою за поданням її голови. До складу виконавчого комітету не мали входити депутати відповідної Ради. У сільській, селищній, міській Радах за рішенням відповідної Ради виконавчі комітети могли не утворюватись. У цих випадках виконавчо-розпорядчі функції здійснював голова Ради одноособово.

Відповідно до закону «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» місцеве самоврядування в містах з районним поділом мало свої особливості. Районна в місті Рада народних депутатів (крім районних Рад міст Києва і Севастополя) була складовою частиною системи міського самоврядування. Районна в місті Рада та її виконавчий комітет здійснювали

повноваження, делеговані їм міською Радою та її виконавчим комітетом, а також обласною державною адміністрацією в обсязі, необхідному для забезпечення колективних потреб громадян району. Районна в місті Рада та її виконавчий комітет несли відповідальність перед міською Радою та її виконавчим комітетом за виконання делегованих їм повноважень. Делегування міською Радою та її виконавчим комітетом окремих повноважень районній у місті Раді та її виконавчому комітету було обов'язковим. До прийняття Конституції України виконавчі комітети районних рад то ліквідовувалися то знову утворювалися. Причиною таких змін було протистояння між депутатами Верховної Ради та Президентом України. Так останній своїм указом «Про Положення про місцеву державну адміністрацію» від 14 квітня 1992 р. № 252 на базі Представників Президента функції виконавчих комітетів передав на місцеві адміністрації Президента [22]. Як наслідок районні та обласні Ради своїми рішеннями припиняли роботу власних виконавчих комітетів [17, арк. 11]. Відповідно представники Президента своїми розпорядженнями технічно вирішували питання передачі повноважень із виконавчого комітету Рад на місцеві адміністрації [21, арк. 54-55]. Проте Верховна Рада України Законом України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 3 лютого 1994 рр. [8] відновлює виконавчі комітети при Радах [16, арк. 25-27]. Згідно цього закону ліквідовувалися державні адміністрації представника Президента України, а все майно поверталось в розпорядження новоутворених виконавчих комітетів, обласних та районних Рад. Але вже восени 1995 р. Ради ліквідовують свої виконавчі комітети на підставі Конституційного договору [11, с. 5], і передають виконавчі повноваження новоутвореним місцевим адміністраціям Президента [19, арк. 13]. Система і структура органів регіонального самоврядування, як представницьких органів в особі обласних, районних Рад народних депутатів, формувалася наступним чином: спершу обиралися депутати до рад з числа яких обирали голову і заступника голови Ради, утворювали і обирали постійні та інші комісії, виконавчі комітети рад. Голова обласної, районної Ради був найвищою посадовою особою в системі самоврядування відповідно області, району. Голова, заступник голови, секретар та члени постійних комісій Ради працювали на громадських засадах. Кожна Рада мала свій Секретаріат. Секретаріат Ради народних депутатів був органом, який здійснював організаційно-технічне забезпечення діяльності Ради та її органів, депутатів. Секретаріат Ради утворювався Радою і був підзвітний їй [Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів. Перша сесія двадцять другого скликання. «Про утворення секретаріату районної Ради та затвердження його керівництва» від 14.07.1994 р.. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області Опис 2 справа 258 . арк. 24.]. Структура і чисельність секретаріату встановлюються Радою за поданням її голови. Керівник секретаріату призначався головою Ради.

Відповідно до розподілу V Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» місцеве самоврядування в Україні теоретично мало можливість існувати в інших формах територіальної самоорганізації населення, зокрема утворені через місцевий референдум. Місцевий референдум мав проводитися за рішенням відповідної Ради народних депутатів з питань, що належать до компетенції цієї Ради, та інших передбачених законом питань. Рішення, прийняте місцевим референдумом, не потребувало будь-якого затвердження державними органами і було обов'язковим для виконання відповідною Радою, місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, організаціями і установами, громадянами, якщо воно не суперечило закону. Наступною ланкою могли бути загальні збори (сходи) громадян за місцем проживання. Загальні збори (сходи) громадян за місцем проживання скликалися головою Ради народних депутатів або виконавчим комітетом, органами територіальної самоорганізації громадян для обговорення найважливіших питань, що зачіпають інтереси громадян, висунення кандидатів у депутати Рад, формування органів місцевого самоврядування, та інших питань місцевого життя. Дещо нижчою ланкою місцевого самоврядування були громадські комітети і ради самоврядування

Громадські комітети і ради самоврядування утворювалися за територіальною ознакою. Територія їх діяльності визначалася виконавчим комітетом міської, районної в місті, селищної, сільської Ради народних депутатів, виходячи з соціально-економічної цілісності території та з урахуванням пропозицій населення. Громадські комітети і ради самоврядування обиралися загальними зборами (сходами) громадян або їх представників. Громадські комітети і ради самоврядування здійснювали окремі повноваження, передані їм Радами.

Значна частина сільських рад в Україні була утворена 1992 р. [18, арк. 12]. Новий етап у становленні ОМС були пов'язані із прийняттям Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. Цим законом визначалася система місцевого самоврядування держави, зокрема сутність сільської ради. Сільська рада (далі СР) стала органом місцевого самоврядування, що представляла сільську територіальну громаду та здійснювала від її імені та в її інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування. Сільрада отримала статус юридичної особи. Законом було чітко прописано повноваження СР [5]. Закон закріпив сільського голову, як головну посадову особу територіальної громади села чи жителів кількох сіл. Голова сільради очолював її виконавчий комітет, головував на її засіданнях. Також отримав законодавчо визначені посадові обов'язки та повноваження. Сільрада проводила свою роботу сесійно. Згідно закону депутат сільради представляв інтереси всієї територіальної громади, мав всю повноту прав, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворюваних нею органів, ніс обов'язки перед виборцями, радою та її органами, виконував їх доручення. Відповідно до Закону сільські територіальні громади отримали, ще й Секретаря сільської ради, який працював у раді на постійній основі. Секретар ради обирався радою з числа її депутатів на строк повноважень ради зазвичай за пропозицією голови.

Секретар СР мав право за рішенням ради одночасно здійснювати повноваження секретаря виконавчого комітету відповідної ради, також за відсутності голови Сільської ради виконував його обов'язки. СР мала постійні комісії ради - орган ради, що обирався з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету. Постійні комісії обираються радою на час її повноважень у складі голови і членів комісії. Також СР мала можливість утворити тимчасові контрольні комісії ради які були органом ради, яка обиралася з числа її депутатів для здійснення контролю з конкретно визначених радою питань, що належать до повноважень місцевого самоврядування.

Апарат СР складали виконавчі органи ради. Такими органами були виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. Вони зазвичай були підконтрольні та підзвітні лише раді. Виконавчий комітет СР – виконавчий орган, який утворювався радою на час її повноважень у складі сільського голови, заступника (заступників) голови, керуючого справами (секретаря) виконавчого комітету, а також керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, інших осіб. До складу виконавчого комітету ради також входили її секретар. У виконавчому комітеті функції його секретаря за рішенням ради мав право здійснювати секретар сільради. Також СР мала можливість створювати відділи, управління та інші виконавчі органи для здійснення повноважень, що належать до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад.

Таким, чином, місцеве самоврядування в Україні пройшло складний шлях свого еволюціонування від номінального структурного бюрократичного компоненту в роки УРСР, до важливої складової у розвитку системи державних органів управління України із конституційно закріпленим статусом. Умовно можна виділити два етапи розвитку ОМС: до конституційний та після конституційний. Обидва етапи розвитку відбувалися за існування різних Конституцій та різних законів, що стосувалися Зрозуміло, що становлення та розвиток органів місцевого самоврядування відбувалося за ініціатив найвищих органів влади України, тобто «зверху». Такий процес ініційований «зверху» не був послідовним та був предметом постійного протистояння за повноваження між парламентом та Президентом України.

Базовим джерелом для дослідження еволюції розвитку органів місцевого самоврядування є два закони України, відповідно до положень яких і відбувався розвиток ОМС. Прямих комплексних досліджень історії становлення та розвитку ОМС в Україні сучасна українська історична наука немає. Існуючі наукові дослідження, що стосуються ОМС мають характер юридичних та управлінських роз'яснень можливостей, обов'язків та правової відповідальності для учасників місцевого самоврядування. Тому історія становлення та розвитку структури ОМС потребує додаткового вивчення.

Література:

1. Біленчук П.Д., Кравченко В.В., Підмогильний М.В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право). Навчальний посібник.-К.: Атіка. 2000. – 304 с.
2. Дробуш І.В. Функції органів місцевого самоврядування в Україні: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. — 244 с.
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036 – Заголовок з екрану.
4. Закон «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 7 грудня 1990 року № 533-XII (*Закон втратив чинність на підставі Закону № 280/97-ВР від 21.05.97, ВВР, 1997, N 24, ст.170*) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/533-12/page> – Заголовок з екрану.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> – Заголовок з екрану.
6. Законом України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> – Заголовок з екрану.
7. Законом України «Про Представника Президента України» від 5 березня 1992 р. (*Закон втратив чинність на підставі Закону № 280/97-ВР від 21.05.97, ВВР, 1997, № 24, ст.170*) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2167-12> – Заголовок з екрану.
8. Законом України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 3.02 1994 р. (*Закон втратив чинність на підставі Закону № 280/97-ВР від 21.05.97, ВВР, 1997, № 24, ст.170*) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3917-12> – Заголовок з екрану.
9. Закону України «Про столицю України місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. N 401-XIV [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14> – Заголовок з екрану.
10. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні.— К.: Ін Юре, 1997.— 36 с.
11. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Урядовий кур'єр. – 1995.— 10 червня. – №86.— С. 5.

12. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3> – Заголовок з екрану.
13. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів «Про ліквідацію виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів» від 13 вересня 1995 р. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації. Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області. Опис 2. Справа 283. арк. 13.
14. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів «Про затвердження структури та чисельності секретаріату Ради» від 7 травня 1992 р. Х сесія XXI скликання. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області Опис 2. справа 240. арк.. 64
15. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів від 14.07.1994 р «Про утворення секретаріату районної Ради та затвердження його керівництва». Перша сесія двадцять другого скликання. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації. Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області. Опис 2. Справа 258 . арк. 24.
16. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів від 14.07.1994 р. «Про виконавчий комітет районної Ради». Перша сесія двадцять другого скликання. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області Опис 2 справа 258 арк. 25-27.
17. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів від 03 липня 1992 р. «Про припинення діяльності виконавчого комітету районної ради народних депутатів та його відділів та управлінь». Х сесія XXI скликання. Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області. Опис 2. справа 241. арк.. 11
18. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів від 03 липня 1992 р. «Про утворення Козлівської, Ульяновської, Мазинської, Шевченківської та Вовчківської сільських Рад народних депутатів». Х сесія XXI скликання.. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області Опис 2. справа 241. арк.. 12
19. Рішення Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів від 13 вересня 1995 р. «Про ліквідацію виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької районної ради народних депутатів». Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації Фонд І. Переяслав-Хмельницької районної ради Київської області. Опис 2. Справа 283. арк.. 13.
20. Розпорядження Представника Президента України «Про припинення діяльності районної державної адміністрації» № 166 від 15.07. 1994 р. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації. Фонд 17. Переяслав-Хмельницька районна державна адміністрація. Опис 1 Справа 38. арк.. 58.
21. Розпорядження Представника Президента України «Про утворення Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації та припинення виконавчої і розпорядчої діяльності виконавчого комітету районної Ради народних депутатів» №51 від 16.06. 1992 р. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації. Фонд 17. Переяслав-Хмельницька районна державна адміністрація. Опис 1. справа 2. Арк.. 54-55
22. Указ Президента України «Про Положення про місцеву державну адміністрацію» (*Указ втрапив чинність, крім статей 2 і 3 на Указу Президента № 70/99 від 27.01.99 р.*) [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/252/92> – Заголовок з екрану.
23. Указ Президента України від 24.07. 1995 р. «Про обласні, Київську та Севастопольську міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації» [Електронний ресурс] : офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/640/95> – Заголовок з екрану.

Muyassar Tojiahmedova, Komiljon Xolmirzayev
(Namangan, O'zbekiston)

YOSHLAR MA'NAVİYATI VA MILLIY QADRIYATLAR

Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq mamlakatimizda yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishi ularning qadriga etishi va shu asosda tafakkurining yangilanishiga alohida e'tibor qaratilgan. 1994 yilda prezident I.A.Karimov farmoni bilan «Ma'naviyat va ma'rifat» markazlarining tashkil qilinishi, 1996 yil 11 sentyabrda «Ma'naviyat va ma'rifat» markazlarining faoliyatini takomillashtirish to'g'risida qaror qabul qilinishi va shu asosda 1997 yil 24 martdan barcha o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida «Ma'naviyat asoslari» fanini o'qitishning joriy qilinishi.

1999 yil 30 avgustda «Ma'naviyat va ma'rifat» kengashining tashkil qilinishi bu masala davlat siyosati darajasiga ko'tarilganidan dalolat beradi. CHunki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bilmasdan yoshlar hech qachon ma'naviy kamolotga erisha olmaydilar. Madomiki, shunday ekan o'z tadqiqotimizda talaba yoshlar ma'naviyati va milliy qadriyatlarining o'zaro aloqadorligi hamda umuminsoniy qadriyatlarining talaba yoshlar

ma'naviy shakllanishining ta'sirini tahlil qilishga harakat qildik. Istiqloлга erishgan har bir xalq, millat va davlat o'z taraqqiyot yo'llarini qidiradi. Siyosiy hokimiyatni qo'lga olish milliy taraqqiyot uchun dastlabki qadam, barcha muammo ushbu hokimiyatni qo'lda saqlab qolish, kishilar qalbida istiqloлга ishonch uyg'otish va ularni jamiyatni yangilashga jalb etishdadir.

SHuning uchun ham Prezident Islom Karimov o'z mamlakati istiqboli haqida fikr yuritir ekan, quyidagicha ta'kidlaydi: "Mustaqil O'zbekistonning kuch-qudrat manbai xalqimizning milliy qadriyatlarimizga sodiqligidir. Xalqimiz adolat, tenglik, ahil qo'shnichilik va insonparvarlikning nozik ko'rtaklarini asrlar bo'yi avaylab-asrab kelmoqda. O'zbekistonni ma'naviy yangilashning oliy maqsadi ana shu an'analarni qayta tiklash, ularga yangi mazmun bag'ishlash, zaminimizda tinchlik va demokratiya, farovonlik, madaniyat, vijdon erkinligi va har bir kishini kamol toptirishga erishish uchun shart-sharoit yaratishdir".

Falsafiy tafakkur asosidagina bu muammolar bilan bog'liq bo'lgan tarixiy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, mafkuraviy masalalarni chuqur ilmiy umumlashtirish, asosiy qonunlari va qonuniyatlarini ochib berish mumkin. Bu boradagi falsafiy umumlashmalar o'tmishning ilmiy yakuni hamda istiqlolni to'g'ri anglash, taraqqiyotga yo'naltirilgan mafkura uchun zarur bo'lgan muhim dastur hamdir.

Milliy qadriyatlar turmush tarzimiz, ma'naviy qiyofamiz, muqaddas ma'volarimizni anglash, davlatchilik an'analarimizni tiklashga, xalqimizning istiqbol to'g'risidagi asriy orzularini ro'yobga chiqarishga yordam beradi va bu borada xalqni xalq, millatni millat sifatida birlashtiradi. O'z qadriyatlarini va qadrini bilgan xalq olomonga aylanmaydi, buyuk ishlarga qodir ekanini his qiladi, istiqlolni omon saqlaydi, farzandlarining kamoloti uchun qayg'uradi. Aynan shuning uchun ham milliy qadriyatlar jamiyatni yangilanishiga xizmat qiluvchi ma'naviy omil hisoblanadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgach, milliy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi. Milliy qadriyatlar mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlaydigan, xalqimizni ma'naviy poklanishga etaklaydigan asoslardan biridir. Xalqimizning avlodlardan-avlodlarga meros qolib kelayotgan milliy qadriyatlari uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Ularning o'tmishi uch ming yildan ortiq davrni o'zida mujassamlashtiradi. Ular Markaziy Osiyo sivilizatsiyasini yaratdi. Bizning milliy qadriyatlarimiz ana shu sivilizatsiyaga xos jihatlari: tug'ilgan makon va ona yurtga ehtirosi, avlodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, muomalada mulozamat, hayo, andisha kabilarning ustuvorligi bilan ham xarakterlanadi.

«Jamiyatning ma'naviy yangilanishida,-deydi Prezidentimiz I.Karimov, - biz bir narsani yaxshi anglab olishimiz kerakki, umumiy va maxsus bilimlarga ega, ongli, tafakkuri har xil «izm»lardan ozod, zamonaviy dunyoqarash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga voris bo'lgan insonlarga fuqarolik jamiyatini barpo etishga va uni yanada takomillashtirishga qodir bo'ladi.

Ta'lim modelidan ko'zlangan bir maqsad bor. Uning vositasida biz dunyodan munosib o'rin olishga, o'zbek nomini yanada keng yoyib tarannum etishga erishamiz.

Bugun xalqaro hayot, kishilik taraqqiyoti shunday bosqichga kirganki, endi unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, fikr, ilg'or texnologiyalar har qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Amir Temur bobomizning «Kuch - adolatda» degan mashhur ta'birini bugungi kunga nisbatan qo'llab aytadigan bo'lsak, men unga qo'shimcha qilib «Kuch - bilim va tafakkurda» degan bo'lardim».

Ushbu jarayonlar yoshlarga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Xo'sh yoshlar kim? Ularga qanday xususiyatlar xos? YOshlar jamiyat a'zolarining eng aktiv qismi bo'lib, ular o'zlarining bunyodkorlik ishlari bilan ijtimoiy hayotning hamma sohalariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, mamlakatimizning sotsial-iqtisodiy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shmoqdalar. Bugungi kun hammamizni ijtimoiy ishlarda aktiv bo'lishga, ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat unumdorligini uzluksiz oshirishga da'vat etadi. Binobarin, jamiyatimizni takomillashtirish yo'lidan muvaffaqiyatli olg'a qarab borishi ko'p jihatdan yoshlarning ta'lim-tarbiyasi, ularning ijtimoiy aktivligiga bog'liqdir.

Hozirgi avlodning, ayniqsa yoshlarning Vatan oldidagi, tarix oldidagi xizmatlari eng avvalo, mamlakatimizda qurilayotgan demokratik jamiyatni yanada takomillashtirish vazifasini qay darajada muvaffaqiyatli uddalashi bilan o'lchanadi.

YOshlar tarbiyasi haqida qayg'urish - ertangi kun, yorqin kelajak haqida qayg'urish demakdir. YOsh avlodning mamlakat iqtisodi va madaniyatini rivojlantirishga qo'shayotgan hissasi qanchalik salmoqli bo'lsa, jamiyat ularga shunchalik ko'p ne'matlar beradi. Jamiyat-yoshlarga, yoshlar-jamiyatga! YOshlarning huquq va vazifalarining birligi ana shunday o'zaro munosabatda o'z ifodasini topadi. YOshlarning aktiv faoliyati ularni har tomonlama kamol toptirish bilan bog'liqdir. SHu sababdan yoshlarda yuksak g'oyaviylik, e'tiqodni, mehnatga ijodiy munosabat, axloqiy poklikni tarbiyalash, ijtimoiy aktivlikning shakllanishi. va takomillashuviga ta'sir etadigan omillarni ishlab chiqish, barkamol avlodning voyaga etishida oliy o'quv yurtlaridagi o'quv jarayoni bilan bir qatorda tarbiyaning boshqa shakllari ahamiyatini oshirish, yoshlarda aktiv hayotiy pozitsiyani, ijtimoiy aktivlikni shakllantirish va takomillashtirish kabi masalalar katta ahamiyat kasb etadi.

YOshlarning jamiyatda tutgan o'rni va roli murakkab masaladir. Demokratik jamiyat qurilishi davrida yoshlarning sotsial-siyosiy, ijtimoiy aktivligi tobora kuchayib bormoqda. Mamlakatimizda yoshlarning o'qish va ijodiy mehnatda, jamiyat hayotida faol qatnashishlari uchun zarur bo'lgan barcha sharoitlarni yaratib berish haqida doimo g'amxo'rlik qilib kelinmoqda.

Istiqlol yillarida mamlakatimizda inson ma'naviy yuksaldi, uning umumiy ta'lim va madaniy qiyofasi o'zgardi. Respublikamizda faqatgina umumiy o'rta ta'limgina amalga oshirilib qolmay, balki mehnatkashlar uchun hozirgi fan va madaniyatning barcha yutuqlaridan bahramand bo'lishga imkoniyatlar ochildi. Hozirgi kunda O'zbekistonda 10 mingdan ortiq umum ta'lim maktablarida 5 mln.ga yaqin o'g'il-qizlar ta'lim olmoqda. YUzlab litsey-kollejlarda 360 ming dan ortiq o'quvchi ixtisos o'rganmoqda. 63 ta oliy o'quv yurtlarida har yili 52 mingga

yaqin malakali mutaxassis tayyorlanib, hayotga yo'llanma olmoqda. Ular xalq xo'jaligining barcha sohalarida muvaffaqiyatli mehnat qilmoqdalar.

Har tomonlama etuk kishini kamol toptirish o'z-o'zidan amalga oshmaydi, albatta. Buning uchun ko'p yillar davomida tinimsiz g'oyaviysiyosiy tarbiya jarayonini amalga oshirish-yoshlarda, jumladan, talabalarda yuksak e'tiqodni, demokratik ideallarga cheksiz ishonchni, g'oyaviy matonatni, siyosiy hushyorlikni, buzg'unchi g'oya va mafkuralarning zararli ta'siriga qarshi kurashish ko'nikmasini shakllantirish kerak.

Bugungi talaba yoshlar ertangi kunda mamlakatimiz oldida turgan ulug'vor vazifalarni amalga oshirishga tayyorlanayotgan kishilardir. Bugungi talabalar istiqloq mash'alini yoqqan kishilar avlodi, ular yaratayotgan yangi jamiyatni kelajak tomon olib boruvchi yoshlardir. Ular bu boradagi mas'uliyatni doimo esda tutmoqlari kerak.

Jamiatimiz rivojining hozirgi bosqichida yoshlarning ma'naviy sohadagi faolligi ularning o'z aktiv hayotiy pozitsiyasini ongli va ijodiy ravishda amalga oshirishidan iboratdir. Bunday pozitsiya-yurtimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurishi siyosatining mohiyatini bilishni, ijtimoiy hodisalarga teran munosabatni, jamiyat taraqqiyotining ustuvor vazifalarini chuqur o'rganishni, ya'ni nazariya bilan amaliyotni mohirona qo'shib olib borishni, mehnatga faol munosabatni, yuksak e'tiqod va axloqiy fazilatlarni namoyon etishni anglatadi.

Mamlakat hayotini takomillashtirishda, sog'lom turmush tarzini qaror toptirishda, inson omilini faollashtirishda oliy o'quv yurtlari oldiga nihoyatda katta va mas'uliyatli vazifalar qo'yilgan. Yoshlarning ma'naviy faolligi deganimizda, ularning o'z maqsadlarini ro'yobga chiqarishdagi faoliyatga qanday munosabatda bo'lishlariga alohida e'tibor bermoq, lozim. O'zi tanlagan mutaxassislikka to'la ishonch, oliy o'quv yurtini tugatgandan keyin mustaqil mehnat hayotini to'g'ri tasavvur qilish, mutaxassislikni egallashda o'zidagi qobiliyat, bilim darajasining etarligini anglash kabilar talaba yoshlarning faolligiga katta ta'sir etish bilan birga ularning oliy o'quv yurtidagi va undan tashqaridagi faoliyatlariga bo'lgan munosabatlarini ham belgilab beradi. Talaba yoshlarning o'quv jarayoniga, oliy o'quv yurtidagi jamoat ishlariga va o'z faoliyatiga ongli munosabati ular faolligining asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Jamiatimizni milliy qadriyatlar asosida, jumladan, yoshlarning faolligini yanada kuchaytirishda oliy o'quv yurtlari oldiga juda katta va mas'uliyatli vazifalar qo'yilmoqda. Bizning mamlakatimizda demokratiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini mustahkamlash, yangi insonni kamol topshirishning muhim muammolari amalda hal qilinayotgan hozirgi bosqichda yoshlarning roli tobora ortib bormoqda.

YOshlar ma'naviyati, avvalo, milliy qadriyatlar ta'sirida shakllanadi. Zero, oila, maktab, mahalla bu jarayonning tamal toshini qo'yadi. O'rta ta'lim muassasalari va oliy maktab yoshlarni yanada yuksakroq ma'naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa ular faolligini oshirish, yoshlarda milliy qadriyatlarga sodiqlik tuyg'usini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. -Toshkent: SHarq, 1999.-B. 84.
2. Karimov I.A. Jamiatimiz mafkurasi xalqni - xalq, millatni -millat qilishga xizmat etsin. - Toshkent: O'zbekiston, 1998. - B. 10.
3. Abdullaev A. Ma'naviyat va iqtisodiy tafakkur. - Toshkent: Ma'naviyat, 1999. – B. 10.
4. Abilov O'. Milliy g'oya: ma'naviy omillar.- Toshkent: Ma'naviyat, 1999. - B. 12.
5. Jo'raev N. Agar ogoh sen. - Toshkent: SHarq, 1998. – B. 56.
6. Barkamol avlod tarbiyasi. - Toshkent: Akademiya, 2005. – B. 16.
7. Ibrohimov A. va b. Vatan tuyg'usi. - Toshkent: O'zbekiston, 1996. - B. 18.
8. Bo'ronov Q. Xalqimiz ma'naviyati va ma'rifatining teran ildizlari. -Toshkent: Fan, 2003.- B. 31.
9. Jalolov A.M. O'zbekiston: mustaqillik, ma'naviyat, mafkura. - Toshkent: O'zbekiston, 1994.- B. 24.
10. Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimizning takomil bosqichlari. -Toshkent: SHarq, 1996. – B. 84.

Жанара Смагулова
(Караганда, Казахстан)

МЕСТО И РОЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Для молодой и независимой Республики Казахстан, сформировавшейся в качестве фактора и равноправного субъекта международных отношений, чрезвычайно важно вести внешнюю политику. В настоящее время принцип «реалистичности» внешней политики особо актуален. Ведение внешней политики требует знаний закономерностей окружающей среды, тенденций в развитии мира и международных отношений. Внешнеполитический курс, учитывающий перипетию международной среды, при первой необходимости способен адаптировать наше государство к любым ситуациям «турбулентных международных отношений».

После провозглашения независимости, перед государством стояло немало обязанностей: в первую очередь, конструирование нового государства путём вхождения в ООН и в другие универсальные международные организации; во-вторых, определение места Казахстана в системе международных отношений, граничащего с Центральной Азией и Китаем, имеющего тесные экономические, политические и культурные связи с Россией, а также являющегося частью неспокойного мусульманского мира.[1, с. 78] Вдобавок к этому, необходимо было найти решение непростой проблемы ядерного потенциала страны, сохранившегося еще со времен Казахской ССР.

В итоге Казахстан определил своё место на международной арене в качестве страны, намеренной сохранить мирное сосуществование с граничащими странами, основанной на принципах уважения территориальной целостности, суверенитета, улучшения безопасности и защиты своих интересов, а также уважения интересов других государств.

Многовекторная дипломатия, зародившаяся еще с первых дней получения независимости, явилась предпосылкой для усиления суверенитета и государственности, а также к выходу страны на международную арену. На сегодняшний день это даёт нашей республике дивиденды в виде поддержки и признания мировых сообществ.

Казахстан привлекает к себе внимание всего мира изменениями в своей внешней политике, в частности, явными изменениями, происходившими с конца 2006 по начало 2007 гг. [1, с.190] «Многовекторность» внешнеполитического курса дополнилась четким содержанием проведения независимой и сбалансированной политики, подтверждающей явления, возникшие во всем постсоветском пространстве и объявленные еще несколько десятилетий назад.

Казахстан в годы своей независимости прочно вошёл в обиход международных отношений, переработал собственную внешнюю политику, заключил свою внешнеполитическую доктрину. Лидер нации в первой половине 1990-х годов предложил идею «Евразийского моста», обозначил вхождение Казахстана в культурный, исторический цивилизационный и географический состав как Европы, так и Азии. [2, с. 34] Далее, во второй половине того десятилетия это заключение нашло своё отражение в доктрине «многовекторной дипломатии», направленной на проведение внешней политики по всем важным для нашей республики сферам с государствами Средней Азии, СНГ, Европы, Азиатско-Тихоокеанского региона, а также мусульманского мира и индустриальных держав. [2, с. 59]

В настоящее время для Казахстана важным аспектом является обеспечение региональной и международной безопасности. Наша республика осуществляет свою службу в этой сфере не только в двустороннем порядке, но и на многостороннем уровне, в рамках таких крупных организаций, как ШОС, ООН, ОБСЕ и НАТО. [2, с. 90]

Для Казахстана региональная международная система означает совокупность субрегиональных подчиненных систем. В таком случае среднеазиатский регион входит в группу субрегиональных систем. Казахстан также имеет отношение и к постсоветскому региональному пространству. К тому же наша страна постепенно входит в азиатскую макрорегиональную систему. Республика Казахстан по своим цивилизационным параметрам относится к тюркскому мезорегиону и исламскому макрорегиону. При осуществлении внешней политики страны стоит учитывать этот кластер, надо определить приоритеты между равными направлениями с целью дальнейшего продвижения интеграционных процессов с участием Казахстана.

Казахстан занимает центральное место в прикаспийском геоэкономическом регионе, ставшем объектом мировой геоэкономической конкуренции за нефтяные и газовые ресурсы. [3, с.46] В рамках СНГ экономическая и интеграция предоставляет возможность странам-участницам не превращаться в жертву геоэкономической войны за ресурсы, а также получать прибыль и дивиденды за свой «сырьевой вклад» в мировую экономику.

География международных связей нашей республики охватывает весь Земной шар. Казахстан с Россией установили прочные и доверительные отношения, а это, в свою очередь, даёт возможность личным отношениям между Президентами обеих стран. Россия – крупнейший партнер Казахстана по двустороннему сотрудничеству и на постсоветском пространстве. [3, с. 94] Казахстан с Россией вместе делают заявления на международной арене, на деле показывают способность совместного решения сложнейших проблем. Совместными российско-казахстанскими действиями находится решение «Каспийской проблемы». Обе страны взаимодействуют в топливно-энергетическом комплексе, в космической, военно-технической отраслях, а также научно-технологической сферах.

Казахстан осуществляет стабильные и разносторонние отношения с Европой и США. Казахстан – единственная центральноазиатская страна, признаваемая Западом как равноправный партнер в экономической и политической сферах. [4, с. 39] В республике работа инвесторов обеспечивается всеми благоприятными условиями, появились разносторонние отношения с международными организациями, в первую очередь с ООН и ОБСЕ. Государство установило прочные отношения с Китаем. Между странами были решены пограничные проблемы, устойчиво развиваются экономические связи. Кроме того, оба государства являются партнерами в обеспечении региональной безопасности. Казахстан является активным членом ШОС, а Китай в двусторонних отношениях поддерживает политику борьбы против «трёх зол» (сепаратизм, экстремизм, терроризм). Состояние южного направления казахстанской дипломатии в основном связано с обеспечением стабильности в регионе. Страна традиционно поддерживает дружественные отношения с Узбекистаном, Кыргызстаном, Таджикистаном и Туркменистаном. Также Казахстан оказывает поддержку новому правительству в Афганистане, развивает двусторонние отношения с Ираном. Расположение Казахстана в Средней Азии и особое место в постсоветском пространстве, стабильность экономики-политической жизни, борьба с международным экстремизмом в большинстве своем связано с достижениями в постройке многосторонней системы в отношениях с Россией, Китаем, Западом и странами Южной Евразии. Посредством обеспечения собственной стабильности и международной безопасности страна занимает главенствующее место в центральноазиатском политическом процессе, а также стала медиатором интересов основных игроков в этой части Евразии.

Таким образом, оценивая роль и место Казахстана в системе международных отношений, можно обозначить внешнюю политику страны, основанную на многовекторной доктрине. Предоставляется возможность нашей стране в быстром вхождении в мировое сообщество, а также в становлении влиятельного регионального лидера. За это время Казахстану получил право инициативы на международной арене, помимо этого, получил признание со стороны мировых держав, а также международных и региональных организаций.

Литература:

1. Назарбаев Н. А. Критическое десятилетие. Алматы, 2003.
2. Далаева Т. Т. Из истории международных связей Казахстана // История Казахстана в школе и в вузах. Астана, 2002. № 4.
3. Сарсекеев М. Национальные интересы и внешняя политика Казахстана // Евразийское сообщество. Алматы, 2002. № 1.
4. Шаймаков Г. Внешнеполитическая деятельность Республики Казахстан в международных организациях. Алматы, 2002.85

Научный руководитель:

магистр экономических наук, Кенжебекова Мадина Болатовна.

Володимир Стеценко
(Богуслав, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ (1941-1942 рр.)

В радянській історіографії можна часто зустріти тезу про те, що з початком війни партизанська боротьба в тилу німецьких військ набула масового, всенародного характеру. Зокрема, в багатотомній «Історії Української РСР» читаємо: «Боротьба населення на окупованій ворогом території нашої країни почалася з перших днів вторгнення агресорів... Всього на Україні у перші місяці війни було створено для боротьби в тилу ворога 2583 партизанські загони і диверсійно-розвідувальні групи...» [2, с. 72, 76]. Але чи був рух Опору масовим і всенародним з перших днів війни?

Історія переконливо доводить, що рух Опору виникає стихійно і багаторазово посилюється за умов невинуватих репресій, які чинить окупаційна влада. Як окупаційна влада, так і члени руху Опору завжди прагнули схилити цивільне населення на свій бік, адже в партизанській війні виграє той, на чиєму боці стоїть це населення. Отже, масовим із початку бойових дій він стати, як правило, не може.

Швидке просування ворога влітку-восени 1941 року внесло свої корективи в організацію партизанської боротьби – розгортання широкої мережі партизанського руху і підпілля було проблематичним. Між партійними комітетами, радянськими органами, НКВС, військовими радами фронтів і армій невдовзі розпочалися непорозуміння і конфлікти, породжені суперництвом, намаганням встановити свій контроль над розпочатою справою. Якщо додати до цього катастрофічне становище на фронтах, брак відповідного досвіду та навичок, відсутність необхідного озброєння, амуніції, засобів зв'язку, то стане зрозумілим, чому більшість партизанських загонів формувалася на швидку руку і на жалюгідній матеріальній основі.

Не кращими були справи й зі створенням підпілля. Допускалися грубі прорахунки у виборі структури організацій, методів їхньої діяльності, засобів конспірації. Недостатньо уваги приділялося влаштуванню явок, виготовленню особистих документів підпільників. Радянські органи, що займалися створенням та підготовкою партизанських загонів, не враховували також можливостей каральних служб противника, їхнього досвіду в боротьбі з рухом Опору. Досить часто причиною арештів та провалів у діяльності підпільних організацій були зрада та порушення конспірації. Не усвідомлюючи значення партизанської війни за умов, коли німецько-фашистські війська невпинно просуваються вперед, командування радянських військ намагалося використати щойно сформовані партизанські загони і групи на передній лінії оборони або в найближчому оперативному тилу ворога.

Саме за таких умов і визначалося ставлення населення України до ведення партизанської боротьби з ворогом. Так, багатотомна «Історія Української РСР» стверджувала, що під час окупації в Україні діяли 23 підпільні обкоми, 685 міськкомів і райкомів та 4316 партосередків. Але змогли розгорнути свою діяльність тільки 13 обкомів, 110 міськкомів і райкомів і понад 280 первинних осередків [2, с. 75-77]. Те, що підпільні органи створювалися, не підлягає сумніву, але між поняттям «були створені» і «діяли» велика різниця. Як стверджує відомий історик та учасник війни професор В. Клоков, дев'ять із десяти членів підпільних міськкомів та райкомів компартії не приступили до роботи, лише двадцята частина підпільних організацій змогла розгорнути свою діяльність [3, с. 98]. Головною причиною цього було те, що німецьке командування за два роки війни в Західній Європі вже мало чималий досвід боротьби з підпіллям, тоді як поспіхом підготовлені підпільники погано розумілися на конспірації.

Отже, до літа 1942 року на території України продовжувало діяти лише близько десятої частини створених владою підпільних груп, або лише дві тисячі осіб. Майже 30 тисяч учасників руху Опору загинуло, потрапило в табори смерті або змушено було зректися боротьби [5, с. 3]. На території Західної

України, де міцно закріпилася Організація українських націоналістів (ОУН), дії радянських партизан не мали належної народної підтримки, хоча в радянських партизанських загонах, що діяли на цій території, звичайно були й місцеві жителі.

Поганим прикладом для майбутніх партизанів було те, що частина підпільних райкомів КП(б)У, які повинні були організовувати партизанську боротьбу на окупованих фашистами землях, не виконувала покладених на них обов'язків. Так було, наприклад, з Путивльським підпільним райкомом партії (Сумська область), який без дозволу виїхав на схід, а партизанам С. Ковпака та С. Руднева довелося починати боротьбу самостійно. Український історик А. Трубайчук відзначав, що ліквідації більшості радянських підпільних обкомів та райкомів окупаційними службами значною мірою сприяли факти зради колишніх партійних функціонерів, які були залишені в тилу [7, с. 87]. Значно краще було поставлено роботу в тих районах, де партійне керівництво перебувало в партизанських загонах. Тому в 1941 році рядові патріоти-партизани часто брали на себе виконання всієї роботи.

Вище викладене є не єдиною причиною того, що в початковий період війни партизанський рух не розгорнувся на повну силу. Існує, принаймні, ще один аспект даної проблеми, а саме – партизанська мережа, підготовлена ще в 30-х роках на випадок війни, була знищена, тому в 1941 році її довелося створювати фактично заново. Причини цього сягають своїм корінням у довоєнні роки.

Так, після громадянської війни воєнні теоретики (М. Фрунзе, М. Тухачевський та ін.) розробляли питання про застосування методів партизанської боротьби проти окупантів на випадок агресії. У 20-ті – першій половині 30-х років велась значна робота з підготовки підпільно-диверсійних груп, партизанських загонів. Було закладено таємні бази з озброєнням, військово-матеріальним спорядженням.

Проте напередодні Другої світової війни відбулися зміни в радянській військовій доктрині. Так, в проекті польового статуту Робітниче-Селянської Червоної Армії 1939 року читаємо: «Робітниче-Селянська Червона Армія буде самою нападаючою з усіх армій, які коли-небудь нападали. Війну ми вестимемо наступальну, і саме на території противника. Бойові дії Червоної Армії будуть вестись на знищення, з метою остаточного розгрому противника і досягнення рішучої перемоги малою кров'ю» [7, с. 74].

Таким чином, радянська воєнна доктрина носила яскраво виражений наступальний характер. Вона виключала для радянської армії тривалу стратегічну оборону і передбачала у найкоротший час перенесення бойових дій на територію агресора. Отже, дій партизанських загонів і підпілля дана доктрина не передбачала. Це привело до згорання підготовки партизанів і підпільників та ліквідації завчасно підготовлених партизанських баз. А в 1937–1939 рр. були репресовані добре підготовлені кадри спеціалістів з підпільної та партизанської боротьби.

Полковник С. Ваупшасов, який в роки війни командував партизанським загonom НКВС у Білорусії, так пояснює причину знищення партизанських формувань: «В ті суворі передвоєнні роки взяла верх доктрина про війну на чужій території... вона мала яскраво виражений наступальний характер» [1, с. 203]. Безпосередній організатор партизанського руху, заступник начальника Українського штабу партизанського руху полковник І. Старинов у своїх мемуарах називає винних у знищенні партизанських баз: «Надійно сховані у землі зброя та вибухівка чекали свого часу. Але раніше, ніж прийшов цей час, таємні партизанські бази були спустошені, безумовно, з відома, і напевно навіть за прямим наказом Сталіна» [6, с. 40].

Отже, партизанська мережа, підготовлена ще в 30-х роках на випадок війни, під час сталінських репресій була винищена. Заново все робилося на швидку руку, поспішно і було погано підготовлено. Полковник І. Старинов згадував, що в перший рік війни на окуповану територію України було перекинуто майже 350 партизанських загонів і диверсійних груп. У червні 1942 р. Український штаб партизанського руху знав про наявність тільки 22 діючих загонів.

Також партизанський рух в Україні зазнав величезних втрат через некомпетентні установи вищого керівництва СРСР. У перші місяці війни на окуповану територію перекидали не підготовлені, слабо озброєні партизанські загоны та диверсійні групи, навіть без засобів зв'язку. Практично відразу вони потрапляли в руки німецько-фашистських окупантів і більшість із них була знищена. Це був трагічний і несприятливий період розвитку радянського партизанського руху в Україні.

Однак початок успіхам руху Опору був покладений у важкому 1941 році, коли фактично заново розпочалася підготовка кадрів для ведення партизанської війни на окупованій території. Український історик М. Коваль у своїй монографії «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)» зазначає: «Наслідки першого етапу становлення партизанського руху були сумними. Партизанська боротьба в цей час мала різні вияви – від саботажу до диверсій, однак рух Опору в Україні ще не набрав тієї сили, яку він мав у 1943–1944 роках» [4, с. 41-42].

Для протистояння партизанам німецьке командування вже у 1941 року було змушене формувати особливі підрозділи. Так, для безпосереднього здійснення охоронних функцій перед війною з СРСР було сформовано 9 дивізій охорони тилу, з яких для групи армій «Південь», яка діяла на території України – 3 дивізії, що призначалися для охорони важливих об'єктів тилу. Також окупанти намагалися боротися із партизанськими загонами, кількість яких поступово збільшувалася, шляхом залучення місцевих жителів до загонів поліції. Пізніше, коли партизанський рух набув вже дійсно загрозливого для фашистів розмаху, вони були змушені тримати у тилових районах досить чисельні військові підрозділи.

Дії партизанських загонів у тилу ворога сприяли тому, що населення повинно було враховувати можливість повернення радянської влади. Вже 1942 року радянські партизанські загоны починають готуватися ретельніше, ніж це було в перші місяці війни, а бойовий дух бійців (особливо після перших перемог наприкінці 1941 р.) підвищується. Ставлення населення до партизанської боротьби поступово

знову змінювалося на краще. Мова не йде про ті так звані партизанські загони, які створювалися вже перед самим приходом Червоної Армії з метою виправдати свою пасивну позицію під час окупації. Маються на увазі й диверсійні групи, які закидалися у ворожий тил після ретельної підготовки і завдавали шкоди фашистам значно більше, ніж тисячі погано підготованих партизанів на початку війни.

Отже, створювати партизанські загони було зовсім нелегкою справою, і твердження деяких радянських істориків про те, що вже з перших днів війни з загарбниками почалася широка народна партизанська боротьба з ворогом, не відповідає дійсності. Про масовість партизанського руху можна говорити починаючи лише з кінця 1942 року, коли переважна частина населення України побачила справжню суть фашистського окупаційного режиму: нещадний терор, масові вбивства, геноцид євреїв, вивезення населення на примусові роботи в Німеччину. Недаремно майже у той же час національні організації українців (Уряд УНР в екзилі, ОУН(б)) приймають рішення почати збройну боротьбу проти німців. З іншого боку, влада СРСР зуміла організувати комплексну підтримку партизанського руху – агітацією, кадрами та матеріальним забезпеченням.

Література:

1. Ваупшасов С. А. На тревожных перекрёстках / С. А. Ваупшасов. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1971. – 216 с.
2. Історія Української РСР: [у восьми томах, десяти книгах]. – Т. 7. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945). – К.: Наукова думка, 1977. – 536 с.
3. Клоков В. И. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944) / В. И. Клоков. – К.: Ін-т Історії України НАН України, 1994. – 75 с.
4. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) / М. В. Коваль; заг. ред. В. А. Смолія; Ін-т історії України НАН України. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
5. Ніколаєць Ю. О. Партизанський рух в Україні на початку війни: розвінчання міфів / Ю. О. Ніколаєць, В. М. Щербатюк // День. – №79. – 5.05.2000.
6. Старинов, И. Г. Мины ждут своего часа [Текст] / И. Г. Старинов. – М.: Воениздат, 1964. – 222 с.
7. Трубайчук А. Ф. Друга світова війна: коротка історія / А. Ф. Трубайчук. – Київ: Наукова думка, 1995. – 192 с.

Лілія Циганенко

(Ізмаїл, Україна)

Ольга Глоба

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ДУНАЙСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Події Першої світової війни тим чи іншим чином відбилися на долях більшості європейських країн і народів, змінивши назавжди карту Європи, надовго прикувавши до себе увагу дослідників. Однак на тлі широкого спектру військово-політичних перепетій тих часів, відбувалися події, що мали регіональний характер, і не були відомі широкому загалу. Одним з таких епізодів Першої світової війни стало створення та діяльність Дунайської експедиції особливого призначення.

Нагадаємо перебіг подій, що передували виникненню цієї військової одиниці. На початку ХХ ст. провідні європейські держави, враховуючи неминучі військові зіткнення, розмежувалися на два військово-політичних блоки: Росія, Англія, Франція, Італія з одного боку; Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія – з іншого. Яблуком роздору були землі Балканського півострова, де фактично й спалахнув вогонь Першої світової. Приводом для неї стало вбивство 28 червня 1914 р. нащадка австрійського престолу ерцгерцога Фердинанда та його дружини, у причетності до якого звинуватили Сербію [3]. На початковому етапі основними протидіючими сторонами конфлікту стали Австро-Угорщина та Сербія. Російська імперія з перших часів війни намагалася надати Сербії посильну допомогу.

Становище Сербії, яка не мала спільних кордонів з союзниками, з самого початку війни було вкрай важким. Обставини вимагали негайної відправки до Сербії зброї, боєприпасів, продовольства тощо. Однак після перекриття Туреччиною Чорноморських проток, постачання зброї з Росії морським шляхом могло відбуватися лише з Балтійського моря, оминаючи всю Європу. Однак для таких експедицій в Росії не було ні можливостей, ні часу. Залізничне сполучення з Сербією також було вкрай обмежено. В цих обставинах, румунський уряд натякнув Росії, що не буде встановлювати перепони для організації санітарних транспортів по Дунаю. До того ж, не слід забувати, що Дунай на той час мав виключно стратегічне значення [4, с. 112].

Друга за величиною (після Волги) річка в Європі – Дунай, в повному обсязі цього слова, можна вважати міжнародною рікою. В період Першої світової війни Дунай протікав по території семи держав, шість з яких брали участь в світовому протистоянні в складі двох ворожих коаліцій. Довжина Дунаю – 2 860 км., площа басейну – 800 000 км². Цей був водний шлях, що зв'язував центральну Європу з причорноморськими державами, але водночас – на початку війни 1914 р. – могутня водна перешкода на південному кордоні Австро-Угорщини, яка, до речі, мала власну достатньо потужну Дунайську флотилію

[3]. Все це надало особливого значення та гостроти боротьбі за Дунай у військових компаніях 1914-1915 рр.

В ніч на 16 (29) липня 1914 р. монітори австро-угорської Дунайської флотилії почали бомбардування Белграду. Сербія виявилась практично беззахисною проти кораблів противника. Сербський уряд звернувся до Росії і Франції з проханням фінансової підтримки, а через кілька днів до цього було додано прохання про постачання військового спорядження та продовольства; допомогу в будівництві переправ і мостів; надання загонів спеціалістів-мінерів.

За рішенням Морського Генерального штабу Росії було підготовлено невеликий загін спеціалістів, який здійснив перший розвідувальний прохід до Сербії, а вже 16 серпня 1914 р. було прийнято рішення про створення спеціальної морської експедиції. Невдовзі було розроблено «Тимчасове положення про Дунайську Експедицію особливого призначення», яке передбачало комплектацію та стратегічні завдання експедиції [5, с. 151].

Місцем розташування Дунайської експедиції тимчасового призначення стали портові місця (Рені, Ізмаїл, Кілія), розташовані по р. Дунай в Південній Бессарабії. Передбачалося, що експедиція, з одного боку, буде здійснювати постачання військового спорядження та інструкторів для організації на Дунаї різноманітних таємних морських операцій з метою протидії Австро-Угорщині; а з іншого, відігравати роль посередника в закупівлях європейського хліба для Росії. Основною підставою для цих закупівель був намір позбавити німецьких торгових агентів можливості здійснювати аналогічні закупівлі для своєї держави, оскільки під час війни й хліб ставав зброєю [7]. Військові вантажі потрібно було провозити таємно, під виглядом санітарно-медичних матеріалів.

Наприкінці вересня 1914 р. командиром Дунайської експедиції тимчасового призначення став флігель-ад'ютант, капітан I-го рангу М.М. Веселкін, який підпорядковувався безпосередньо командувачу Чорноморським флотом. З числа суден Російського Дунайського пароплавства до участі в експедиції було відібрано кілька пароплавів, буксирів, барж, моторних катерів. На кожній з одиниць означених транспортних засобів було встановлено різноманітну зброю (гармати, кулемети тощо). Цікаво, що в каравані були пароплави з назвами «Шевченко», «Патріот» тощо. Найбільш потужними в складі експедиції були пароплави «Румунія» та «Граф Ігнат'єв», які призначалися безпосередньо для бойових операцій. Окрім цього, для наведення плавучих мостів Дунайською експедицією тимчасового призначення було закуплено 147 секцій понтонів, загальна вантажопідйомність яких коливалася від 3,68 до 4,1 т. [8, с. 359].

На підготовку до першого виходу експедиції було витрачено менше місяця, й в середині жовтня 1914 р. кораблі вийшли з порту Рені в напрямку м. Прахово (Сербія). Всього до складу експедиційного каравану входило сім пароплавів і 16 барж, на борту яких знаходилися: 32 814 ящики з патронами, 322 ящики з снарядами, 214 бухти колючого дроту; понад 204 т. вугілля; майже 28 т. сіна; 99 бочок кислоти, 467 – мінерального масла, 426 – бензину і 67 – спирту. Окрім цього на суднах переправляли понад 700 коней та купу інших різноманітних матеріалів і речей, необхідних для будівництва понтонів. Була на пароплавах і зброя, яку передбачалося передати сербській армії – дві важкі 152-мм гармати та 1000 снарядів для них і 13 000 снарядів для польової артилерії [7].

21 жовтня 1914 р. без особливих проблем або перешкод експедиція дісталася до Прахово, де залишивши практично весь свій вантаж, повернула назад, до міста Рені. Перше завдання Дунайська експедиція тимчасового призначення виконала бездоганно. Це знайшло своє підтвердження в особистій телеграмі від міністра морського флоту до особового складу експедиції.

Успіх першої експедиції спричинив небувале похвалення стосунків між Росією та Сербією. Міністр закордонних справ С. Сазонов повідомляв повіреному в сербських справах про організацію постійного зв'язку між країнами за допомогою Дунайської експедиції тимчасового призначення. Майже через тиждень до Сербії було відправлено наступний караван. Всього до грудня 1914 р. до Сербії було доставлено п'ять караванів Дунайської експедиції. За допомогою цих рейсів до країни доставили багато зброї (113 120 гвинтівок), боеприпасів (93 млн. патронів), будівельних матеріалів [7].

Як і раніше, основними портами дислокації та загрузки суден Дунайської експедиції були дунайські порти Ізмаїл, Рені, Кілія. Невдовзі географія вантажів для експедиції була розширена: кораблі вантажили в Одесі, Херсоні, Миколаєві тощо [9, с. 264].

З першого погляду може здатися, що згадана експедиція була доволі легкою в здійсненні, такою собі «прогулянкою по Дунаю». На справді – це була дуже вдало продумана, добре розрахована справжня військова операція, для здійснення якої було задіяно багато матеріальних та людських ресурсів. Кожен похід було ретельно сплановано. Для кожного з суден розроблялися спеціальні інструкції на випадок бойових дій: на найбільш небезпечних ділянках шляху передбачалися нічні зупинки; заборонялися заходи в порти; ретельно було організовано патрулювання каравану [7].

До складу Дунайської експедиції тимчасового призначення входили підрозділи загороджень та захисту району Залізних воріт¹. Саме на цій ділянці Дунаю було створено особливий загін для прикриття суден експедиції, до складу якого входило 7 офіцерів і 30 рядових солдатів. Командування загоном прикриття здійснював старший лейтенант І. Семенов. Окрім живої сили до загону Семенова входили

¹ Залізні ворота – ущелина на річці Дунай, що знаходиться на кордоні між Сербією та Румунією; охоплює територію в 134 км. Окремі скелі Залізних воріт досягають висоти 500 м., а в найвужчому місці ширина Дунаю становить лише 150 метрів.

річкові кораблі: пароплав «Тирасполь», катери «Кинджал» і «Шабля». Всі вони були оснащені гарматами, кулеметами, які могли обстрілювати навіть аероплани. До того ж, на баржі було розташовано казарму для особового складу загону [2, с. 46]. Загін прикриття під командуванням І. Семенова повинен був виконувати двоєдине завдання: охороняти безперешкодне просування суден Дунайської експедиції тимчасового призначення та не допустити прориву вниз по Дунаю кораблів або інших транспортних засобів противника.

Не забули військові й про берегову лінію. Для захисту експедиції від австро-угорських моніторів та аеропланів до Сербії прибуло 11 морських батарей, які увійшли до складу правого флангу сербської армії. Ці батареї були розташовані вздовж усієї лінії проходу караванів. Найбільше виділялися 10-та й 11-та батареї, що розміщувалися в центральній фортеці Белграда – Калемегдані. Саме вони блокували устя річок Дунай і Сава. Пізніше, восени 1915 р. ці батареї потрапили під потужний обстріл австрійської артилерії, внаслідок чого загинув увесь їх особовий склад – 163 солдати і офіцера [7].

Усього за перший рік війни пароплави Дунайської експедиції тимчасового призначення здійснили 45 рейсів до Сербії, перевезли велику кількість зброї, боєприпасів, продовольства. Останній (46-й) рейс з Прахово було підготовлено в середині вересня 1915 р., однак, у зв'язку з припиненням сполучення з Сербією, караван так й залишився не відправленим. Відважна діяльність моряків Дунайської експедиції допомогла сербам витримати в 1914 р. наступ сил противника, а на деяких ділянках фронту навіть змусити австрійські війська відступити. Однак пізніше Сербія змушена була капітулювати, а частини Дунайської експедиції відійшли до Греції та Румунії [1, с. 309].

З весни 1915 р. перед Дунайською експедицією тимчасового призначення поряд з постачанням зброї та матеріалів до Сербії було поставлено нове завдання: доставляти до російських кордонів зброю та інше військово-технічне обладнання, яке поступало для Російської імперії з боку Англії та Франції. Перелік вантажів був надвеликий: патрони, детонатори, артилерійські снаряди, порох, біноклі, оптичне скло, алюміній, запасні частини до автомобілів і літаків, телеграфні станції тощо [7].

Створення за допомогою Дунайської експедиції річкових переправ дозволило сербському командуванню своєчасно маніпулювати військовими силами під час війни. Морські загони Дунайської експедиції тимчасового призначення контролювали практично все сербське узбережжя. Окрім того, фарватер прикривали мінні поля й торпедні батареї. Окрім цього, завдяки діям експедиції сербам вдалося практично повністю перервати сполучення Центральних держав з Туреччиною та Болгарією по Дунаю, що мало велике стратегічне значення для держав Антанти.

Література:

1. Виноградов В. Н. Румыния в годы первой мировой войны / Владлен Николаевич Виноградов. – М.: Наука, 1969. – 370 с.
2. Вульф О.Р. Австро-Венгерская Дунайская флотилия в Мировую войну 1914-1918 гг. / О.Р. Вульф. – СПб., Издательство Леонов М., 2004. – 144 с.
3. Конеев А.Н. Боевые действия Дунайской военной флотилии в 1914-1918 гг. / Алексей Николаевич Конеев, Алексей Олегович Вербовой // Военно-исторический журнал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.milportal.ru/2015/03/boevye-dejstviya-dunajskoj-voennoj-flotilii-v-1914-1918-gg/>.
4. Первая мировая война 1914-1918 / отв. ред. А. Л. Сидоров. – М.: Наука, 1968. – 379 с.
5. Писарев Ю.А. Тайны Первой мировой войны. Россия и Сербия в 1914-1915 гг. / Ю.А. Писарев. – М., 1990. – 402 с.
6. Советская военная энциклопедия: В 8 т. – М.: Воениздат, 1977. – Т. 3. – С. 270.
7. Тюриков С. Экспедиция особенного назначения / С.В. Тюриков // Гатчинская правда. – № 87 (20531). – 7 августа 2014 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gatchina24.ru/gtn-pravda/gtn-pravda_11327.html
8. Флот в Первой мировой войне: В 2 т. – М.: Воениздат, 1964. – Т. 1.
9. Черников И. И. Энциклопедия мониторов: защитники речных границ России / Иван Иванович Черников. – СПб: Отраслевые журналы, 2006. – 690 с.

Вячеслав Циватий
(Київ, Україна)

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИСКУРС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНУ ДОБУ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.)

Для доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб держав Європи. Відповідно постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». Мир був протиположним війнам, які на той час були візитівкою держав європейського зовнішньополітичного та дипломаічного простору. Мир, перш за все, створював умови для еволюційного розвитку державності в Європі та формуванню нових інститутів влади, інститутів дипломатії, економічному розвитку та розвитку міждержавних стосунків. Одне з центральних місць у політико-дипломатичній теорії й практиці доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посідали проблеми розуміння сутності, функцій, методів реалізації влади та їх інституціонального розвитку. З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних

процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, концептів «зовнішня політика» і «дипломатія», моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду [1, с. 268-274; 2; 3; 4].

Поняття «інституціоналізація» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя та раннього Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М.Гончар, О.Б.Дьомін, В.О.Дятлов, А.І.Кудряченко, С.В.Віднянський, В.А.Смолій, Я.Д.Ісаєвич, Н.Г.Подалаяк, М.В.Кірсенко, М.С.Бур'ян, С.С.Троян, Б.О.Ачкаїні, В.В.Ададуров, О.П.Машевський, С.Б.Сорочан, В.І.Яровий, Л.О.Лещенко, О.М.Масан, С.В.Пронь, О.І.Сич, С.І.Лиман, Т.В.Чухліб, В.А.Рубель, Л.О.Нестеренко та інші

Характерною рисою російської історіографії другої половини XX-початку XXI століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці російських істориків-дослідників, таких як – С.Д. Сказкін, Б.Ф. Поршнев, О.Д. Люблінська, Ю.Є. Івонін, С.П. Карпов, Н.О. Хачатурян, С.К. Цатурова, Н.І. Басовська, П.Ю. Уваров, В.Л. Керов, Т.В. Зонова, А.О. Чубарьян, Н.І. Девятайкіна, В.О. Ведюшкін, Л.І. Івоніна, М.А. Юсін, Т.П. Гусарова, І.Я. Ельфанд, О.Ф. Кудрявцев, В.М. Володарський, Л.М. Брагіна, Л.Р. Хут, М.А. Шпаковская.

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти, не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін. Саме в період раннього Нового часу створюються нові інститути дипломатії, нові механізми міждержавних відносин та технології переговорного процесу, теоретично обґрунтовується та практично розробляється новий дипломатичний інструментарій.

З кінця XV століття Європа вступає в новий період міжнародних відносин. Ці тенденції знайшли свої чітке відображення в подіях Італійських воєн (1494-1559 рр.) [5]. Поряд із змінами в політичній, соціально-економічній, культурній сферах, формуються підвалини основ державної дипломатичної служби й відбувається інституціоналізація зовнішньої політики європейських держав. Дипломатична практика і дипломатичні служби європейських держав інституціоналізувалися у відповідь на зміцнення державної влади.

Нова дипломатична практика виникала, обособлювалася та оформлювалася на тлі світового багатовікового дипломатичного досвіду, що стало передавався від формації до формації, від держави до держави. Саме дипломатія раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), цілком відповідала об'єктивним потребам історичного процесу, а Італія по праву вважається країною-фундатором постійної дипломатії. Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Так, із 1510-х років – у Папській державі, із 1520-х – в Англії, в Імперії – за доби Карла V. До середини XVI століття це вже стало європейською традицією.

У нових політичних умовах формуються і нові погляди на зовнішню політику і дипломатію. Раніше інших найбільш послідовно ці нові погляди на державу та її зовнішню політику і дипломатію виклав у своїх працях Нікколо Мак'явеллі: «... державець, якщо він прагне зберегти владу, повинен набути вміння відступатися від добра і користуватися цим умінням залежно від потреби» [6, с. 345; 7, с. 23-29], тобто вміти вступати і на шлях зла, якщо це необхідно.

Грань Середньовіччя та раннього Нового часу ознаменувалася появою на політичній арені нової та в подальшому провідної сили міждержавних відносин – постійної дипломатії. Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Філіп де Комін відзначає: «Два могутніх владарі-державці, якщо вони мають бажання жити в злагоді, не повинні часто бачити одне одного, а спілкуватися їм належить посередництвом досвідчених і мудрих осіб, які будуть проводити переговори і залагоджувати суперечки» [8, с. 43]. Серед політичних засобів Філіп де Комін рішуче віддає перевагу дипломатії. Дипломатія для Ф. де Коміна – це мистецтво, у якому державець має можливість віднайти найкраще застосування своєму розуму, досвіду, мудрості [9]. У період раннього Нового часу продовжується етап розвитку й удосконалення дипломатичної практики досвідом багатьох держав і народів [10; 11; 12].

Отже, доба раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) – це період процесу інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії, ери постійних посольств, постійної дипломатії та інституціоналізації дипломатичних служб провідних держав Європи, етап розвитку й удосконалення дипломатичної практики і моделей дипломатії досвідом багатьох держав і народів. Першими війнами доби раннього Нового часу стали Італійські війни (1494-1559 рр.). Саме в цей історичний період відбувається генезис інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які, у подальшому, знайдуть своє виявлення в інституціоналізації дипломатичних служб держав Європи протягом доби раннього Нового і Нового часу, та сьогодення [13; 14; 15, с. 271-285].

Шлях до нового не проходив по прямій висхідній лінії, а навпаки, при збереженні загальної схоластичної орієнтації, в ньому перепліталися елементи старого і нового способів мислення, старі і нові ментальні установки, дипломатичний і політичний дискурси, траплялися й компроміси, але при цьому нове мислення вимагало свого прояву, і насамперед у питанні концептів «зовнішня політика» і «дипломатія», у новий період політичної інституціоналізації інститутів дипломатії та дипломатичного інструментарію європейських держав у трансформаційну добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.).

Література:

1. Циватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Циватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
2. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время: Монография / отв. ред. Т.П. Гусарова. – М.: КДУ, 2011. – 600 с.
3. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е. Ивонин. – Минск: Изд-во «Университетское», 1984. – 160 с.
4. Цатурова С.К. Формирование института государственной службы во Франции XIII-XV веков / С.К. Цатурова. – М.: Наука, 2012. – 638с.
5. Циватый В.Г. Франко-испанские отношения конца XV – начала XVI века / В.Г. Циватый. Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. – Всеобщая история, 1995. – 251 с.
6. Макиавелли Никколо. Государь / Н. Макиавелли // Макиавелли Н. Избранные сочинения. – М.: Художественная литература, 1982.
7. Namer Emile. Machiavel / E. Namer. – Paris: Presses universitaires de France, 1961.
8. Коммин Филипп де. Мемуары / Ф. де Коммин; пер. с франц. Ю.П. Малинин. – М.: Наука, 1987. – Кн. 1. – Гл. XIV.
9. Commynes Ph.de. Mémoires / Ph. de Commynes. – P., 1924-1925. – Т.3. – Ch.VIII.
10. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomasy (1451-1789) / R.B. Mowat. – London: Hamden-Connecticut: Archon Books, 1971. – P. 3.
11. Demurger A. Chevaliers du Christ. Les orders religieux – militaires au Moyen Âge (XI-XVI-e siècle) / A. Demurger. – Paris, 2012.
12. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens / J. Dumont. – Amsterdam, 1726. – Т. 3. – Pt. 2.
13. Феномен реформ на западі і сході Європи в началі Нового часу (XVI-XVIII вв.): збірник статей / под ред. М.М.Крома, Л.А.Пименовой. – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2013. – 364с.
14. Собираательство и меценатство в эпоху Возрождения / ред.-сост. А.В. Доронин, О.Ф. Кудрявцев. – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – 231с.: ил. – (серия «Культура Возрождения»).
15. Циватый В.Г. Дипломатический инструментарий Никколо Макиавелли и институты европейской дипломатии раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.) / Циватый Вячеслав Григорьевич // Перечитывая Макиавелли. Идеи и политическая практика через века и страны. Сборник научных статей / отв. ред. М.А. Юсим. – М.: Институт всеобщей истории РАН, 2013. – С. 271-285.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ
(КІН. 40-Х РР. – ПОЧ. 50-Х РР. ХХ СТ.)**

Метою статті є розгляд специфічних особливостей перетворення природного середовища, передбачених «Великим планом перетворення природи».

У свій час до порушеної нами проблеми побіжно зверталися такі дослідники, як П.Вакулук, П.Сліпченко [8], проте ми спробували подати власне бачення піднятої нами проблеми.

Перетворення природного середовища України було розпочате постановою союзного уряду, в основу якої було покладено програму наступу на засуху та боротьбу за високі й сталі врожаї [1, 539]. Незабаром ця програма стала називатися коротко – Сталінський план перетворення природи («Великий план перетворення природи»). Документ виявився досить довгий і детальний, у декілька десятків сторінок. Цим документом було окреслено об'єм робіт по створенню державних та колгоспних полезахисних насаджень, будівництву та відновленню вже існуючих систем зрошення та осушення земельних ділянок з метою їх подальшого використання в сільському господарстві, активному залученню до зрошення півдня України, використання водних потужностей Дніпра, повсюдного запровадження травопільної системи землеробства в колгоспах та радгоспах УРСР з метою створення бази для високопродуктивного сільського господарства. Турбота про ці питання відтепер ставала предметом уваги вищих партійних і господарських органів.

Історичне значення постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) полягає в тому, що воно вказувало шляхи по подоланню посух та підвищенню рівня родючості ґрунтів на величезних територіях країни [2, 31].

У всебічному комплексі заходів перетворення природи одне з головних місць належало лісонасадженню. Відповідно до плану повоєнної відбудови на Україні протягом 1946 – 1950 рр. планувалося здійснити лісовідновлювальні роботи, забезпечивши лісопосадки на площі 252 тис. га та проведення робіт з ущільнення розріджених лісонасаджень та впровадження швидкозростаючих порід лісу [3, 65].

Окрім створення нових лісосмуг планом передбачалось і відновлення вже існуючих, але занедбаних лісосмуг. Так лише на території УРСР до 1950 року планувалось, що колгоспи і радгоспи зможуть відновити близько 89,64 тис. га лісосмуг. З метою створення довговічних та стійких захисних лісонасаджень, які б давали ефект з молодого віку, рекомендувалося включати в насадження як довговічні, так і швидкозростаючі породи дерев, підбирати які слід відповідно до місцевих ґрунтово-кліматичних умов, при посадці захисних насаджень вводити 10 – 15% плодкових дерев та кущів [1, 535].

Для здійснення передбаченої планом грандіозної програми лісонасадження лише протягом 1949 – 1955 років в усіх районах країни, які охоплювались планом перетворення природи, було заплановано виростити понад 33 млрд. саджанців, а в Криму за цей же час 350,0 млн. [2, 33].

Ця велика робота покладалася, перш за все, на створені у 1949 – 50-х роках лісомеліоративні розсадники у системі Міністерства лісового господарства. Лише за 1949 – 1950 рр. в складі лісгоспів і лісництв степових і лісостепових областей планувалося створити 50 нових лісомеліоративних розсадників на площі в 3980 га. Згідно з українською постановою площа посіву в розсадниках повинна була становити в 1948 р. – 430 га, в 1949 р. – 450 га, а в 1950 р. – 470 га.

Починаючи з 1949 р. колгоспи звільнялися від обов'язкових поставок державі сільськогосподарських продуктів з площ, зайнятих під колгоспні лісові розплідники [1, 543]. Увага приділялася й заходам стимулювання робіт зі створення нових лісів.

З метою реалізації постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВП(б) від 20 жовтня 1948 р. в Україні були прийняті відповідні урядові постанови: «Про заходи з полезахисного лісонасадження у колгоспах Української РСР» від 10 квітня 1949 р., «Про укладання договорів лісозахисних станцій з колгоспами» від 4 квітня 1949 р., «Про організацію догляду за лісонасадженнями та їх охорону в колгоспах та радгоспах Української РСР» від 16 квітня 1949 р., «Про заходи з охорони полезахисних лісонасаджень від потрав, поломок, порубок і пожеж, а також від пошкоджень шкідниками і хворобами у степових районах УРСР» від 4 червня 1949 р.

Надзвичайно важливою складовою частиною сталінського плану перетворення природи була програма створення ставків, водоймищ та зрошувальних систем. Ще планом повоєнного відновлення передбачалося здійснити будівництво дрібних гідроелектростанцій потужністю 203 тис. кВт для потреб сільського господарства, а також провести водогосподарські заходи з осушення 40 тис. га та зрошення 30 тис. га сільськогосподарських земель з відновленням та будівництвом всіх споруд, які забезпечували їх нормальну експлуатацію [3, 64].

Урядова постанова зобов'язала Міністерство сільського господарства, місцеві радянські та партійні органи звернути особливу увагу на розвиток самопливного зрошення, яке не вимагало значних витрат, а також на повне використання заплавних земель для посівів цінних культур та створення високопродуктивних кормових угідь [1, 456]. Зрошувальна здатність малих річок південних областей УРСР оцінювалась в умовах маловодного року забезпеченістю на 75%, планувалося, що водні ресурси малих річок Миколаївської, Одеської, Запорізької, Херсонської областей дозволять зрошувати до 94 тис. га. Визнавалося, що через відсутність постійного стоку малі річки у цих регіонах потребували багаторічного регулювання [4, 16].

Планувалось, що до кінця 1950 року зрошувальна система охопить близько 500 тис. га. [5, 6]. Також передбачалося повністю відновити до 1950 року зруйновані за роки Великої Вітчизняної війни осушувальні системи (площа в 385000 га, з них по західних областях – 300000 га) та виконати нове будівництво мереж по осушенню на площі 100000 га [5, 13].

Зрошення та обводнення мали перетворити засушливі райони з невисокими і несталими врожаєми в райони високопродуктивного сільського господарства. Зрошення та обводнення чорноземних та каштанових ґрунтів південної України підвищить їх родючість і в засушливих районах виникнуть нові можливості всебічного розвитку для всіх галузей сільського господарства та вирощування бавовни, пшениці, рису, та інших сільськогосподарських культур.

Планувалося, що реконструкція на основі застосування зрошення і травопільної системи землеробства приведе до подальшого підвищення врожайності і поліпшення якості зернових культур. Було розроблено і порядок спорудження зрошувальних систем. Землі Одеської, Миколаївської, Херсонської областей переважно були непридатними для зрошення, у зв'язку зі значною зрізаністю рельєфу прирічкових та приморських плато глибокими балками та долинами, а також у зв'язку з високим положенням над рівнем води в джерелах зрошення [4, 18]. Тому іригаційні системи в першу чергу мали проводитися на площах, які потребують менших затрат коштів та електроенергії. Для першої черги зрошування висота підйому води була прийнята не більше 60 метрів. Отже, спочатку пропонувалося будувати водосховища на малих річках та використовувати частину води на гідроенергію, даючи хоча б невеликі, але зрошувані площі [7, 7].

Також передбачалося здійснити будівництво дрібних і середніх гідроелектростанцій на річках УРСР до кінця 1950 року загальною площею в 203 тис. кВт. Підготувати для місцевого транспортного сполучення по річках УРСР 3000 км водних шляхів [5, 6]. Постановою РМ УРСР «Про заходи з боротьби з засухою і упорядкуванням водного господарства УРСР» передбачалось широко розгорнути відновлення і будівництво нових артезіанських свердловин для покращення умов водопостачання колгоспів степової зони УРСР і використання їх для зрошення невеликих ділянок, довівши їх загальну кількість до кінця 1950 року до 2000 штук [5, 13]. У 1950 р. намічений план був доповнений рішеннями уряду про будівництво великих каналів та розширення зрошуваних земельних площ, а саме постановою Ради Міністрів СРСР від 17 серпня 1950 р. «Про перехід на нову систему зрошення з метою більш повного використання зрошуваних земель та покращення механізації сільськогосподарських робіт» [1, 645]. Серед інших, найважливішим для України була постанова Ради Міністрів СРСР від 20 вересня 1950 р. «Про будівництво Каховської гідроелектростанції на річці Дніпро, Південноукраїнського каналу, Північнокримського каналу та про зрошення земель південних районів України та північних районів Криму» [1, 655]. За задумами партійно-державного керівництва, гідробудівництво, яке розгорталось на півдні України, відкривало перспективи остаточного усунення впливу засухи та суховіїв, перспективи «небувалого економічного розквіту» цього району [6, 9].

Таким чином, поряд з подальшою розробкою методів сухого землеробства, було взято курс на термінове вирішення завдань по збільшенню виробництва зерна на півдні УРСР шляхом розгортання широкого іригаційного будівництва, зрошення поєднане зі створенням полезахисних смуг та суцільних лісових масивів, веденням правильних сівозмін.

Література:

1. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов за 50 лет. В 5 т. Т.3, 1941 – 1952 гг. / Сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков. – М. : Политиздат, 1968. – 751 с.
2. Гак Д.В. Великие стройки коммунизма и преобразование природы / Д.В. Гак, И.Н. Романенко. – Симферополь : Крымиздат, 1952. – С. 18.
3. Закон о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства СССР на 1946 – 1950 гг. – М. : ОГИЗ, 1946. – 89 с.
4. Довідка про електрифікацію та зрошення у південних областях УРСР // ЦДАГО України Ф. 1 Оп. 80 спр. 699. – Арк. 4 – 92.
5. Довідка про можливості забезпечення запланованого зрошення енергією // ЦДАГО України Ф. 1 Оп. 80 спр. 698 – Арк. 7 – 18.
6. Жеребкін Г.П. Великі будови комунізму на Дніпрі і розвиток промисловості Півдня Української РСР / Г.П. Жеребкін. – К. : Наукова думка, 1952. – С. 12.
7. Про зрошення південних степів Придніпров'я // ЦДАГО України Ф. 1 Оп. 80 спр. 701. – Арк. 2 – 12.
8. Вакулюк П.Г. Нариси з історії лісів України / П.Г. Вакулюк. – Ф. : Поліфраст, 2000. – 624 с.; 6. Сліпченко П.С. Будівництво і використання колгоспних водойм / П.С. Сліпченко. – К. : Державне видавництво сільськогосподарської літератури УРСР, 1952. – 160 с.

**ГЕНЕЗА ПЕРІОДИЧНОЇ ДРУКОВАНОЇ ПРЕСИ НА ЧЕРКАЩИНІ
(1993-2014 р. р.)**

Інформація є інтелектуальним надбанням народу і держави, складовою напрямів і темпів реформування економіки, адміністративної системи, демократичних перетворень, ресурсом суспільства, який не повинен витрачатися безцільно та неефективно. У демократичних державах сучасне життя неможливо уявити без активного, впорядкованого руху та обміну інформацією. В умовах вільного, відкритого суспільства за допомогою інформації громадянина, особи без громадянства, державні та громадські структури, усі верстви населення задовольняють свої інформаційні потреби в основному через періодичну друковану пресу [4].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що питання про історію виникнення періодичної друкованої преси на Черкащині залишається мало дослідженим. Черкащина є значним бізнесовим та економічним центром з великою чисельністю населення, тому засоби масової інформації знаходяться на високому рівні. Насамперед, – це друковані періодичні видання. Класифікація газетної періодики проводиться за різними змістовими ознаками, що всебічно віддзеркалюють специфіку історичного періоду та розвитку суспільно-політичних процесів, періодичні друковані видання відрізняються між собою за походженням та призначенням, хронологією, періодичністю, географічною локалізацією.

Періодична друкована преса, починаючи з років здобуття незалежності, перебуває в процесі постійного формування, оновлення. Районні засоби масової інформації вистояли в жорстких умовах конкуренції з національною пресою тому, що виявилися певному колу читачів найпотрібнішими, адже саме в них шукає сільський житель відповіді на найбільшочіші свої запитання, починаючи від пенсійної, аграрної і закінчуючи податковою та політичною реформами [6, с. 161-163].

Систематизувавши всю інформаційну продукцію Черкащини, можна поділили її на п'ять тематичних груп:

1. Громадсько-політична преса.
2. Вільна преса (електронні газети міста та області).
3. Інформаційно-аналітичні та ділові часописи.
4. Релігійна, природознавча, спортивна, медична періодика.
5. Сімейна, молодіжна та пізнавально-розважальна журналістика.
6. Районні, міські та багатотиражні газети.

Розглянемо хронологічні періоди розвитку друкованих засобів масової інформації Черкаській області:

I період (1993-1999 р. р.): (1993 р.): «Відродження» (газета), «Вечірні Черкаси» (газета); (1994 р.): «Народна правда» (газета), «Черкаський вісник» (газета), «Заводська правда» (газета), «Чернеча гора» (газета), «Я – жінка» (журнал), «Златокрай» (газета), «Народний цілитель» (газета); (1995 р.): «Місто» (газета), «Черкаси» (газета), «Надія» (бюлетень), «Корсунський часопис» (журнал), «Козацький рід» (газета), «Маяк» (газета), «Від і до» (газета), «Дзвоник» (газета), «Краєзнавство Черкащини» (збірник), «Слово правди» (газета), «Бібліотека журналу «Холодний Яр» (додаток до журналу); (1996 р.): «Червоний стяг» (газета), «Місто Черкаси» (додаток до газети), «Життя та право» (газета), «Перевесло» (додаток до газети), «02 – інформ» (газета), «Щедрик» (журнал), «Спільна справа» (журнал); (1997 р.): «Я» – молодіжно-розважальний інформаційний вісник (газета), «Драбівщина» (газета), «Голос православ'я» (газета), «Відомості «Зелений світ» (журнал), «Дільце» (газета), «Віка» (газета), «Тарасові джерела» (газета), «Сміляночка» (газета), «Факти» (газета), «Черкаський край» (газета), «Чигирин комерційний» (газета), «Колос» (газета), «Смілянські обрії» (газета); (1998 р.): «Сільські обрії» (газета), «Доба» (журнал), «Надросся» (газета), «Шполянські вісті» (газета), «Уманська зоря» (газета), «Твій світ» (газета), «Бізнес регіон» (газета), «Туристичні меридіани» (газета), «Трудова слава» (газета), «Дніпрова зірка» (газета), «Хроніка, події, коментарі» (газета); (1999 р.): «Лідер» (газета), «Вісник Золотоніщини» (газета), «Пульс» (газета), «Робота Плюс» (газета), «Черкаська правда» (газета), «Акцент» (газета), «Ваш заробіток» (газета), «Черкаський трамвай» (газета), «Черкаські вісті» (газета), «Чигиринські вісті» (газета), «Трибуна хлібороба» (газета), «Усе про все» (газета), «Академія» (газета), «Фотоприлад» (газета), «Від 12 і старше» (газета) [2].

II період (2000-2010 р. р.): (2000 р.): «АНТ» (альманах), «Добридень» (журнал), «Автоальманах» (газета), «Добрі новини» (газета), «Слово життя» (газета), «Блага Вість» (газета, бюлетень), «Православний благовіст Уманщини» (газета), «Екстра» (газета), «Нове життя» (газета), «Вместе» (газета), «Сезам» (газета); (2001 р.): «Шкільна планета» (газета), «Соціал-демократ Черкащини» (газета), «Порадник сільського господаря» (бюлетень), «Наша віра» (газета), «Медичний вісник» (газета), «Мир вашій оселі» (газета), «Агент 001» (журнал), «Орфей» (журнал), «Сільський ринок» (газета), «Нова доба – лівий берег» (газета), «Світанок» (газета), «К.І.М (Комп'ютер. Інтернет. Мобільний зв'язок» (газета), «Енергоефективність та енергозбереження» (журнал), «Наша школа» (газета), «Тарасова криниця» (газета), «Пересувна дитячо-юнацька газета – студія «Слухняні дітки» (газета), «Вибір» (газета); (2002 р.): «Профспілка – медикам» (газета), «Майдан» (газета), «Путь, истина и жизнь» (газета), «Шевченків край – наша батьківщина» (газета), «Офіційні сторінки «Нової доби» (додаток до газети), «Звенигора» (газета), «Лівобережна» (газета), «Світлий шлях» (газета), «Успіх» (газета), «Родина» (газета), «Громадянська

думка» (газета), «Віра в Православ'ї» (газета), «Черкаський господар» (газета), «Байбузівська іскорка» (бюлетень), «Вісник Черкаського Виборця» (газета), «Умань» (газета), «Студентський меридіан» (газета), «Новини тижня» (інформаційний дайджест), «Тиждень» (газета), «Об'єктив»/«Объектив» (газета), «Черкаські новини» (газета), «Ділова Черкащина» (газета), «Утро»/«Ранок» (газета), «Черкаси – Реноме» (газета), «Земля Черкаська» (газета), «Смілянський бізнес +» (газета), «Золоті сторінки Черкащини» (збірник), «Думка» (газета), «Корсунчанка» (газета), «Ваш дом» (журнал), «Безпека бізнесу»/«Безопасность бизнеса», «Пропозиція» (газета), «Фондовий ринок Черкащини» (газета); (2003 р.): «Альтаір» (газета), «Народна трибуна» (газета), «Голос предків» (газета), «Сміла» (газета), «Холодний Яр» (газета), «Вечірня Сміла» (газета), «Берегиня» (газета), «Смілянський базар від А до Я» (газета), «Живая планета»/«Жива планета» (газета), «Діловий світ» (газета), «Профспілковий вісник» (газета), «Соціальний вектор» (газета), «Шевченків край» (газета), «Екосвіт» (альманах), «Акцент – TV» (додаток до газети), «Вісник Корсуня» (газета), «Світло знань» (газета), «Твой УЮТ» (додаток до газети), «Агровісник Черкащини» (журнал), «Услуги Черкасс» (газета), «Право на захист» (газета), «Черкаська афіша» (газета); (2004 р.): «Педагогічний вісник» (журнал), «Сільські відомості» (газета), «Жашківщина» (газета), «Корсунь» (газета), «Місто – інформ» (бюлетень), «Ваше здоров'я» (газета), «Регіональний вісник» (газета), «Місто на долонях» (газета), «Новини телетижня» (газета), «Гроші Черкащини» (газета), «Податківцеві: координатор, помічник, контролер» (газета), «РекламаМастер» (газета), «ГІД - Черкаська візитка» (журнал), «Все для ВСІХ» (газета), «Спадщина» (журнал), «Програма ТБ Черкаси» (газета), «Обличчя Черкащини» (журнал), «Черкаська Вежа» (газета), «Катеринопільський вісник» (газета); (2005 р.): «Депутатський вісник Шполянщини» (газета), «СМІЛА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ» (газета), «Абітурієнт» (журнал), «Студентський вісник» (газета), «Провінційна хроніка» (газета), «ШАНС» (альманах), «Час пік» (газета), «Прайм-Тайм» (газета), «Спадщина Черкащини» (альманах), «Ажур» (газета), «Тільки Ты» (газета), «Серйозна студентська газета» (газета), «Твоя батьківщина» (газета), «Черкаська перспектива» (газета), «Молодіжка» (газета); (2006 р.): «Рідне місто» (газета), «Час вибору» (газета), «Народна позиція» (газета), «Смілянський регіон» (газета), «Економіка і право»/«Экономика и право» (газета), «Шполяночка» (газета), «РИНОК – Черкаси» (газета); (2007 р.): «Педагогічний кур'єр» (газета), «Ваша газета» (газета), «Aviso» (газета), «Громадський контроль» (газета), «Смілянська газета» (газета), «Вісник Канівської районної ради» (бюлетень), «Черкаські релізи» (газета), «Черкаси – інформ» (газета), «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту Серія: Економіка і менеджмент» (журнал), «Пора Української Правди» (газета); (2008 р.): «Vegas» (журнал), «Нерухомість Черкащини» (бюлетень), «THE BEST in Cherkasy» (журнал), «Уманський час» (газета), «Православна Черкащина» (газета), «Черкаські відомості» (газета); (2009 р.): «Правозахисник Черкащини» (газета), «Історична Україна» (газета), «Антенна» (газета), «Наше слово» (газета), «Афіша-Плюс» (газета); (2010 р.): «Аналітика Черкащини» (газета), «Шевченків світ» (збірник), «Центр України» (газета), «Сміла від А до Я» (журнал), «Працевлаштування. Черкаси. Область» (газета), «Допомога, підтримка, захист» (газета), «Екстра-Прес» (газета), «Голос свободи» (газета), «Молодь Черкащини» (газета), «Культура-мистецтво-туризм Черкащини» (журнал), «Рідне місто Черкаси» (газета), «Справжня Україна» (газета), «Козацький Край» (газета) [2].

III період (2011-2014 р. р.): (2011 р.): «Черкащина регіональна» (газета), «Черкащина» (журнал), Журнал «Живи в Черкасах» (журнал), «Земля батьків» (газета), «Черкаси Бізнес» (журнал), «НАША УКРАИНА» (газета), Черкаська обласна газета «Прочерк» (газета), «Черкащина інформаційна» (газета), Інформаційний вісник Черкаської міської ради «Місто» (бюлетень), «Вісник Монастирищини» (газета), «Черкаський АЗОТ» (газета); (2012 р.): Додаток до бюлетеня «Інформаційний вісник Черкаської міської ради «Місто», «Вісті села. Тижневик Черкащини» (газета), «Шполяночка плюс» (газета), «Нова доба» (газета), «Наш дім – Шевченків край» (газета), «Газета для жінок Черкащини» (газета), «НАША УКРАИНА – ЧЕРКАССКАЯ ОБЛАСТЬ» (бюлетень), «Патріоти Черкащини» (газета), «Черкаський регіон» (газета); (2013 р.): «Рідні люди» (газета), «Черкащина: Про Головне» (газета), «Народна Довіра Черкащини» (газета), «Рідна Земля» (газета), «Черкаська газета» (газета); (2014 р.): «Новини Черкащини» (газета), «Правова Черкащина» (газета), «Трудові Черкаси» (бюлетень), «Дзвін» (газета), «Нова молодь Черкащини» (газета), «Черкаський УДАР» (газета), «Тальнівщина» (газета), «За процвітання Черкащини» (газета), «За нашу Батьківщину» (газета), газета «Нова молодь Черкащини» [2].

На сьогоднішній день базовими китами черкаської журналістики є такі друковані періодичні видання: громадсько-політичний тижневик «Сільські обрії»; вільна преса «Антенна», «Новини тижня», «Прес-центр», «ТРК Вікка» (електронні газети міста та області). Газети «Вечірні Черкаси», «Акцент», «Молодь Черкащини», «Нова Молодь Черкащини», «Нова Доба», «Місто», «Черкаський край», «Прес-Центр», інформаційний щотижневик «Новини тижня», «УЮТ», «Губернські Відомості», «Сільські Відомості». Регіональний економіко-аналітичний журнал «Черкаси Бізнес». Незалежна суспільно-громадська газета «Козацький Край». Комерційну пресу представляють газети «Aviso-Черкаси», «От и До», «Ринок-Черкаси», «Екстра-ПреSS». Дитячо-юнацьку пресу Черкас репрезентує газета «Шкільна Оригінальна Класна» (ШОК) та газета «Альтаір», яка видається учнями спеціалізованої школи № 17.

За принципом розповсюдження преса здебільшого регіональна і місцева. За тематикою – політична, економічна, світська, історична, релігійна та ін. За періодичністю преса варіюється від щотижневиків до щомісячних видань, трапляються і деякі разові видання [5].

Таким чином, шість тематичних груп періодичних друкованих видань Черкащини 1993-2014 років (громадсько-політична, вільна преса; інформаційно-аналітичні та ділові часописи; релігійна, природознавча, спортивна, медична періодика; сімейна, молодіжна та пізнавально-розважальна журналістика; районні, міські та багатотиражні газети) були своєрідними міні-моделями функціонування

мас-медіа. Видання постійно вдосконалювались, здобували високопрофесійний колектив, виходили на нові рівні тиражування. Багато періодичних видань стали вже історією преси та суспільства на Черкащині.

Література:

1. Ігнатенко В. Українська преса (1816-1923): Іст. –бібліограф. Етюд. / В. Ігнатенко. – К., 1926. – 240с.
2. Головне територіальне управління юстиції в Черкаській області // Режим доступу: <http://uprav.ck.minjust.gov.ua/htmls/doks4.1.html>. – Назва з екрану.
3. Кузнецова О. Спроба класифікації сучасних журнальних видань України / О. Кузнецова // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1995. – Вип. II. – С. 174-180.
4. Кузнякова Т. В. Генеза періодичної друкованої преси в Україні / Т. В. Кузнякова // Актуальні проблеми державного управління. – 2011.– № 2.– С. 235-241. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdy_2011_2_34.pdf. – Назва з екрану.
5. Левченко А. М. Роль регіональних ЗМІ у соціокультурній, економічній та політичній системах суспільства / А. М. Левченко // Електронна бібліотека Інституту журналістики [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1381> – Назва з екрану.
6. Приступенко Т. Сучасна українська журналістика і проблеми свободи преси / Т. Приступенко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1995. – С. 160-167.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, професор Чубіна Тетяна Дмитрівна.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Александр Овский
(Запорожье, Украина)

**ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ЗАКОНА ОРТОГОНАЛЬНОСТИ МАТРИЦ ПРЯМОГО И ОБРАТНОГО
ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ОПЕРАТОРОВ МЕТОДА НАЧАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ В.З. ВЛАСОВА С ПОМОЩЬЮ
СИСТЕМЫ MAXIMA**

В предлагаемой работе охарактеризован процесс аналитического доказательства закона ортогональности прямого и обратного преобразований в Maxima. Maxima – система компьютерной математики, свободно распространяемая по лицензии GNU. Свое начало берет с семейства Unix – подобных операционных систем, теперь она доступна и для Windows. В сравнении с коммерческой Maple, благодаря открытости исходного кода в Maxima проще внести программные изменения и приспособить для решения технических проблем.

Скорость выполнения аналитических операций в Maxima существенно возрастает при ее запуске в среде Unix систем [2, с. 4]. Благодаря ее применению стало возможным матричное доказательство закона ортогональности и доказательство тождественного равенства единице определителей операторных матриц прямого и обратного преобразований.

В работе [1, с. 18] было выведено общее решение задачи равновесия твердого изотропного упругого тела в трехмерной прямоугольной Декартовой системе координат. Данное решение представляется в операторной форме:

$$\begin{aligned}
 L_{uu} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{z \sin(\gamma z) \alpha^2}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{vu} &:= \frac{1}{2} \frac{\alpha \beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
 L_{wu} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \alpha}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \alpha \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{xu} &:= \frac{\alpha^2 z \cos(\gamma z)}{-1 + v} - \frac{(-\alpha^2 + \beta^2 v - \beta^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{yu} &:= \frac{z \cos(\gamma z) \alpha \beta}{-1 + v} + \frac{\alpha \beta \sin(\gamma z) v}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{zu} &:= -\frac{\gamma \sin(\gamma z) z \alpha}{-1 + v}, \\
 L_{uv} &:= \frac{1}{2} \frac{\alpha \beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
 L_{vv} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{\beta^2 z \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{wv} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \beta}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \beta \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{xv} &:= \frac{z \cos(\gamma z) \alpha \beta}{-1 + v} + \frac{\alpha \beta \sin(\gamma z) v}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{yv} &:= \frac{\beta^2 z \cos(\gamma z)}{-1 + v} - \frac{(-\alpha^2 + v \alpha^2 - \beta^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{zv} &:= -\frac{\gamma \sin(\gamma z) z \beta}{-1 + v}, \\
 L_{uw} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \alpha}{-1 + v} - \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \alpha \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{vw} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \beta}{-1 + v} - \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \beta \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{ww} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-z \beta^2 - z \alpha^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{xw} &:= -\frac{\gamma \sin(\gamma z) z \alpha}{-1 + v}, \\
 L_{yw} &:= -\frac{\gamma \sin(\gamma z) z \beta}{-1 + v}, \\
 L_{zw} &:= -\frac{(z \alpha^2 + z \beta^2) \cos(\gamma z)}{-1 + v} - \frac{(-\beta^2 - \alpha^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
 L_{ux} &:= -\frac{1}{4} \frac{\alpha^2 z \cos(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma^2} + \frac{1}{4} \frac{(4v \alpha^2 + 4\beta^2 v - 4\beta^2 - 3\alpha^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma^3},
 \end{aligned} \tag{1}$$

$$\begin{aligned}
L_{vx} &:= \frac{1}{4} \frac{\alpha \beta \sin(\gamma z)}{\gamma^3 (-1 + v)} - \frac{1}{4} \frac{\alpha \beta z \cos(\gamma z)}{\gamma^2 (-1 + v)}, \\
L_{wx} &:= \frac{1}{4} \frac{\alpha z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{xx} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{z \sin(\gamma z) \alpha^2}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{yx} &:= \frac{1}{2} \frac{\alpha \beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{zx} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \alpha}{-1 + v} - \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \alpha \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{uy} &:= \frac{1}{4} \frac{\alpha \beta \sin(\gamma z)}{\gamma^3 (-1 + v)} - \frac{1}{4} \frac{\alpha \beta z \cos(\gamma z)}{\gamma^2 (-1 + v)}, \\
L_{vy} &:= -\frac{1}{4} \frac{\beta^2 z \cos(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma^2} + \frac{1}{4} \frac{(4 \beta^2 v + 4 v \alpha^2 - 4 \alpha^2 - 3 \beta^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma^3}, \\
L_{wy} &:= \frac{1}{4} \frac{\beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{xy} &:= \frac{1}{2} \frac{\alpha \beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{yy} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{\beta^2 z \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{zy} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \beta}{-1 + v} - \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \beta \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{uz} &:= \frac{1}{4} \frac{\alpha z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{vz} &:= \frac{1}{4} \frac{\beta z \sin(\gamma z)}{\gamma (-1 + v)}, \\
L_{wz} &:= \frac{1}{4} \frac{z \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{4} \frac{(4v - 3) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{xz} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \alpha}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \alpha \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{yz} &:= \frac{1}{2} \frac{z \cos(\gamma z) \beta}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-1 + 2v) \beta \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}, \\
L_{zz} &:= \frac{1}{2} \frac{(-2 + 2v) \cos(\gamma z)}{-1 + v} + \frac{1}{2} \frac{(-z \beta^2 - z \alpha^2) \sin(\gamma z)}{(-1 + v) \gamma}.
\end{aligned}$$

где v - коэффициент Пуассона тела;

$U = Gu$, $V = Gv$, $W = Gw$ - пропорциональные величины для перемещений

$u = u(x, y, z)$, $v = v(x, y, z)$, $w = w(x, y, z)$;

α -сокращенная запись $\frac{\partial}{\partial x}$;

β -сокращенная запись $\frac{\partial}{\partial y}$;

$\gamma = \sqrt{\frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2}}$ - дифференциальный оператор от функций;

$\gamma z = z \sqrt{\frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2}}$ - произведение переменной z на оператор;

$\sin(\gamma z) = \gamma z - \frac{\gamma^3 z^3}{3!} + \frac{\gamma^5 z^5}{5!} - \dots$ - бесконечный операционный ряд, разложение

тригонометрической функции \sin в ряд Маклорена;

$\cos(\gamma z) = 1 - \frac{\gamma^2 z^2}{2!} + \frac{\gamma^4 z^4}{4!} - \dots$ - бесконечный операционный ряд, разложение

тригонометрической функции \cos в ряд Маклорена [3, с. 93].

Решение общей задачи в MAXIMA:

$$\begin{pmatrix} L_{uu} & L_{uv} & -L_{uw} & -L_{ux} & -L_{uy} & L_{uz} \\ L_{vu} & L_{vv} & -L_{vw} & -L_{vx} & -L_{vy} & L_{vz} \\ -L_{wu} & -L_{wv} & L_{ww} & L_{wx} & L_{wy} & -L_{wz} \\ -L_{xu} & -L_{xv} & L_{xw} & L_{xx} & L_{xy} & -L_{xz} \\ -L_{yu} & -L_{yv} & L_{yw} & L_{yx} & L_{yy} & -L_{yz} \\ L_{zu} & L_{zv} & -L_{zw} & -L_{zx} & -L_{zy} & L_{zz} \end{pmatrix} \quad (5)$$

Подставляя функции $U_0, V_0, W_0, X_0, Y_0, Z_0$, которые определяются формулами (4) в правые части равенств прямого преобразования (4) получаются тождественные уравнения. Это свойство выполняется и наоборот: для функций U, V, W, X, Y, Z . Чтобы убедиться в этом, необходимо формулы (2) подставить в (4). Отсюда вытекает, что преобразования (2) и (4) ортогональные. Убедиться в правильности обратного линейного дифференциального преобразования можно с помощью умножения двух матриц (3) и (5). В результате получим матрицу с единичной главной диагональю.

Операторы преобразования (2) являются взаимными (в этом можно убедиться, проанализировав результаты работы программы), т.е.:

$$L_{vu} = L_{xy}, L_{uv} = L_{yx} \text{ и т.д.} \quad (6)$$

Взаимность операторов L_{vu} и L_{uv} и симметричных с ними операторов L_{xy} и L_{yx} преобразований (2) и (4) обуславливается изотропностью упругого тела относительно оси z .

$$\begin{cases} L_{yu} = L_{xv}, L_{zu} = L_{xw}, L_{wu} = L_{xz}, L_{vu} = L_{xy}, \\ L_{uu} = L_{xx}, L_{uv} = L_{yx}, L_{uw} = L_{zx}, L_{uz} = L_{wx}, L_{uy} = L_{vx}. \end{cases} \quad (7)$$

Результатом работы программы является полностью аналитически проверенное свойство ортогональности матриц прямого и обратного преобразований. Перемножив матрицы (3) и (5) для прямого преобразования получится единичная матрица. Однако эти результаты требуют дополнительного анализа, так как они операторно-символические. В работе [5, с. 84] с помощью Фурье преобразования этот анализ произведен.

Для обратного преобразования результат будет аналогичным, только теперь необходимо (5) умножить на (3). Получится единичная матрица для обратного преобразования, таким образом для матриц (3) и (5) выполняется коммутативность умножения, что подтверждает закон ортогональности матриц. Определитель матрицы (3) после аналитических преобразований в Maxima имеет следующий вид.:

$$\begin{aligned} Pr &= \sin(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^6 + 3 \cos(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^2 \sin(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^4 + 3 \cos(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^4 \\ &\sin(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^2 + \cos(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^6 \\ Pr &= \left(\sin(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^2 + \cos(\sqrt{\text{beta}^2 + \alpha^2} z)^2 \right)^3 \end{aligned} \quad (8)$$

Результат (8) развернутый вид куба суммы квадратов \sin и \cos и равен единице. Аналогично находится определитель для матрицы обратного преобразования (5).

В результате проведенного анализа было проверено свойство ортогональности матриц прямого и обратного преобразований. Эти функции разлагаются в символические бесконечные ряды Маклорена с производными высоких порядков.

Благодаря проверенным выше свойствам в задачах теории упругости можно производить операции с разлагаемыми операционными трансцендентными функциями, как с обычными функциями. На этой основе строится новая теория операторно-символического исчисления для задач теории упругости в двумерной и трехмерной постановке, позволяющая эффективно рассчитывать их на ЭВМ.

Литература:

1. Овский А. Г. Использование системы Maple при реализации метода начальных функций Власова / Е. Е. Галан, Овский А. Г., В. А. Толочек // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Фізико-математичні науки. – Запоріжжя: ЗНУ. – 2008. - № 1. – С. 16-26.
2. Ильин В. А., Силаев П. К. Система аналитических вычислений Maxima для физиков-теоретиков. – М.: МГУ, 2007. – 113 с.

3. Овский А. Г. Моделирование схемы решения трехмерной задачи теории упругости в системе Maple / А. Г. Овский, В. О. Толок // Гідроакустичний журнал. – 2008. - № 3. – С. 88-97.
4. Власов В.З., Леонтьев Н.Н. Балки плиты и оболочки на упругом основании. – М.: ФИЗМАТГИЗ, 1960. – 491 с.
5. Овский А. Г. Использование системы компьютерной математики Maple для доказательства закона ортогональности матриц прямого и обратного преобразований, составленных Власовым В. З. /А. Г. Овский, В. А. Толок // Журнал «Радіоелектроніка. Інформатика. Управління». – Запоріжжя. ЗНТУ. – 2008. - № 1.

Тохиржон Тожиєв, Даврон Юсупалиєв
(Фергана, Узбекистан)

СТОХАСТИЧЕСКИХ АППРОКСИМАЦИЯ ДЛЯ РЕШЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ДИФFUЗИОННЫХ ЗАДАЧ

Рассмотрим в $(n+1)$ мерном пространстве R^{n+1} точек (y, z, t) , $y \in R^k, z \in R^l, t \in R^1, k+l=n$ уравнение

$$\frac{\partial u(y, z, t)}{\partial t} - (Lu)(y, z, t) = f(y, z, t)$$

с дифференциальным оператором с постоянными коэффициентами

$$(Lu)(y, z, t) \equiv \sum_{i,j=1}^k \alpha^{ij} \frac{\partial^2 u(y, z, t)}{\partial y^i \partial y^j} + \sum_{j=1}^k \sum_{m=1}^l \beta_j^m y^i \frac{\partial u(y, z, t)}{\partial z^m}$$

$$\alpha^{ij}, \beta_j^m, (1 \leq ij \leq k, 1 \leq m \leq l),$$

$$\alpha = (\alpha^{ij}) - k \times k - \text{матрица}, \beta = (\beta_j^m) - l \times k - \text{матрица}.$$

Пуст $D \in R^n$ ограниченная область с границей ∂D . Объединен пространственные переменные (y, z) в одну пространственную переменную – столбец $x = (y^T, z^T) \in R^n$. Рассмотрим в пространстве R^{n+1} переменных $(x, t) = (x_1, x_2, \dots, x_n, t)$ цилиндр $\Omega = D \times [0, T]$

Для функций $\phi(x, t) \in C(\partial D \times [0, T])$ и $\psi(x) \in C(\bar{D})$ ставится следующая начально-краевая задача: найти функцию $u(x, t) \in C(\bar{\Omega}) \cap C^{2,1}(\bar{\Omega})$ удовлетворяющую в цилиндре Ω уравнению

$$(Lu)(x, t) \equiv f(x, t) \quad (1)$$

с краевым условием

$$u(x, t) = \phi(x, t) \quad x \in \partial D, \quad t \in [0, T] \quad (2)$$

и начальным условием

$$u(x, 0) = \psi(x) \quad x \in D \quad (3)$$

Функцию $f(x, t)$ будем считать непрерывной в Ω . Условие согласования $\phi(x) = \psi(x, 0)$ для $x \in \partial D$, необходимое для разрешимости задачи, будем считать выполненным.

Предполагается, что коэффициенты удовлетворяют условию, строгой эллиптичности в $\bar{\Omega}$. Кроме того будем считать, что выполняются условия, обеспечивающие достаточную гладкость решения задачи (1)-(3) вплоть до границы.

Решение задачи (1)-(2) допускает следующие вероятностное представление

$$u(t, x) = E[\varphi(\tau, X_{t,x}(\tau)) Y_{t,z,1}(\tau) + Z_{t,x,1,0}(\tau)], \quad (4)$$

где $X_{t,x}(S), Y_{t,x,y}(S), Z_{t,x,y,z}(S), S \geq t$, - решение задачи Коши для системы стохастических дифференциальных уравнений

Решение общей задачи Дирихле известным образом связано с системой стохастических дифференциальных уравнений. Используя некоторые аппроксимационные методы можно построить марковскую цепь с поглощенными, которая аппроксимирует решения этой системы так, что математическое ожидание определенного функционала от траекторий цепи близко к решению краевых задач для линейного параболического и эллиптического уравнений второго порядка. Если используется вероятностное представление задачи Коши то возможно построить прямые аппроксимации для решения задачи Коши, которые основаны на построенном аппроксимационном методы. Однако, Если мы хотим аппроксимировать похожим способом решения параболического или эллиптического уравнения в ограниченной области, тогда необходимо иметь аппроксимацию времени первого выхода диффузии через границы области.

Так как эти функционалы часто являются слабыми решениями вырождающихся и невырождающихся эллиптических и параболических дифференциальных уравнений, то мы также сможем приближенно вычислять решение этих уравнений.

При исследовании на ЭВМ динамических систем часто используется метод статистических испытаний (метод Монте-Карло). Преположение этого метода для исследования систем, заданных стохастическими дифференциальными уравнениями, требует их замены разностными соотношениями. В качестве последних обычно используют разностные схемы Эйлера и Рунге-Кутты. Однако известные оценки погрешности разностных методов решения детерминированных уравнений не могут быть использованы при цифровом моделировании стохастических уравнений ввиду не дифференцируемости почти всюду их решений. В работе для оценки погрешностей получен стохастический аналог ряда Тейлора, позволяющий разложить решение стохастического дифференциального уравнения в ряд по нелинейным функционалам от винеровского процесса. Изучена сходимость в среднем квадратическом решений, полученных разностным методом, к точному решению при уменьшении шага дискретизации.

$$B_r(x, t) = \{(y, \tau) : Z(x, t; y, \tau) > \pi^{-n/2} \|a\|^{1/2} r^{-\gamma}, t > \tau\},$$

Которую будем называть шароидой радиуса r с центром в точке (x, t) а ее границу $\partial B_r(x, t)$ сфероидой.

При $r \rightarrow 0$ $\partial B_r(x, t)$ и $\partial B_r(x, t)$ монотонно стягиваются к (x, t) . По этому существует $r=r(x, t) > 0$, что $\partial B_r(x, t) \subset \bar{\Omega}$ приведем один из способов выбора параметра $r > 0$. Пусть $R(x)$ - расстояние от точки x до границы области D ,

$$|x| = \max |x_i|, \mu - 1 \leq i \leq k \text{ наибольшее собственное значение матрицы } a, \delta \leq \{t^{1/2}, t^{3/2}\}$$

Пусть $r=r(x, t) > 0$ такое б что $B_r(x, t) \subset \bar{\Omega}$ Тогда, используя формулы параболического среднего [1], для решения задачи (1)-(3) получаем следующее представление

$$u(x, t) = \int_0^1 P_1(p) \int_{S_1(0)} P_2(H) u(y) (\bar{a}^{-p/\gamma}) d\bar{a} dp + f(x, t),$$

$$\text{где } f(x, t) = \int \int_{B_r(x, t)} [Z(x, t; y, \tau) - \pi^{-n/2} \|a\|^{1/2} r^{-\gamma}] f(y, \tau) dy d\tau,$$

$S_1(0)$ - $(n-1)$ - мерная единичная сфера, $H \in S_1(0)$ единичный n - мерный вектор, $P_1(p)$ - плотность гамма распределенной случайно величины с параметром $(1+n/2)$, $p_2(H) = H^T b a b H^T / \gamma \sigma_n$ - плотность случайного вектора $\tau(\lambda) = t - r^2 \lambda^2$, $y(\lambda, H) = \bar{a}^{-r \lambda \beta} x + (\gamma n(1/\lambda))^{1/2} d(r^2 \lambda^2) b^{-1} H$

σ_n - поверхность единичной сферы,

Пусть $\{\xi_j\}_{j=1}^\infty$ - последовательность независимых гамма распределенных случайных величин с параметром $(1+n/2)$, $\{\xi_j\}_{j=1}^\infty$ последовательность независимых случайных векторов с плотностью распределения $P_2(H)$

Определим в Ω цепь Маркова $\{x^j, t^j\}_{j=0}^\infty$ следующими рекуррентными соотношениями :

$$x^0 = x, t^0 = t, t^j = t^{j-1} - r_{j-1}^2 \exp(-2\xi_j / \gamma)$$

$$x_i^j = x_i^{j-1} + r_{j-1}^2 \exp(-2\xi_j / \gamma) \xi_j^{1/2} \sum_{m=1}^k b_{im} \omega_i^j,$$

$$x_{k+p}^j = x_{k+p}^{j-1} - r_{j-1}^2 \exp(-2\xi_j / \gamma) \xi_j^{1/2} \sum_{\sigma=1}^k \beta_{pc} x_c^j + r_{j-1}^3 \exp(-3\xi_j / \gamma) \xi_j^{1/2} \sum_{v=1}^k b_{k+p}^v \omega_i^j$$

где $i = 1, 2, \dots, k$, $p = 1, 2, \dots, t$, $j = 1, 2, \dots, r_{j-1} = r(x^{j-1}, t^{j-1})$,

Определим последовательность случайных величин $\{\eta_t\}_{t=0}^{\infty}$ следующим равенством

$$\eta_t = \sum_{j=1}^{t-1} h(x^j, t^j) f(y^j, \tau^j) + u(x^t, t^t),$$

Где (y^j, τ^j) - случайная точка шароида $\partial B_r(x, t)$ при фиксированных $(\tilde{\sigma}^j, \tilde{\sigma}^j)$, имеющая плотность распределения

$$\frac{Z(x, t; y, \tau) - \pi^{-n/2} \|a\|^{1/2} r^{-\gamma}}{r_j^2 \left(\frac{\gamma}{\gamma+1}\right)^{(1+n/2)}}$$

Пусть $\{\xi_t\}_{t=0}^{\infty}$ последовательность σ - алгебр порожденная случайными величинами $\xi_1, \xi_1, \dots, \xi_t$ последовательностью векторов $\omega^0, \omega^1, \dots, \omega^t$ и случайным точками $(y^0, \tau^0), (y^1, \tau^1), \dots, (y^{t-1}, \tau^{t-1})$, $u_{f, \phi, \phi}(x, t)$ - решение задачи (1)-(3) данным f, ϕ, ϕ

Теорема. а) Последовательность $\{\eta_t\}_{t=0}^{\infty}$ образует мартингал относительно последовательности σ - алгебра $\{\zeta_t\}_{t=0}^{\infty}$

б) Если $u_{f^2, 0, 0}(x, t) < +\infty$ и $u_{|f|, 0, 0}(x, t) < +\infty$, то η_t является квадратично интегрируемой.

Литература:

1. Купцов Л.П. О свойстве среднего для обобщенного уравнение А.Н. Колмогорова I //Дифф. уравнение 1983, т. XIX, № 2.
2. Кушнер Г.Дж. Вероятностные методы аппроксимации в стохастических задачах и теории эллиптических уравнений. Москва. Наука. 1985. 222 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Зебинисо Ашурова, Нодира Жураева, Манзура Жураева
(Ташкент, Узбекистан)

ЎҚИТИШНИНГ СИФАТ ВА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ ВА ЗАМОНАВИЙ БИЛИМ БЕРИШ

«Ўқитувчининг бош вазифаси- ўқувчиларда мустақил фикр юритиш кўникмасини ҳосил қилишдан иборатдир...» - И.А.Каримов.

Республикамізда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», «Таълим тўғрисида» қонун қабул қилиниб, уларнинг негизида ёш авлодни тарбиялаш, таълим-тарбия, малакали кадрлар яратиш каби ишлар туради. Шу асосда юртимизда таълим тизими кундан кунга ривожланиб, такомиллашиб бормоқда. Таълимда инновацион ва янги педагогик технологияларни қўллаш, таълимда узлуксизлик ва узвийликни таъминлаш эса бугунги куннинг долзарб муаммоларидан ҳисобланади.

Шу боис, ҳар бир фундаментал фанлар қатори, математика соҳасида ҳам айрим фикрларни келтирмоқчимиз. Мактаб, академик лицей ва коллежларда барча йўналишлар бўйича таълим олаётган ўқувчилар учун математика фани ўқув дастурларида етарлича соатлар ажратилган. Бизга маълумки бизнинг ўқувчиларимиз нафақат туман, шаҳар ва вилоят, балки халқаро олимпиадаларда ҳам ўз билимларини намоиш қилиб, фахрли ўринлар ва медалларни қўлга киритиб келмоқдалар. Бу эса Ўзбекистоннинг бутун жаҳон ҳамжамиятидаги ўрнини юксалтириб, диёримизда таълим тизимининг ютуқлари сафини кўпайтирмоқда. Биз ўқитувчилар зиммамиздаги масала эса мана шундай ўқувчиларнинг сонини кўпайтиришдир. Бунинг учун ўқувчиларни математик олимпиадалар мисол ва масалаларига қизиқтириш уйғотиш ва иқтидорли ўқувчилар учун ажратилган соатларда бу масаларни ечишда қулайлик келтирувчи усуллар, лемма ва теоремалар билан яқиндан таништириш керак.

Ўқувчиларни олимпиадаларга тайёрлаш учун мактаб дарсликларида ташқари қўшимча адабиётлардан фойдаланиш зарур бўлади. Масалан, биз алгебрадан мактаб дарсликларида тенгламалар ва тенгламалар системаси тўғрисида маълумотга эгамиз. Ўқувчилар бир ноъмалумли тенгламалар ва кўп ноъмалумли тенгламалар системаси ҳақида маълумотлар олишади. Лекин олимпиада мисолларида бир неча ноъмалумли ечимларини бутун, рационал сонларда топиш керак бўлган тенгламалар жуда кўп учрайди. Ўқувчи бу ноодатий тенгламаларни ечишда анча қийинчиликларга дуч келади. Бу турдаги Диофант тенгламалари ҳақида дарсликда деярли маълумотлар кам учрайди.

Бундан ташқари, олимпиада масалаларини ечиш учун академик лицей ва коллежлар ўқувчиларига олий математикадан баъзи мавзуларни билиш зарурияти туғилади. Масалан, функционал тенгламаларни ечиш, алгебра ва сонлар назарияси курсидан Ферма теоремаларини билиш ва ҳоказолар. Буларнинг барчасидан иқтидорли ўқувчилар учун ажратилган соатларда, фан тўғрақларида ўқувчиларга тўлиқроқ маълумотлар бериш керак.

Ҳар бир ўқувчининг чет тилини билиши бугунги давр талаби эканлигидан келиб чиққан ҳолда ўқувчи ва талабаларга ҳар бир мавзу баёнидан кейин, шу мавзуга оид математик терминларнинг инглизча таржимасини бериш ўқувчи ва талабаларнинг чет тилидаги математик адабиётларни ўқиб таҳлил қилишда катта қулайлик яратади.

Гуманитар йўналишлар бўйича таълим олаётган бакалаврларга ҳам математика фани ўқув дастурларида етарлича соатлар ажратилган бўлиб, назаримизда, талабалар билимини ошириш учун бу соатлар бир оз камроқ туюлади. Мана шу «бўшлик»ни тўлдириш эса фан ўқитувчисининг ижодкорлигини, ўта билимга эга бўлишлигини талаб этади.

Ўтиладиган ҳар бир мавзунини кўйидаги бандлар асосида ўтиш ёки мустақил таълим соатларда, тўғрақларда ўтиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

1. Теоремалардаги шартларга қўшимча шартлар қўшиш ёки теоремалардаги айрим шартларни тушириб қолдириш;
2. Оддийликда мураккабга принципи асосида ҳар бир жумлаларни умумийликка олиб келиш;
3. Ўтиладиган ҳар бир мавзунинг тарихини билиш;
4. Мавзунини ёритиш мобайнида талаба таълим олаётган йўналиш соҳалари материалларидан фойдаланиш;
5. Мавзу бўйича шуғулланган Ўрта Осиё математиклари тўғрисида маълумотлар бериш;
6. Математик символлар тўғрисидаги маълумотлар бериш;
7. Замонавий техник воситалардан фойдаланиш;

Булардан ташқари олий ўқув юртларида талабаларнинг ўқув педагогик амалиёти даври фаолиятининг сифат даражасини кўтариш жуда муҳим вазифалардан биридир, чунки бу даврда талабаларда олинган билим кўникмаларини ўз навбатида ўқувчиларга етказиб бериш санъати шаклланади.

Дарҳақиқат бугунги узлуксиз таълим тизимида янги педагогик ва инфорацион технологияларнинг кириб келиши ўқитишда эскича «андоза» усулидан воз кечиб, янгича «иждо» усулидан фойдаланишни тақозо қилмоқда. Бу борада ўқитувчи зиммасига юксак масъулиятлар, юксак мақсад, ўқувчи таълим «объекти» сифатида эмас, балки таълим «субъекти» сифатида қаралмоғи керак.

Ўрта мактабда математика ўқитишнинг муваффақиятли гарови- ўқувчиларда математик тасаввурларни шакллантириш билан бирга, уларда мустақил билим олиш, ижодий фаолиятларни таркиб топтиришдан иборат.

Адабиётлар:

1. Пархоменко А.С. Аналитическая геометрия. Методические указания. МГУ, 1983.
2. Мищенко Т.М, Семёнов А.В. Разноразмерные дидактические карточки-задания по геометрии. Москва, 1999.

**Юлія Ботузова
(Кіровоград, Україна)**

**ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Використання інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційних форм навчання є необхідними складовими підготовки сучасних фахівців до професійної діяльності. Адже все більшу роль в модернізації освіти відіграють саме процеси інформатизації.

Під дистанційним навчанням розуміють нову організацію освітнього процесу, що ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів навчання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах самостійного навчання, в якій взаємодіють викладачі та студенти на відстані. Ця організація відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання) і реалізується специфічними засобами Інтернет-технологій чи іншими засобами, які передбачають інтерактивність [1, с.57].

На сьогоднішній день в світі накопичений чималий досвід здійснення дистанційного навчання з використанням комп'ютерних мереж, систем телевізійного мовлення, Інтернету та телекомунікацій. Використання освітніх ресурсів мережі обумовлено такими факторами, як доступність, привабливість з точки зору молоді. Саме тут більша частина студентів проводить свій вільний час, шукає розваг, спілкується, отримує необхідні інформаційні ресурси. Окрім того, можна назвати цілу низку причин, з яких сучасна система освіти потребує такого нововведення як дистанційне навчання. Зокрема: в процесі отримання сучасної освіти майбутні фахівці мають здобути стійкі навички роботи із засобами ІКТ; дистанційне навчання для організації самостійної роботи студентів дозволяє активізувати їхню власну роль в процесі самоосвіти; вдале поєднання дистанційних та традиційних форм навчання дозволяє створити умови для реалізації індивідуального підходу на якісно новому рівні. Використання засобів ІКТ дозволяє реалізувати нові дидактичні вимоги до процесу навчання (адаптивність, інтерактивність, розвиток інтелектуального потенціалу, системність і структурно-функціональна зв'язність представлення навчального матеріалу, забезпечення повноти та неперервності дидактичного циклу навчання). А також наповнити деякі традиційні дидактичні вимоги новим змістом (вимога наочності в навчання може бути реалізована на більш високому рівні за рахунок комп'ютерної візуалізації навчальної інформації про об'єкт, що вивчається чи процесу комп'ютерного моделювання досліджуваних об'єктів, їх відношень, явищ, процесів, які перебігають як реально так і віртуально).

Також дистанційне навчання відкриває нові можливості в навчанні та самонавчанні, адже в основу організації навчального процесу при дистанційному навчанні покладено цілеспрямовану та контрольовану викладачем інтенсивну самостійну роботу студентів. Дидактичні можливості дистанційних технологій дозволяють значно підвищити мотивацію до самостійної роботи; враховувати індивідуальні особливості кожного студента; позбутися складності поточного та підсумкового контролю якості виконання завдань, а також необ'єктивності викладача при оцінюванні студентських робіт та неадекватності сприйняття своєї оцінки студентом тощо. [2, с.35]

Організація самостійної навчальної роботи студентів на сьогодні є актуальною проблемою для кожного вищого навчального закладу. Але при її організації виникає ціла низка проблем: низька мотивація; складність врахування індивідуальних особливостей кожного студента; складність контролю якості виконання завдань на етапі їх підготовки; необ'єктивність викладача при оцінюванні студентських робіт та неадекватність сприйняття своєї оцінки студентом тощо. В зв'язку з цим постійно відбувається пошук шляхів вдосконалення організації самостійної роботи студентів.

Як і будь-яка діяльність, самостійна робота має свою структуру, яка включає: мотивацію; учбові задачі; учбові дії; контроль, що переходить у самоконтроль; оцінку, що переходить у самооцінку. Така діяльність спонукається конкретною метою, що відображає уявлення суб'єкта про результати діяльності і набуває форми самоосвіти. Важливим аспектом самостійної роботи є те, що вона вирішує не тільки навчальні завдання, а й розв'язує проблеми саморозвитку і самовдосконалення студента.

Ефективність самостійної навчальної роботи студентів значною мірою залежить від певних дидактичних умов: гнучкого та персоніфікованого керівництва самостійною роботою, посилення вимог до рівня її результатів за рахунок застосування програмних засобів самонавчання, самоконтролю та самокорекції; збільшення обсягу та продуктивності самостійної роботи у навчальному процесі, підвищення мотивації студентів до самостійної роботи за рахунок її наближення до реальних умов майбутньої

професійної діяльності; урахування індивідуальних особливостей студентів; використання завдань проблемного, навчально-дослідного характеру.

Кожен навчальний курс побудований таким чином, що значна частина часу відводиться на самостійну роботу, яка нерозривно пов'язана з лекційною, практичною (або/та лабораторною) частинами курсу. В процесі навчання виникає проблема ефективної перевірки та оцінки роботи студентів над темами, що виносяться на самостійне опрацювання. Для цього пропонується розробити дистанційний курс, який би складався з таких тем. Це б дало змогу раціоналізувати та оптимізувати використання навчального часу як студентам, так і викладачам, а також об'єктивно, ефективно та вчасно оцінити роботу кожного студента. (Ідея такого дистанційного курсу реалізована та апробована автором, детальніше ознайомитись можна в інших друкованих працях автора з цієї теми). Окрім того дистанційний курс має на меті стимулювати інтелектуальну активність студентів, їх залучення у відбір, розробку та організацію матеріалу, посилення навчальної мотивації, розвиток здібностей і навичок навчання та самонавчання, що досягається розширенням і поглибленням навчальних технологій, прийомів.

Всі можливі форми самостійної роботи студентів можна реалізувати у дистанційному курсі, наприклад на основі модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища Moodle, яке надає широкі можливості для впровадження елементів дистанційного навчання в освітню систему вищого навчального закладу. При цьому слід почати із складання індивідуального навчального плану роботи студента, який легко реалізувати в електронному вигляді, розбивши обсяг навчального матеріалу, необхідного для опанування, на змістовні блоки за темами або за тижнями. Наявність таких навчальних планів, дозволяє студентам, самостійно виконуючи роботу, виявляти здатність організовувати, планувати, регулювати власну навчальну діяльність, здійснювати самоконтроль та оцінку її результатів та власних дій. Усе в комплексі дозволяє здійснювати самоуправління своєю діяльністю.

Вивчення теоретичного матеріалу в дистанційному курсі можна подати у вигляді електронної книги зі зручною системою навігації: гіперпосиланнями на окремі розділи або параграфи книги, на терміни та їх тлумачення у словнику, на біографічні дані вчених, імена яких зустрічаються в тексті книги тощо. Окрім того, теоретичний матеріал можливо представити у вигляді яскравої презентабельної Інтернет-сторінки або презентації, з використанням звукового супроводу, з демонстрацією навчальних анімаційних або відеоматеріалів. Адже сучасні психолого-педагогічні дослідження теорії сприйняття і засвоєння різних видів інформації та сторін впливу інформаційних технологій на ефективність навчального процесу (Л.Виготського, О.Леонтьєва, В.Безпалько, І.Якиманської та ін.) відкривають величезний дидактичний потенціал мультимедійних технологій, показують, що комп'ютер має можливість розвитку творчих здібностей в учнів і забезпечує засвоєння ними знань на високому рівні осмислення й інтерпретації. При опрацюванні такого теоретичного матеріалу, викладач може поставити перед студентами завдання, як і в традиційному навчанні, написати реферат, законспектувати, скласти тези або план опрацьованого матеріалу, написати анотацію чи відгук тощо. При такій постановці завдання, необхідно проконтролювати його виконання. В традиційному навчанні викладач в такому випадку особисто зустрічається та спілкується зі студентами, або перевіряє наявність записів, конспектів. В дистанційному навчанні також достатньо можливостей для здійснення такого контролю. Це може бути вимога: прийняти участь в форумі-обговоренні, спілкуватися в чаті, або в умовах відео-конференції; надіслати електронний варіант реферату, конспекту, тез, відгуку або анотації на перевірку вчителю тощо.

Практичні заняття, які б забезпечили застосування студентами засвоєних теоретичних знань, формування необхідних вмінь та навичок, реалізуються в дистанційному курсі у вигляді тестів, уроків та творчих завдань, виконання яких передбачає надіслати відповідь у вигляді файлу, або кількох файлів.

Під уроком мається на увазі інтерактивна комп'ютерна модель, що реалізована у вигляді сторінок, в кінці кожної з яких є запитання, правильна відповідь на яке, дозволяє рухатись далі по уроку. Аналогічно до тестів, викладач додає відповідні коментарі до правильних та неправильних відповідей. Уроки можна створювати спираючись на принципи програмованого навчання. До його переваг відносяться самостійність в здобутті знань, дозування матеріалу, що дозволяє полегшити його засвоєння, студент може постійно бачити свої результати про ступінь та якість засвоєння знань за допомогою індикаторів виконання.

Також викладач має змогу пропонувати студентам творчі завдання, виконавши яке, вони мають прозвітувати у вигляді файлу, або кількох. Найчастіше це файли Microsoft Office Word, Excel чи PowerPoint. Виконання цих завдань оцінюється вручну. Коли студент здає таке завдання, викладач повинен перевірити та виставити оцінку, звичайно прокоментувавши її, похваливши студента за гарну роботу, або зробивши необразливі, доброзичливі зауваження щодо роботи, та давши поради як виправити недоліки. З досвіду роботи: студенти надсилають багато матеріалів, і досить часто ця інформація може бути використана у навчальному процесі, тому викладачу корисно зберігати і накопичувати її у так званій бібліотеці курсу у спеціалізованих папках.

Викладач може постійно слідкувати за виконанням завдань студентами та здійснювати розсилку нагадувань про терміни виконання завдань, робити оголошення. Такі процедури, як показують дослідження значно стимулюють роботу студентів у дистанційному курсі.

Яким чином студенти звітують про перегляд та вивчення теоретичного матеріалу? По-перше викладач має змогу переглянути звіт діяльності кожного студента, тобто поглянути чи відкривав студент теоретичний ресурс, а в окремих випадках, навіть, скільки часу він працював з ним. По-друге в кінці теоретичного блоку теми необхідно створювати питання для самоконтролю у вигляді тесту, виконання якого є обов'язковим. Студент має можливість пройти тестування кілька разів, в результаті чого виставляється середня (краща або остання) оцінка за всі спроби. Такі тести виконують як навчальну, так і

корекційну функцію: вони відображають всі ключові положення лекційного матеріалу, їх головною метою є організація цілеспрямованого осмислення основних теоретичних положень, а не перевірка їх засвоєння. Під час проектування тестів викладач повинен передбачити коментарі для правильних і неправильних відповідей, які б підтримували студента в разі успішної відповіді та підштовхували до пошуку правильної у разі неуспішної. Коментарі дозволяють студентам відчути невидиму присутність викладача, адже всі вони йдуть від його імені.

Студенти досить часто не розуміють, що від них вимагається в кожному завданні, тому викладач повинен постійно слідкувати за тим, щоб кожне завдання містило чіткі інструкції по виконання, або ці інструкції були задані на початку теми до всіх завдань, що містяться в ній. Тоді студент має перед собою вимоги, виконання яких дозволить йому отримати позитивну оцінку за тему.

В кінці теми обов'язковим видом роботи є контрольний тест, який містить як теоретичні запитання, так і практичні.

Проаналізувавши можливості здійснення організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів у формі дистанційного курсу, можна дійти висновків, що така форма самостійної роботи сприяє більш поглибленому вивченню студентом теоретичного матеріалу навчальної дисципліни, формує уміння пошуку оптимальних варіантів відповіді, рішень, навички наукового дослідження; розвиває навички роботи з електронними підручниками, першоджерелами, формує вміння користуватися сучасними засобами здобуття інформації; дозволяє студентам здійснювати самоконтроль на кожному кроці вивчення матеріалу, отримувати консультацію викладача, або почути думку іншого учасника курсу. Викладачам це дозволяє здійснювати систематичний контроль за ходом виконання студентами графіка самостійної роботи; здійснювати аналіз допущених помилок, виконаних робіт і давати їм попередню та підсумкову оцінку, бачити та об'єктивно оцінювати активність та результативність студентів в курсі.

Література:

1. Ботузова Ю.В. Формування у майбутніх учителів математики готовності до організації самостійної роботи старшокласників в умовах профільного навчання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»/ Ю.В.Ботузова. – Кіровоград, 2014. – 294 с.
2. Вассалатій Ю.В. Організація самостійної роботи студентів при вивченні курсу «Методика навчання математики» (в умовах використання дистанційного навчання)// Педагогіка вищої та середньої школи, 2011. Випуск 33. – Кривий ріг: КДПУ, 2011. – С. 27-37.

К.Ж. Бузаубакова, С.А. Аубакирова
(Тараз, Казахстан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Главной проблемой современного образования в Казахстане является оторванность теоретических знаний, получаемых студентом в ВУЗе, от производственной реальности, с которой сталкиваются молодые люди после получения диплома. Даже самый прилежный и талантливый студент оказывается не готов решать те задачи, которые ставит перед ним работодатель. Это связано с тем, что теория, получаемая в ВУЗе, всегда остается всего лишь набором терминов и формул, если она не подкреплена практикой. Ликвидировать пропасть между теорией и практикой приходится предприятию. Молодой специалист, попадая на работу, вынужден еще 2-3 года осваивать основы и специфику производства и получать новые знания и необходимые навыки. Все это связано с дополнительными затратами для предприятия, а следовательно, ему данный процесс обучения не выгоден. Гораздо проще взять на работу человека с опытом, которому не понадобится время на получение необходимых навыков. В связи с этим получается, что в стране тысячи безработных молодых людей и при этом нехватка рабочей силы. Как же решить данную проблему? А решать собственно ничего и не нужно, европейские ВУЗы давно нашли эффективный способ подготовки молодых высококвалифицированных специалистов, а именно - внедрение дуальной системы образования.

Дуальное образование является сочетанием теоретического обучения в вузе с практическим обучением на предприятии.

В Таразском государственном педагогическом институте стартовал инновационный проект: «Модернизация высшего педагогического образования: внедрение и реализация дуальной системы обучения при подготовке педагогических кадров на примере инновационного сотрудничества ТарГПИ и НИШ (г.Тараз)» Целью которого является определение и разработка теоретико-методологических основ по внедрению дуального обучения при подготовке педагогических кадров в высших учебных заведениях на основе инновационного сотрудничества ТарГПИ и НИШ.

По дуальной системе образования студенты получают более глубокие знания и навыки по выбранной специальности. Говоря более простым языком –эта система, при которой студенты часть всего своего учебного времени посвящают практике на том предприятии, где они в дальнейшем будут работать. Обучение по дуальной системе строится следующим образом: параллельно с обычными занятиями в вузе (общеобразовательная подготовка), студенты ходят на конкретное предприятие, школу, дошкольное учреждение, где приобретают практический опыт (профессиональная подготовка).

При таком способе обучения эффективность подготовки кадров заключается в том, что полученные теоретические знания подкрепляются практическими работами в учебных лабораториях, а также во время производственного обучения. То есть то, что сегодня расскажут студентам в аудитории, – завтра они применят в действии на предприятии [1]. При дуальной системе предполагается прямое участие предприятий в профессиональном образовании студентов. Предприятие предоставляет условия для практического обучения и несёт все связанные с ним расходы, включая возможную ежемесячную плату обучающемуся. Учебные заведения на равноправной основе сотрудничают с предприятиями, на базе которых осуществляется производственное или практическое обучение [2].

Дуальная система практикуется в ряде стран, особенно в Германии, Австрии, Боснии и Герцеговине, Хорватии, Сербии, Швейцарии, а также в Дании, Нидерландах и Франции, несколько последних лет в Китае и других странах Азии.

Разрыв между теорией и практикой приходится устранять предприятию, для которого обеспеченность квалифицированными кадрами является актуальной проблемой.

Для решения этой проблемы мы присмотрелись к опыту тех, кто эту задачу уже решил, и небезуспешно. В целях изучения международного опыта по внедрению дуальной системы обучения, Таразским государственным педагогическим институтом была организована научная командировка в Германию.

Обучение по дуальной системе позволяет совместить в учебном процессе и теоретическую, и практическую подготовку. Одновременно с учебой студенты осваивают избранную профессию непосредственно на производстве, то есть учатся сразу в двух местах: в вузе и на предприятии. В вузе студенты получают теоретические знания, изучая как специальные предметы по избранной профессии, так и общеобразовательные. А на предприятиях им помогают приобрести практические навыки, обучают тонкостям и премудростям профессии, которых нет ни в одной книжке.

Многие молодые немцы хотят получить хорошую практическую подготовку. Это объясняется тем, что в Германии студенты обеспечивают сами себя, родители перестают их обеспечивать после окончания школы, поэтому они должны стать квалифицированными специалистами и, если это возможно, получать за это деньги. Наши студенты хотят получить все и сразу, поэтому молодежь сразу видит себя менеджером с большой зарплатой.

В Германии же созданы отличные условия для приобретения практических навыков, плюс имеются отличные условия для обучения (по той же дуальной системе) [5]. Немецкие компании активно участвуют в подготовке кадров под свои нужды. Почему же мы не следуем передовому опыту? Причина – в системе образования, регламентируемой «сверху». Она централизована. И чтобы внедрить на своем предприятии дуальную систему обучения, нужно сначала «пробить» разрешение «сверху». И это может быть только эксперимент, так как для каждой специальности есть утвержденная программа, отступить от нее учебные заведения не имеют права.

Экспериментальной площадкой для внедрения дуальной формы обучения станет Таразский государственный педагогический институт.

При обучении по дуальной системе (по немецкой модели) видно, что она могла бы быть хорошим источником квалифицированных кадров, что способствовало бы развитию промышленности и экономики. Однако есть и одно «но». Эта система не может быть внедрена на казахстанских производственных площадках в ближайшее время, так как это требует полного пересмотра системы обучения в Казахстане. Но к этому нужно стремиться. Это действительно полезное и нужное дело — проводить параллельно теоретическую и практическую подготовку студентов. Таким образом, решается несколько проблем. Во-первых, стажер получает необходимый опыт. После окончания учебного заведения ему будет проще найти постоянное место работы. Во-вторых, предприятие при таком подходе к обучению будет обеспечено постоянным притоком квалифицированного персонала.

Поэтому было бы хорошо предприятиям заключить договоры с рядом высших учебных заведений для целевой подготовки персонала. Хорошо было бы запланировать и оборудовать ряд учебных аудиторий и лабораторий для прохождения стажировки (практического обучения).

Обучение по дуальной системе подготовки сегодня является одной из самых эффективных форм подготовки кадров в мире.

С точки зрения предприятия, дуальное образование — это возможность подготовить для себя кадры точно «под заказ», обеспечив их максимальное соответствие всем своим требованиям, экономя на расходах на поиске и подборе работников, их переучивании и адаптации. К тому же есть возможность отобрать самых лучших студентов, ведь за время обучения все их сильные и слабые стороны становятся очевидными. В свою очередь, такой подход мотивирует студентов учиться не для галочки. Выпускники вузов могут сразу работать с полной отдачей и производительностью, они хорошо знают жизнь предприятия и чувствуют себя на нем «своими». Все это в совокупности способствует закреплению кадров и уменьшению текучести, что для производства немаловажно.

Подготовка кадров положительно сказывается на репутации предприятия и его имидже как работодателя на рынке труда. При этом за ним остается право выбора, и оно само решает, организовывать ли у себя обучение. Для мелких предприятий, желающих проводить обучение, но не имеющих возможности оборудовать собственные лаборатории, мастерские, можно создать межпроизводственные учебные центры.

Дуальное обучение для молодых людей Германии – это отличный шанс рано приобрести самостоятельность и безболезненно адаптироваться к взрослой жизни. Уже во время обучения они

получают за свой труд на предприятии денежное вознаграждение, а после его окончания – работу, к которой хорошо подготовлены. Дуальная система обеспечивает плавное вхождение в трудовую деятельность, без неизбежного для других форм обучения стресса, вызванного недостатком информации и слабой практической подготовкой. Оно позволяет не только научиться выполнять конкретные трудовые обязанности, но и развивает умение работать в коллективе, формирует социальную компетентность и ответственность.

Обучение по дуальной системе предоставляет прекрасные возможности для управления собственной карьерой. Уровень обучения в ее рамках постоянно повышается. Ни одно вузовское образование не способно дать такое знание производства изнутри, как дуальное обучение, что делает его важной ступенькой на пути к успешной карьере. Государство также остается в безусловном выигрыше, оно эффективно решает задачу подготовки квалифицированных кадров для своей экономики. В отличие от Казахстана в Германии основная нагрузка в области образования лежит на предприятиях, которые тратят на повышение профессиональной квалификации своих сотрудников более 40 млрд. евро ежегодно. Эта сумма больше той, в какую обходится государству содержание вузов. Государство поддерживает подготовку специалистов на предприятии, финансируя систему дуального образования. Главная же функция государства – координация и обеспечение законодательной базы. На федеральном уровне в Германии приняты законы, которые регулируют взаимоотношения студента с предприятием и образовательным учреждением.

В Германии, таким образом, обеспечивается единое образовательное пространство при возможности регионов решать свои специфические задачи в сфере профессиональной подготовки кадров.

Одним из последствий социально-экономического кризиса и спада производства в Казахстане стало снижение потребности в квалифицированных кадрах. Наметившийся со 2-й половины 2000-х гг. подъем производства вызвал и повышение спроса на квалифицированные кадры. Причем спрос изменился не только количественно, но и качественно. В связи с изменением структуры занятости населения, применением новых технологий, современного оборудования, наукоемких автоматизированных процессов требования к работникам значительно возросли. Теоретическая подготовка должна была сочетаться с практическими умениями. Состояние системы образования эффективно решать эту задачу не позволяло.

Одной из главных задач, которую необходимо решить казахстанской системе образования – сформировать новую модель профессиональной подготовки, которая бы преодолела отставание в структуре, объемах и качестве трудовых ресурсов от реальных требований конкретных предприятий. И в ее решении опыт развития дуальной формы образования Германии может оказаться чрезвычайно полезным – для совершенствования законодательства, определения механизма разделения полномочий Федерации и регионов, формирования системы многоканального финансирования обучения.

Обучение по дуальной системе получило мировое признание, это наиболее распространенная и признанная форма подготовки кадров, которая комбинирует теоретическое обучение в учебном заведении и практические занятия на производственном предприятии.

Имеется ряд преимуществ при использовании дуальной системы обучения по сравнению с традиционной:

- дуальная система подготовки специалистов устраняет основной недостаток традиционных форм и методов обучения, разрыв между теорией и практикой;
- в механизме дуальной системы подготовки заложено воздействие на личность специалиста, создание новой психологии будущего работника;
- дуальная система обучения работников создает высокую мотивацию получения знаний и приобретения навыков в работе, т.к. качество их знаний напрямую связано с выполнением служебных обязанностей на рабочих местах;
- заинтересованность руководителей соответствующих учреждений в практическом обучении своего работника;
- учебное заведение, работающее в тесном контакте с заказчиком, учитывает требования, предъявляемые к будущим специалистам в ходе обучения;
- в ближайшие годы дуальная система обучения может широко использоваться при обучении в высшей школе.

Литература:

1. Муратов В.С. Возможности дуальной системы образования при подготовке специалистов. // Успехи современного естествознания. 2008. № 7, С 91.
2. Федотова Г.А. Взаимодействие социальных партнеров в процессе профессионального обучения в ФРГ. Аналитический обзор. М.: ИРПО, 1998. 45с.
3. Родиков А.С. Некоторые аспекты профилизации образовательных услуг дуальной системы европейского образования // Вестник Военного университета. 2010. № 3(23). С. 41-46.
4. Edner F. Die Berufsausbildung im Dualen System. Munchen: GRIN Verlag GmbH, 2004.

НОВАТОРСЬКИЙ ДОСВІД УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства в умовах динамічного розвитку України потребують трансформацій у галузі освіти. Зміна освітньої парадигми передбачає, перш за все, використання нових підходів до змісту й організації навчання в загальноосвітній школі. Вирішення вищезазначеного складного завдання неможливе без глибокого вивчення вітчизняного досвіду організації шкільної освіти. Саме науковий аналіз напрацювань учителів-новаторів другої половини ХХ століття дозволить узагальнити й глибше зрозуміти здобутки попередніх років, а також звернути увагу на невирішені питання [4].

Метою статті є розкриття ролі вчителів-новаторів у висвітленні питань розвитку шкільної освіти.

В 50-х роках ХХ століття в Україні розпочався пошук нових форм, методів і прийомів навчання та виховання вчителями новаторами. Їх діяльність як експериментальна була визнана значно пізніше. Перш ніж висвітлювати особливості новаторського досвіду вчителів та визначати їхній внесок у розвиток шкільної освіти, з'ясуємо суть поняття „новатор” та „педагогіка співробітництва”. У навчально-педагогічній літературі науковці намагалися обґрунтувати визначення терміна „педагогіка співробітництва”. У найбільш стислій та доступній формі трактування зазначеного поняття відбито в педагогічному енциклопедичному словнику. Під педагогікою співробітництва в ньому розуміється напрямок у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ століття. Педагогіка співробітництва передбачала систему методів і прийомів виховання та навчання, заснованих на принципах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості [4; 6].

Поняття „новатор” у довідковій літературі трактується як той, хто вносить і здійснює нові ідеї, принципи, прийоми в будь-якій галузі діяльності [7]. „Педагогічне новаторство” має дещо інше спрямування. У науково-довідковому виданні вищезазначене поняття визначається як термін, який вживається для позначення діяльності вчителів та вихователів, спрямованої на поліпшення процесу навчання й виховання, на його раціоналізацію. Така діяльність може стосуватися змін у завданнях, методах і прийомах навчання, а також змін у формах організації навчання й виховання. Педагогічне новаторство може здійснюватися у вигляді діяльності експериментальних, пілотних, авторських шкіл [1; 4].

Серед учителів-новаторів педагогіки співробітництва були: Ш. Амоношвілі, І. Волков, І. Іванов, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов. Науковці мали значний практичний досвід роботи в школі. Тому педагогіка співробітництва виникла не в один день, а зазначений напрямок формувався протягом кількох десятиліть. Учителі-експериментатори в результаті своєї діяльності розробили оригінальні концепції навчання та виховання, їх головною знахідкою було співробітництво з дітьми. Новатори створювали умови для максимальної реалізації можливостей кожного учня. Новаторство у вітчизняній дидактиці в 80-х роках було започатковано самим життям. Учителі різних спеціальностей загальноосвітніх шкіл намагалися вдосконалити навчально-виховний процес. Вони шукали такі дидактичні системи, які б докорінно змінили загальноосвітній процес. Поєднання нових методик та відносини співробітництва з дітьми стали сутністю педагогіки співробітництва [4].

Значний внесок у розвиток, зокрема, шкільної математичної освіти було зроблено вчителем математики та фізики, видатним ученим, винахідником оригінальної технології інтенсивного навчання Віктором Федоровичем Шаталовим. Головним елементом педагогічної системи В. Ф. Шаталова були опорні сигнали. Вони були схожі на схеми, у яких за допомогою слів, цифр та формул закодовувалися по кілька тем курсу. Новатор уважав, що такий засіб навчання викликав зацікавленість в учнів та загострював їх увагу. Основною методикою вчителя-новатора було блочне повідомлення знань. В опорних сигналах В. Ф. Шаталов закодував матеріал кількох розділів програми. Тому програму курсу можливо було вивчити в значно коротші терміни [5].

Дослідник віддавав перевагу першочерговому засвоєнню теоретичного матеріалу. Він уважав неправильним виконання практичних завдань після короткого теоретичного викладу матеріалу так, як передбачали шкільні програми. Новатор був прихильником принципу провідної ролі теоретичних знань, запропонованої Л. Занковим та В. Давидовим.

Складовою частиною системи В. Ф. Шаталова є способи контролю засвоєних учнями знань: „десантний метод” (складниками якого є вправа, доручення, бесіда); „метод ланцюжка” – вправа, бесіда, доручення, змагання; „релейні контрольні роботи” (вправи); „робота на листках взаємоконтролю” (бесіда, вправа, робота з наочністю). Оцінки виставлялися у відомості відкритого контролю знань, яка завжди була на виду в учнів. Доступ до такого документа був вільний. Оцінки у відомості, крім відмінних, виставлялися олівцем. Учень міг покращити свої результати повторним складанням. В. Ф. Шаталов уважав, що незадовільні оцінки у відомостях вказували на прогалини в знаннях, спонукали до дій [9 – 10].

Методика В. Ф. Шаталова базується на таких принципах: принцип блочного введення теоретичних знань; принцип багатократного повторення матеріалу; принцип гармонійного розвитку репродуктивного та продуктивного мислення; принцип поєднання зовнішнього контролю та самоконтролю; принцип гуманізму. На сторінках преси відбувалося активне обговорення експерименту В. Ф. Шаталова. Науковці відзначали, що на впровадження методики вчителя-новатора необхідно більше часу, потрібні ретельні перевірки. А. Столяр зауважував, що план уроку кожного вчителя (опорний конспект або сигнал) може бути максимально ефективно впроваджений лише автором [4; 8].

С. Лисенкова – учитель-новатор початкових класів значну увагу приділяла методиці роботи на уроках математики в 1 – 4 класах. Дослідницею було розроблено методику випереджального навчання, яка дозволила значно підвищити ефективність та якість навчального процесу. Принципово важливим в організації роботи С. Лисенкової було навчити учнів міркувати вголос. Коментовану роботу на уроках математики вчитель-новатор практикувала з самого першого дня навчання в школі. С. Лисенкова вважала такий підхід одним з елементів зворотного зв'язку. Включити кожного учня в активну роботу на уроці допомагали вчителю початкових класів опорні схеми з математики. Від традиційної схеми вони відрізнялися тим, що були опорою думок та дій учнів під час відповідей на уроках. С. Лисенкова вважала, що опорні схеми допомагають попередити помилки, опрацювати знайдену помилку на уроці, провести повторення [2 – 4].

Однак, деякі положення педагогіки співробітництва суперечили традиційній класно-урочній системі навчання. Автори педагогіки співробітництва вважали, що співробітника не можна змусити відповідати чи викликати до дошки, тим більше оцінювати. Однак це не завадило вчителям-новаторам зробити значний внесок у розвиток шкільної освіти: поняття „розвиток особистості”, запроваджене новаторами, стало ключовим визначенням у сучасній освіті; розвиток нових напрямків у навчанні спровокував появу в 90-х роках ХХ століття авторських шкіл. Відповідно до деяких положень педагогіки співробітництва сучасний учитель став помічником, організатором педагогічної взаємодії учня та вчителя, спрямованої на розвиток активності, самостійності та творчих здібностей [4].

Таким чином, в процесі наукового дослідження встановлено, що педагогічне новаторство в галузі, зокрема шкільної математичної освіти, охопило вчителів різних міст та областей України, стало явищем загальносуспільним, викликало ентузіазм у вчителів багатьох поколінь, продовжує бути стратегічним напрямом реформування системи освіти.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Лысенкова С. Н. Жизнь моя – школа, или Право на творчество / С. Н. Лысенкова. – М. : Новая шк., 1995. – 240 с.
3. Лысенкова С. Н. Методом опережающего обучения : кн. для учителя: Из опыта работы / С. Н. Лысенкова. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Павлюк О. М. Розвиток шкільної математичної освіти в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки ” / О. М. Павлюк. – Луганськ, 2011. – 20 с.
5. Педагогический поиск / сост. И. Н. Баженова. – 3-е изд., с испр. и доп. – М. : Педагогика, 1990. – 560 с.
6. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Рос. энцикл., 2003. – 528 с.
7. Словарь русского языка : в 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А.П. Евгеньевой. – 3-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1985. – 1988.
8. Столяр А. А. Тревожные сигналы / А. А. Столяр // Математика в шк. – 1988. – № 1. – С. 61 – 63.
9. Шаталов В. Ф. Точка опоры. Организационные основы экспериментальных исследований / Виктор Федорович Шаталов – М. : Университетское, 1990. – 224 с.
10. Шаталов В. Ф. Эксперимент продолжается / В. Ф. Шаталов. – Донецьк : Сталкер, 1998. – 400 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент, Павлюк Олена Михайлівна.

Тетяна Журавель, Оксана Канчура
(Київ, Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ ІНФІКУВАННЯ ВІЛ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ СЕРЕД МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Проблема ВІЛ-інфекції понад 30 років залишається актуальною для світової спільноти, масштаби поширення вірусу імунodefіциту людини набули глобального характеру і постають реальною загрозою соціально-економічному розвитку більшості країн світу.

У теперішній час в Україні епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції залишається напруженою. Щороку кількість ВІЛ-інфікованих людей в Україні збільшується. Якщо в 1995 р. за оцінкою ВООЗ Україна належала до країн з низьким рівнем поширення ВІЛ, то в сучасний період вона страждає від однієї з наймасштабніших в Європейському регіоні епідемії. За даними Європейського центру епідеміологічного моніторингу ВІЛ/СНІДу частота нових випадків ВІЛ в Україні перевищує показники майже всіх європейських країн, а рівень захворюваності на СНІД практично найвищий.

За даними Українського центру контролю за соціально небезпечними хворобами Міністерства охорони здоров'я, у травні 2015 року в Україні офіційно зареєстровано 1 214 випадків ВІЛ-інфекції, в тому числі 1 213 випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України та 1 серед іноземців. За період 1987 – травень 2015 рр. в Україні офіційно зареєстровано 273 536 випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України, у тому числі 78 476 випадків захворювання на СНІД та 36 521 смертей від захворювань, зумовлених СНІДом.

Міжнародна організація праці (МОП) ще у 1999 році визнала проблему ВІЛ/СНІД не лише соціальною та медичною, а й трудовою, оскільки поширення ВІЛ може мати негативні наслідки для економіки країн [7].

Питання запобігання поширенню епідемії ВІЛ/СНІДу та координації зусиль у справі відповіді на неї залишаються в зоні уваги уряду нашої держави, європейського та світового співтовариства.

Сьогодні немає єдиного визначення професій підвищеного ризику інфікування ВІЛ. Загалом виділяють дві групи таких професій, одна з яких – медичні працівники, які за специфікою своєї діяльності контактують з кров'ю та іншими біологічними рідинami людського організму (визначені ВООЗ та МОП).

В українському законодавстві, зокрема у Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» (ст. 22), ВІЛ-інфекція, якою особа інфікувалася внаслідок виконання професійних обов'язків, належить до професійних захворювань [1].

Метою статті є здійснення аналізу актуальності та сучасного стану профілактики інфікування ВІЛ на робочих місцях серед медичних працівників.

Всі громадяни України, у тому числі медичні працівники, мають право на безпечні умови праці там, де вони працюють.

Законодавством України визначено правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини.

Оскільки медичні працівники за визначенням ВООЗ належать до професій групи ризику і, відповідно, мають ризики інфікуватися ВІЛ, то вони мають право бути захищеними під час виконання професійних обов'язків [6].

В Україні на законодавчому рівні створено досить сприятливі умови для запровадження заходів контролю і профілактики ВІЛ-інфекції на робочих місцях.

Так, на сьогодні питання ВІЛ/СНІДу у сфері праці регламентуються Конституцією України, Законом України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», Кодексом законів про працю України, Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», а також Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», рядом підзаконних актів.

Аналіз української правової бази, здійснений національними експертами, з урахуванням Міжнародних керівних принципів з ВІЛ/СНІД і прав людини, «Керівництва для законодавців з проблем ВІЛ/СНІД, законодавства і прав людини», інших міжнародних документів нормативного і рекомендаційного характеру, засвідчив, що в цілому законодавство України щодо ВІЛ/СНІДу у сфері праці є достатньо прогресивним і відповідає міжнародним вимогам.

Розглянемо ключові для нас статті Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ».

Стаття 20 вищезазначеного Закону передбачає, що МОЗ України як роботодавець повинен забезпечити працівників, які проводять діагностику ВІЛ-інфекції, лікують ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, контактують з кров'ю та іншими біологічними матеріалами інфікованих осіб, необхідними засобами індивідуального захисту згідно зі встановленим переліком і нормативами. Крім того, ця стаття констатує, що має бути організований відповідний інструктаж щодо використання засобів захисту, а також створені умови для проведення екстреної постконтактної профілактики працівникам, які під час виконання зазначених робіт отримали пошкодження шкірного покриву тощо, зазнали безпосереднього відкритого контакту з кров'ю чи біологічними матеріалами людини. Також у статті мова йде про створення умов для проходження такими працівниками за їх бажанням тестування [1].

«Інструкція з профілактики внутрішньолікарняного та професійного зараження ВІЛ-інфекцією» Міністерства охорони здоров'я № 120 від 25.05.2000 року передбачає контроль за безпекою щодо ВІЛ-інфікування медичних працівників під час виконання ними професійних обов'язків, а також техніку безпеки при роботі з кров'ю та біологічними рідинami ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД. У документі передбачено зобов'язання роботодавця (медичної установи) забезпечувати робочі місця медпрацівників інструктивно-методичними матеріалами, аптечками для проведення термінової профілактики при аварійних ситуаціях, наборами одноразового медичного інструментарію, дезінфекційними засобами для проведення знезараження тощо. У документі відображено також і обов'язки медпрацівників щодо уникнення зараження на ВІЛ при маніпуляціях, роботі з кров'ю, біологічними рідинami ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД. Інструкцією також передбачено проходження медпрацівниками, за їхньою згодою, у випадках можливого інфікування ВІЛ під час виконання професійних обов'язків, тестування на ВІЛ-інфекцію, а також конфіденційність результатів тестування [5].

При цьому, дослідження «Профілактика ВІЛ/СНІДу на робочому місці в системі охорони здоров'я України», проведене у 2009 р., показало, що вищезазначена інструкція МОЗ дещо застаріла і її потрібно переглянути, оскільки не всі рекомендації інструкції відповідають настановам ВООЗ [2].

Дослідники стверджують, що в умовах стрімкого розповсюдження ВІЛ-інфекції серед населення кожен, хто звертається за медичною допомогою, повинен розглядатися як потенційний носій вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ). Відповідно кожне робоче місце медичного працівника має бути забезпечене засобами попередження передачі ВІЛ від можливого вірусоносія або хворого на СНІД – іншим пацієнтам, медичному і технічному персоналу. З метою зниження ризику інфікування під час виконання професійних обов'язків медичним працівникам слід неухильно дотримуватися правил виконання всіх медичних

маніпуляцій з урахуванням протиепідемічних і санітарногігієнічних норм. У разі ігнорування цих правил ризик професійного зараження медичних працівників ВІЛ суттєво підвищується [4].

Водночас, Комплексне зовнішнє оцінювання національних заходів з протидії СНІД в Україні, проведене у 2009 році, засвідчує, що в Україні майже не впроваджуються програми профілактики ВІЛ на робочих місцях серед медичних працівників [3]. Крім того, виявлено суттєві недоліки у реалізації заходів щодо постконтактної профілактики ВІЛ-інфікування медичних працівників та поширення серед медичного персоналу небезпечних моделей поведінки стосовно інфікування ВІЛ. Результати дослідження свідчать, що серед працівників медичної галузі третина не дотримується правил техніки безпеки на робочому місці, що може бути пов'язано з нестачею засобів індивідуального захисту (гумових рукавиць, масок тощо), а також низьким рівнем обізнаності щодо основних правил безпеки та попередження інфікування [2]. При цьому рівень стигми та дискримінації ВІЛ-інфікованих, випадки відмови від надання екстреної допомоги особам, ВІЛ-позитивний статус яких відомий, залишаються досить частими.

Все вище зазначене свідчить про необхідність запровадження не лише соціально-медичних, а й комплексних просвітницько-профілактичних заходів серед медичних працівників, спрямованих на підвищення їх рівня обізнаності, усвідомленого ставлення до проблеми та відповідальності за власне здоров'я та життя та здоров'я і життя пацієнтів.

Нами розроблено просвітницько-профілактичну програму для впровадження серед медичних працівників Переяслав-Хмельницького району Київської області. Цільовою групою програми є медичні сестри загальної практики центрів сімейної медицини, сімейні медсестри амбулаторій загальної практики, фельдшери та акушерки ФАПів та ФП, медичні сестри терапевтичного та інфекційного відділень лікарень.

Метою програми є профілактика інфікування ВІЛ на робочому місці шляхом підвищення рівня обізнаності медичних працівників щодо способів попередження інфікування, надання їм практичних вмінь і засобів для забезпечення прав клієнтів і захисту власних прав на безпечне професійне оточення.

Завдання програми:

- Розглянути базову інформацію про сутність ВІЛ-інфекції, шляхи передачі ВІЛ.
- Ознайомити з нормативно-правовою базою щодо профілактики ВІЛ-інфекції, захисту прав пацієнтів, а також медичних працівників на робочому місці.
- Визначити основні умови попередження інфікування ВІЛ медичним працівником під час виконання професійних обов'язків.
- Розглянути особливості постконтактної профілактики та тестування на ВІЛ.

Програма розрахована на 14 годин та містить такі змістові модулі:

1. Сутність ВІЛ-інфекції та СНІДу (2 год.)
2. Законодавче забезпечення профілактики ВІЛ-інфікування на робочому місці (2 год.)
3. Захист прав ВІЛ-інфікованих пацієнтів та медичних працівників (2 год.)
4. Толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих пацієнтів (3 год.)
5. Технологія профілактики ВІЛ на робочому місці (3 год.)
6. Постконтактна профілактика та тестування на ВІЛ (2 год.).

Основні форми, через які буде впроваджуватися програми: тренінгові заняття, відео-лекторії, зустрічі з експертами (круглі столи).

Вважаємо, що впровадження просвітницько-профілактичної програми на основі принципів систематичності та комплексності дасть змогу покращити ефективність профілактики ВІЛ-інфікування на робочому місці, сприятиме удосконаленню надання допомоги ВІЛ-інфікованим пацієнтам, що зрештою вплине на зменшення темпів епідемії в Україні.

Література:

1. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» № 1972–XII від 12.12.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>]. – Назва з екрана.
2. Звіт про науково-дослідну роботу «Профілактика ВІЛ/СНІДу на робочому місці в системі охорони здоров'я України» (пілотне дослідження) / МОП : Проект «Впровадження політик і програм з ВІЛ/СНІДу у сфері праці». – К., 2009. – 184 с.
3. Комплексна зовнішня оцінка національних заходів з протидії СНІД в Україні : зведений звіт. – К., 2009. – 240 с.
4. Костюк О. К. Захист медичних працівників: профілактика ВІЛ/СНІДу на робочому місці. Посібник. – К. : МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», 2008. – 23 с.
5. Наказ Міністерства охорони здоров'я про затвердження Інструкції з профілактики внутрішньолікарняного та професійного зараження ВІЛ-інфекцією, № 120 від 25.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0820-00>]. – Назва з екрана.
6. Постконтактная профилактика ВИЧ-инфекции // Лечение и помощь при ВИЧ/СПИДе: Клинические Протоколы для Европейского региона ВОЗ / Ред. И. Ерамова, С. Матич, М. Мюнз. – ВОЗ, 2006. – С. 1–37.
7. Теличко К. Актуалізація проблем моніторингу дитячої праці та поширення ВІЛ/СНІДу в Україні в контексті охорони праці [Електронний ресурс] – Режим доступу: [<http://ohoronapraci.kiev.ua/ua/archive/2009/5/aktualizatsiya-problem-onitiringadetskogo-truda>]. – Назва з екрана.

ГЕНДЕРНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Держава визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю; визнає універсальність, взаємопов'язаність прав і основних свобод людини, надаючи особливого значення правам людини для політичного, економічного, соціального, історичного і культурного розвитку України; прагне поширення в українському суспільстві гуманістичного, заснованого на загальнолюдських цінностях та ідеалах світогляду й адекватної правової свідомості.

Основні принципи і напрями державної політики в галузі прав людини стосуються всієї системи гендерних прав й регламентовані низкою нормативно-правових документів. Однак, більшість людей, у тому числі і студентська молодь, не знають своїх загальнолюдських прав і розглядають систему прав людини як певну галузь, що їх не стосується. Дискримінаційні практики мають місце й у міжособистісних відносинах. Тут поведінка чоловіків і жінок може досить жорстко регламентуватися традиційними гендерними ролями, що веде до напруження у відносинах і, можливо, до конфліктів.

Нормативно-правове забезпечення щодо гендерної проблематики представлено в Україні низкою документів [4 – 7; 12]. Довідкова інформація в зазначеному контексті міститься в словнику „50/50 : сучасне гендерне мислення” [9]. Міжнародний досвід гендерних перетворень, закони зарубіжних країн з гендерної рівності вивчала Т. Мельник [10].

Мета статті – визначити шляхи забезпечення студентської молоді гендерними нормативно-правовими знаннями.

Початок ХХІ століття характеризується інтенсивними демократизаційними процесами в українському суспільстві, що передбачає утвердження рівності прав, свобод, обов'язків і відповідальності чоловіків та жінок у життєдіяльності суспільства, держави і самотворенні власної особистості.

Державна політика із забезпечення рівних прав, можливостей жінок і чоловіків в Україні спрямована на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; рівних можливостей осіб обох статей щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України гендерної рівності, гендерної культури, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі та ін.

Гендерне правознавство представляє собою комплексний правовий інститут, який складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі [9].

В зазначеному контексті коректно буде в вищих навчальних закладах в змісті вивчення дисципліни „Правознавство” впровадити навчальний матеріал із найголовніших нормативно-правових документів щодо проблем гендеру та, зокрема, гендерної культури. У розділі „Гендерне право” розглянути дві теми „Міжнародні гендерні права людини” та „Нормативно-правові документи із забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок в Україні”, де студентська молодь ознайомиться із низкою нормативно-правових документів, таких як: Конституція Української Народної республіки (1918 р.), Конституція УРСР (1937 р.), Конституція України (1996 р.); Закони України „Про освіту” (1996 р.), „Про вищу освіту” (2014 р.), „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005 р.); Накази Президента України „Про підвищення соціального статусу жінок в Україні” (2001 р.), „Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005 р.); Постанови Верховної Ради України „Про засади державної політики України в галузі прав людини” (1995 р.), „Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН „Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок” (1995 р.), „Про рекомендації учасників парламентських слухань „Становище жінок в Україні: реалії та перспективи” (2004 р.); Постанова Кабінету Міністрів України „Про Програму Українська родина” (2001 р.) та ін.

Разом із тим в курсі вищезазначеної дисципліни доречно буде опанувати студентській молоді напрям правової думки, що висвітлює правові знання міжнародних і національних документів із гендерної рівності та механізмів захисту прав людини; врахування гендерних відмінностей у правовій системі держави, особливості формування статусу жінок і чоловіків, представників різних сексуальних орієнтацій та осіб із різною статевою ідентичністю та ін. [1 – 3; 8; 11].

Вагомим етапом вивчення в курсі дисципліни „Правознавство” нормативно-правового забезпечення студентської молоді може бути впровадження в навчально-виховний процес спецкурсу „Гендерно-культурні аспекти нормативно-правового забезпечення студентської молоді”. Ми вважаємо, що дискримінація за ознакою статі значною мірою відбувається від того, що студенти не володіють правовими знаннями. Зазначені заходи допоможуть скоригувати знання студентської молоді в загальнолюдських правах і нормативно-правових документах, що їх регламентують; сприятимуть оволодінню рядом гендерних прав; нададуть студентській молоді систему знань про гендерну політику, загальнолюдські права, права чоловіків і жінок, їх співвідношення, систему прав людини на національному та міжнародному рівнях, ознайомлять з нормативно-правовими документами щодо гендерної проблематики.

Таким чином, нами визначено засоби забезпечення студентської молоді гендерними нормативно-правовими знаннями, а саме, вкраплення в навчальну дисципліну „Правознавство” матеріалу гендерної спрямованості та впровадження в навчально-виховний процес спецкурсу „Гендерно-культурні аспекти нормативно-правового забезпечення студентської молоді”.

Впровадження нормативно-правового забезпечення гендерної спрямованості може реалізовуватися в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів різного рівня акредитації, на курсах підвищення кваліфікації, у практичній діяльності педагогів загальноосвітніх закладів та ін., що буде предметом наших подальших наукових досліджень.

Література:

1. Болотіна Н. Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза / Н. Б. Болотіна. – К. : Логос, 2001. – 120 с.
2. Болотська О. А. Правові чинники гендерного виховання жінок-лідерів / О. А. Болотська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 4. – С. 52–57.
3. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001. – 120 с.
4. Закон України „Про вищу освіту” [Електронний ресурс] : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. Назва з екрана. – Дата звернення: 05.07.15.
5. Закон України „Про Освіту”. – К. : Генеза, 1996. – 36 с.
6. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо / Український Центр прав людини. – К. : Укр. правнича Фундація. Вид-во „Право”, 1995. – 20 с.
7. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. Назва з екрана. – Дата звернення: 06.07.15.
8. Лаврінчук І. Трудове законодавство України / І. Лаврінчук ; відп. ред. Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2001. – 70 с.
9. Мельник Т. М. 50/50 : сучасне гендерне мислення : словник / Т. М. Мельник, Л. С. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
10. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2004. – 320 с.
11. Права людини : міжнародні договори України, декларації, документи. – К. : Юрінком, 1992. – 173 с.
12. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 07.07.15.

Ірина Ковальчук
(Дніпропетровськ, Україна)

МОТИВАЦІЙНО-РЕФЛЕКСИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

Важливим напрямом у розв’язанні проблеми розвитку професійних якостей вчителів технологій у процесі підвищення кваліфікації є розвиток освітнього середовища післядипломної педагогічної освіти, що дозволяє активізувати внутрішні мотиваційні детермінанти особистості. Пошук шляхів, що спонукають дорослу людину до перетворення не тільки навколишнього світу, але і власного внутрішнього світу зумовлюється також і якістю самої освіти: її змістом, організацією, характером взаємозв’язків.

Освітній ефект передбачає не тільки очікувані результати розвитку та виховання професійних якостей вчителя, але і якість самого освітнього середовища: його характеристики, складові, специфіка взаємозв’язків, рівень впливу.

Отже, закономірністю стає необхідність створення та залучення слухачів до освітнього мотиваційно-рефлексивного середовища, в якому: 1) забезпечується прийняття та усвідомлення цілей, вимог до сучасних вчителів технологій; 2) створюється новий режим і вимоги функціонування, які сприяють виходу слухачів із зони рівноваги шляхом самопізнання, усвідомлення власних недоліків в діяльності, що приводять у рух внутрішні механізми активності та виступають джерелом самовдосконалення особистості; 3) використовуються передові способи навчальної та професійної діяльності в системі підвищення кваліфікації, що стають предметом спеціальної рефлексії для слухачів.

Задля опису терміну «освітнє мотиваційно-рефлексивне середовище», звернемось до «середовищної» проблематики в сучасній психолого-педагогічній літературі та з’ясуємо, який освітній потенціал несе в собі освітнє середовище.

У тлумачному словнику пояснення категорії «середовище» подається як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов’язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [6].

Різні аспекти розуміння феномену «освітнє середовище» відображені з позицій: *системного підходу* – як системне явище, що виконує певні функції: впливу, розвитку, створення можливостей (В. Ясвін, Ю. Мануйлов) [8]; *середовищно орієнтованого навчання* – комплексний інтелектуально-

насичений навчальний вплив, що характеризується проблемністю, невизначеністю, надпредметністю, процесуальністю, інтелектуальною потенційністю, інтегративною діяльністю, толерантністю, груповою взаємодією (М.Л. Смульсон) [5]; *соціально-психологічного погляду* – як умова конструювання людиною смислів в процесі взаємодії з навколишнім світом; виявлення можливостей у розвитку суб'єктів (Н.В. Бордовська) [2]; *рефлексивного підходу* - як відкриття можливостей самодослідження, самокорекції соціально-психологічних та професійних ресурсів, сприяння виникненню потреби особистості в рефлексії як базового механізму саморозвитку (Г.П. Щедровицький)[7].

В контексті педагогічної діяльності значущість рефлексивного освітнього середовища відзначають А. Бізяєва, О. Гура, І. Драч, Г. Єрмакова, Л. Ільязова, О. Малахова, Л. Соколова).

Звертаючись до енциклопедичного словника: «Освіта дорослих», знаходимо визначення соціального середовища як: 1) сукупність умов існування людини і суспільства; 2) оточуючий людину соціальний світ (соціум), який включає суспільні (матеріальні та духовні) умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей (Л.Б. Лук'янова) [3].

Отже, з одного боку, проведений аналіз поняття «освітнє середовище» дозволив виявити його системний характер, потенційні можливості, диференційовані цільові орієнтації різних підходів та виокремити його як сферу соціокультурної, спеціально організованої взаємодії, систему виховних, розвиваючих і навчальних впливів та умовою існування і розвитку людини.

З іншого боку, перед тим, як перейти до виявлення сутності освітнього – мотиваційно-рефлексивного середовища та вимог до його організації, визначимо, що полягає в основі мотивації та рефлексії людини.

Досліджуючи проблему факторів, що впливають на формування мотивації, R.deCharmes пов'язує її з мотиваційною схильністю людини до намагання ефективно взаємодіяти з оточенням; бути, таким чином, причиною і джерелом власної поведінки [9], отримуючи при цьому ініціацію та регуляцію поведінки і діяльності.

Будь-які дії та вчинки особистості мають в своїй основі причину. Так, О. Анісімов вважає мотивацію до діяльності результатом внутрішньої суб'єктивної індивідуальної оцінки, що передбачає правильне розуміння і прийняття зовнішніх нормативних вимог, прийняття на себе зобов'язань та готовності до корекційних виправлень [1]. Дослідники Л. Божович, А. Маслоу розглядають мотивацію як фактор, що впливає на усі внутрішні структури людини.

Під андрагогічною рефлексією розуміють процес і результат осмислення дорослою людиною передумов, закономірностей і механізмів власного життєвого і професійного досвіду; самоаналіз, самооцінювання своїх вчинків, дій та вмінь їх співвідносити із предметною діяльністю; самопізнання, самопрогнозування, що сприяє створенню індивідуальної траєкторії та стилю професійної праці та є стимулюючим джерелом самовдосконалення [3].

Група вчених, у складі Л. Петерсон, Ю. Агапов, М. Кубышева, В. Петерсон[4] займались проблемою, пов'язаною з розвитком і саморозвитком особистості в навчальній діяльності відзначили, що процес самозмін особистості потребує осмисленого та усвідомленого входження і перебування в тому особливому середовищі, де вона змінює себе. При цьому, автори вважають, що саме в навчальній діяльності процес самозмін стає базовим, ведучим, в той час як у звичайній практичній діяльності, труднощі, що виникають не усуваються в межах тих знань, умінь та здібностей, які є в людини.

Виходячи із наведених аспектів, під освітнім мотиваційно-рефлексивним середовищем будемо розуміти систему, що:

1) ґрунтується на принципах системного, синергетичного та андрагогічного підходів, правил, методів, вимог, які утворюють для людини психічне, соціальне, духовне, культурне оточення (зовнішній світ), яке здатне впливати на емоційну, ціннісну, інтелектуальну, мотиваційну сфери, свідомість і самосвідомість (внутрішній світ) та мобілізувати внутрішній стан особистості до активної освітньої діяльності;

2) дозволяє усвідомлювати власні досягнення, результати діяльності, їх взаємозв'язок з професійними якостями вчителів та вибудовувати стратегію самовдосконалення, виходу на новий рівень професійного розвитку;

3) є підструктурою системи «культурно-технологічного середовища».

Визначимо найбільш значущі характеристики освітнього мотиваційно-рефлексивного середовища в післядипломній педагогічній освіті, спрямованого на формування мотивації вчителів технологій до розвитку та самовдосконалення професійних якостей:

- підтримка стану відкритості та невірніваженості системи (вчителів технологій) засобами взаємообміну інформацією; актуалізації позитивної мотивації вчителів до прийняття особистісних смислів, цінностей, нормативних вимог, стандартів сучасного культурно-технологічного середовища, які супроводжуються постійним моніторингом та самооцінкою вчителів;
- створення умов для самостійної роботи та рефлексії; сприяння генеруванню нових ідей; спрямування слухачів не тільки на споживання готових знань, але й докладання зусиль для самостійного пошуку і досягнення власних цілей;
- орієнтованість на самостійний вибір напрямів професійного зростання, що передбачає самопізнання, визначення індивідуальної освітньої траєкторії професійного самовдосконалення, які регулюються культурою мислення, особистісними потребами, інтересами, діями, способами спілкування;

- можливість гнучкого підходу до програм, змісту, форм, методів що пов'язано з урахуванням факторів розвитку культурно-технологічного середовища, креативності, нелінійності мислення;
- структурування та подання інформації на засадах нових принципів, що відображають системно-цілісну єдність людини, світу, інтеграційний зміст технологічної освіти учнів та їх взаємозв'язків;
- організація синергетичної інтерактивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу (викладача та групи слухачів) на засадах інноваційних форм, методів, засобів (ділові ігри, майстер-класи, організаційно-діяльнісні ігри, рефлексивно-інноваційний семінар, організаційно-мисленнєві та проблемні завдання, діалогові вправи);
- спонукання слухачів до аналітичного осмислення результатів власної практичної діяльності, досвіду; виявлення проблемного поля, цілепокладання та самореалізації у процесі курсів підвищення кваліфікації, осмислення нових способів діяльності та професійних якостей;
- побудова взаємовідносин на основі взаєморозуміння, взаємної довіри, узгодженості, співпраці та співтворчості, творчого підходу в організації спільної діяльності учасників освітньої діяльності;
- оволодіння вчителем критеріальними вимогами до розвитку професійних якостей, виховання чутливості до результатів;
- постійний професійний розвиток викладачів, як системоутворювального компонента освітнього мотиваційно-рефлексивного середовища; викладача, здатного до оволодіння надпредметністю, новими способами організації освітньої діяльності слухачів, відкритого новому досвіду.

Отже, створення та впровадження освітнього мотиваційно-рефлексивного середовища в систему підвищення кваліфікації дозволяє організовувати, певним чином, педагогічний процес, в якому взаємодія слухачів та викладачів виступає ресурсом спільної діяльності, де між суб'єктами встановлюються певні зв'язки та відносини, формується системний та творчий підхід до діяльності та створюються умови для розвитку професійних якостей вчителів технологій.

Література:

1. Анисимов О.С. Методологический словарь для управленцев. – М., 2002, с.100 – 101.
2. Бордовская Н.В. Вызовы времени и новые модели развивающей образовательной среды. // Человек и образование № 2 (35) 2013 С. 4 – 11.
3. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка; [упоряд.: Н.Г. Протасова, Ю.О. Молчанова, Т.В. Куренна; ред. рада: В.Г. Кремень, Ю.В. Ковбасюк, Н.Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президенті України [та ін.]. – К. : Основа, 2014. – 496 с.
4. Система и структура учебной деятельности в контексте современной методологии / [Петерсон Л.Г., Агапов Ю.В., Кубышева М.А., Петерсон В.А.]. – М.: АПКППРО, УМЦ «Школа 2000...», 2006. – 2006. – 92 с.
5. Смульсон М.Л. розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Частина 2. – Х.: ОВС, 2002. – С. 491 – 503.
6. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. – Х. : ФОП Співак, 2009. – 960 с.
7. Щедровицкий Г.П. Мышление – Понимание – Рефлексия / Г.П.Щедровицкий. – М.: Наследие ММК, 2005.– 800 с
8. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.
9. DeCharms R. Personal causation: The internal affective determinants of behavior. – N.Y.: Acad. Press, 1968.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, Дроч Ірина Іванівна.

Наталія Литвинова
(Старобільськ, Україна)

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОБІЗНАНОСТІ ТА АКТИВНОСТІ БАТЬКІВ У ПИТАННЯХ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема вдосконалення спільної соціально-педагогічної профілактичної діяльності школи та сім'ї є надзвичайно актуальною. Обізнаність і активність батьків у питаннях профілактики наркотичної поведінки знаходиться на низькому рівні: більшість батьків не усвідомлюють серйозності проблеми підліткової наркоманії, вони недооцінюють значення профілактики наркотичної поведінки у власних дітей в умовах сімейного виховання, перекладають цей обов'язок на школу. У батьків не має єдиної думки стосовно ефективності профілактичної роботи школи, вони не беруть участі в антинаркотичній роботі школи.

Змістовний аналіз наукових джерел засвідчив, що, по-перше, уживання наркотичних речовин є соціально-педагогічною проблемою, яка становить одну із форм вияву соціальної та сімейної дезадаптації дитини; по-друге, навчальним закладам відводиться провідна роль у попередженні негативних явищ в учнівському середовищі. Науковцями експериментально доведено сімейні причини залучення до наркотиків, динаміку сімейних стосунків на різних стадіях наркотизації неповнолітніх (С. Березін,

Д. Колесов, К. Лисецького, В. Москаленка, І. Рущенко, О. Сердюка.). Опрацювання наукової соціально-педагогічної літератури розкривають основні теоретичні підходи до профілактики наркоманії в освітніх закладах різних рівнів акредитації (С. Архипова, І. Зверева, Г. Золотова, А. Капська, Г. Майборода, М. Окаринський, Н. Пихтіна, О. Удалова, С. Харченко, С. Шишунів, І. Шишова). Важливе завдання соціально-педагогічної науки полягає в тому, щоб дати наукові прогнози, узагальнити накопичений досвід, розробити рекомендації щодо організації роботи школи та сім'ї у справі профілактики наркотичної поведінки молодого покоління[1, с. 47].

Діагностика стану наркоманії серед учнів підліткового віку та здійснення її профілактики в загальноосвітніх навчальних закладах I – III ступенів дає можливість окреслити проблему, визначити стратегічні й тактичні уявлення про експериментальну роботу. Загальна логіка побудови профілактичної роботи вимагає залучення батьків до розробки стратегії антинаркотичної діяльності, оскільки без підтримки та активного співробітництва з батьками неможливо розраховувати на ефективність профілактичних заходів. Під час дослідження було опитано 160 батьків підлітків групи ризику з Старобільської гімназії, Старобільської спеціалізованої загальноосвітньої школи I – III ступенів № 3, Білокуракинської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 1, Білокуракинської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 2.

Для підтвердження ефективності дії розробленої соціально-педагогічної системи на рівні роботи з батьками ми проаналізували результати повторної діагностики батьків і порівняли їх. Наведені в таблиці 1 дані свідчать про те, що до соціально-педагогічного експерименту значна кількість батьків дітей не усвідомлюють своєї вагомості ролі в антинаркотичній діяльності школи. Їхня позиція характеризувалася безініціативністю в спілкуванні, низьким рівнем взаєморозуміння між батьками і дітьми, батьками й школою, що пояснюється достатньо тривалим дистанціюванням батьків від навчального закладу. Дані, отримані після експерименту, свідчать про певну позитивну динаміку змін, що відбулися в цій ситуації.

Таблиця 1

Діагностика соціально-педагогічної обізнаності та активності батьків у питаннях профілактики наркотичної поведінки підлітків

Відповіді батьків	Рангове місце		Оцінка у %	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
<i>Чи володієте Ви інформацією про згубний вплив тютюну, алкоголю, наркотичних і токсичних речовин на дитячий організм?</i>				
знаю	1	1	92	100
маю часткові знання	2	2	8	0
жодних знань	0	0	0	0
<i>Від кого Ваша дитина отримала інформацію про шкідливі звички?</i>				
через ЗМІ, однолітків	1	3	70	2
через батьків	2	2	23	38
через школу	3	1	7	60
<i>Чи довіряєте Ви вашій дитині в питаннях, що стосуються наркотиків?</i>				
повністю довіряю	1	1	64	68
не довіряю	3	2	12	32
не бачу сенсу порушувати це питання	2	3	24	0
<i>Як Ви оцінюєте свій рівень знань щодо профілактики наркотичної поведінки неповнолітніх?</i>				
добре знаю	5	1	0	53
погано знаю	1	3	42	5
на достатньому рівні	3	2	13	42
не має знань	2	4-5	33	0
це завдання школи	4	4-5	12	0
<i>Звідки Ви отримуєте знання про способи профілактики підліткової наркоманії?</i>				
із ЗМІ	1	4	30,4	8
із спеціальної літератури	2	2	24	12
від друзів, колег, знайомих	4	3	15,7	10
від учителів	5	1	12,9	70
узагалі не знаю про методи роботи	3	5	17	0
<i>Як Ви оцінюєте якість профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки підлітків?</i>				
відмінно	4	2	1,25	25
добре	3	1	9,15	66
задовільно	2	3	30,8	9
незадовільно	1	4	58,8	0

<i>Хотіли б Ви, щоб Ваша дитина брала участь у комплексній антинаркотичній програмі, яка дає установки на здоровий спосіб життя?</i>				
не проти	1	1	52	89
мені байдуже	2	3	33	0
важко дати відповідь	3	2	15	11

Так, рівень знань щодо профілактики наркотичної поведінки неповнолітніх змінився суттєво: відповідь „знаю добре” на 53% (з 0% на 53%); „на достатньому рівні” на 29% (з 13% на 42%); „погано знаю” – зменшилась на 37% (з 42% на 5%). Отримані експериментальні дані за цим показником говорять про достатню ефективність обраних форм і методів роботи педагогів із батьками.

Ще одним вагомим результатом експериментальної роботи, який впливає на рівень якості взаємодії школи й сім'ї у питаннях профілактичної діяльності, є джерела знань про способи профілактики підліткової наркоманії. До експерименту більшість батьків діставали знання із засобів масової комунікації (до 30,4%, після 8%). По завершенні експериментальних дій джерелом превентивних знань 70% батьків зазначили „від учителів”. До експерименту 17% респондентів узагалі не знали про методи профілактики, після цей показник знизився до нульового рівня. Це є достатньо ефективні зміни, що говорять про дієвість і користь обраної стратегії та тактики роботи із батьками учнів. На наш погляд, вони розуміють визначну роль школи стосовно профілактики наркотичної поведінки неповнолітніх.

У процесі аналізу експериментальних даних, наведених у таблиці 1, зазначимо, що показник оцінки якості профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки учнів має позитивну динаміку. До початку експерименту більше половини батьків 58,8% не отримували в школі достатньої інформації з проблеми наркоманії й оцінювали роботу навчального закладу як „незадовільну”. 30,8% оцінили профілактичну роботу як „задовільну”, оцінку „добре” за антинаркотичну роботу педагогічному колективу поставили 9,15% батьків. Після проведеної експериментальної роботи з підлітками групи ризику та їхніми батьками в процесі реалізації системи соціально-педагогічної профілактики цей показник змінився на кращий. Обсяг та якість наданої інформації в школі 66% батьків оцінили „добре”, 25% „відмінно” й лише 9 поставили оцінку „задовільно”. Відмітимо, що в процесі експериментальної роботи вдалося відновити довіру до шкільної системи профілактики, оцінку „незадовільно” впроваджена система соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику не отримала.

У ході експериментальної роботи з деякими батьками відбулися зміни, що призвели до перегляду власних поглядів на роль і місце дитини в антинаркотичних програмах, більшість почали відповідальніше ставитися до дітей, своїх батьківських обов'язків і функцій, у них поступово почали укорінюватися установки на здоровий спосіб життя, бачення своїх попередніх помилок у вихованні дітей та можливі шляхи їх виправлення. Тому на 37% більше батьків (з 52% на 89%) не заперечують, щоб їхні діти брали участь у різних просвітницьких антинаркотичних програмах, у заходах щодо здорового способу життя.

Здійснене соціально-педагогічне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспектива подальшого наукового пошуку полягає в розробці системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин серед інших категорій школярів чи вдосконаленні профілактичної роботи щодо подолання проблеми підліткової наркоманії

Література:

1. Гаміна Т.С. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник / Т.С. Гаміна, О.Ю.Гончар. – Луганськ : Альма-матер, 2012. – 523с.
2. Школа та батьки. Навчаємо співпраці / упоряд. М.К. Голубенко. – К. : Шк. світ, 2009. – 128с. – (Бібліотека „Шкільного світу”).

Ольга Лучанінова
(Дніпропетровськ, Україна)

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК СПОСІБ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У СТРУКТУРІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ

Сенс життя - стати необхідним світу і собі. А якщо ми хочемо служити ближнім і самим собі, то по відношенню до ближніх нам потрібно мати моральність, а по відношенню до себе - знання. Мати знання для того, щоб розуміти навколишній світ і себе, жити в злагоді з природою і самим собою, вміти адаптуватися до мінливих умов, ніколи не приходити у відчай. Не порушувати законів природи, прагнути до гармонії. Піклуючись про розвиток душевних якостей, людина зможе гідно вийти з будь-якої ситуації. Без духовного життя не було б тієї людської культури, яка створювалася століттями. Занепад духовного життя не тільки затримує еволюцію людства, а й виникає небезпека давати знання малорозвиненій людині зі спотвореною душею та черствим серцем. Сьогодні є реальна можливість дати людині опанувати не тільки професійними знаннями, а й загальнолюдською культурою, на основі якої можливий всебічний розвиток особистості, який залежить від рівня освоєння духовної культури.

У педагогічних дослідженнях, присвячених проблемам формування, розвитку духовної культури, духовності студентської молоді, недостатньо уваги приділяється саме вихованню духовної культури студентів.

Головним суб'єктом виховання духовної культури виступає студент, який, навчаючись у вищій школі, повинен сформуватись як творча особистість, здатна до самореалізації, самопізнання, самовдосконалення. Така особа прагне оволодіти системою загальнолюдських і національних духовно-моральних та естетичних вартостей; їй притаманні якості шляхетної, інтелігентної, освіченої, культурної людини, що обумовлюється потребами суспільства у творенні нової інтелектуальної генерації молоді з високим рівнем духовності.

Духовність не можна вважати вродженою якістю, оскільки від народження особа має тільки задатки і нахили, які можуть сформуватись під впливом різних факторів. Важливим аспектом розвитку духовності є волевиявлення або прагнення людини працювати над собою, долати труднощі, підійматися до висот власних можливостей, творячи особисту духовність [2, с. 146].

Актуальним завданням освіти ХХІ ст. стає осмислення параметрів виховної системи вищого навчального закладу, методологічне обґрунтування виховної системи, орієнтованої не стільки на соціум, скільки на конкретну особистість з усім різноманіттям її особливостей.

Взагалі спрямованість до особистості, прагнення задовольнити її різноманітні пізнавальні потреби, освітні запити – характерна ознака сучасних як освітніх, так і виховних систем. Водночас треба констатувати відсутність загальної багаторівневої вузівської системи виховання професійно компетентних і духовно розвинених фахівців в сучасному освітньому просторі України.

Сьогодні склалися певні суперечності в освітньо-виховній практиці ВНЗ між: необхідністю реалізації особистісного підходу до студента у професійній діяльності викладача як педагога та недостатньою розробленістю в педагогічній теорії вихідних концептуальних засад особистісно орієнтованої педагогіки; декларацією особистісно орієнтованої парадигми виховання та відсутністю ефективних виховних технологій її реалізації; системою освіти, вибудованою відповідно до ідеалів і норм класичної науки, і відкритою моделлю освіти, зміст якої має бути багатограним і варіативним. Криза освіти особистості полягає не стільки в зовнішніх причинах, скільки у внутрішніх: у втраті сенсів, у вихованні моральності, національної гідності, духовності, патріотизму.

Перед освітою постає надзвичайно важливе завдання – виховати не просто освічену особистість з широким світоглядом, а людину всебічно розвинену, цілісну, мислячу, діяльну, творчу, соціально відповідальну і небайдужу до проблем інших, яка керується в житті загальнолюдськими цінностями.

Завдання вищої школи – створити нову молоду людину, виховати такі її якості, як високий професіоналізм, активність, діловитість, мобільність, почуття відповідальності, уміння працювати, швидко орієнтуватися в ситуації, приймати самостійні рішення, поважати працю, формувати потребу в постійному оновленні знань і самовдосконаленні, розвивати культуру міжособистісного спілкування тощо. Всі ці завдання пов'язані зі зміною виховної парадигми у вищій освіті. Тому лише Дух людини є метою виховання.

Досліджуючи теоретичні аспекти виховання духовної культури студентів, Горіна О. уточнює поняття «культура» у педагогічному контексті як сукупність сформованих якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, на тому чи іншому суспільному етапі, у відповідності до його освітніх систем. Тобто культура людини – це важливий фактор її розвитку, той внутрішній «двигун», який не дає їй зупинитися у своєму становленні, пізнанні, утвердженні як особистості, закріпленні духовності [6].

З'ясовуючи нові підходи до проблеми духовності людини, Шевченко Г. зазначає, що «духовна культура - це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає у продукуванні свідомості, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей» [5, с. 222].

Як же допомогти студентам в умовах вищого навчального закладу сформувати або розвинути здатність створити себе? Як спонукати студентам нести відповідальність за своє життя, життя суспільства? І як перейти від декларування цінностей духовної культури до відповідальності? Саме ці питання повинні лягти в оновлену виховну систему ВНЗ, а духовна культура повинна стати в її структурі наріжним каменем.

У контексті виховної парадигми у ХХІ столітті зміст виховання повинен, перш за все, мати розвиваючу, культуротворчу, духовно-культурну домінанту, націлену на виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Відповідно до вище викладеного педагог не передає готові зразки етичної і духовної культури, а створює, виробляє їх разом зі студентами. Сумісний пошук цінностей, норм і законів життя, їх дослідження в конкретних видах діяльності, в спілкуванні і складають зміст сучасної культурологічної освіти. Саморозвиток студента і самого педагога відбувається в просторі їх взаємодії, який інакше ми називаємо простором культурно-виховної діяльності.

І. Зязюн виокремлює на основі моделі розуміння людини в культурологічній парадигмі п'ять результатів виховання: виховання особистості, виховання громадянина, здатного сприймати та передавати національні цінності, виховання як розкриття природних задатків, виховання людини як творчої індивідуальності, що розкриває свій потенціал в навколишньому світі, отримання нею універсальності в світі, духовний розвиток людини [4].

Ефективність формування духовної культури студентів у структурі виховної системи технічного ВНЗ залежить від ряду умов: визнання розвитку особистості головним завданням освіти, а становлення унікальної індивідуальності майбутнього професіонала - її головним результатом; зміст освіти має бути наповнений культурними сенсами і загальнолюдськими цінностями; педагогічні засоби, форми і методи

навчально-виховного процесу мають бути спрямовані на розвиток суб'єктних, позитивних властивостей особистості, на самопізнання; підготовка професіонала має відбуватися в особливому культурно-виховному середовищі, в якому є всі підстави для вільного вибору особистістю способів самореалізації та її культурного саморозвитку. Також важливим є наступне: духовно-культурна домінанта виховної системи, націлена на виховання відповідальної особистості, яка плекає духовно-культурні цінності, здатна до самоосвіти й саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни; формування загальної та професійної культури особистості самого педагога у відновленій багаторівневій вузівській системі виховання та відкритість моделі виховання; наявність ефективних виховних технологій у ВНЗ, вибудованих на кордоцентризмі - розумінні дійсності не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» - емоціями, почуттями, внутрішнім, «душею» тощо.

Вважаємо, що на засадах кордоцентризму треба будувати всю виховну роботу зі студентами. Адже зміст навчання і виховання у вищій школі повинен підвести молоду людину до свідомого розуміння особистісного «я». Духовне виховання через систему виховних заходів, вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу, участь у соціальній діяльності, визначає ціннісне ставлення до життя, забезпечує стійкий, гармонійний розвиток молодої людини. Її внутрішнє, особистісне зорієнтоване на утвердження почуття відповідальності, обов'язку, честі і совісті, інших чеснот, які підвищують рівень духовної культури через засвоєння певних знань та формують людські, професійні, ділові та морально-етичні якості. Педагогічні засоби і прийоми навчання допомагають вплинути на внутрішні якості студентів: розум, почуття, світосприймання. Таким чином привноситься енергія краси у простір вищої школи тощо [3].

Значну роль у процесі формування духовної культури студентів відіграє мистецтво. Його значення у вихованні духовної культури молоді неоціненне. Адже у ньому акумульований багатогранний соціокультурний духовний досвід людства й духовно-творчий потенціал, узагальнене вираження конкретно-історичного характеру світосприйняття й ставлення людини до світу.

Зважаючи на те, що ми живемо в добу інформаційного суспільства, завдяки ІКТ, Інтернету студенти мають можливість для загального огляду розмістити на сайті металургійної академії свої роботи в рубриці «Арт-метал». Це сприяє формуванню гуманного світогляду, естетичного сприймання світу, високого рівня духовності. Взаємодія мистецтв створює поетичний образ моралі і сприяє розвитку творчого потенціалу індивіда. Також студенти щорічно працюють в проектах «Так гартуються зірки», «Дві зірки», інтелектуально-спортивний квест, міський конкурс «Інтелект. Творчість. Успіх».

Отже, можемо стверджувати, що духовна культура - це різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик людини. Слід зазначити, що духовність студента не просто інтегрує у собі найвищі надбання його як особистості, вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. У сфері виховання відбувається інтенсивний пошук більш досконалої моделі виховної системи. Вона повинна базуватися на кращих національних, культурних і виховних традиціях, враховувати уроки історії українського народу, власні ресурси і можливості держави, забезпечувати духовну і професійну творчість педагогічної громадськості. І хоча стабільно системи виховання не існують ні в теорії, ні на практиці, кожен народ творить свою систему виховання, яка відповідає характерним рисам його народності.

Література:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Л.С. Выготский [Под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского]. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с.
2. Груць Галина Роль гуманітарних дисциплін у формуванні духовної культури студентської молоді. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Духовність у становленні та розвитку особистості» 9–11 жовтня 2014 р., м. Івано-Франківськ Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Київ – Івано-Франківськ. – 2014. – 787 с. – С. 145-154
3. Лучанінова О.П. Духовно-культурна домінанта української виховної парадигми у 1 чв. ХХІ століття . Духовність особистості: методологія, теорія та практика: збірник наукових праць /Гол. редактор Г.П. Шевченко. - Вип.2 (66). – Сєверодонецьк: вид-во СНУ імені Володимира Даля, 2015. - 252 . – С 145-158.
4. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, С.Д.Максименко,Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєва, Я.В.Цехмістер, О.В.Чалий; Ін-т педагогіки і психологіїпроф. освіти АПН України. — К.: Наук. думка, 2003. — 852 с.
5. Шевченко Г.П. Духовний розвиток особистості: Пошуки нового підходу до проблеми // Духовність особистості: Методологія, теорія і практика: Збірник наук.праць / Гол.ред.Г.П.Шевченко. – Вип.4. – Луганск: Вид-во Східноукр.нац. ун-т ім.В.Даля, 2005. – 232. – С. 221-226.
6. Горіна О. Г. Теоретичні аспекти формування духовної культури студентської молоді. tme.umo.edu.ua/docs/2/09gorcsf.pdf

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ**

В умовах високих темпів науково-технічного процесу, інформатизації всіх сфер життєдіяльності людини актуалізується проблема реформування системи освіти у відповідності з вимогами світових стандартів на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Тому основним завданням є формування інформаційно-грамотної особистості, здатної розуміти поставлені перед нею завдання, осмислювати, аналізувати результати, шукати нові можливості застосування зі змінами технологій та вимогами ринку. Переважна більшість досліджень присвячені інформаційно-комунікаційним компетентностям вчителів. Що стосується майбутніх лікарів, то ця проблема фактично залишається відкритою і багато питань залишаються нерозв'язаними. Передусім це стосується розробки системного теоретично-методичного підходу: висвітлюються окремі аспекти проблеми, проте не розроблено цілісної системи формування інформаційно-комунікаційної компетенції з урахуванням особливостей медичних спеціальностей.

Крім того існує проблема з'ясування поняттєвого апарату: як зазначає

О.М. Спірін, «частина дослідників змістовно розрізняють терміни «компетенція» та «компетентність», інші використовують їх як синоніми; ... названі терміни уточнюються поєднанням в одному терміні певних додатків: «інформаційна», «інформатична», «інформаційно-комунікаційна», «інформаційно-комунікативна», «інформаційно-комп'ютерна», і часто не розрізняються між собою» [1].

Метою статті є дефінітивний аналіз інформаційно-комунікаційних компетенцій та визначення їхнього місця у системі професійної підготовки майбутнього лікаря.

Сучасна медицина потребує від лікаря не лише високого рівня кваліфікації, а й постійного освоєння нових прийомів та методів лікування на основі сучасних технологій. Для отримання якісної освіти недостатньо мати лише одні теоретичні знання, необхідно розвивати також практичні уміння і навички. Успішна професійна підготовка майбутнього лікаря значним чином потребує адекватних та ефективних методів навчання. Освіта лікаря не може обмежуватися комплексом медичних знань, хоча їм, звичайно, відводиться первинне місце. Стрімкий розвиток інформаційних технологій наклали свій відбиток і на освітню галузь, тому зараз перед викладачами постала методична проблема формування інформаційно-комунікаційних компетенцій у майбутніх лікарів, яка потребує детального вивчення та практичної реалізації.

Питання професійної підготовки студентів у вищій школі різного профілю досліджувалися багатьма науковцями. Зокрема, у статті Л. Різник обґрунтовано окремі аспекти вдосконалення сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах; О. Фунтікова займалась дослідженням професійної підготовки студентів до майбутньої педагогічної діяльності; Р. Карпюк досліджував принципи професійної підготовки майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання у вищій школі та ін. Проблеми професійної підготовки майбутніх лікарів знайшли відображення у працях І. Денисюка, де автор вирішував проблеми покращення навчання студентів 6-го курсу шляхом розвитку творчості та удосконалення у них клінічного мислення з внутрішньої медицини. О. Неловкіна-Берналь розглядала соціально-професійну підготовку сучасного лікаря і порівнювала специфіку американського та європейського підходів до навчання студентів. У роботах

А. Остапенко, А. Ткаченко, М. Воловської, Т. Дем'янчук висвітлено питання теорії та практики виховання студентів медичних вузів.

У сучасній педагогічній літературі поняття «професійна підготовка» тісно взаємопов'язана з професійним навчанням та відображає процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками, які необхідні для ефективної професійної діяльності лікаря. У контексті нашого дослідження поняття професійна підготовка розглядається як сукупність спеціальних знань, навичок, умінь, якостей та норм поведінки, які забезпечують можливість успішного виконання професійних обов'язків. Оскільки підготовка до професійної діяльності не може обмежуватися оволодінням майбутніми лікарями виключно процесуальною стороною професійної діяльності, необхідними є також цілеспрямоване формування і розвиток професійних та особистісних якостей, що забезпечують ефективність обраної діяльності.

В останні десятиріччя система медичної освіти орієнтована на кінцевий результат – підготовку професійно компетентних лікарів, які володіють різнобічними навичками й мають широкий світогляд, здатні інтегрувати свою роботу в діяльність усіх працівників сектору охорони здоров'я та інших професійних напрямів, можуть самостійно приймати професійні рішення на підставі оволодіння визначеним колом функцій і завдань [2, с.78].

Узагальнюючи вимоги до професіоналізму з різних літературних джерел, елементи компетентності об'єднано у групи залежно від організаційних, психолого-педагогічних умов їх формування. Таким чином, професійно компетентному майбутньому лікарю має бути властивий певний набір структурних компонентів:

- когнітивний – володіння обсягом навчальної інформації та професійними знаннями, способами оволодіння ними;
- операційний – здатність до реалізації знань на практиці через сформовану систему, навичками і уміннями, фундаментально-прикладних дій та операцій;

- аксіологічні – інтеграція системи особистісно важливих якостей і професійно важливих властивостей у професійну діяльність лікаря.

Серед розмаїття структурних компонентів професійної компетентності можна визначити комплекс ключових:

- інформаційні, які визначають способи сприйняття, зберігання і передачі інформації;
- проєктувальні, що відображають способи визначення цілей, ресурсів, дій і термінів;
- аналітичні, які включають порівняння, класифікацію, абстрагування, прогнозування, систематизацію і конкретизацію;
- комунікативні, за допомогою яких здійснюється передача інформації, визначається взаємодія, спілкування;
- креативні (творчі) (знання, уміння та навички продуктивно-творчої діяльності);
- соціальні (соціально-професійна позиція і ролі, які виконує фахівець у медичній галузі: лікар-ординатор, завідувач, керівник та ін.);
- рефлексивні (орієнтація на успішність майбутньої професійної діяльності).

Як бачимо, серед виділених ключових компонентів провідне місце займає інформаційна компетентність.

Розглянемо широке поняття «інформаційна компетенція», що визначається на сучасному етапі розвитку педагогіки неоднозначно: «як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області інноваційних технологій та певного набору особистісних якостей (О.Б.Зайцева); нова грамотність, до складу якої входять уміння активної самостійної обробки інформації людиною, прийняття принципово нових рішень у різних ситуаціях з використанням технологічних засобів (А.Л.Семенов)». Як вважає В.І. Ключко, інформаційно-комунікаційна компетенція – це компетентність індивіда в роботі з інформацією, з одного боку, а з іншого – це комп'ютерна компетентність, тобто уміння працювати з комп'ютером та інформаційними технологіями [3, с. 50].

Отже, інформаційна компетенція – це інтегративна якість особистості, яка є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, які дозволяють виробляти, приймати, прогнозувати та реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності [4, с. 46].

Інформаційно-комунікаційна компетентність – це підтверджена здатність особистості використовувати на практиці інформаційно-комунікаційні технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язування суспільно-значущих, зокрема професійних, задач у певній предметній галузі.

Інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає наявність у особистості здатностей: застосовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчанні та повсякденному житті; раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби під час розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням; будувати інформаційні моделі й досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ; давати оцінку процесові й досягнутим результатам технологічної діяльності. [5].

Підсумовуючи вищесказане, визначаємо інформаційно-комунікаційну компетентність як інтегративне утворення особистості, яке віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею у всіх її формах та представленнях – як в традиційній, друкованій формі, так і в електронній формі; здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями, та здатності щодо застосування їх у професійній діяльності та повсякденному житті. Таким чином, інформаційно-комунікаційна компетентність є сукупністю трьох компонент: інформаційна компонента (здатність ефективної роботи з інформацією у всіх формах її представлення); комп'ютерна або комп'ютерно-технологічна компонента (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням); компонента застосовності (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій до роботи з інформацією та розв'язання різноманітних задач).

Як бачимо інформаційно-комунікаційним компетенціям відводять особливу роль в освіті медиків, вказуючи на їх величезні потенційні можливості і недостатнє дослідження теоретичних та практичних питань застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з позиції педагогіки та методики професійної освіти. Слід зазначити, що підготовка студентів-медиків засобами ІКТ направлена не тільки на навчання використовувати останні для ведення медичної документації та організації документообігу. Необхідно розробляти питання методики навчання студентів використанню ІКТ в діагностиці, дослідницькій діяльності, дистанційній медицині і ряду інших методичних питань.

Література:

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Електронний ресурс] / А.В.Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – Режим доступу до журналу: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
2. Сисоєва С. О. Педагогічні технології: визначення, структура, проблеми впровадження / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 69-79.
3. Забарна А. П. Організація навчання інформатики в профільній школі / А. П. Забарна. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 128 с.

4. Андреев А. Л. Компетентносная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 45–47.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : Матеріали до першої лекції [Електронний ресурс] / [укл.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков]; [відп. ред. М. Ф. Степко] // Веб-сайт Запорізького нац. технічного ун-ту. – 2006. – Режим доступу : URL : http://zstu.zaporizhzhе.ua/base/Lib/Bolon_process/modern_v_osvitu.pdf.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор Гриньова Марина Вікторівна.

Вера Омарова
(Павлодар, Казахстан)

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИННОВАЦИОННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

В рамках модернизации современного образования в Республике Казахстан принципиальным является переход на принятое в мире 12-летнее обучение, что предполагает акцентирование внимания к самоопределению школьников их профессиональному выбору. В связи с этим большое значение приобретают различные виды неформального образования условиях предпрофильной подготовки школьников.

Основная школа является обязательной базовой, позволяющей продолжить обучение в профильной школе или организациях *начального и среднего профессионального образования* [1].

Наиболее распространенная в практике модель предпрофильного обучения, не является эффективной. Основные недостатки данной модели следующие:

Недостатки предпрофильной подготовки школьников:

- не учитываются реальные запросы работодателей и перспективы развития региональных рынков труда;
- в основном ориентируются на образовательные возможности школы и ее учителей;
- не реализуется возможности индивидуальных образовательных маршрутов школьников, не создается условия для эффективной профориентационной работы, формирования профессиональных интересов и склонностей учащихся;

школьники не ориентируются на реальные потребности региона в рабочих профессиях

Поэтому возникает потребность в разработке новых моделей организации предпрофильной подготовки учащихся основной школы.

Одна из таких моделей – это многоуровневая комплексная система предпрофильного образования на основе взаимодействия организаций общего, дополнительного (ОДО), технического и профессионального образования (ТиПО), работодателей, заинтересованных в получении грамотных мотивированных специалистов предприятий и организаций (см. рис.1).

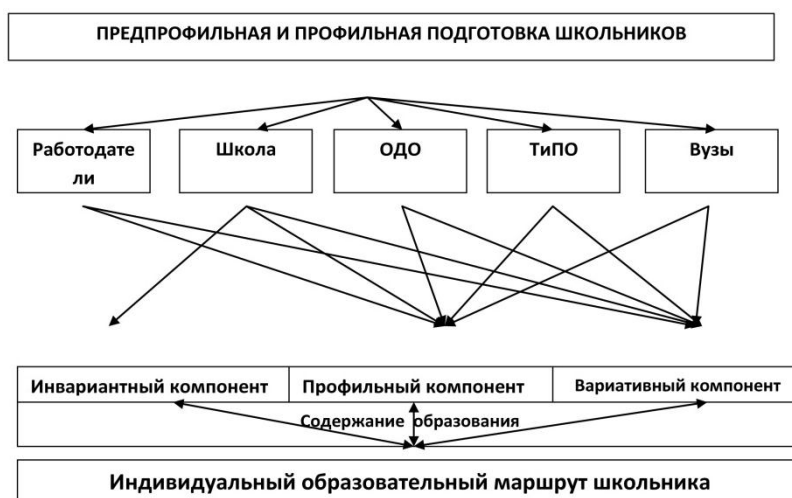


Рисунок 1 – Многоуровневая комплексная система предпрофильного образования на основе взаимодействия социальных партнеров

Функции социальных партнеров в реализации предпрофильной подготовки (и профильной) могут быть распределены различным образом: образом:

Функции социальных партнеров в реализации предпрофильной подготовки

Социальные партнеры	Компоненты содержания образования 12-летней школы		
	Инвариантный	Профильный	Вариативный
Работодатели	Могут быть привлечены к реализации компонента содержания	Определяют и рекомендуют с учетом региональных особенностей	Организуют практику на рабочих местах
Школа	Реализует	Осуществляет реализацию, сопряженную с планами ТиПО И высшего профессионального образования (ВПО)	Корректирует вариативную часть плана с учетом рекомендаций работодателей
ОДО ТиПО Вузы	Могут быть привлечены к реализации компонента содержания	Организуют овладение содержанием по индивидуальным образовательным маршрутам школьников	

Интеграция образовательного пространства дополнительного образования (ДО) и школ может проявляться в сетевом взаимодействии, где учреждения дополнительного образования:

- могут выступать в качестве ресурсного центра пред-профильной подготовки и профильного обучения,
- реализовывать различные типы образовательных программ – профильные учебные предметы, элективные курсы, мета-программы («Полиглот», «Проектная деятельность» и пр.), социальные практики, профессиональные пробы, проектно-исследовательскую деятельность обучающихся и др.,
- осуществлять их в различных формах - очно, очно-заочно, заочно), что особенно важно для школьников сельской местности, а также для детей с ограниченными возможностями.
- создать единое информационное поле в системе дополнительного образования детей;
- создать автономный виртуальный кампуса ресурсов школ и ДО (методические, аудио-, видео-материалы; программы и контент курсов и пр.)

Принятая Правительством РК Программа форсированного индустриально-инновационного развития Казахстана ориентирует нас на подготовку высококвалифицированных кадров, потребность которых обусловлена особенностями регионов [2].

Региональная направленность профильного обучения определяет специфику региональных особенностей (этнографических, историко-культурных, социально-экономических и др.).

В связи с этим содержанием предпрофильной подготовки школьников могут стать различные направления в деятельности организаций дополнительного образования (см. табл.1).

Таблица 1

Возможные направления в содержании предпрофильной и профильной подготовки, реализуемые организациями дополнительного образования

Особенности регионов	Направления в содержании предпрофильной и профильной подготовки
Развитые индустриальные	<ul style="list-style-type: none"> – Техническое, строительное, сервисное: «Лидерство и школа руководителей»; – Родиноведение, журналистика; – информационные технологии в различных областях; компьютерная графика: WEB-дизайн, «Юный программист»; – производство аудио- и видеопродукции и др.; – ремонт бытовой и компьютерной техники; – музейная педагогика
Моногорода	<ul style="list-style-type: none"> Строительное, сервисное, бизнес и предпринимательство, малый и средний бизнес; – народные ремесла и промыслы,
Сельскохозяйственный	<ul style="list-style-type: none"> Агрономия, сельхозмашины, овощеводство, животноводство, ветеринария, фермерское хозяйство; – сельский дизайн; – культурно-досуговая деятельность на селе; – малый и средний бизнес; – народные ремесла и промыслы

Реализация предлагаемой нами модель привлечения к системе предпрофильной подготовки ОДО осложнена тем, что существует ряд проблем:

- отсутствие в системе дополнительного образования педагогических кадров, имеющих **специальное** высшее педагогическое образование;
- преобладание в подготовке педагогов для ОДО двух образовательных направлений – художественного и физкультурно-спортивного;
- отсутствие в казахстанском Классификаторе специальности «Педагог дополнительного образования», неразработанность содержания подготовки данных специалистов.

Необходимость разрешения перечисленных вопросов составляет проблему подготовки специалистов для системы дополнительного образования в условиях педагогического вуза.

В связи с этим для развития дополнительное образование в инновационном образовательном пространстве Казахстана необходимо:

1. Разработать профессиональный стандарт педагога дополнительного образования.
2. Включить в Классификатор специальностей бакалавриата и магистратуры специальность «Дополнительное образование».
3. Закрепить нормативными документами правовой статус педагога, получившего подготовку по дополнительной специализации в вузе.

Литература:

1. Концепция 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан (Проект). – Астана, Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2010. – 23 с.
2. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 – 2019 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874. Астана: Акорда, 2014. – 135 с.

Олена Павлюк, Юрій Душенко
(Старобільськ, Україна)

ПЕРЕДОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД В ВИСВІТЛЕННІ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Інтенсивні перетворення, що відбувалися в Україні протягом другої половини ХХ століття, зумовлювали зміни в державній освітній політиці й висували нові вимоги до роботи загальноосвітньої школи. Значною мірою в цей період трансформувалися завдання шкільної освіти. Розвиток науки, техніки та культури вносив корективи, перш за все, в зміст шкільних дисциплін. Удосконалювалися навчальні плани, програми та підручники із шкільних дисциплін. Постійне оновлення змісту освіти створювало ситуацію, коли вчителі повинні були безперервно вчитися, удосконалювати форми й методи навчання, займатися самоосвітою та поновлювати власний педагогічний досвід [6].

Педагогічний досвід є сукупністю знань, умінь та навичок, набутих учителем у процесі практичної навчально-виховної роботи; основа педагогічної майстерності вчителя; одне з важливих джерел розвитку педагогічної науки. Предметом особливої уваги теоретиків і практиків є передовий і новаторський педагогічний досвід, який збагачував практику, рухав уперед педагогічну думку й служив критерієм вироблених вітчизняною педагогікою теоретичних положень, організаційних форм та методів навчання [7, с. 465].

Н. Калениченко, А. Кирда, В. Курило, Л. Лутченко, С. Сисоєва, І. Соколова та ін. тією чи іншою мірою зосереджують увагу й висвітлюють окремі аспекти передового педагогічного досвіду вчителів загальноосвітніх шкіл. Вони розглядали та вивчали погляди, спрямованість пошуків учителів передового педагогічного досвіду, утім, обмежувалися хронологічними рамками.

Передовий педагогічний досвід і новаторський педагогічний досвід є близькими, але не тотожними явищами. Передовий педагогічний досвід – це ефективний досвід, який передбачав отримання значних результатів у навчально-виховній роботі при порівняно невисоких затратах сил, засобів навчання та часу. Первинною ланкою накопичення й поширення передового педагогічного досвіду була школа. Досвід кращих учителів передавався безпосередньо в бесідах з молодими вчителями, демонструвався при проведенні відкритих уроків або позакласних заходів. У більш узагальненому вигляді він поширювався в доповідях на засіданнях предметних комісій, методичних об'єднаннях і педагогічних радах [8].

Передовий досвід – це педагогічний досвід, який забезпечує досягнення значних результатів у традиційному навчально-виховному процесі. Його об'єктивна основа (методи й прийоми роботи) залишається незмінною, а результативність зумовлюється переважно суб'єктивними чинниками (особистісними якостями, здібностями, рівнем педагогічної майстерності вчителя). Новаторський же досвід передбачає зміну об'єктивної основи, тобто орієнтацію на нові ідеї, нові методи й прийоми здійснення навчально-виховної роботи. Якщо передовий досвід може бути досить поширеним і навіть масовим, то новаторський досвід є унікальним, авторським, він збагачує педагогічну діяльність новими ідеями, підходами, принципами [6].

На початку 50-х років ХХ століття колективом київських методистів був написаний посібник з методики викладання систематичного курсу арифметики, який характеризував досягнення у викладанні арифметики в Україні [5]. Забезпечення учнів математичними знаннями політехнічного спрямування було важливим завданням загальноосвітньої школи. Тому значної актуальності набирали технічні гуртки з

виготовлення геометричних фігур, поширення досвіду роботи з використання графічного методу рішення арифметичних задач [4].

У 60-х роках з'явилися нові ефективні форми та методи організації навчального процесу. Передові вчителі математики результати експериментів з удосконалення процесу вивчення математики в загальноосвітній школі висвітлювали на науково-практичних конференціях та на сторінках журналів [6].

Перехід на нові програми та підручники з математики в 70-х роках XX століття передбачав не лише оновлення змісту шкільного курсу з математики. Суттєве значення мала розробка нових підходів до вдосконалення методики роботи за новими програмами та висвітлення передового педагогічного досвіду з цього приводу. Науковцями з Києва було перевірено ефективність нової програми, а результати й підхід до її використання висвітлено в статті „З досвіду вивчення алгебри в V класі за новою програмою” [3; 6].

Фундаментальною працею, присвяченою узагальненню передового педагогічного досвіду 70-х років XX століття з викладання математики в школі, був посібник для вчителів В. Пікан. У збірнику висвітлено досвід роботи кращих учителів і методистів з удосконалення деяких питань методики викладання математики. Зокрема розкрито передовий досвід роботи вчителів математики з організації навчальної діяльності учнів, активізації пізнавального процесу, висвітлено специфіку й зміст проблемного підходу до навчання, особливості організації позакласної роботи з математики [2].

Ефективною формою поширення передового педагогічного досвіду та вдосконалення майстерності вчителів математики, установлення зв'язку, збагачення педагогічної науки й шкільної практики були „Педагогічні читання”, які проводилися в районних, міських та обласних центрах [1; 6; 8].

Передовий педагогічний досвід у викладанні шкільних дисциплін інтенсивно накопичували працівники обласних педагогічних інститутів І. Тесленко, І. Севбо, О. Власенко, а також, на той час, учителя середньої школи П. Горбатий, Л. Лоповок, М. Салум, Р. Гріневич, Ф. Беліцький, Т. Тарловська, М. Крайзман, О. Дубінчук і багато інших. Активізувалася робота в зазначеному напрямку в обласних інститутах удосконалення кваліфікації вчителів, педагогічних інститутах [6].

Таким чином, починаючи з 50-х років XX століття, здобутки представників передового педагогічного досвіду урізноманітнювалися з кожним роком. Ефективні форми та методи проведення екскурсій і практичних робіт на місцевості змінювалися передовим педагогічним досвідом з розвитку мислення та пізнавальної активності учнів на уроках. Важливим чинником розвитку шкільної освіти другої половини XX століття став передовий педагогічний досвід, який забезпечував досягнення значних результатів у вивченні дисциплін у межах традиційного навчально-виховного процесу за рахунок переважно суб'єктивних чинників.

Література:

1. Ананченко К. О. Передовые идеи в преподавании математики в СССР и за рубежом / К. О. Ананченко // Математика в шк. – 1978. – № 5. – С. 93 – 94.
2. Из опыта преподавания математики в средней школе : пособие для учителей / сост. А. В. Соклова, В. В. Пикан, В. А. Оганесян. – М. : Просвещение, 1979. – 192 с..
3. Малеваный Ю. И. Из опыта изучения алгебры в VI классе по новой программе / Ю. И. Малеванный, З. И. Слепкань // Математика в шк. – 1972. – № 4. – С. 30 – 34.
4. Орлов А. С. Из опыта преподавания математики в новых условиях / А. С. Орлов // Математика в шк. – 1960. – № 5. – С. 5 – 9.
5. Очерки по методике преподавания систематического курса арифметики / под ред. А. М. Астряба – Киев : Рад. шк., 1953. – 138 с.
6. Павлюк О. М. Розвиток шкільної математичної освіти в Україні (друга половина XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. М. Павлюк. – Луганськ, 2011. – 20 с.
7. Педагогическая энциклопедия. – Т. 2. – М. : Сов. энцикл., 1965. – С. 465 – 468, 805 – 806
8. Педагогический словарь в двух томах. – М. : Изд-во АПН, 1960. – Т. 2. – С. 45 – 46.
9. Тесленко И. Ф. Сообщения из союзных республик / И. Ф. Тесленко // Математика в шк. – 1970. – № 2. – С. 22.

Ангеліна Спіцина
(Київ, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Наближення до Європейського освітнього простору згідно з вимогами Болонської декларації вимагає від України створення нової філософії освіти – нових принципів організації навчального процесу, нового типу відносин між викладачем і студентом, нових педагогічних технологій, унеможливлення репродуктивних методів викладання, прозорості навчального процесу та ін. Це певною мірою стосується і професійної вищої економічної освіти, яка органічно пов'язана із суспільним виробництвом і забезпечує відтворення робітничого потенціалу держави та є одним з важливих чинників підвищення продуктивності праці й випуску конкурентоспроможної продукції.

Підготовка сучасних кадрів вищої освіти відповідно до вимог ринкового середовища потребує удосконалення змісту, методів і форм навчального процесу. Фахівці повинні володіти комплексом професійних знань, вмінь та навичок, що відповідають інтенсифікації виробництва, передовим досягненням науки й техніки. Вони повинні бути здатними творчо вирішувати сучасні проблеми сьогодення, брати на себе роль лідера, вести за собою інших.

Результати аналізу соціологічної, педагогічної, культурологічної та економічної літератури свідчать про те, що проблема формування професійної компетентності з різних наукових позицій завжди цікавила вчених, але особливу актуальність вона отримала останнім часом, у трансформаційний період нашої держави.

Проблеми формування професійної компетентності та її окремі аспекти знайшли висвітлення в наукових працях багатьох вчених, а саме філософсько-методологічного підходу (В. Андрущенко [1], В. Кремень [10] та ін.). Вагомий внесок у розвиток теорії компетентнісного підходу здійснили такі вчені: при вивченні окремих видів професійної компетентності – Безпалько В.П. [2], О. Вербицький [3] та інші.

Професійна компетентність є складним утворенням на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь і значущих особистісних властивостей, що зумовлюють готовність до актуального виконання професійної діяльності. Документами, які містять перелік видів економічної діяльності та вимоги до цілей, змісту та компетентності фахівців економічного профілю у процесі їх професійної підготовки, є „Державний класифікатор видів економічної діяльності ДК 009-96”, затверджений наказом Держстандарту України від 22.10.96 року № 441 та освітньо-кваліфікаційна характеристика [5]. Кваліфікаційна характеристика фахівця, – спеціаліста економічного профілю, – це, по суті, зведені узагальнені вимоги (науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок) до спеціаліста на рівні його теоретичного та практичного досвіду [12].

Підсумовуючи основні підходи до розуміння поняття „професійна компетентність”, можна узагальнити, що професійна компетентність – це якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує разом або окремо його фізичну, психічну і духовну відповідність необхідності, потребі, вимогам певної професії, спеціальності, стандартам кваліфікації, зайнятої або виконуваної службової посади, а також способи виконання професійної діяльності.

Виходячи з суті професійної компетентності взагалі, професійна компетентність майбутнього економіста – це інтегративна характеристика особистості, включаючи систему теоретичних знань, зокрема спеціальних знань в галузі економіки, професійних умінь і навичок, практичного досвіду, наявність стійкої готовності до професійного зростання.

Вивчення та узагальнення наукових досліджень, присвячених формуванню професійної компетентності, дає підстави сформулювати такі висновки:

- сучасний етап розвитку суспільства висуває нові завдання перед освітою, а саме – розкриття творчого потенціалу особистості і її підготовка до життя в швидкозмінному світі, до саморозвитку, самоосвіти та самореалізації. Однією з актуальних педагогічних проблем наразі є проблема формування професійної компетентності фахівця у процесі його навчання у вищому навчальному закладі;
- аналіз науково-теоретичних джерел із проблеми дослідження засвідчив, що формування професійної компетентності фахівця детермінують теоретичні знання, практичні уміння, значущі особистісні якості та життєвий досвід, що зумовлює готовність фахівця до виконання професійних обов'язків та забезпечує високий рівень його самоорганізації;
- науковому поняттю „професійна компетентність” бракує усталеності, що певною мірою пов'язано зі складністю і багато вимірністю самого феномена, який цим поняття позначається, а також із наявністю різних наукових підходів до висвітлення його сутності.

Для дослідження проблеми професійної компетентності особливо важливим вважається змістовна структура професійної компетентності майбутніх економістів з використанням зробленого загальнонаукового аналізу поняття професійної компетентності. Професійна компетентність фахівця складається з декількох основних видів, що визначаються комплексом ключових компетенцій, кількість та характер яких визначається завданнями, які має вирішувати фахівець у своїй діяльності та які дозволяють бути успішними на конкретній посаді [6].

Є. Клімовим було з'ясовано зміст професійної діяльності фахівця-економіста з урахуванням предмета, цілей, засобів, умов та особливостей діяльності фахівців економічного профілю [8].

Враховуючи запропоновані І. Зимньою [7] способи визначення ключових компетенцій та підсумовуючи здійснений аналіз уявлень про структуру та компонентний склад професійної компетентності фахівця в галузі економіки та його освітньо-кваліфікаційної характеристики, виділено наступні види професійної компетентності майбутнього спеціаліста економічного профілю (ключові компетенції):

– *особистісно-індивідуальна компетентність* – сукупність компетенцій, що відображають професійно-спрямовані переконання, цінності, потреби, вольові риси особистості, мотиви професійної діяльності, уміння досягати поставленої мети при виконанні професійних завдань;

- *предметно-практична компетентність* – компетенції, що включають систему фундаментальних знань класичних наук, соціально-економічних законів та теорій, сутності, структури і тенденцій розвитку економічних систем; методів економічного аналізу господарських процесів на мікро- та макrorівнях, методів прийняття рішень; операційних знань, умінь та навичок щодо виконання функціональних обов'язків. Система знань нормативної та правової бази, галузевих стандартів. Розвиненість умінь застосування цих знань на практиці;

- *інформаційна компетентність* – компетенції, що містять систему знань та вмінь за допомогою наявних засобів інформаційних технологій самостійно проводити пошук, аналіз, відбір, обробку та передачу необхідної інформації;
- *управлінська компетентність* – сукупність компетенцій, що включають систему знань основ теорії управління; розвиненість умінь планування, формування цілей та завдань діяльності, організації діяльності, аналізу результатів діяльності, виокремлення проблемних аспектів професійної діяльності, впровадження прогресивних форм і методів професійної діяльності;
- *пізнавальна компетентність* – інформаційні компетенції, які відображають систему знань та вмінь пізнавальної діяльності; розвиненість умінь цілепокладання, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, самооцінки. Система вмінь створення, опанування і використання інновацій у професійній діяльності;
- *комунікативна компетентність* – система знань та умінь взаємодії з оточуючими людьми, розвиненість умінь професійного спілкування та роботи в групі.

Професійна компетентність спеціаліста економічного профілю, згідно з поглядами більшості учених (А. Вербицький, І. Зимняя та ін.), за своєю *змістовною структурою* складається з:

- готовності до виявлення компетентності (мотиваційний аспект);
- володіння знаннями в змісті компетентності (когнітивний аспект);
- досвіду виявлення компетентності в різних нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);
- ставлення до змісту компетентності та об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект);
- емоційно-вольової саморегуляції процесу та результату виявлення компетентності (емоційно-вольовий аспект).

Г. Ковальчук до базової структури професійної компетентності відносить професійну, методичну, соціальну та особистісну складові, які у своїй системній взаємодії забезпечують здатність до активної продуктивної діяльності [9].

У дослідженні формування „спеціальної предметної компетентності” Н. Тарасенкова пропонує виділяти гносеологічну (змістову) та операційну складові компетентності. [13].

С. Горобець, розглядаючи теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста, виділяє такі структурні компоненти професійної компетентності фахівця в галузі економіки: мотиваційний, інформаційно-технологічний, предметно-діяльнісний, саморегуляційний [4].

І. Драч, досліджуючи компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти, визначає професійну компетентність випускника вищого навчального закладу: загальнокультурну, громадську, функціональну, мотиваційну, соціальну [6].

О. Овчарук, виходячи з розгляду змісту освіти як педагогічно адаптованого соціального досвіду, вважає, що компонентний склад має бути подібним за структурою до соціального досвіду та включати:

- досвід пізнавальної діяльності, зафіксований у вигляді її результатів – знань;
- досвід здійснення відомих способів діяльності – у вигляді умінь і навичок діяльності за зразком;
- досвід творчої діяльності – у формі вміння приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісних відносин, ставлень – у формі особистісних орієнтацій [11].

Проведений у ході дослідження аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє виділити *структуру професійної компетентності* майбутнього економіста, основними складовими якої визначаємо:

1. Пізнавально-професійний компонент:

- професійні знання – переважно логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;
- професійні вміння – психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навичок діяльності;
- професійні навички – дії, сформовані в процесі повторення і доведені до автоматизму.

2. Мотиваційний компонент:

- мотиваційно-ціннісне відношення до професійної діяльності;
- володіння професійним менталітетом та цінностями;
- інтерес до способів і результатів праці;
- задоволеність працею.

3. Діяльнісний компонент:

- професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відносин і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки. Процес формування професійної позиції базується на спрямованості особистості;
- індивідуально-психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки і виявляються в якостях особистості;
- акмеологічні варіанти – внутрішні спонуки, які зумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконаленні.

Вирішення питання ефективного формування професійної компетентності майбутніх економістів полягає в запровадженні в освітню діяльність форм і методів індивідуального підходу. Це висуває низку вимог до професійної компетентності самого викладача. Адекватна самооцінка викладача сприяє формуванню впевненості й у студентів. Ступінь умотивованості викладача в отриманні кращих результатів

своїєї діяльності також безпосередньо впливає на мотивацію для досягнення успіху у студентів, що сприяє кращому засвоєнню ними знань, набуттю професійних умінь, розвитку кожного як цілісної і самодостатньої особистості. Знання викладача з фахових дисциплін, основ психології та педагогіки, розуміння того, що кожне завдання, яке отримує студент, сприймаються ним через його індивідуальні особливості, володіння викладачем методами ефективної комунікації створюють основу для формування професійної компетентності майбутніх економістів, ефективного використання форм і методів індивідуального підходу до кожного студента, для розробки відповідного методичного забезпечення навчального процесу.

Професійна компетентність майбутніх економістів формується в процесі оволодіння комплексом стратегічних, тактичних, оперативних умінь фахівця й надання йому професійної спрямованості стосовно самого себе як діяча, суб'єкта та предмета професійної діяльності. Професійна компетентність студентів - майбутніх економістів вищих навчальних закладів є дуже складним утворенням, під її *критеріями (показниками рівня сформованості)* розуміється ступінь освоєння необхідних для успішного виконання діяльності майбутнього економіста знань, умінь і навичок, вираженості мотиваційного компоненту, наявності професійно важливих якостей особистості.

- незважаючи на визнання актуальності проблеми формування професійної компетентності сучасного фахівця, у педагогічній науці існують різні за глибиною і розробленістю підходи до проблеми формування особистості майбутнього економіста;
- на підставі аналізу сутності та змісту професійної компетентності фахівців різних профілів виділено структурні компоненти професійної компетентності майбутніх економістів – пізнавально-професійний, мотиваційний, дієвий – та обґрунтовано їхнє змістовне наповнення;
- формування професійної компетентності у майбутніх економістів слід також розглядати як мету цілеспрямованого розвитку особистості студентів в умовах навчально-виховної діяльності вищого навчального закладу та процес власної діяльності студентів, спрямованої на саморозвиток відповідно до сучасних вимог суспільства;
- попри наявність чисельних наукових праць щодо формування професійної компетентності фахівців різних профілів, проблема формування професійної компетентності у майбутніх економістів у процесі фахової підготовки потребує дослідження і визначення шляхів і засобів її формування.

Отже, розуміння сутності професійної компетентності як базової, інтегральної якості особистості майбутнього економіста дозволяє поглибити та розширити уявлення про умови формування професійної компетентності, шляхи та способи підвищення рівня її сформованості, розробки моніторингу її формування в процесі вивчення економічних дисциплін.

Література:

1. Андрущенко В. Стратегія для освіти : (за матеріалами звіту від. філософії та прогнозування розв. освіти Ін-ту вищої освіти АПН України, черв. 2006) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 5–9.
2. Безпалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Безпалько. – М. : Ин-т проф. образования РАО, 1995. – 336 с.
3. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения : материалы к IV заседанию метод. семинара 16 нояб. 2004 г. / А. А. Вербицкий. – М. : Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – 84 с.
4. Горобець С.А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста / С.А. Горобець // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка : зб. наук. пр. – Житомир, 2007. – Вип. 31. – С. 106-109.
5. Державний класифікатор професій ДК 003–95 (із змінами та доповненнями) : вид. офіц. – К. : Соцінформ, 2001. – 584 с.
6. Драч І. І. Сучасні наукові підходи до формування компетенцій випускників вищих навчальних закладів / І. І. Драч // Болонський процес: шляхи до мобільності студентів, академічного та адміністративного персоналу в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти : матеріали IV Міжнар. наук. конф. (м. Судак, 18–21 травня 2005 р.). – К., 2005. – С. 104.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Електронний ресурс] / И. А. Зимняя // Эйдос. – 2006. – 5 мая. – Режим доступа до Интернет-журн. : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>. – Заголовок з екрана.
8. Климов Е. А. Пути в профессионализм : (психологический взгляд) / Е. А. Климов ; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : МПСИ : Флинта, 2003. – 318 с. – (Библиотека психолога).
9. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – Вид. 2-ге, доп. – К. : КНЕУ, 2005. – 298 с.
10. Кремень В. Г. Стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні / В. Г. Кремень // Професійно-технічна освіта. – 2003. – № 2. – С. 6–9.
11. Овчарук О.В. Компетентісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. № 5 (13). Режим доступа до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>. – Заголовок з екрана.
12. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напряму 0501 – «Економіка і підприємництво» / кол. авт. під заг. керівництвом А. Ф. Павленко. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 51 с. – (Галузевий стандарт вищої освіти).

13.Тарасенкова Н.А. Зміст і структура математичної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Н. Тарасенкова, В. Кірман // Математика в школі. – 2008. – № 6. – С. 3-9.

Максим Стьопін
(Маріуполь, Україна)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС ТА ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЯК ЙОГО РІЗНОВИД

Дискурс є предметом міждисциплінарного дослідження, оскільки це поняття використовується в різних дисциплінах (як гуманітарних так і природничих) для позначення процесу мовної діяльності. В деяких працях вітчизняних лінгвістів (В.І. Карасик, Н.Д. Арутюнова) існує традиція трактувати поняття «дискурс» як «вербалізовану діяльність, яка реалізується в цілісному мовному творі, що містить не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні компоненти» [1, с. 10]. На думку В.І. Карасика, з позиції соціолінгвістики дискурс може бути двох типів: персональний (особистісно-орієнтований) та інституційний. В персональному дискурсі мовець виступає як особистість, в ньому відображається багатство його внутрішнього світу. В інституційному дискурсі особистість виступає як представник певного соціального інституту [1, с. 12]. У педагогічному дискурсі представлені як особистісно-орієнтований так і інституційний типи. Основою даного дискурсу є спілкування в межах статусно-рольових відносин.

Всесвітня комп'ютерна мережа Інтернет має велику цінність для реалізації найрізноманітніших завдань в навчанні англійської мови як іноземної. За своєю сутністю Інтернет – одне з найважливіших джерел поточної інформації, яку дуже важко знайти в традиційному підручнику або навчальному посібнику. Різні Інтернет ресурси, освітні програми, створені на основі Інтернет, широко використовуються в так званому Інтернет-дискурсі.

Деякі науковці, такі як А.Є. Войськунський, О.П. Белінська, О.Є. Жичкіна, І.С. Шевченко зазначають, що Інтернет-комунікація має наступні можливості для формування полікультурної мовної особистості в процесі навчання іноземних мов: 1) всесвітня павутина сприяє знищенню кордонів, що дозволяє здійснювати реальну полікультурну комунікацію, надаючи можливість як групової, так і міжособистісної взаємодії для вивчення певних питань; 2) відсутність психологічного ризику за рахунок віртуального характеру комунікації дозволяє студентам відкрито реалізовувати себе, використовувати різні мовні та мовленнєві засоби, розробляти й випробовувати на практиці різні комунікативні стратегії; 3) можливість конструювання власної ідентичності та зміна способів самопрезентації в середовищі Інтернет, що позитивно відображається на розвитку творчого підходу до мови, за допомогою якого відбуваються процеси самоактуалізації мовної особистості; 4) знижена чутливість емоційної взаємодії позитивно впливає на розвиток лінгвістичного компоненту полікультурної мовної особистості, тому що в цьому випадку актуальною стає проблема свідомого та ретельного відбору мовних та мовленнєвих засобів для досягнення комунікативної мети в ситуації практичної відсутності засобів комунікації [2, с. 18].

Інтернет-дискурс визначають як дискурс інституційного типу, в якому відбувається опосередковане спілкування викладача та студента, кінцевою метою якого є навчання та виховання особистості.

Комп'ютерний дискурс є різновидом інституційного спілкування, що в свою чергу є комбінацією інституційних дискурсів. Так, під час комп'ютерної конференції обговорюються наукові питання – науковий дискурс, питання освіти та викладання – педагогічний дискурс, політичні питання – політичний дискурс, використовується електронна пошта – побутовий дискурс.

Субдискурси, які є складовими частинами Інтернет-дискурсу, підпорядковуються власним законам побудови інформаційного простору. Їхня сутність виявляється з урахуванням теорії інтертексту. Субдискурси у складі основного, головного складеного дискурсу є сукупністю пов'язаних між собою текстів (інформаційних блоків, розділів, дискурсів). Така дискурсивна на комплексна система будується як єдине ціле [3, с. 115].

Віртуальний дискурс – це не тільки новий канал зв'язку, але й нове соціокультурне середовище, в якому вже встигли сформуватися власні цінності. В процесі віртуальної комунікації відбувається трансформація мовної особистості.

Для успішної комунікації сучасному філологу, науковцю, майбутньому вчителю необхідно бути компетентним щодо того, що є нормою для віртуального дискурсу, а що може призвести до його порушення. Комунікативна компетенція – «це знання, вміння та навички, які необхідні для розуміння чужих і створення власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування», це «система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії».

Дидактичними перевагами Інтернет-дискурсу, наприклад, в практиці викладання іноземних мов є такі гнучкість, швидкість, поєднання інформаційної та комунікативної складових, особистісна орієнтованість, можливості співпраці, які сприяють активному формуванню знань у студентів через самостійну роботу та колективне обговорення, розвивають та вдосконалюють інтелектуальні вміння, продуктивне та творче мислення, а також дозволяють активно формувати професійні та соціальні навички майбутніх фахівців.

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти вимагають комп'ютеризації та електронізації усіх процесів існування і розвитку соціальної інформації, наукового знання. Створення нового освітнього інформаційного простору відбувається через дистанційність, просторову віртуальність [4, с. 10].

Дистанційна освіта є різновидом педагогічного Інтернет-дискурсу. Позитивною рисою даної педагогічної взаємодії є той факт, що в результаті спілкування в Інтернеті зростає аудиторія, яку навчають, та колектив, який навчає. Крім того, завдяки інтерактивним властивостям Інтернету можливим є широке спілкування великої кількості учнів з великою кількістю викладачів.

Дистанційне навчання включає в себе сучасні форми і методи конструювання та відображення змісту навчання, елементи модульного і комп'ютерного навчання, теорії та практики, самостійної роботи студентів, застосування у навчанні сучасних інформаційних технологій, комп'ютерів, телекомунікацій і є цілеспрямованим інтерактивним процесом взаємодії студентів та викладачів-модераторів. До переваг дистанційного навчання відносять асинхронність, доступність інформації, зменшення соціальної дистанції.

Ключовим елементом побудови дистанційного навчання сьогодні є інтерактивні мультимедійні навчальні курси, розміщені на спеціалізованих сайтах або порталах, що забезпечують якісну підтримку, як учбового процесу, так і контролю за процесом навчання [4, с. 39].

Найважливішим аспектом проведення дистанційного навчання є забезпечення методичної підтримки слухачів. Сучасне дистанційне навчання надає низку інструментів, які можуть бути використані під час проведення навчання: відеоконференції, форуми, чати (від англ. chat – бесіда), блоги (від англ. web log – інтернет-журнал, щоденник). Вищезазначені інструменти використовуються не лише для організації спілкування викладача зі студентами, але й для спілкування студентів між собою.

Література:

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В.И. Карасик. – М., 2004. – 264 с.
2. Коваль Т.І. Інформаційні технології у педагогічній освіті викладача вищого навчального закладу // Матеріали виїзного засідання наукової школи з проблем творчості і технологій у неперервній професійній освіті (Хмельницький, 14-16 травня 2009 р.): Наукове видання / За ред. С.О. Сисоєвої. – Хмельницький, 2009. – С. 38-62
3. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
4. Фурс М. В. Интерактивные формы обучения – средство повышения уровня профессиональной подготовки студентов / М. В. Фурс // Вестник высшей школы. – № 10. – Ноябрь. – 2011. – С. 29.
5. Халяпина Л. П. Методическая система формирования поликультурной языковой личности посредством Интернет-коммуникации в процессе обучения иностранным языкам: автореф. на соискание уч. степени доктора наук. / Л.П. Халяпина. – С.-Петербург, 2006. – 48 с.

Динара Умербекова
(Павлодар, Казахстан)

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ

Здоровый образ жизни – образ жизни отдельного человека с целью профилактики болезней и укрепления здоровья. ЗОЖ - это концепция жизнедеятельности человека, направленная на улучшение и сохранение здоровья с помощью физической подготовки, соответствующего питания, морального настроя и отказа от вредных привычек.

В понятие ЗОЖ по мнению большинства авторов входят различные составляющие, но базовыми: из них считают:

- воспитание с раннего детства здоровых привычек и навыков;
- безопасная и благоприятная для обитания окружающая среда;
- отказ от вредных привычек;
- умеренное, соответствующее физиологическим особенностям конкретного человека питание, информированность о качестве употребляемых продуктов;
- физически активная жизнь с учётом возрастных и физиологических особенностей;
- соблюдение правил гигиены, владение навыками первой помощи;
- закаливание;

Здоровье сбережение может выступать как одна из задач учебно-воспитательного процесса: это может быть физкультурно-оздоровительный процесс: уроки физического воспитания; образовательный процесс медико-гигиенической направленности, осуществляемый при тесном контакте «педагог - медицинский работник - ученик» и другое. Только при комплексном подходе к обучению школьников могут быть решены задачи формирования и укрепления здоровья учащихся.

Цель учителя и школы - обеспечить школьнику возможность сохранения здоровья за период обучения в школе, сформировать у него необходимые знания, умения и навыки по здоровому образу жизни, научить использовать полученные знания в повседневной жизни.

Именно в школьном возрасте закладываются основы будущей жизненной позиции человека, поэтому основная роль в формировании ценностных ориентаций должна быть возложена на систему школьного образования.

Успешная учеба и состояние здоровья детей не могут рассматриваться изолированно друг от друга. Многие исследователи отмечают, что именно с приходом детей в школу наступает резкое

уменьшение их двигательной активности и прогрессируют хронические заболевания. Понятно, что учебные занятия в школе и дома требуют усидчивости, но это не означает, что весь образ жизни ребенка должен стать «сидячим».

Такой образ жизни может привести к хроническим заболеваниям и отклонениям в физическом развитии. Нарушение осанки, слабость опорно-двигательного аппарата, ожирение — вот наиболее частые признаки нехватки движения. Парадоксально, но ограничение движения весьма отрицательно влияет на умственное развитие, работоспособность снижается, память ухудшается. И наоборот, увеличение двигательной активности школьников посредством физических упражнений, подвижных игр положительно сказывается на предотвращении утомления и сохранении у них умственной работоспособности в течение всего учебного года, является профилактикой хронических заболеваний.

Школа и родители должны быть партнёрами. В школах должна проводиться работа с родителями по ФЗОЖ в семье, формы проведения данной работы могут быть разными: индивидуальные консультации, тематические родительские собрания, конференции, тренинги и так далее.

Самостоятельным направлением является профилактическая работа с педагогическим коллективом, которая имеет информативный и обучающий характер, с целью повышения компетентности в вопросах ФЗОЖ, так как учителя являются реальными значимыми лицами для учащихся. Это могут быть семинары, педсоветы, заседания методических объединений учителей и классных руководителей.

Неоспоримым является тот факт, что эффективность воспитания и обучения детей зависит от здоровья. Здоровье - важный фактор работоспособности и гармонического развития детского организма.

Ряд философов (Дж. Локк, А. Смит, К. Гельвеций, Аль-Фараби, А.Кунанбаев, и другие), психологов (Л.С. Выготский, В.М. Бехтерев и другие), ученых-медиков (Н.М. Амосов, В.П. Казначеев, Ю.П. Лисицын, М.М. Буянов, И.И. Брехман, Б.Н. Чумаков и другие), педагогов (Л.Г. Татарникова, В.В. Колбанов, В.К. Зайцев, С.В. Попов и другие) пытались решить проблему здоровья, формирования здорового образа жизни у детей. Они разработали и оставили многочисленные труды о сохранении здоровья, продления жизненного потенциала и долголетия.

В своем Поздравлении по случаю Дня спорта 15 августа 2014 года Президент Казахстана Н. Назарбаев сказал: «С глубокой древности наш народ считал здоровье главным богатством человека. Следуя этому древнему завету, государство делает все возможное для того, чтобы крепить духовное и физическое здоровье граждан. Только здоровая нация может называться конкурентоспособной» [1].

Действительно, казахи уже в древности осознавали связь между духовным состоянием и физическим здоровьем, в народе накопилось множество пословиц и поговорок, которые передавались из поколения в поколение. Например, «Сықатжелменкіреді, терменшығады» (Болезнь со сквозняком приходит, и с потом уходит), «Денсаулық - зорбайлық» (Здоровье - клад бесценный), «Тазалық - саулықнегізі, саулық - байлықнегізі» (Чистота - основа здоровья, здоровье - основа богатства), «Бас аманда мал тәтті, бас ауырсажантәтті» (Пока здоров - добро дорого, заболеешь - жизнь дорога) и тому подобное.

Российский исследователь XVIII века И.Г. Андреев отмечал, «многие казахи в самой глубочайшей старости доживают до 100 лет и более...» [2].

Крепкое здоровье и долголетие казахов объяснялись рядом факторов.

Во-первых, жители степи большое количество времени были на свежем воздухе так как вели кочевой образ жизни.

Во-вторых, они питались экологически чистыми продуктами. Так, излюбленным напитком был кумыс, полезные свойства которого оказывали самое благоприятное воздействие на здоровье человека.

В-третьих, жители степи были тесно связаны с лошадью: частое передвижение верхом способствовало укреплению их физического здоровья.

В-четвертых, степняки практически не употребляли винно-водочные изделия и табак.

В-пятых, несмотря на отсутствие врачей, казахи имели народных целителей, искусство которых передавалось из поколения в поколение.

Немецкий исследователь Ф. Шварц отмечал отличное здоровье казахов: «Киргизы обладают среди всех народов Центральной Азии очень хорошим здоровьем, так что сложилась поговорка «Здоров как киргиз» [3].

Русский ученый В.М. Бехтерев много сил отдал в борьбе за оздоровление общества, особое внимание он уделял сохранению и укреплению детского здоровья. С охраной здоровья населения, улучшения условий его жизни, повышением благосостояния, ростом культуры он связал перспективы развития личности и общества [4].

Таким образом, великие ученые утверждали, что сам человек главным образом должен думать, заботиться о своем здоровье, о благосостоянии и стремиться поддержать его. От этого зависит человеческое счастье.

Одним из основных компонентов в создании эффективной системы ФЗОЖ, наряду с ее устойчивостью и непрерывностью, является обеспечение комплексности. Это повышение ответственности правительственных органов за выработку государственной политики по снижению воздействия факторов риска для здоровья, с вовлечением всех причастных к нему секторов, в достижении полного потенциала здоровья каждого индивида, создании условий для принятия решений в пользу здорового образа жизни, при активном участии самого населения. Межведомственная работа на региональном уровне координируется рабочими группами в составе Координационного совета по охране здоровья при Акиммах. В программе отмечается: «Вместе с тем, рабочие группы работают недостаточно активно, только в

Жамбылской и Павлодарской областях принята программа совершенствования региональной службы ФЗОЖ и усиления межведомственной работы» [6].

Реализация программы в Павлодарской области осуществляется по следующим направлениям:

1. Формирование у населения навыков ведения здорового образа жизни и профилактика:
 - 1) поведенческих факторов риска - табакокурения, чрезмерного потребления алкоголя, употребления наркотиков, некачественного и нерационального питания, низкой физической активности;
 - 2) социально значимых заболеваний и травматизма;
 - 3) охраны репродуктивного здоровья.
2. Усиление межсекторального взаимодействия и вовлечение всего казахстанского сообщества в формирование здорового образа жизни:
 - 1) усиление формирования здорового образа жизни в рамках первичной медико-санитарной помощи;
 - 2) усиление роли образования в формировании здорового образа жизни;
 - 3) повышение роли СМИ в пропаганде здорового образа жизни;
 - 4) усиление связи здорового образа жизни и окружения человека;
 - 5) участие неправительственных организаций и бизнес-сообщества в формировании здорового образа жизни;
 - 6) обеспечение правовой среды для формирования здорового образа жизни;
 - 7) научное сопровождение формирования здорового образа жизни;
 - 8) усиление ресурсного и институционального обеспечения системы формирования здорового образа жизни.

Исходя из вышеизложенного, образовательное учреждение и семья призваны заложить основы здорового образа жизни детей, используя различные формы работы.

Общеобразовательное учреждение должно стать школой здорового стиля жизни детей, где любая их деятельность (учебная, спортивная, досуговая, а также прием пищи и двигательная активность и другое) будет носить оздоровительно-педагогическую направленность и способствовать воспитанию у них привычек, а затем и потребностей к здоровому образу жизни, формированию навыков принятия самостоятельных решений в отношении поддержания и укрепления своего здоровья.

Формирование здорового образа жизни требует создания в общеобразовательном учреждении здоровьесберегающей образовательной среды. Образовательная среда учащегося - это все то, что его окружает в процессе обучения, все то, с чем он взаимодействует в данном процессе. Характеристику здоровьесберегающей образовательной среды учащегося можно рассматривать как организацию образовательного пространства на всех уровнях, при которой качественное обучение, развитие, воспитание учащихся не сопровождается нанесением ущерба их здоровью [7].

Образовательная среда является целостностью, включающей весь спектр воздействий на ребенка: отношения с другими участниками образовательного процесса, особенности организации учебно-воспитательного процесса, экологические характеристики и так далее.

Современные исследователи данной проблемы считают необходимым рекомендовать:

1. Повысить информированность населения о ЗОЖ.
2. Активизировать участие неправительственных организаций и бизнес-сообществ в формировании здорового образа.
3. Снизить потребление табачных изделий.
4. Снизить потребление алкоголя.
5. Увеличить охват населения спортивно-массовыми мероприятиями.
6. Продолжить развитие профилактики и формирования ЗОЖ.

Все вышесказанное позволяет рассматривать формирование здорового образа жизни как социально-педагогическое явление и следовательно решение данной проблемы находится в компетенции педагогов.

Таким образом, здоровый образ жизни - это образ жизни, основанный на принципах нравственности, рационально организованный, активный, трудовой, закаляющий и, в то же время, защищающий от неблагоприятных воздействий окружающей среды, позволяющий до глубокой старости сохранять нравственное, психическое и физическое здоровье.

Литература:

1. <http://www.sports.kz/news>.
2. Андреев И.Г. Описание средней орды киргиз-кайсаков. - М.: МГУ, 1990.- С.64.- 168с.
3. Шварц Ф. Путь к здоровью. - М.: Знание, 2007.- 264с.
4. Бехтерев В.М. Избранные работы по социальной психологии.- М.: Наука, 1994.- 400 стр.
5. Программа «Саламатты Қазақстан» на 2011 - 2015 годы. - Астана, 2010, - 35с.
6. Комплексная программа по развитию ЗОЖ в Павлодарской области. - Павлодар, 2007. - 15с.
7. Брехман И. И. Валеология - наука о здоровье. - М.: ФиС, 1990. - 217 с.

Научный руководитель:

кандидат педагогических наук Байсеитова Жанар Байсеитовна.

КОМПЛЕКСНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Нині перед вищою педагогічною школою нашої держави стоїть завдання формування професіоналів, які могли б у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати фундаментальні теоретичні знання і гнучку практичну підготовку з вимогами інформаційного суспільства, що постійно зростають.

Тенденції необхідних змін в освіті України відображені в низці державних документів, спрямованих на те, щоб забезпечити відповідні умови для ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяли б удосконаленню навчально-виховного процесу як у загальноосвітніх, так і у вищих навчальних закладах. У редакції Державного стандарту початкової загальної освіти 2011 року запропоновано новий підхід до інформатизації початкової ланки освіти, що передбачає повноцінне введення комп'ютерів у навчально-виховний процес початкової школи, ознайомлення молодших школярів з основами інформатики і має реалізуватися через освітню галузь «Технології» (змістова лінія – ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями, дисципліна «Сходинки до інформатики»). Пріоритет при виборі фахівця, який буде викладати курс «Сходинки до інформатики», рекомендується надавати вчителю початкових класів, бо саме йому властиве «розумне опікування» дитини, що сприятиме повноцінному розвитку її особистості в умовах інформаційного суспільства. Упровадження нового навчального предмета потребує від педагога відповідної підготовки, проте переважна більшість учителів початкової школи не тільки не має досвіду навчання учнів основ інформатики, а й належного рівня загальних інформатичних знань, умінь і навичок. Саме тому для реалізації завдань нової редакції Державного стандарту необхідним є оновлення системи підготовки майбутніх фахівців напряму 6.010102 Початкова освіта з акцентом на посилення її інформатичної складової.

Проблемам застосування комп'ютерів в освітніх закладах, створення методичної підтримки їх використання присвячені дослідження вчених В. Бикова, А. Гуржія, Ю. Дорошенка, М. Жалдака, Ю. Машбиця, Н. Морзе, О. Співаковського та ін. Питаннями підготовки фахівців початкової ланки в умовах інформатизації освіти займаються В. Барановська, О. Кивлюк, А. Коломієць, В. Коткова, Л. Макаренко, О. Нікулочкіна, Л. Петухова, В. Шакоцько та ін. Здійснений аналіз праць цих та інших науковців засвідчив, що в педагогічній науці накопичено певний досвід дослідження проблем підготовки педагогів до функціонування в комп'ютеризованому освітньому середовищі, в тому числі, і в початковій ланці освіти. Але подальша інформатизація суспільства й освіти, значне омолодження користувачів комп'ютерів створює передумови виникнення нових вимог до інформатичної підготовки вчителя початкових класів. Так, уже на етапі навчання у ВНЗ студенти мають усвідомити сучасні тенденції інформатизації освіти (зокрема початкової), уявити фундаментальні положення інформатики; повинні навчитися користуватися інформаційними освітніми технологіями, застосовувати можливості ІКТ у своїй професійній діяльності; підготуватися до формування інформатичних компетентностей у молодших школярів.

Тож слід наголосити, що підготовка фахівців з інформатики для початкової ланки освіти не повинна зводитися лише до освоєння методики викладання пропедевтичного курсу «Сходинки до інформатики». При визначенні переліку дисциплін, їх змісту і розподілу за семестрами перш за все слід спиратися на концепцію нового стандарту вищої освіти, яка заснована на збалансованому включенні в зміст підготовки вчителів фундаментальних, прикладних і методичних дисциплін. В інформатичній підготовці вчителя початкової школи це відповідно реалізується через наступні компоненти: теоретико-методологічний, програмно-технологічний і предметно-методичний.

Метою пропонованої публікації є конкретизація особливостей комплексної триетапної інформатичної підготовки майбутніх фахівців напряму 6.010102 Початкова освіта.

Прийняття нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти у 2011 році призвело до внесення відповідних змін у стандарт підготовки майбутніх учителів початкових класів з 2012 року, а саме – посилення інформатичної підготовки фахівців, що видно з аналізу освітніх професійних програм, освітніх кваліфікаційних характеристик і навчальних планів. Якщо раніше в навчальному плані освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності 6.010102 Початкова освіта була наявною лише одна дисципліна «Інформаційні технології та сучасні ТЗН», то за новим стандартом інформатична підготовка здійснюється в рамках 3-х дисциплін: «Сучасні інформаційні технології навчання», «Основи інформатики з елементами програмування», «Методика навчання інформатики в початковій школі». В освітній професійній програмі курсу «Сучасні інформаційні технології навчання» визначено оволодіння інформаційними технологіями для створення й опрацювання цифрових освітніх ресурсів, до яких відносяться програми, текстові документи, цифрові дані, графічні зображення, мультимедіа тощо. Метою навчання курсу «Основи інформатики з елементами програмування» є оволодіння основами теоретичної інформатики й основами об'єктно-орієнтованого програмування, подальший розвиток навичок опрацювання навчальних даних за допомогою сучасних комп'ютерних технологій. Метою навчання курсу «Методика навчання інформатики в початковій школі» є підготовка фахівців у галузі початкової освіти до професійно-педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток, навчання і виховання молодших школярів як суб'єктів освітнього процесу засобами предмета «Сходинки до інформатики», а також упровадження ІКТ у навчання й управління навчально-виховним процесом у початковій ланці освіти.

Реалізація *програмно-технологічної лінії* комплексної триетапної інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувається в ході їх навчання курсу «Сучасні інформаційні технології навчання», який відкриває блок дисциплін комп'ютерного циклу. Навчання студентів здійснюється на основі навчально-методичного забезпечення, що включає два посібники (перший вміщує теоретичні і практичні блоки [2], другий – матеріали до виконання самостійних і контрольних робіт [1]), а також диски-додатки. Основна мета навчання означеного курсу, на нашу думку, – закріплення у студентів стійких навичок роботи в середовищі офісних додатків при розв'язуванні типових завдань майбутньої педагогічної діяльності з комп'ютерною підтримкою, а саме: створення цифрових освітніх ресурсів у підтримку організації навчання і виховання та представлення їх як у друкованому вигляді, так і в гіпертекстовому та мультимедійному поданні. Завданням постає поглиблене оволодіння стандартними засобами офісного пакету, зокрема, текстовим і табличним процесорами, видавничою системою і програмою для створення презентацій, програмами-браузерами. Практичну комп'ютерну підготовку студентів організовано з орієнтацією на види професійної діяльності вчителя (навчальну, контрольно-оцінювальну, виховну, організаційну) у процесі створення зразків електронної освітньої документації: шаблонів уроків, прикладів наочності, роздаткових матеріалів, тестів, електронних журналів, анкет, мультимедійних презентацій різних типів, навчальних бланків, буклетів, гіпертекстових посібників тощо. У структурі пропонованого комплексу посібників для майбутніх фахівців з інформатизації початкової освіти особливо цінним є виділення педагогічних аспектів використання того чи іншого програмного засобу, в той час як технологічні аспекти розкривають особливості технологізації діяльності вчителя не тільки стосовно використання конкретного інструментарію ІКТ, а й щодо втілення будь-якого виду педагогічної діяльності як логічних ланцюжків виконання послідовності дій при функціонуванні в комп'ютеризованому навчальному середовищі. На дисках, що додаються до комплексу, представлені інформаційні, методичні, дидактичні матеріали для підтримки навчально-виховного процесу в початковій школі: колекція тематичних кліпартів, добірка електронних навчальних посібників у форматах *pdf* та *djvu*, гіпертекстові оболонки із вбудованими текстовими, мультимедійними та флеш-завданнями, а також кращі зразки студентських робіт попередніх років, виконаних у ході засвоєння курсу інформаційних технологій і для підтримки опанування інших дисциплін циклу професійної підготовки.

Теоретико-методологічна лінія інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи реалізується в ході вивчення дисципліни «Основи інформатики з елементами програмування» і полягає у визначенні інформатики як галузі наукового знання і як навчальної дисципліни, формуванні уявлення про змістові лінії та ключові поняття теоретичної інформатики, про основні етапи інформаційних процесів у суспільстві й освіті; в оволодінні основними методами одержання, зберігання, обробки навчальної інформації (моделювання, формалізації, алгоритмізації, кодування), навичками візуального програмування в алгоритмічних середовищах, адаптованих для молодших школярів. Весь процес навчання дисципліни «Основи інформатики з елементами програмування» здійснюється на основі навчально-методичного комплексу, до складу якого входять друковані посібники [3; 4; 5] та електронне дидактичне забезпечення на дисках-додатках. Розміщений там матеріал забезпечує аналіз всіх змістових ліній фундаментальної інформатики: теорії інформації, методів технологізації інформаційних процесів, апаратних та програмних засобів автоматизації обробки інформації, методів кодування, теорії систем і моделей, теорії алгоритмів і основ об'єктно-орієнтованого програмування. Практичні завдання спрямовані на формування навичок кваліфікованого використання основних типів електронних навчальних посібників і вмінь опрацювання різних навчальних даних на базі ІКТ для розв'язання завдань майбутньої професійної діяльності в початковій школі. Завдяки взаємопов'язаному викладу теоретичних даних, наявності завдань для практичного й самостійного виконання, питань для самоактуалізації, підсумкових контрольних і тестових завдань результатом навчання є система знань із теоретичної інформатики та комплекс практичних умінь щодо використання засобів і методів інформатики для навчання молодших школярів. Електронна база на дисках-додатках містить інформаційні, методичні, дидактичні матеріали для підтримки навчально-виховного процесу як у педагогічному ВНЗ, так і в початковій школі: програмно-педагогічні засоби, текстові, гіпертекстові та мультимедійні посібники для навчання інформатики й інших освітніх галузей початкової школи, тренажери, тестові оболонки для закріплення знань, посилання на освітні веб-ресурси, колекції тематичних кліпартів, добірки фізкультурних хвилинок і зразків для психологічного розвантажування тощо.

Професійно-методична підготовка вчителя інформатики для початкової школи завершується вивченням дисципліни «Методика навчання інформатики в початковій школі», яка відноситься до *предметно-методичної лінії* інформатичної підготовки студентів і передусім має забезпечити у них здатності: орієнтування у можливих варіантах організації процесу навчання інформатики саме учнів 1-4 класів, щоб майбутні вчителі розуміли, як повинна змінюватися методика навчання в залежності від особливостей навчального процесу, оснащення кабінету, віку дітей тощо; формування знань і вмінь, необхідних для розуміння підходів до профільної і рівневої диференціації навчання; встановлення зв'язків між змістом навчання інформатики та інших предметів початкової школи, на яких закладаються основні інформаційні уявлення, навички та вміння молодших школярів; розуміння організації різних видів позакласної роботи з комп'ютерною підтримкою. Опанування методики навчання інформатики в початковій школі студентами напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта повністю забезпечує розроблений навчально-методичний комплекс. У друкованих посібниках [6; 7] розміщено матеріал теоретичних блоків, присвячений аналізу загальних питань методики інформатики та часткових методик навчання всіх змістових ліній курсу «Сходінки до інформатики», і матеріал практичних блоків, спрямований на розуміння майбутніми вчителями особливостей реалізації всіх складових методичної системи навчання основ

інформатики молодших школярів через виконання професійно-орієнтованих завдань в умовах варіативної організації навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти. На дисках пропонуються цифрові освітні ресурси – текстові, гіпертекстові, мультимедійні посібники та ППЗ для навчання інформатики учнів і комп'ютерної підтримки навчання інших освітніх галузей початкової школи, тренажери, тестові оболонки для закріплення знань тощо.

Вивчення наведених навчальних дисциплін за пропонованою методикою забезпечує формування в майбутнього фахівця з інформатики для початкової освіти певного інформаційного світогляду й необхідного професійного інструментарію, розрахованого на тривалу перспективу та досить інваріантного стосовно можливих змін в галузі інформатики і комп'ютерної техніки.

Література:

1. Маркова Є. С. Інформаційні технології навчання : навч.-метод. посіб. / Є. С. Маркова. – Запоріжжя : «Просвіта», 2012. – 121 с.
2. Шиман О. І. Використання сучасних інформаційних технологій : навч.-метод. посіб. [2-ге вид., допов. і переробл.] / О. І. Шиман. – Запоріжжя : «Просвіта», 2012. – 240 с.
3. Шиман О. І. Основи інформатики : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / О. І. Шиман. – Бердянськ, 2013. – Ч. 1: Теоретичні основи інформатики. – 147 с.
4. Шиман О. І. Основи інформатики : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / О. І. Шиман. – Бердянськ, 2013. – Ч. 2: Засоби й методи інформатики. – 148 с.
5. Шиман О. І. Елементи програмування : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / О. І. Шиман. – Бердянськ, 2014. – Ч. 1: Моделювання. Алгоритмізація. – 136 с.
6. Шиман О. І. Методика навчання інформатики в початковій школі : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / О. І. Шиман. – Бердянськ, 2014. – Ч. 1: Загальні питання методики інформатики. – 120 с.
7. Шиман О. І. Методика навчання інформатики в початковій школі : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / О. І. Шиман. – Бердянськ, 2014. – Ч. 2: Методика навчання змістових ліній. – 156 с.

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Богдан Кушнір**
(Київ, Україна)**ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ**

Сьогодні більшість країн цивілізованого світу прямують на шляху до демократизації та вдосконалення політичного та суспільного устрою. За словами відомого політичного діяча 20 століття Уїнстона Черчіля, демократія є найкращою і водночас найгіршою формою державного режиму, що, у свою чергу, породжує безліч суперечок серед світового наукового товариства. В процесі становлення демократії виникають нові суспільні відносини, які потребують моніторингу, вивчення та правового врегулювання. Таким чином з'являються певні норми права, які у процесі розвитку правової науки шляхом кодифікації та консолідації становлять правові джерела, нормативно правові акти та документи.

Кожна держава має власний погляд на демократичний устрій, що формується під впливом історичних подій та процесів, залежить від геополітичного розташування цієї держави, наявності в ній природних та людських ресурсів.

С. Хантінгтон у своїй праці «Третя хвиля» свідчить, що демократизація - це глобальний процес, який здійснюється так званими «хвилями», охоплює одразу кілька держав і може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив. «Хвиля демократизації є переходом групи країн від недемократичних режимів до демократичних, що відбувається в певний проміжок часу, і за чисельністю істотно переважають ті країни, в яких у цей же час розвиток відбувається у протилежному (тобто антидемократичному) напрямі» [2, 15]. Ці історичні етапи Хантінгтон назвав «зворотною хвилею» (або «хвилею відкату від демократизації» – «reverse wave»).

За словами науковця, демократія в Україні тяжіє до «нових демократій», які виникли у процесі розвитку третьої світової хвилі. Сьогодні демократія знаходиться на стадії формування і не містить під собою суспільно-політичного підґрунтя, що обумовлено тривалим впровадженням антидемократичних і тоталітарних ідеологій у так званому «радянському соціумі». Здебільшого дослідники посилаються лише на історичні традиції законотворчості українського етносу, розглядають в цьому контексті «Руську Правду» часів Київської Русі; гетьманські грамоти, документи, а також відомі «Права і вольності Війська Запорозького» Пилипа Орлика, що були видані у 1710 році і в наш час вважаються прообразом першої конституції. І все ж, незважаючи на багаторічне порушення розвитку цивілізованих форм державного режиму, Україна має доволі непогані перспективи для встановлення та розвитку демократії.

На сьогоднішній день ми можемо визначити такі ознаки становлення демократичних цінностей в Україні, підґрунтя для яких закріплено в Конституції України: принцип народного суверенітету (ст. 5 КУ); можливість здійснювати представницьке правління державою, зокрема наявність таких правових інститутів як вибори та референдум (ст. 69 КУ); принцип свободи і рівності; принцип законності; участь народу у здійсненні державної влади [1]. Влада в Україні поділяється на 3 гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Такий поділ та співвідношення сфер впливу роблять неможливою узурпацію влади однією особою чи зосередження її в структурі одного органу. Проте, на думку деяких науковців, в Україні ще необхідно вдосконалювати систему стримувань та противаг.

Всі Закони України ґрунтуються на Конституції України та закріплених в ній демократичних принципах. Але сьогодні гостро постає питання щодо внесення змін до Конституції, які будуть суперечити цим принципам і можуть стати перешкодою на шляху до демократизації України і входження її до Європейського Союзу.

Враховуючи міжнародний історичний та політичний досвід, недоліки і проблеми побудови і розвитку демократії в інших країнах, Україна повинна виробити оригінальну модель демократичної правової держави, яка враховуватиме культуру та історію українського народу, його менталітет, політичну та правову свідомість, геополітичне становище нашої держави, її потужний науково-технічний, інтелектуальний та економічний потенціал і зробить Україну впливовою країною та надійною ланкою у всесвітній системі демократичних держав.

Література:

1. Конституція України – електронний ресурс <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. – Norman and London, 1991. – електронний ресурс <http://www.viche.info/journal/2183/>

Андрій Смілик
(Львів, Україна)**ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ ТА ПРАВА В РОЗУМІННІ Г. ГЕГЕЛЯ**

Проблема сутності права є чи не найважливішим питанням загальної теорії права. Її актуальність визначається в першу чергу значенням самої правової дійсності в житті суспільства. Наше історичне

минуле, чи сьогодення яке переходить у минуле, показали, що без права, законності не можна досягти соціального прогресу, забезпечити ефективне функціонування держави і стимулювати всебічний розвиток особистості. Без права неможливо вирішувати сучасні глобальні проблеми, закріпити мир між народами.

Саме тому, необхідність переосмислення сутності права, розкриття його гуманістичного і морального потенціалу є на часі. Без цього важко проникнути в глибинну сутність права, яка на поверхні може виявлятися в різних формах і в різному вигляді. Пізнання сутності права дозволяє вірно визначити місце держави в динамічних і складних процесах правотворення і правореалізації, виявити закономірності розвитку суспільних відносин, висвітлити реальну значимість законності і правопорядку, вірно визначити можливості суду в боротьбі проти правопорушень.

Головним проявом сутності права виступає його взаємозв'язок з свободою, як джерелом права та домінуючим фактором суспільних відносин. Відтак, сутність права як феномену суспільного розвитку, можна розглядати опираючись на свободу волі людини. Остання в праві – вільна воля, яка відповідає всім сутнісним характеристикам права і тим самим відмінна від сваволі. З цього приводу дослідник права В.С. Нерсисянц стверджує: «Вольовий характер права обумовлений саме тим, що право – це форма свободи людей, тобто свобода їх волі. Цей вольовий момент присутній в різних визначеннях і характеристиках права» [5, с. 23].

Особливість співвідношення понять «право» і «свобода» полягає перш за все у тому, що в значній мірі це синоніми. Але іноді між цими поняттями проводиться відмінність. Аналіз конституційного законодавства показує, що термін «свобода» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не демонструючи його конкретного результату. Частина 2 ст. 21 Конституції України проголошує, що «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [4, с. 8]. Це означає, що кожна людина при народженні набуває найважливіші елементи загальнолюдських цінностей, що становлять внутрішню структуру особистості, – «природні» права і свободи, властиві соціальній природі людини, які необхідні для людського існування, і які можуть бути втраченими тільки після її смерті.

Розмірковуючи над проблемою співвідношення свободи волі та права, Г. Гегель характеризує право, як наявне буття взагалі – «наявне буття вільної волі» [2, с. 89]. Вихідним пунктом в гегелівському філософському конструюванні системи права як царства реалізованої свободи є вільна воля. Без свободи воля – пусте слово, і свобода дійсна як воля, як суб'єкт. Отож, німецький класик, тлумачить вільну істоту як волю, оскільки для нього мислення і воля відрізняються один від одного не як дві різні здібності, а лише як два способи, два аспекти – теоретичний і практичний – одній і тій же здатності мислення. Воля як особливий спосіб мислення виражає практичне відношення мислення: «Вона є мисленням, яке переміщує себе в наявне буття, як потяг повідомити про себе наявному буттю» [2, с. 69]. Теоретичний аспект мислення, за Гегелем, полягає в тому, що, мислячи який-небудь предмет, ми перетворюємо його в думку і позбавляємо тим самим всього чуттєвого, всієї належної йому своєрідності: чужість між мислячим «я» і мислимим предметом зникає, предмет через розумове узагальнення перетворюється в загальне. Практичний аспект мислення, навпаки, полягає в покладанні відмінностей і самовизначенні по відношенню до зовнішнього світу – сфері діяльності і вчинків.

Воля володіє різними елементами, які обумовлюють різні її модуси: загальність, особливість і одиничність. Коли воля представлена таким своїм елементом, як «чиста невизначеність», ми маємо справу з загальністю: це – чиста рефлексія «я» всередину себе, абсолюте абстрагування від будь-яких обмежень і певного змісту. Абсолюте абстрагування від будь-якої визначеності, втеча від будь-якого змісту як обмеження свободи волі постає як негативна або розсудкова свобода. Ця негативна воля охоплена «сказом руйнування», і, лише руйнуючи, вона відчуває своє існування.

Отже, такою абстрактною загальною волею, негативною свободою Гегель характеризує релігійний фанатизм і революційне руйнування старих порядків (при цьому насамперед він має на увазі період революційного терору яacobinців в ході французької революції). «Це, – пояснює Гегель, – свобода порожнечі, яка, зведена в дійсний образ і пристрасть і залишаючись разом з тим тільки теоретичною, являє собою в області релігії фанатизм індуського чистого споглядання, а звертаючись до дійсності, стає як в області політики, так і в області релігії фанатизмом руйнування всього існуючого суспільного порядку і усуненням всіх підозрюваних в прихильності до порядку, а також знищенням кожної організації, що намагається знову утвердитися. Лише руйнуючи що-небудь, ця негативна воля відчуває себе існуючою» [2, с. 70-70].

Ця абстрактна загальність волі знімається в переході від невизначеності до розрізнення і покладання деякої визначеності в якості якогось предмета або змісту; таким шляхом воля вступає в наявне буття. Це – особливий момент у визначенні волі, момент кінця і відокремлення, коли «я не тільки воліє, але воліє щось». В даний момент тим особливим, чого хоче воля виступає обмеження: воля взагалі повинна себе обмежувати, щоб залишатись собою. Сама свобода волі в Гегеля постає як єдність та синтез моментів загального та особливого, конкретного та істинного. «Свобода полягає в тому, щоб хотіти щось визначене, але в цій визначеності залишатись самою собою і знову повертатися в загальне» [2, с. 75].

Хоч звичайна людина бачить свободу в можливості поступати вільно, але саме в свавіллі – причина її несвободи.

Справді вільною і справжньою воля стає тоді, коли переходить в стан самототожності, коли, отже, «свобода воліє свободу» [1, с. 85]. Ця воля вільна у собі і для себе, вона скинула з себе все неістинне, звільнилася від усякого суб'єктивного й випадкового змісту свого безпосереднього вибору. Тут ми

досягаємо начал права, моралі, моральності, оскільки право є взагалі свобода як ідея, наявне буття вільної волі.

Діалектика вільної волі і формоутворення права побудована за тріадичною схемою і відповідно до трьох основних ступенів та форм конкретизації поняття свободи і права, та ділиться на три частини: абстрактне право, мораль, моральність.

У сфері абстрактного або формального права воля безпосередня і абстрактна. Зовнішнім, наявним буттям волі є не створений нею предмет з вільним змістом, а зовнішня річ. Це – абстрактне право вільної особистості.

У сфері моралі воля із зовнішнього наявного буття рефлектує в себе і в якості суб'єктивної одиницності протистоїть загальному, роздвоєному на внутрішнє добро і зовнішній світ. У даній сфері виступає право суб'єктивної волі (одиничне право) щодо до загального – до світового права.

У сфері моральності досягається синтез цих двох попередніх абстрактних моментів. Ідея в собі – добро – реалізується і в зовнішньому світі. Свобода вже постає не тільки як право суб'єктивної волі, але також і як дійсність і необхідність. Моральність виявляється в сім'ї, громадянському суспільстві, державі.

Кожен етап (абстрактне право, мораль, моральність), за Гегелем постає як право. Сама ідея свободи проявляється у вигляді права, що виявляється на кожному окремому етапі – від більш абстрактних форм права до конкретних. Оскільки щаблі розвитку ідеї свободи діалектично підпорядковані один одному, правом в філософії Гегеля є кожен наступна щабель розвитку ідеї свободи.

Діалектика вільної волі породжує систему форм (і ступенів) права, що веде до багатозначності поняття «право». Розкриваючи суть останнього Г. Гегель говорить про такі його основні значення: А) право як свобода («ідея права»), В) право як певний етап і форма свободи («особливе право»), С) право як закон («позитивне право»).

Відносини права і свободи опосередковуються в гегелівській філософії через вільну волю, яка представляє свободу та її реалізацію в усіх перипетіях діалектичних пригод ідеї права.

Система права і свободи являє собою ієрархію «особливих прав». «Кожен етап розвитку ідеї свободи має свої власні права, оскільки вона є наявним буттям свободи в одному з її визначень» [2, с. 90].

Розгортання кожного наступного етапу самозаглиблення ідеї свободи Гегель трактує як певну послідовність: абстрактне право, мораль, сім'я, громадянське суспільство, держава. Моральність та державний інтерес являють собою особливе право, оскільки кожна з цих форм є визначенням і наявним буттям свободи.

Найбільш конкретним правом є держава. Вона є тією дійсністю свободи, в рамках якої інші, більш абстрактні права і свободи досягають своєї мети і задоволення; вона, правова держава – не як побажання і ідеал, а як ідея, дійсність.

Взаємодія діалектично ієрархізованої системи права і функціонування правової держави в цілому Гегель зображає як єдиний органічний процес, в якому кожен особливий момент (індивіди, їх об'єднання, різні влади тощо) використовують свої права і обов'язки згідно з загальним правом.

Одним з «особливих прав», на які розпадається в своєму розвитку ідея свободи, є позитивне право, «право як закон». Про нього Гегель згадує пояснюючи перехід до закону: «Те, що є правом в собі, покладене у своєму об'єктивному наявному бутті, тобто визначене для свідомості думкою і відоме як те, що є правом і визнано правом, як закон; за допомогою цього визначення правом є взагалі позитивне право» [2, с. 247].

Ідею волі на етапі появи позитивного права Гегель позначає як «право в собі»; законотворчий орган «право в собі» формулює у вигляді закону. При цьому, важливим є не тільки те, що за допомогою законотворчості щось висловлюється як загальнообов'язкове правило поведінки. Набагато важливішим є внутрішній суттєвий момент законотворення, що полягає в пізнанні змісту «права в собі». Тому, те, що є закон, може бути відмінним за своїм змістом від того, що є «право в собі».

Предметом позитивного законодавства, відзначає Гегель, можуть бути лише зовнішні сторони тих чи інших людських відносин (наприклад, у сфері шлюбу, релігії, держави), але не їх внутрішня область. Моральна сторона і моральні заповіді, що стосуються внутрішнього самовизначення суб'єкта, не підлягають законодавчому регулюванню.

Підсумовуючи, можна стверджувати про те, що саме починаючи з Гегеля теоретичне осмислення свободи тісно пов'язується із загальними принципами функціонування держави, з політичною організацією суспільства, і насамперед з проблемою демократії і з відображенням цих принципів в основоположних юридичних законах, тобто в праві. Розкриваючи суть поняття свобода волі німецький мислитель прагнув зробити його стрижневим для всієї теорії права, досліджуючи онтологічні, методологічні, етичні, психологічні та ін. його аспекти.

Література:

1. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та, 1998. – 216 с.
2. Гегель Г.Ф.В. Философия права / Г.Ф.В. Гегель. Москва: Мысль, 1990. – 524 с.
3. Кант И. Метафизические начала учения о праве / И. Кант // Немецкая классическая философия. – М.: ЭКСМО–Пресс, 2000. – Т. 1. – 241 с.
4. Конституція України: із змінами внесеними згідно з законом № 2222–IV від 08.12.2004 р. К.: Велес, 2010. – 48 с.

5. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. – М.: ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 652 с.

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент Поцюрко Олег Юрійович.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Наргиса Икрамова, Шерзод Рузалиев
(Фергана, Узбекистан)

ЗАЩИТИТЕ СВОЮ СЕМЬЮ ОТ ПЛОХОГО ВЛИЯНИЯ

Вам нужно отправлять сына в школу, а на улице проливной дождь. Что делать? Позволите ли вы сыну выскочить за дверь, не дав ему ничего, что защитило бы от дождя? Или вы укутаете его так, что он едва сможет двигаться? Конечно, вы не сделаете ни того, ни другого. Вы дадите сыну только то, что необходимо, чтобы он не промок.

Подобным образом родителям нужно найти уравновешенный подход к тому, чтобы защитить своих детей от плохого влияния, которому они подвергаются отовсюду: со стороны многих видов развлечений, средств массовой информации и сверстников. Одни родители делают очень мало, а то и вообще ничего, чтобы обезопасить свою семью. Другие считают вредным практически любое влияние извне и настолько ограничивают детей, что подавляют их. Можно ли быть в этом уравновешенными? Да, можно. Бесплезно впадать в крайности, и это может привести к беде. Но как родителям найти должную уравновешенность в том, чтобы защищать свою семью? Давайте рассмотрим три сферы жизни: образование, общение и развлечения.

Кто будет учить ваших детей? Родители высоко ценят образование. Они понимают, что в школе дети учатся читать, писать, ладить с другими и решать проблемы. В школе дети также узнают, что значит учиться. Навыки, которые дети приобретают в школе, помогут вести полноценную жизнь, несмотря на трудности, присущие современному миру. Кроме того, хорошее образование поможет детям стать впоследствии умелыми работниками. Но в школе дети еще и общаются со сверстниками, у многих из которых искаженные взгляды на мораль. Посмотрим, например, как дети относятся к вопросам нравственности. В одной нигерийской средней школе безнравственная в поведении девочка давала своим одноклассникам советы, которая она набралась из порнографической литературы. Некоторые девочки последовали ее советам. Это привело к тому, что одна из них забеременела, не состоя в браке, и умерла в результате аборта, который сама вызвала. Горько говорить об этом, но в школе источником некоторой безнравственной информации становятся сверстники ваших детей. Многие родители приходят в смятение, когда узнают, что их дети попадают в ловушку безнравственности. Как могут родители защитить своих детей от такого вредного влияния? Если применять мудрый принцип в семье: «Наставь ребенка на правильный путь, он не уклонится от него, даже когда состарится» Только своими созидательными беседами с детьми любящие и заботливые родители будут постоянно обучать своих детей отличать добро от зла. Такое воспитание поможет защитить детей от соvrращения. Родители должны искренне интересоваться учебной работой детей. Разговаривать с ними после школы. Спрашивать, что их дети изучают, какие предметы любят больше всего, что им дается с трудом. Просматривать домашние задания, записи и результаты контрольных работ. Постараться познакомиться с учителями. Пусть учителя поймут, что родители ценят их труд и хотят помогать во всем, в чем могут. Царь Соломон живший в древности написал такие наставления для детей: «Когда мудрость войдет в твое сердце [детей] и знание будет приятно твоей душе, тогда мыслительные способности будут оберегать тебя, и пронизательность будет охранять тебя, чтобы спасти тебя от злого пути, от человека, который говорит извращенное. От тех, кто оставляет пути честности, чтобы ходить дорогами тьмы. От тех, кто радуется, делая зло, кто наслаждается извращенностью зла, чьи пути кривы и чей жизненный путь – коварство».

Друзья ваших детей. «Кто тебя этому научил?» Сколько родителей задают такой вопрос, ужасаясь словам или поступку ребенка, которых от него совсем не ожидали? И как часто в ответ они слышат, что так делает какой-нибудь новый друг в школе или по соседству? Да, молодёжь мы или стары, на нас сильно влияют наши друзья. Апостол Павел предупреждал: «Не обманывайтесь: худые сообщества развращают добрые нравы» (1 Коринфянам 15:33; Притчи 13:20). Давлению сверстников особенно поддаются подростки. Как правило, подростки неуверены в себе, и иногда их переполняет желание угодить друзьям и произвести на них впечатление. Как же поэтому им важно выбирать хороших друзей!

¹⁵ Все родители знают, что дети не всегда делают хороший выбор; им требуется некоторое руководство. Не нужно вместо них выбирать им друзей. Но по мере того как дети растут, прививайте им способность различать и помогайте понять, какие качества следует ценить в друзьях. Главное из таких качеств — это любовь к Иегове и готовность делать то, что правильно в его глазах (Марка 12:28—30). Учите детей любить и уважать честных, добрых, благородных и усердных людей. Во время семейного изучения помогайте детям замечать такие качества в библейских персонажах и затем отыскивать подобные черты у тех, кого они встречают в собрании. Показывайте детям пример, руководствуясь этими же принципами при выборе своих собственных друзей.

¹⁶ Знаете ли вы, с кем дружат ваши дети? Почему бы не разрешить детям приглашать друзей домой, чтобы у вас была возможность узнать их получше? Вы могли бы также спросить своих детей, как другие дети отзываются об их друзьях. Известны ли они тем, что честны, или живут двойной жизнью? Если справедливо последнее, помогите своим детям понять, чем такое общение может им повредить (Псалом 25:4, 5, 9—12). Если вы замечаете нежелательные изменения в поведении, одежде, мышлении или речи своего ребенка, может быть, нужно поговорить с ним о его друзьях. Возможно, ваш ребенок проводит время с другом, который плохо на него влияет. (Сравните Бытие 34:1, 2.)

¹⁷ Но мало просто учить детей избегать плохих друзей. Помогайте им находить хороших. Один отец рассказывает: «Мы всегда стараемся придумать что-то взамен. Например, когда в школе захотели, чтобы наш сын записался в футбольную команду, мы с женой и сыном сели и стали размышлять, почему это было бы не очень хорошо — из-за новых товарищей, которые у него появились бы. Но затем мы предложили ему пригласить несколько детей из собрания и ходить всем вместе в парк играть в футбол. Вопрос был решен».

¹⁸ Мудрые родители помогают детям находить хороших друзей и потом хорошо проводить с ними время. Однако для многих родителей вопрос развлечений труден уже сам по себе.

КАК РАЗВЛЕКАТЬСЯ?

¹⁹ Осуждает ли Библия веселье? Конечно же, нет! В Библии говорится, что есть «время смеяться... и время плясать» (Екклесиаст 3:4). Божий народ в древнем Израиле любил музыку и танцы, игры и загадки. Иисус Христос был на большом брачном пире и на «большом угощении», которое устроил для него Матфей Левий (Луки 5:29; Иоанна 2:1, 2). Ясно, что Иисус не был человеком, который отравлял другим веселье. Пусть же смех и веселье никогда не считаются грехом в вашем доме!

²⁰ Иегова — «блаженный [«счастливый», *НМ*] Бог» (1 Тимофею 1:11). Следовательно, поклонение Иегове должно приносить удовольствие, а не лишать человека радости. (Сравните Второзаконие 16:15.) Дети по природе своей жизнерадостны и полны энергии, которую они выплескивают в играх и развлечениях. Хорошо продуманные развлечения — это больше, чем просто веселье. Развлекаясь, ребенок обучается и развивается. Глава семьи отвечает за то, чтобы предоставить своим домочадцам все необходимое, в том числе и отдых. Но нужна уравновешенность.

²¹ В эти тревожные «последние дни» общество, как это и было предсказано в Библии, изобилует людьми, которые «более сластолюбивы, нежели боголюбивы» (2 Тимофею 3:1—5). Для многих развлечения — самое важное в жизни. Существует так много развлечений, что они легко могут вытеснить более важные дела. Кроме того, в современных развлечениях большое внимание уделяется безнравственности, жестокости, злоупотреблению наркотиками и другим чрезвычайно вредным занятиям (Притчи 3:31). Что можно сделать, чтобы оградить детей от таких вредных развлечений?

²² Родители должны установить пределы и ограничения. Но что еще важнее, нужно научить детей отличать вредное развлечение от благотворного, а также знать меру. Для такого обучения нужны время и усилия. Рассмотрим пример. Отец двоих сыновей заметил, что старший сын довольно часто слушал программы новой радиостанции. Поэтому как-то по пути на работу, ведя грузовик, отец настроил приемник на эту станцию. Время от времени он останавливался и записывал слова некоторых песен. Позднее он обсудил с сыновьями то, что услышал. Он задавал им вопросы, которые начинались словами: «Как вы думаете?» и позволяли понять точку зрения сыновей, а потом внимательно выслушивал их ответы. Исследовав этот вопрос с помощью Библии, мальчики согласились не слушать эту станцию.

²³ Мудрые родители-христиане проверяют, какая музыка, какие телевизионные программы, видеофильмы, комиксы, видеоигры и кинофильмы интересуют их детей. Такие родители обращают внимание на обложку, на слова песен, на упаковку, читают обзоры в газетах и просматривают отрывки из фильмов. Многих шокируют некоторые «развлечения», предлагаемые сегодня детям. Те, кто хочет защитить своих детей от плохого влияния, обсуждают с ними, чем чревато то или иное развлечение, используя при этом Библию и основанные на ней публикации, а также статьи из журналов «Сторожевая башня» и «Пробудитесь!». Когда родители последовательно и разумно устанавливают четкие пределы, это обычно дает хорошие результаты (Матфея 5:37; Филиппийцам 4:5, *НМ*).

²⁴ Конечно, ограничения, накладываемые на вредные развлечения, это только полдела. Злу нужно противопоставлять добро, иначе дети могут пойти по неверному пути. Многие христианские семьи хранят уйму теплых и счастливых воспоминаний о совместном отдыхе: о пикниках, прогулках, походах, играх, спортивных занятиях и о поездках к родным или друзьям. Одни обнаружили, что можно хорошо отдохнуть, читая в кругу семьи, и это приносит огромное удовольствие. Другие любят рассказывать забавные и интересные истории. А у третьих есть общее хобби, например, работа по дереву и другие занятия, а также игра на музыкальных инструментах, рисование или изучение творений Бога. Дети, которые учатся любить такие занятия, защищены от многих вредных видов развлечений и понимают, что есть гораздо более интересный отдых, чем просто сидеть сложа руки и смотреть, как тебя развлекают другие. Участвовать самому намного веселее, чем наблюдать.

²⁵ Полезным отдыхом могут стать и встречи с друзьями. Если на такой встрече есть хорошее руководство, если на ней не слишком много гостей и она не очень затянута, то ваши дети могут получить гораздо больше, чем просто веселье. Такая встреча может укрепить узы любви в собрании. (Сравните Луки 14:13, 14; Иуды 12.)

ВАША СЕМЬЯ МОЖЕТ ПОБЕДИТЬ МИР

²⁶ Бесспорно, нужно много и усердно работать, чтобы защитить семью от пагубного влияния мира. Но есть одно качество, которое больше всего другого будет содействовать успеху. Это любовь! Благодаря близким, любящим семейным отношениям ваш дом станет безопасной гаванью и будет развиваться общение, которое послужит превосходной защитой от дурного влияния. Кроме того, еще более важно развивать другой вид любви — любовь к Иегове. Когда такая любовь присуща всем в семье, более вероятно, что дети вырастут ненавидя даже саму мысль о том, чтобы огорчить Бога, поддаваясь мирскому влиянию. А родители, которые от всего сердца любят Иегову, будут стремиться подражать его любви, мудрости и уравновешенности (Ефессянам 5:1; Иакова 3:17). Если родители поступают таким образом, у детей не будет повода смотреть на поклонение Иегове как на перечень запретов или как на путь жизни,

который лишен радости и смеха и с которого хочется скорее свернуть. Вместо этого они поймут, что поклонение Богу — это самый счастливый и наиболее насыщенный путь жизни из всех возможных.

²⁷ Иегову радуют семьи, которые объединены в счастливом, уравновешенном служении ему и которые от всего сердца стремятся оставаться «неоскверненными и непорочными», избегая развращающего влияния этого мира (2 Петра 3:14; Притчи 27:11). Такие семьи следуют примеру Иисуса Христа, который противостоял всем попыткам Сатаны совратить его. В конце своей человеческой жизни Иисус мог сказать: «Я победил мир» (Иоанна 16:33). Пусть же и ваша семья победит мир и насладится вечной жизнью!

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Нафиса Валиева
(Наманган, Узбекистон)

**ЁШ АВЛОДДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ МАФКУРА ВА УМУМБАШАРИЙҚАДРИЯТЛАРГА АСОСЛАНГАН
ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ**

Ўзбекистон - ёшлар мамлакати. Юртимизда истиқомат қиладиган жами аҳолининг 60 фоиздан зиёдини 24 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этади. Демографларнинг тадқиқотларига қараганда, мамлакатимиз аҳолисининг юқори суратларда ўсиши яқин чорак асрда ҳам давом этади. 2015 йилга келиб Ўзбекистон аҳолиси 1,5 баробарга ортиб, жами 36 миллион 330 минг кишидан ортиши кутилмоқда. Шу давр мобайнида меҳнатга яроқли аҳоли сони ҳам икки баробарга ошади ва 2015 йилда қарийб 20 миллион нафар кишини ташкил этади.

Бу рақамлар фақат юртимиз аҳолисининг сон жиҳатдан ўсишинигина кўрсатиб қолмай, у навқирон миллат сифатида катта интеллектуал имкониятларга эга эканини ҳам намоён этади. Ана шу боис ҳам мамлакатимиз Президенти Ислам Каримов истиқлолнинг илк йилларидаёқ «Ўзбекистон - келажаги буюк давлат» деган ғояни илгари сурди. Миллий мафкурамизнинг мухтасар шиорига айланган ушбу сўзлар нафақат руҳлантирувчи даъват, балки амалий натижага айланиши учун давлат жамиятининг энг фаол қатлами бўлган ёшларга катта эътибор қаратмоқда. «Соғлом авлод учун» орденининг таъсис этилиши, «Қамолот», «Умид», Мирзо Улуғбек» жамғармаларининг тузилиши, ёшлар муаммолари институти фаолиятининг йўлга қўйилиши, Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги қонуни, кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши ва ҳаётга жадал жорий этилаётганлиги, телевидение ва радиода махсус ёшлар каналининг ташкил этилиши каби фактлар ушбу сўзларнинг амалий исботидир.

Ёшларнинг интеллектуал-руҳий қамолоти уларнинг маънавий ўз-ўзини англаши жараёнлари билан бевосита боғлиқдир. Айниқса, бозор иқтисодиёти шароитида ёшлар характерида ижтимоий идеалларнинг сусайиб кетишига йўл қўймаслик муҳимдир.

Ёшларнинг миллий ўзлигини англаш шароитида улар ижтимоий манфаатларини ўрганиш ҳамда назарий жиҳатдан тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, булар қуйидагилардир:

- фикрлар хилма-хиллиги нуқтаи назаридан мустақиллик шароитида ижтимоий манфаатлар мавжуд концепциялар орқали тақлил этилади ва замонавий шароитларга хос бўлган қарашлар тарзида ифодалаб берилади;
- ижтимоий манфаатларнинг жамият тарақиётидаги ўрни, аҳамияти ҳамда замонавий сиёсий жараёнларда сиёсий ва иқтисодий манфаатларни ўзаро уйғун тарзда ўрганади;
- ижтимоий манфаатлар моҳияти, мазмуни ҳамда жамият ривожидagi ўрни масалаларини социологик жиҳатдан таҳлил этади;
- жамиятда этносиёсий жараёнларни таҳлил этиб, уларнинг миллатлараро муносабатларга таъсирини ҳамда миллий манфаатлардаги ўрнини кўрсатади;
- этник манфаатларнинг ижтимоий тараққиёт ва жамият ривожидagi воқеа-ҳодисаларга ўзаро алоқадорлик диалектикасини ўрганиб, ушбу жараённинг жамият тараққиёти билан боғлиқ хусусиятларини таҳлил этади;
- жамиятда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий омилларнинг ижтимоий манфаатларига таъсирини ўтказади;
- ҳозирги даврда ижтимоий тараққиётга хос жараёнлар ривожидa этник манфаатларнинг ўсиб, миллий ва умуминсоний мазмун касб этиш хусусиятларини назарий тадқиқ этади.

Социология фани ёшларни жамиятдаги ижтимоий ва руҳий ўзига хос ҳолатга эга бўлган йирик ижтимоий гуруҳ сифатида ўрганади. Бу ижтимоий ва руҳий ҳолатда уларнинг нафақат ёшдаги тафовутлари, балки ижтимоий-иқтисодий, шунингдек, ижтимоий-сиёсий мавқеи ҳам ўз ифодасини топади. Ёшлар деганда, маънавий дунёси шаклланиш жараёнида бўлган, асосан 16-30 ёшлардаги инсонлар тушунилади. Бироқ, ёшларнинг ижтимоий жиҳатдан бир-биридан фарқланиши айрим мутахассисларни ёшнинг «юқори» чегарасини турли гуруҳларнинг ижтимоий-иқтисодий ва касбий сифатлари шаклланиши давомийлигига қараб аниқлашга ундамоқда. Жумладан, ёш ишчининг бир касб бошини қатъий тутиши асосан 25 ёшларда амалга ошса, ёш олим 35 ёшида шаклланиб улгуради. Ёш чегаралари у ёки бу мамлакатдаги мавжуд тарихий шароит ҳамда ижтимоий тузумга бевосита боғлиқдир. Масалан, болалар ва ўсмирлар меҳнатини кенг қўллаш «ёшлар» деб аталган қатламнинг «пастки» чегарасини анча қуйи ёшдан аниқлашни тақозо этади.

Кўпгина мамлакатларда ёшликнинг қуйи чегараси тегишли ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларда ёзиб қўйилган. Мустақил касб фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи ва имкониятлари, ижтимоий-сиёсий ҳаётда қатнашиш ҳуқуқи, ўз ҳатти-ҳаракатлари учун фуқаро сифатида жавоб бериш қобилияти, никоҳга кириш ҳуқуқи мана шу қуйи чегарани аниқлашни тақозо этади. Ҳозирча бу жаҳон тажрибасида 14-16 ёшни ташкил этади. Ёшлар таркибига кирувчи ўқувчилар, талабалар, ёш ишчилар ва бошқалар ижтимоий-руҳий яқинлиги, қизиқишларининг умумийлиги нафақат бир мамлакат ҳудудида, балки бутун жаҳон узра уларнинг оммавий чиқишлари, биргалиқдаги ҳаракатига сабаб бўлади. Ёшларнинг мустақил ҳаётга қадам қўйиш жараёнидаги мураккабликлар ва қарама-қаршилиқлар гоҳида уларнинг турли шаклдаги, жумладан, аксил ижтимоий (жиноятчилик, гиёҳвандлик каби) норозиликларини, шунингдек, ўзига хос ёшлар «маданияти»ни келтириб

чиқаради. Жамиятни синфларга бўлишни одат қилган шўролар замонида айрим мутахассислар ёшларни алоҳида синф деб қарашга мойил бўлган пайтлари ҳам бўлган. Бироқ, коммунистик мафкура мутахассислари ҳам ёшлар жамиятдаги бир қатлам эканини эътироф этишга мажбур бўлдилар. Бу қатлам аъзолари маълум вақт ўтиши билан ўзга, янада барқарорроқ ижтимоий қатлам (масалан, ишчи, зиёли, каби) вакилига айланади. Аммо навқирон ватандошларимизнинг ёши ҳамда ижтимоий ўзига хослиги нуқтаи назаридан узоқ вақт ўзгармас қатламини ўрта-махсус ўқув юртлари ўқувчилари, талабалар ташкил этадики, улар ҳаёт тарзининг асосий қисми ўқиш ва келажак ҳаётга тайёргарликдан иборатдир. Ёшлик - бу ахлоқий идеални излаш, мақсадларни ва ҳаётини позицияни шакллантириш, касб танлаш, оилавий ҳаётга тайёргарлик палласидир. Ҳаётга қадам қўяётган йигит-қизлар учун улар фаолияти ижтимоий фойдали бўлишигина эмас, балки бу фаолият ўз шахсий мақсадларига, интилишларига мувофиқлиги, ҳаёт режаларининг амалга ошишига мумкин қадар тўлароқ кўмаклашиши ҳам ғоят муҳимдир.

Жамият ўз олдига мустақил фикрловчи эркин шахсни шакллантириш вазифасини қўймоқда. Бу ўз қадр - қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш деганидир. Шундагина онгли турмуш кечириш жамият ҳаётининг бош мезонига айланади. Президент Ислам Каримов айтганидек, «Шунда одам оломон бўлиб, ҳар лаҳзада серкага эҳтиёж сезиб эмас, аксинча - ўз ақли, ўз тафаккури, ўз меҳнати, ўз масъулияти билан онгли тарзда озод ва ҳур фикрли инсон бўлиб яшайди. Бундай одамлар уюшган жамиятни, улар барпо этган маънавий руҳий муҳитни сохта ақидалар, бақириқ-чақириқлар, ҳавойи шиорлар билан асло бузиб бўлмайди. Уларни ўзлари ақл-идрок ва қалб амри билан танлаб олган ҳаётини мақсадлардан чалғитиб ҳам бўлмайди».

Хориждаги айрим сиёсий кучлар жамиятимизнинг истиқболи бўлган ёшларимизни ўз таъсирига олишга уринаётган айни замонда таълим-тарбия тизимимизни улар муаммолари, ўй ташвишларини билиб, ёшлар сиёсатини илмий асосга қўчиришимиз юқорида таъкидланган ижобий натижаларни бериши тайин. Қайси миллат, халқ бўлишидан қатъий назар, кимдан бўлмасин, «Ота-онанинг энг катта бойлиги нима?» – деб сўралса, табиийки, ҳамманинг ўзига хос жавоби бўлади. Бошқаларни билмадигу, лекин ўзбекнинг айтадигани аниқ: «Асосий бойлигим – фарзандларим!», дейди у фахр билан. Агар яна «Энг катта орзу-умидинг нима?» – деб сўралса, кимнинг нима дейишига қафолат беролмаймиз, бироқ ўзбекнинг жавоби битта бўлади: «Фарзандларимнинг бахтини, камолини кўриш!» Чиндан ҳам бутун умрини, жони-жаҳонини ўз зурриётига бағишлайдиган халқмиз. Токи кўзимиз очик экан, қувончу ташвишларимиз уларнинг соғлиғи, турмуши, муаммолари билан боғлиқ бўлади. Ўзингдан кўра фарзандларининг кўпроқ ўйлайсан, ўзингнинг ютуғингдан кўра, уларнинг ютуғидан кўпроқ қувонасан. Ота-она юз ёшга кирса ҳам етмиш-саксон ёшли боласи ташвишини қилади. Азал-азалдан шундай, қонимизга сингиб кетган одат бу. Чунки фарзанд ота-она умрини, эзгу амалларини давом эттиради. Вақти-соати келиб шу азиз Ватанни ҳам уларга мерос қилиб қолдирамиз. Аммо фарзанд эртага ота-онани рози қила оладими, шаънига раҳмат ёғдирадими, энг муқаддас мерос Ватанни кўз қорачиғидек асрай оладими, унинг шон-шухратини оширадими? Ёки...

Оила бутунлиги, миллат келажаги, Ватан тақдири бугун ёшларга кўрсатаётган эътибор ва ғамхўрлигимизга боғлиқ бўлади. Бу аслида ҳеч кимга сир бўлмаган ҳақиқат. Лекин билиш бошқа, амалий иш қилиш бошқа. Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ Президентимиз ташаббуси билан баркамол авлод орзуси давлат сиёсатининг долзарб масалаларидан бири сифатида кун тартибига қўйилди. Ёшлар тарбияси мустақиллигимиз мустаҳкамлиги, абадийлиги, ватанимиз тараққиётини таъминловчи асосий куч эканлигига имон келтирдик. Энг оғир дамларда – дон, нон, валюта топиш катта муаммо бўлиб турган бир пайтда ёшларимиз замонавий касб-ҳунарларни ўргансин, билим олсин, ҳеч кимдан кам бўлмасин, деган буюк орзу-умидлар билан уларни дунёнинг энг илғор мамлакатларига ўқишга юбориш йўлга қўйилди. Улуғ аждодимиз Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидир», деган оташин сўзларини дилимизга жо қилиб олдик. «Ҳар бир миллатнинг саодати давлатларнинг тинч ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир», деган ўғитлари, «Дунёда турмоқ учун дунёвий фан ва илм лозимдир. Замона илми ва фанидан бебаҳра миллат, бошқа миллатларга поймол бўлур» каби даъватлари қалбимизда қайта алангаланди. Ёшлар соғлом, илм-маърифатли, эътиқодли бўлса, замонавий касб-ҳунарларни эгалласа, ҳеч кимдан кам бўлмаган авлод камол топсагина орзуларимизга етишимиз, Ватанимиз гуллаб-яшнашини англаб етдик.

Эслайлик, давлатимиз таъсис этган биринчи ордени «Соғлом авлод учун» ордени бўлди ва шу номда халқаро жамғарма ташкил этилди. Муҳташам спорт иншоотлари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар барпо этишга киришилди. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги орасида биринчи бўлиб бизда ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида (1991 й. 20 ноябрь) қонун қабул қилинди. Бундан кўзланган асосий мақсад – «Ёшларнинг ижтимоий шаклланиши ва камол топиши, иқтидорини тўла-тўқис рўёбга чиқиши учун ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий жиҳатдан шарт-шароит яратиш ҳамда уларни қафолатлашдан иборат»лиги таъкидлаб ўтилди. 1992 йил 22 июлда «Таълим тўғрисида»ги қонун қабул қилинди. «Таълим, илм бериш ва тарбиялашни ўз ичига олади, у республикаимизнинг ақл заковати ва илм борасидаги куч-қувватини ривожлантириш, жамият, оила ва давлат олдидаги ўз масъулиятини англайдиган ҳар жиҳатдан баркамол эркин шахсни шакллантириш мақсадини кўзлайди», дея ўқтирилди.

Ёшларга эътибор кун сайин кенг қамров ола бошлади. «Камолот» ёшлар жамғармаси тузилди, Президентимизнинг «Ўзбекистоннинг ўқувчи ёшларини рағбатлантириш чоралари тўғрисида»ги Фармони (1993 йил 5 февраль) чиқди. Президентимизнинг республика Олий Кенгашининг навбатдан ташқари тўққизинчи сессиясидаги маърузасида ёшлар сиёсатининг мақсад-моҳияти яна бир бор аниқ-равшан ифодаб берилди: «Келажак бугундан бошланади. Ҳозир тарбия масаласига эътибор қилинмаса, келажак бой берилади. Тарбиядан ҳеч нарсани аямаймиз. Маънавий ва ахлоқий покланиш, иймон, инсоф, диёнат, ор-номус, меҳр-оқибат ва шу каби чинакам инсоний фазилатлар ўз-ўзидан келмайди. Ҳаммасининг

замирида тарбия ётади”. Давлатимиз тарбиядан ҳеч нарсани аямаётгани, ёшлар сиёсати изчиллик билан давом эттириляётгани, ёшларимиз ўз истеъдодларини рўёбга чиқариши учун имконият майдони кенгайиб бораётганини ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз. Масалан, таълим соҳасидаги миллий дастурларни ҳаётга татбиқ этиш бошланганидан буён 1 минг 140 тага яқин академик лицей ва касб-хунар коллежи, 4 минг 680 тадан зиёд умумтаълим мактаби янгидан қурилди ва капитал таъмирланди. Утган йиллар мобайнида замонавий, ҳар томонлама жиҳозланган ўқув юртларини барпо этиш учун 5 миллиард доллардан ортиқ бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар йўналтирилди.

Буларнинг барчаси ўз кучимиз, меҳнатимиз билан амалга оширилди. Умид билан суқилган таёқ бир кун берар меваю япроқ, деганларидек, қисқа вақт ичида ёшлар тарбияси билан боғлиқ саъй-ҳаракатларимизнинг натижалари бўй кўрсата бошлади. Бир неча йиллардан бери ўтказиб келинаётган “Нихол”, Зулфия номидаги мукофотлар, “Янги авлод” республика болалар ижодиёти фестивали ва “Келажак овози” кўрик-танловлари, “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми” иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш борасида амалга ошириляётган хайрли ишлар, “Баркамол авлод”, Универсиада мусобақалари юртимизнинг деярли барча вилоят ва туманларида, олис қишлоқларда истеъдодли ёшлар вояга етаётгани, улар буюк аждодларимизнинг муносиб ворислари бўлишга интиляётганларидан далолат беради. Биргина спортнинг ўзида кейинги йилларда ёшларимиз эришган ютуқлардан ҳар қанча фахрлансак оз.

Хулоса қилиб айтганда, давлатимиз томонидан ёшларга кўрсатиланган юксак эҳтиромга ёшларимиз муносиб бўлсалар, ўзларига яратиланган катта имкониятлардан вақтни бой бермай, ёшлик пайтидаёқ фойдаланиб қолсалар, элу юртимизнинг билимли, тарбияли, фидойи инсонлари бўлиб камол топсалар.

**Аліса Возненко
(Київ, Україна)**

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні суспільні трансформації позначаються не тільки на сфері політичних протистоянь, але й значним чином впливають на окремі аспекти діяльності кожного підприємства, установи чи організації. В умовах соціально-економічної нестабільності діяльність персоналу підприємств і організацій детермінується цілою низкою додаткових факторів. Зокрема, йдеться й про фактори, що впливають на мотивацію персоналу.

Мотивація, на думку дослідників в царині людських ресурсів, це процес поєднання цілей підприємства та цілей співробітника для найбільш повного задоволення потреб обох складових [1]. З одного боку, процес мотивації вже доволі детально досліджений науковцями у сфері управління трудовими ресурсами, а з іншого – сучасна управлінська практика ставить нові завдання фахівцям по роботі з персоналом щодо вибору методів мотивації.

Відомо, що мотивація здійснюється через систему стимулів, які повинні не тільки спонукати людину працювати взагалі, а працювати краще, ніж це обумовлено трудовими відносинами та передбаченими договором обов'язками.

Стимули умовно можна поділити на матеріально-грошові, матеріально-соціальні та морально-психологічні.

До матеріально-грошових стимулів, які, за результатами опитувань, є найбільш бажаними та ефективними, відносяться грошові премії, путівки, покращення житлових умов. Поширеною є думка, що цей вид мотивації є домінуючим. За результатами опитування, проведеного порталом Work.ua у 2013 році, 67,2% працівників вважають основним мотиватором у їхній діяльності грошові заохочення.

До матеріально-соціальних відносяться: створення необхідних умов для продуктивної праці (оптимальна організація робочого місця, освітленість, відсутність шумів і т.ін.), можливість уникнути монотонності, стимулювання вільним часом, покращення відносин в колективі, кар'єрний ріст.

Морально-психологічні стимули орієнтовані на мотивацію людини як особистості і підвищують моральний авторитет співробітника. Це можуть бути усні та письмові подяки, присудження звань на кшталт «Кращий по професії», «Кращий керівник року» і т.ін.

Сучасні системи стимулів досить різноманітні й залежать від умов як об'єктивного характеру (економічне положення в країні, рівень безробіття, рівень ціни т.ін.), так і суб'єктивних обставин (кваліфікаційний рівень співробітників, риси їх характеру, вік, психологічний клімат).

В сучасних кризових економічних умовах, коли багато підприємств та організацій змушені припиняти діяльність або скорочувати свій персонал, а решта співробітників працюють в дестабілізуючій атмосфері страху втратити роботу, кадрова робота потребує пошуку нових підходів та мотивацій до подальшої праці. Хочу зупинитися лише на деяких технологіях та методах мотивації, на які є запит сьогодні.

Помилковою, на мій погляд, є думка більшості керівників, що страх втратити роботу та гарантія збереження за співробітником робочого місця вже є достатньою мотивацією для його подальшої якісної роботи.

Занадто песимістична картина подій, яку створюють ЗМІ, суспільна думка та плітки негативно впливають на якість роботи, створюючи депресивні настрої в трудових колективах, нелояльне ставлення до керівництва, і як наслідок – нехтування співробітниками своїх обов'язків.

Тому необхідно знаходити найбільш коректну форму для обговорення проблем звільнення, скорочення заробітної плати та премій, перерозподілу функцій. При будь-якому розвитку подій співробітник повинен відчувати значимість своєї праці в колективі.

Через існуючі сьогодні фінансові проблеми більшість підприємств не мають змогу збільшувати матеріальні нагороди співробітникам для стимулювання їх активності та зацікавленості в досягненні цілей, які ставить перед ними адміністрація.

Тим не менш треба розуміти, що у випадку, коли людина не задоволена рівнем своїх доходів, матеріальна винагорода стає основним мотивом роботи.

Саме тому, в сучасних умовах, на мій погляд, навіть коли адміністрація змушена йти на скорочення зарплат або персональних надбавок, необхідно залишити можливість отримання премій за якісне виконання певних робіт. Активність співробітників бути збільшуватись прямо пропорційно заохоченню.

Кризовий період – саме той час, коли можливо й необхідно замінити підходи та методи кадрової роботи. Це може бути і перерозподіл функцій, і розширення повноважень, і злиття декількох відділів, і організація змагань між різними відділами, в результаті яких матеріальний стимул отримує хтось один, а саме найкращий.

Звичайно, система мотивації не буде досить ефективною, незалежно від того, чи то будуть кризові, чи не кризові часи, якщо вона буде заснована лише на дії матеріальних факторів. Комбінування матеріальних та моральних факторів також буде позитивно впливати на ефективність роботи колективу. Нематеріальними видами заохочення можуть бути, наприклад, перспектива кар'єрного росту, можливість участі в якихось перспективних проектах, гнучкий графік роботи.

По можливості можна обговорювати зі співробітниками шляхи виходу зі складних ситуацій, що буде працювати на згуртування колективу та виховання корпоративного духу. Кожен, таким чином, буде відчувати свою відповідальність за долю підприємства та працювати на його збереження.

Саме таку модель управління втілював японський бізнесмен, засновник Matsushita Electric та «бог менеджменту» Коносуке Мацусіта, яка передбачала апеляцію до «колективного розуму», до творчих здібностей співробітників, і це приносило свої плоди. Він говорить, що «я відношусь до типу менеджера, який консультується зі співробітниками й просить їх поділитися своєю мудрістю. Я відкрив для себе, що люди більш схильні до співробітництва, коли ви просите їх поради, ніж коли намагаєтесь казати їм, що і як вони повинні робити в кожному окремому випадку» [2].

У колективі, де створені комфортні умови та панує позитивний мікроклімат, легше концентруватися на спільному вирішенні поставлених завдань.

Для поліпшення психологічного клімату важливою складовою є організація корпоративних заходів для всіх членів колективу в більш бюджетному форматі, якщо не має можливості підтримувати попередній рівень. Це можуть бути виїзди на природу або організація свят на робочому місці.

При формуванні кадрової політики також важливо забезпечити збалансованість вікової структури персоналу. Молодше покоління, схильне до нововведень, може бути ефективно задіяне при інноваційних реформах. Старше покоління співробітників є носієм знань організаційного порядку та сформованих традицій, досвіду, перевіреного часом. Тому навіть зараз не треба категорично відмовлятися від участі в трудовому процесі людей пенсійного віку.

Для більшості роботодавців ідеальний співробітник – це універсал, який розбирається в різних областях і може виконувати великий обсяг робіт. У цьому випадку можна запозичити знов-таки японську практику перерозподілу кадрів в залежності від обставин. Виконуючи різні функції, співробітник навчається в процесі роботи.

Таким чином, відпадає потреба в масовому навчанні співробітників.

Але зовсім відмовлятися від курсів підвищення кваліфікації не варто. Є такі види діяльності, які потребують цих затрат, і будуть корисні і для ефективності праці і для репутації компанії. Тим більше, що підвищення професійного рівня є одним з нематеріальних мотивів для певної категорії працівників, тому що це робить їх кандидатури більш конкурентоспроможними та дає більший простір при необхідності пошуку вакансій. Так, за результатами вже згаданого дослідження порталу Work.ua, 8.9% опитаних респондентів вказують одним з найефективніших способів мотивації їхньої діяльності саме безкоштовне навчання та тренінги.

Яким би цинічним це не здавалось, але саме в складний період є можливість замінити некваліфікованих або не бажаючих працювати співробітників на професіоналів, здатних приймати ефективні рішення.

Для таких цінних спеціалістів необхідно підвищувати внутрішню привабливість компанії-роботодавця, або, говорячи науковою мовою, створювати зовнішній та внутрішній HR-брендінг. Зовнішній – для підвищення привабливості компанії-роботодавця на ринку праці при пошуку професіоналів своєї справи. Внутрішній – для збереження своїх спеціалістів і утриманню їх від спокуси шукати кращих перспектив в інших компаніях [3]. Для більшості людей робота в компанії, яка є носієм розкрученого бренду, є вагомим мотивом.

Необхідно відзначити, що не може бути стандартного, уніфікованого набору стимулів. Кожна людина унікальна, так само, як і кожна робота має свої особливості, які повинні бути враховані при пошуку мотивів для підвищення ефективності праці того чи іншого співробітника.

Тому керівникові перш за все потрібно досконально розібратися в людині, в її здібностях, уподобаннях, розкрити її приховані таланти та привчити до розумних розмірковувань. Коли людина займається улюбленою справою, результат буде гарантовано успішним, тому що така людина внутрішньо гармонізована, вмотивована та спокійна, що безперечно сприяє найповнішому розкриттю потенціалу співробітника. А підприємство, організація або компанія, яка складається з таких людей, «стане сильною та процвітаючою й зможе зробити суттєвий вклад в добробут суспільства» [2].

Література:

1. Веснин В.Р. Управление персоналом. Теория и практика: учебник - М.: ТК Велби. 2007. С.268.
2. Коносуке Мацусита. Миссия бизнеса = Not for Bread Alone: A Business Ethos, A Management Ethic. — М.: «Альпина Паблишер», 2011. — С. 189. — [ISBN 978-5-9614-1602-2](#).
3. Мансуров Р.Е. HR-брендинг. Как повысить эффективность персонала // Изд-во «БХВ-Петербург», СПб.: 2011г.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Вячеслав Василенко
(Київ, Україна)

ЧАСОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕДУР ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ ЗІ ЗВОРОТНИМ ЗВ'ЯЗКОМ З ОЧІКУВАННЯМ

Вступ. Своєчасний і достовірний обмін інформаційними ресурсами між елементами відповідних телекомунікаційних мереж суттєво впливає на ефективність використання сучасних інформаційних технологій (ІТ). Для забезпечення цього розроблено і використовуються різноманітні протоколи обміну, кожен із яких забезпечує певні часові характеристики процедур обміну інформацією. За способами організації обміну усе різноманіття можливих протоколів може бути розподіленим на два типи: протоколи із використанням того чи іншого виду зворотного зв'язку між одержувачем та джерелом повідомлень та протоколи, які забезпечують корекцію можливих спотворень за рахунок використання корегуючих кодів і, за рахунок цього не потребують зворотного каналу. Для вибору найбільш ефективних протоколів слід уміти оцінювати залежність їх характеристик від умов застосування. Із цією метою використовують певні показники ефективності цих протоколів такі, як відносна швидкість, цілісність, час доставляння повідомлень та час затримки їх доставляння. Ці характеристики досліджені в ряді публікацій, наприклад, в роботах [1 – 4]. Однак, слід звернути увагу на виявлені автором в цих роботах неточності щодо характеристик протоколів обміну із вирішуючим зворотним зв'язком (ВЗЗ) із зупинкою і очікуванням – ВЗЗ з очікуванням (СМП, ВЗЗ – ОЧ, SAW – Stop And Wait). Неточності щодо такої характеристики цих протоколів, як відносна швидкість, усунено в роботі [5]. В цій статті уточнюються наведені в [1 – 4] вирази для визначення час доставляння повідомлень та час затримки їх доставляння та (для порівняння) наводиться аналогічні залежності в інших процедурах обміну інформацією, зокрема, із застосуванням завадостійких корегуючих кодів (ЗКК).

Час доставляння повідомлень в процедурах обміну інформацією. Ця характеристика телекомунікаційних мереж є однією із найважливіших. Відмітимо, що час доставляння інформаційних об'єктів залежить від їх обсягу, а також від швидкості передачі інформації відповідними пристроями – апаратурою передачі даних, зокрема модемами. Загальновідомо, що однією із характеристик цих пристроїв є швидкість V передачі інформаційних символів, яка часто визначається в бодах за секунду. Ця швидкість має назву посимвольної швидкості видачі символів повідомлень, чи технічної швидкості. Чи означає це, що при передачі m змістовних символів деякого інформаційного об'єкту час доставляння T_d визначиться як $T_d = m/V$?

Зрозуміло, що це зовсім не так, оскільки у будь-якому випадку для забезпечення як достовірності інформації, так і передавання її взагалі, неминучими є витрати часу для:

1. Передавання надлишкової інформації, яка складається із надлишкових символів відповідних завадостійких кодів для виявлення (в протоколах із ВЗЗ) чи для виявлення і виправлення спотворень (в протоколах із ЗКК), а також службової інформації, необхідної для формування пакетів (кадрів, комірок та т. ін.), їх адресації в мережах передачі даних та т. п.;
2. Контролю цілісності, а в разі виявлення наявності спотворень, і для поновлення порушеної цілісності інформаційних об'єктів.

Ці витрати збільшують час доставки та затримку в доставці повідомлень (час затримки в доставці) і, як наслідок, зменшують швидкість обміну інформацією. Причому одержувача цікавлять характеристики доставки достовірної змістовної частини інформації.

Тому будемо називати швидкість передачі цієї достовірної змістовної частини інформації абсолютною швидкістю інформаційного обміну – B_a на відміну від технічної швидкості передачі B .

Як і раніше будемо вважати, що передача інформації здійснюється у вигляді кадрів чи пакетів з технічною швидкістю B , а вирази для розрахунку відносної швидкості R_j передачі на інтервалі $0 \leq \lambda \leq \lambda_e$ є відомими і записується у виді: $R_j = f(\lambda, B)$,

де j – тип способу організації передачі ($j = \text{ЗКК}, \text{ВЗЗ із очікуванням}, \text{ВЗЗ із послідовною передачею}, \text{ВЗЗ із адресним перезапитом}$), а при $\lambda > \lambda_e$ $R_j = 0$ для усіх способів організації передачі.

З урахуванням того, що відносна швидкість відображає частку, що належить суто інформаційним символам в загальній сукупності символів, які передаються у складі пакету (чи кадру) абсолютну швидкість інформаційного обміну – B_a можна розраховувати як

$$B_a = B \cdot R_j.$$

Тобто, для уже розглянутих способів організації передачі

1. При використанні ЗКК

$$B_{a\text{ЗКК}} = B \cdot m/n;$$

2. При використанні ВЗЗ з очікуванням із урахуванням наведеного в [5] уточненого виразу для визначення відносної швидкості

$$B_{a\text{оч}} = B \cdot (m/n) \cdot [t_k - t_{oc} - \lambda \cdot t_k^2];$$

Час доставки кадру (пакету) можна обрахувати як результат ділення кількості символів цієї частини кадру на абсолютну швидкість інформаційного обміну.

$$T_d = n/B_a.$$

Неважко побачити, що час доставки може бути визначеним із виразів:

1. При використанні ЗКК

$$T_{\text{дЗКК}} = n^2/\{B \cdot m_k\}; \quad (1)$$

2. При використанні ВЗЗ з очікуванням

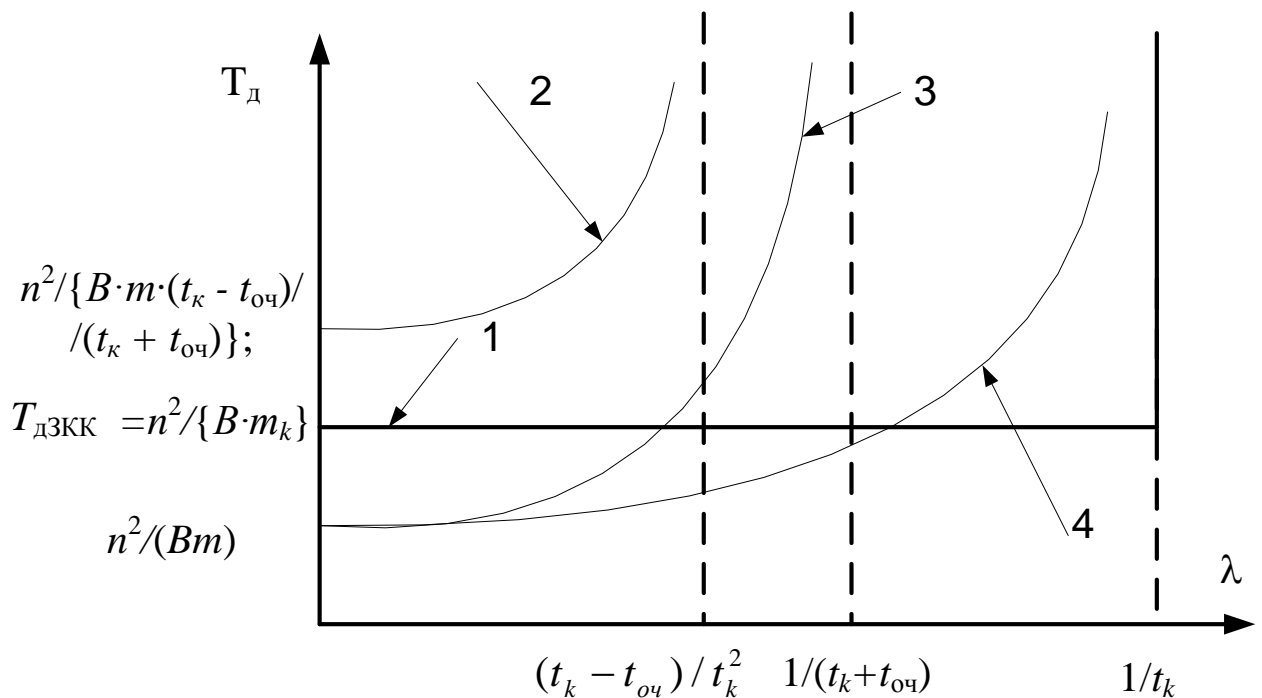
$$T_{\text{дооч}} = n^2/\{B \cdot m \cdot \frac{t_k(1-\lambda \cdot t_k)}{t_k + t_{\text{оч}}}\} = n^2/\{B \cdot m \cdot \frac{1}{t_k + t_{\text{оч}}}[t_k - t_{\text{оч}} - \lambda \cdot t_k^2]\}, \quad (2)$$

що при $\lambda = 0$ дає:

$$T_{\text{дооч}} = n^2/\{B \cdot m \cdot \frac{t_k - t_{\text{оч}}}{t_k + t_{\text{оч}}}\};$$

На рис. 1 представлені відомі з [1-4] залежність часу доставляння повідомлень від стану каналу для процедур із ЗКК, ВЗЗ із послідовною передачею та ВЗЗ із адресним перезапиту, а також уточнені вище залежності часу доставляння повідомлень від стану каналу. З рисунка, **як висновки**, витікає:

1. При доброму стані каналу усі способи організації обміну із використанням ВЗЗ, окрім ВЗЗ-Оч, мають менший час доставки повідомлень, ніж спосіб організації обміну із використанням ЗКК;
2. Для усіх способів організації обміну із використанням ВЗЗ існує такі граничні значення інтенсивностей впливів, коли вони за часом доставки повідомлень починають поступатися способу організації обміну із використанням ЗКК;
3. Для усіх способів організації обміну і з використанням ВЗЗ, і з використанням ЗКК існують такі порогові значення інтенсивностей впливів, коли час доставки стрімко зростає, тобто, коли доставка інформації фактично припиняється.



Залежність часу доставки інформації від стану каналу: 1 – процедури із ЗКК; 2 – процедури ВЗЗ із очікуванням; 3 – ВЗЗ із послідовною передачею; 4 – ВЗЗ із адресним перезапиту

Похідним від часу доставки є показник у вигляді **часу затримки повідомлень**. Під часом затримки повідомлень (пакетів, кадрів, та т. ін.) ΔT_d розуміється різниця між часом фактичної доставки та його мінімально можливим значенням. Із розгляду попереднього матеріалу зрозуміло, що причиною затримки є витрати часу на забезпечення цілісності інформації в умовах впливу завад.

Як видно із виразу (1), час доставки інформації при використанні способу організації обміну із використанням ЗКК не залежить від інтенсивності впливів (звичайно, в інтервалі $0 \leq \lambda \leq \lambda_r$), тобто $\Delta T_{\text{дЗКК}} = 0$.

Із виразу (2) витікає, що при використанні способів організації обміну із ВЗЗ мінімальні втрати часу на забезпечення цілісності інформації досягаються при ідеальному стану каналу, тобто при умові $\lambda = 0$. Отже не складно отримати уточнений вираз для визначення часу затримки при використанні ВЗЗ з очікуванням у вигляді:

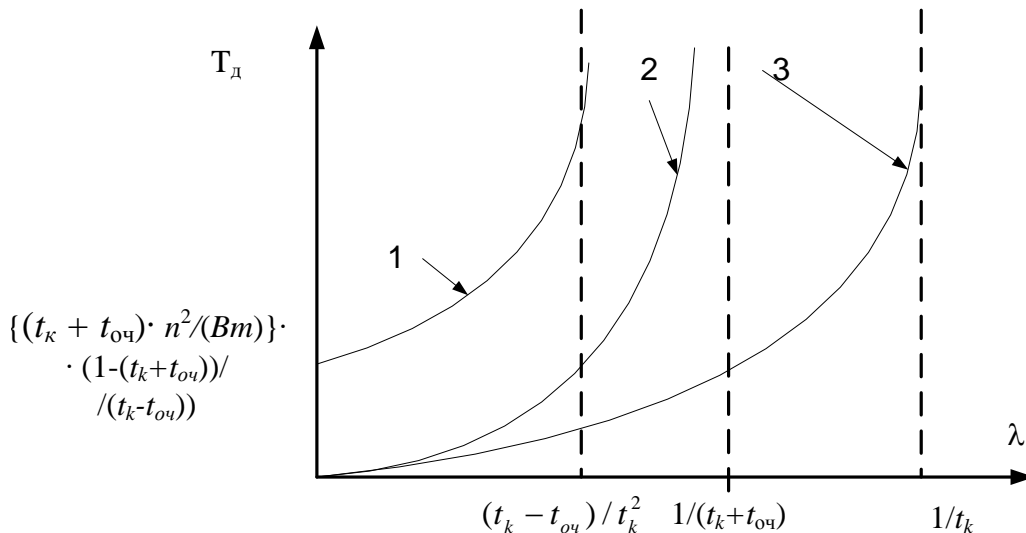
$$\Delta T_{\text{доч}} = n^2/B \cdot m \cdot \frac{1}{t_k + t_{\text{оч}}} [t_k - t_{\text{оч}} - \lambda \cdot t_k^2] - n^2/\{B \cdot m \cdot \frac{1}{t_k + t_{\text{оч}}} \cdot (t_k - t_{\text{оч}})\} =$$

$$= \{(t_k + t_{\text{оч}}) \cdot n^2/(B \cdot m)\} \cdot \left(\frac{1}{t_k - t_{\text{оч}} - \lambda \cdot t_k^2} - \frac{t_k + t_{\text{оч}}}{t_k - t_{\text{оч}}} \right)$$

і при $\lambda = 0$:

$$\Delta T_{\text{доч}} = \{(t_k + t_{\text{оч}}) \cdot n^2/(B \cdot m)\} \cdot \left(\frac{1 - (t_k + t_{\text{оч}})}{t_k - t_{\text{оч}}} \right);$$

Залежності часу затримки від інтенсивності впливів наведені на рис. 4.



Залежність часу затримки інформації від стану каналу: 1 – ВЗЗ із СМП, 2 – ВЗЗ із ПП, 3 – ВЗЗ із АП

Висновки із аналізу цих залежностей співпадають із висновками щодо часу доставки повідомлень, окрім того, що за цим показником спосіб організації обміну із використанням ЗКК не поступається способам організації обміну із використанням ВЗЗ при будь-якому значенні інтенсивностей впливів.

Таким чином, отримані в статті уточнені вирази для розрахунку часу доставляння та часу затримки передачі інформації дають змогу більш об'єктивного порівняння протоколів (процедур обміну) із різними механізмами захисту інформації – із застосуванням завадостійких корегуючих кодів (з виявленням та корекцією спотворень (процедури із ЗКК)) та протоколів (процедур обміну) із застосуванням вирішуючого зворотного зв'язку і, в залежності від фактичного чи очікуемого рівня завад в каналі обміну телекомунікаційної процедури, – обрати найбільш ефективні протоколи.

Література:

1. Василенко В.С. Прикладна теорія інформації та кодування. / В.С. Василенко, О.В. Дубчак, О.О. Мелешко // Монографія ISBN 978-966-8768-61-3, К.: ІКІТ НАУ, Харків, "Експрес-книга", - 2014.
2. Василенко В.С. Теория информации и кодирования. / В.С. Василенко, О.В. Дубчак // **Монографія**, ISBN 978-3-659-15893-3, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland. – 2013. – с. 95.
3. Василенко В.С. Помехоустойчивые коды. / В.С. Василенко // Монографія ISBN 978-3-8484-9206-0, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland. – 2013. – с. 101.
4. Василенко В.С. Целостность и доступность информационных объектов. / В.С. Василенко, О.Я. Матов // **Монографія**, ISBN 978-3-659-47333-3, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland. – 2013. – с. 95.
5. Василенко В.С. Відносна швидкість в процедурах обміну інформацією зі зворотним зв'язком з очікуванням. / В.С. Василенко // Збірник наукових праць "Матеріали XV міжнародної науково – практичної інтернет-конференції "Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії" 30 червня - 1 липня 2015 г." – Переяслав-Хмельницький, Міністерство освіти і науки України, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2015. – С. 144–146.

ПРОДУКТИВНІСТЬ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСОРІВ INTEL І AMD ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Процесор (від англ. Процес, робити) – це центральний пристрій комп'ютера, що забезпечує перетворення інформації і управління іншими пристроями. Домінуюче становище на ринку універсальних мікропроцесорів займають мікропроцесори з системою команд x86 основними виробниками яких є компанії Intel і AMD. Щорічне зростання випуску таких мікропроцесорів становить 10...15%. Частка інших мікропроцесорів з RISC-архітектурою становить близько 20% ринку. Компанія Intel є однією з передових у виробництві сучасних мікропроцесорів. Компанію заснували Роберт Нойс і Гордон Мур в 1968 році Intel перекладається з англійської «інтегральна електроніка». Бізнес-план компанії був роздрукований на друкарській машинці Робертом Нойсом і займав лише одну сторінку. Надавши його банку новоутворена компанія отримала кредит 2,5000000 доларів. У 1971 році інженери фірми Intel побудували схему процесора на одному кремнієвому кристалі, який містив 2250 транзисторів. Але по-справжньому компанія Intel стала успішною, коли розпочала співпрацю з японською компанією Busicom. Intel отримав замовлення на дванадцять спеціалізованих мікросхем, але за пропозицією інженера Теда Хоффа компанія розробила один універсальний мікропроцесор Intel 4004. Продуктивність цього процесора була порівнянна з продуктивністю найпотужніших комп'ютерів того часу. Наступним був розроблений Intel 8008. У 1990-ті компанія стала найбільшим виробником домашніх персональних комп'ютерів. Серії процесорів Pentium і Celeron досі є найпоширенішими.

Успішну конкуренцію мікропроцесорам Intel становить продукція компанії AMD. По ряду показників мікропроцесори цієї компанії займають лідируюче положення. Окремі цікаві архітектурно-технічні рішення, вперше застосовані в мікропроцесорах AMD, згодом набули поширення у виробках інших виробників, в тому числі і в мікропроцесорах компанії Intel.

Технології процесорів Intel

Процесори від компанії Intel, сьогодні вважаються самими продуктивними, завдяки сімейству Core i7 Extreme Edition. Залежно від моделі вони можуть мати до 6 ядер одночасно, тактову частоту до 3300 МГц і до 15 Мб кеш пам'яті L3. Найпопулярніші ядра в сегменті настільних процесорів створюються на основі Intel – Ivy Bridge і Sandy Bridge. Також як і у конкурента, в процесорах компанії Intel застосовуються фірмові технології власної розробки для підвищення ефективності роботи системи.

1. Hyper Threading – за рахунок цієї технології, кожна фізична ядро процесора здатне обробляти по два потоки обчислень одночасно, виходить, що число логічних ядер фактично подвоюється.
2. Turbo Boost - Дозволяє користувачеві здійснити автоматичний розгін процесора, не перевищуючи при цьому максимально допустиму межу робочої температури ядер.
3. Intel QuickPath Interconnect (QPI) – кільцева шина QPI з'єднує всі компоненти процесора, за рахунок цього зводяться до мінімуму всі можливі затримки при обміні інформацією.
4. Visualization Technology – апаратна підтримка рішень віртуалізації.
5. Intel Execute Disable Bit – практично антивірусна програма, вона забезпечує апаратну захист від можливих вірусних атак, в основі яких лежить технологія переповнення буфера.
6. Intel SpeedStep – інструмент дозволяє змінювати рівень напруги і частоти в залежності від створеної навантаження на процесор [1].

Технології процесорів AMD

Самі топові моделі процесорів з лінійки AMD FX, створені на основі нового ядра Zambezi, можуть запропонувати вимогливому користувачеві вісім ядер, 8-мегабайтний кеш L3 і тактову частоту процесора до 4200 МГц. Більшість сучасних процесорів створених компанією AMD за замовчуванням підтримують наступні технології:

1. AMD Turbo CORE – ця технологія покликана автоматично регулювати продуктивність всіх ядер процесора, за рахунок керованого розгону (подібна технологія у компанії Intel має назву TurboBoost).
2. AVX (Advanced Vector Extensions), XOP і FMA4 – інструмент, що має розширений набір команд, спеціально створених для роботи з числами з плаваючою крапкою. Однозначно корисний інструментарій.
3. AES (Advanced Encryption Standard) – у програмних додатках використовують шифрування даних, підвищує продуктивність.
4. AMD Visualization (AMD-V) – ця технологія віртуалізації, допомагає забезпечити поділ ресурсів одного комп'ютера між декількома віртуальними машинами.
5. AMD PowerNow! – технологія управління живленням. Вона допомагають користувачеві домогтися підвищення продуктивності, за рахунок динамічної активації і деактивації частини процесора.
6. NX Bit – унікальна антивірусна технологія, яка допомагає запобігти інфікуванню персонального комп'ютера певними видами шкідливих програм [2].

Порівняння продуктивності процесорів Intel і AMD

Різноманітні характеристики сучасних процесорів можуть справді збентежити. Дивно, але процесор з великою кількістю ядер на борту і з більшою тактовою частотою може коштувати дешевше, ніж екземпляри з меншою кількістю ядер і з меншими тактовими частотами. Вся справа в тому, що справжня продуктивність процесора залежить не тільки від основних характеристик, а й від ефективності роботи самого ядра, підтримки сучасних технологій і звичайно від можливостей самої платформи, для якої створений процесор (можна згадати про логіку системної плати, про можливості відеосистеми, про

пропускну здатність шини і багато іншого). Саме тому, не можна судити про продуктивність процесора, на основі одних тільки характеристик написаних на папері, потрібно мати дані і про результати незалежних тестів продуктивності (бажано з тими додатками, з якими планується постійно працювати). Залежно від типу створюваної навантаження схожі процесори можуть видавати абсолютно різні результати, при роботі з одними і тими ж програмами. Тому потрібно в цьому розібратися, провівши порівняльне тестування процесорів з однаковою роздрібною вартістю в різних програмних додатках.

1. Робота з офісним програмним забезпеченням

При використанні звичних офісних додатків і браузерів приріст продуктивності можна досягти за рахунок більшої тактової частоти процесора. Великий об'єм кеш пам'яті або велика кількість ядер не дасть очікуваного приросту швидкості роботи додатків даного типу. Приміром, дешевший в порівнянні з Intel Celeron G440 процесор AMD Sempron 145 на основі 45-нм ядра Sargas показує в тестах з офісними додатками кращу продуктивність, а адже продукт Intel створений на більш сучасному 32-нм ядрі Sandy Bridge. Тактова частота - ось запорука успіху, при роботі з офісними додатками.

2. Комп'ютерні ігри

Сучасні 3D-ігри з виставленими на максимум настройками - одні з найвимогливіших до комплектуючих комп'ютера. Процесори показують приріст продуктивності в сучасних комп'ютерних іграх у міру зростання кількості ядер і збільшення об'єму кеш-пам'яті (звичайно якщо при цьому, оперативна пам'ять і відеосистема задовольняють всім сучасним вимогам). Взяти хоча б процесор AMD FX-8150 з 8 ядрами і 8 мегабайтами кеш-пам'яті третього рівня. При тестуванні він видає кращий результат в комп'ютерних іграх, ніж практично однаковий за ціною Phenom II X6 Black Thuban 1100T з 6 ядрами, але з 6 мегабайтами кеш-пам'яті третього рівня. Як вже було підмічено вище, при тестуванні офісних програм картина з продуктивністю прямо протилежна. Якщо почати тестувати продуктивність у сучасних іграх двох близьких за ціною процесорів марок FX-8150 і Core i5-2550K, то виявиться, що останній демонструє кращі результати, незважаючи на те, що у нього менше ядер, і він має меншу тактову частоту і навіть обсяг кеш пам'яті у нього менше. Швидше за все, тут, з погляду ефективності, основну роль зіграла більш вдала архітектура самого ядра.

3. Растрова графіка

Популярні графічні додатки, такі як Adobe Photoshop, ACDSee і Image-Magick спочатку створені розробниками з відмінною многопоточною оптимізацією, це означає, що при постійній роботі з цими програмами додаткові ядра не будуть зайвими. Існує і велика кількість програмних пакетів, абсолютно не використовують багатоядерність (Paintshop або GIMP). Виходить, не можна однозначно стверджувати, який технічний параметр у сучасних процесорів більше інших впливає на збільшення швидкості роботи растрових редакторів. Різні програми, що працюють з растровою графікою, вимогливі до самим різним параметрами, такими як тактова частота, кількість ядер (особливо відноситься до реальної продуктивності одного ядра), і навіть до об'єму кеш-пам'яті. Тим не менш, недорогий Core i3-2100 в тестах показує набагато більшу продуктивність в такого роду додатках, ніж, наприклад, той же FX-6100, і це навіть незважаючи на те, що базові характеристики в Intel трохи програють.

4. Кодування аудіо

При роботі з аудіоданими можна спостерігати абсолютно протилежні результати. При кодуванні звукових файлів продуктивність зростає в міру збільшення кількості ядер процесора і в міру збільшення тактової частоти. Взагалі, для здійснення операцій такого плану цілком достатньо навіть 512 мегабайт кеш-пам'яті, так як при обробці поточних даних цей вид пам'яті практично не використовується. Наочним прикладом служить восьмиядерний процесор FX-8150, який при процесі конвертації аудіофайлів в різні формати, показує результат набагато краще, ніж більш дорогий чотирьохядерний Core i5-2500K, завдяки більшій кількості ядер.

5. Кодування відео

Архітектура ядра при кодуванні відеофайлів в таких програмних пакетах як Premier, Expression Encoder або Vegas Pro, грає велику роль. Тут наголос робиться на швидкі ALU / FPU - це апаратні обчислювальні блоки ядра, відповідальні за логічні і арифметичні операції при обробці даних. Ядра з різною архітектурою (навіть якщо це різні лінійки одного виробника) залежно від типу навантаження, забезпечують різний рівень продуктивності

Процесор Core i3-2120 на основі ядра Sandy Bridge від компанії Intel, з меншою тактовою частотою, меншим об'ємом кеш-пам'яті і меншою кількістю ядер, виграв у процесора AMD FX-4100 побудованого на ядрі Zambezi, який стоїть практично ті ж гроші. Такий незвичайний результат можна пояснити відмінностями в архітектурі ядра і кращою оптимізацією під конкретні програмні додатки.

6. Архівация

Якщо ви за своїм комп'ютером часто займаєтеся архівуванням і розпакуванням об'ємних файлів в таких програмах як WinRAR або 7-Zip, то зверніть увагу на об'єм кеш-пам'яті свого процесора. У таких справах кеш-пам'ять має пряму пропорційність: чим вона більше, тим більше продуктивність комп'ютера при роботі з архіваторами. Показником служить, процесор AMD FX-6100 зі встановленими на борту 8 Мб кеш-пам'яті рівня 3. Він управляється із завданням архівування набагато швидше, ніж зібрані за ціною процесори Core i3-2120 з 3 мегабайтами кеш-пам'яті третього рівня і Core 2 Quad Q8400 з 4 мегабайтами кеш пам'яті другого рівня.

7. Режим екстремальної багатозадачності

Деякі користувачі працюють відразу з декількома ресурсоємними програмними додатками з паралельно активованими фоновими операціями. Тільки подумайте, ви на своєму комп'ютері розпакуєте

величезний RAR -архів, одночасно слухаєте музику, редагуєте декілька документів і таблиць, при цьому у вас запущений Skype і інтернет-браузер з декількома відкритими вкладками. При такому активному використанні комп'ютера дуже важливу роль відіграє можливість процесора виконувати декілька потоків операцій паралельно. Виходить, що першорядне значення при такому використанні займає кількість ядер у процесора. З багатозадачністю справляються багатоядерні процесори AMD Phenom II X6 і FX-8xxx. Тут варто відзначити, що AMD FX-8150 з вісьмома ядрами на борту, при одночасній роботі декількох програм, має трохи більший запас продуктивності, ніж, приміром, більш дорогий процесор Core i5-2500K з усього чотирма ядрами. Звичайно, якщо потрібна максимальна швидкість, то краще дивитися в бік процесорів Core i7, які здатні легко обігнати FX-8150.

З вище зазначеного можна зробити наступні висновки: на світовому ринку продажу процесорів в даний час лідирують дві компанії Intel і AMD. Які в свою чергу безперервно конкурують між собою і намагаються витіснити один одного зі світового ринку. На початку 2005 року лідером була компанія AMD, чий процесор були і продуктивніше, і дешевше, мали менше тепловиділення. Але в квітні того ж року Intel пустила процесор Core 2 Duo, а в 2007 Core 2 Quad, які стали лідерами продажу на світовому ринку. Зараз лідерство залишає за собою компанія Intel. Але і AMD веде бурхливі науково-дослідні роботи і, можливо, в недалекому майбутньому випустить на ринок абсолютно новий і потужний процесор.

Джерела:

1. Сайт Корпорації Intel (www.intel.ru)
2. Сайт Корпорації AMD (www.amd.com/ru-ru)

Науковий керівник:

старший викладач, Ситніков Олексій Володимирович.

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Т.В. Молодечкина, А.В. Васюков
(Новополоцк, Беларусь),
И.А. Таратын, М.О. Молодечкин
(Минск, Беларусь)

ПОЛУПРОВОДНИКОВЫЙ СЕНСОР МЕТАНА

В последние годы возрастает потребность во всевозможных системах мониторинга различных газовых сред. Эту тенденцию можно связывать с созданием безопасных условий труда на предприятиях, с необходимостью жесткого контроля технологических процессов, с контролем загрязнения окружающей среды, с возможностью обнаружения и предотвращения потенциальных террористических угроз. При этом особенно важно осуществлять постоянный контроль в ограниченных пространствах, таких как помещения, рабочие зоны и т.д. [1].

Полупроводниковые химические сенсоры являются неотъемлемой частью электронных приборов, предназначенных для контроля за содержанием в окружающей среде частиц того или иного газа. Принцип действия прибора основан на эффекте трансформации величины адсорбции непосредственно в электрический сигнал, соответствующий количеству частиц, адсорбированных из окружающей среды или же появившихся на поверхности рабочего элемента сенсора благодаря гетерогенной химической реакции.

Сенсорный эффект заключается в изменении различных электрофизических характеристик полупроводникового адсорбента при появлении на его поверхности детектируемых частиц независимо от механизма их появления. [2].

Возникающие в результате хемосорбции достаточно устойчивые поверхностные химические соединения во многих случаях обладают способностью либо обмениваться зарядом с объемными зонами адсорбента, либо непосредственно взаимодействовать с электрически активными дефектами полупроводника и таким образом изменять как непосредственно концентрацию свободных носителей тока, так и в определенных случаях зарядовое состояние поверхности.

Для полупроводниковых химических сенсоров характерны низкая стоимость, малые размеры, сверхвысокая чувствительность, зачастую недостижимая в других методах анализа, надежность. Кроме того, концентрация детектируемых частиц преобразуется непосредственно в электрический сигнал, а электронная оснастка прибора представляет собой простейшую электрическую схему, которая может быть реализована в активной части несущей подложки.

Используемые в качестве адсорбентов полупроводники по своей кристаллической форме, непосредственно связанной с чувствительностью к адсорбции, в зависимости от типа решаемой задачи могут представлять собой: монокристаллы или монокристаллические пленки с определенной кристаллографической ориентацией рабочей поверхности; спеченные в вакуумных условиях поликристаллические пленки, по своим электрическим свойствам являющиеся аналогами монокристаллам, но в отличие от них обладающие максимально развитой поверхностью; спеченные в окислительной среде поликристаллические полупроводники.

Полупроводники всех типов, используемые в качестве рабочих элементов сенсоров, должны иметь достаточную химическую стойкость, не должны образовывать устойчивых химических соединений с адсорбированными частицами, должны обладать достаточной термической и механической прочностью. [3].

Наиболее полно всем перечисленным требованиям отвечают металлооксидные полупроводники, такие, как ZnO , SnO_2 , TiO_2 и другие. Кроме того, такие широкозонные примесные полупроводники обладают очень высокой чувствительностью к адсорбции (по сравнению с элементарными), что связано с очень малой концентрацией собственных свободных носителей заряда и потому огромной чувствительностью целого ряда их электрофизических параметров к любому типу легирования. [4].

Нами были изготовлены и исследованы чувствительные элементы полупроводниковых газовых сенсоров, сформированные по следующей технологии. Был использован нагревательный элемент в виде спирали из изолированной проволоки, изготовленной из материала с высоким удельным сопротивлением. Диаметр проволоки 20 мкм. Число витков – 5, диаметр спирали около 400 мкм, расстояние между витками 10 мкм. Технология изготовления чувствительного слоя датчика основана на методе нанесения из раствора (использовалась паста). На раскаленный нагреватель последовательно наносили тонкие слои раствора, содержащего TiO_2 и In_2O_3 . В состав раствора входили вещества, которые при нагревании образуют летучие соединения и разрушают структуру образующегося керамического слоя. Конструкция высушивается сначала при комнатной температуре, затем при 100°C и окончательно отжигается при температуре красного каления (800-1000°C) путем пропускания тока через нагреватель. В результате образовывалась «бусинка» вокруг нагревателя.

Были изготовлены образцы с различными сочетаниями оксидных материалов чувствительного слоя. Так, использовались порошки диоксида титана, полученные различными методами и имеющие различную кристаллографическую модификацию (рутил, анатаз). [5].

Перед измерением газочувствительных характеристик был проведен длительный отжиг сенсора на воздухе и в среде пропана с целью стабилизации характеристик. Были измерены газочувствительные свойства сенсора к воздействию метана с концентрацией 0,5% в воздухе, измерения проводились в

режиме постоянного тока. Результаты измерений газочувствительных свойств полупроводникового сенсора, содержащего диоксид титана модификации анатаз, при воздействии метана приведены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты измерений характеристик сенсора

$I_{\text{нагр.}}$, мА	115	125	121	121	121	131	131	131
$U_{\text{вых.}}^0$	1,631	1,781	1,724	1,724	1,722	1,855	1,856	1,859
$U_{\text{вых.}}^{\text{CH}_4}$	1,550	1,684	1,628	1,627	1,626	1,766	1,766	1,766
ΔU^{CH_4} , мВ	81	97	96	97	96	89	90	93
$P_{\text{нагр.}}$, мВт	187,56	222,63	208,6	208,6	208,6	243	243	243,5

Величина сигнала при воздействии метана с концентрацией 0,5% в воздухе для полупроводникового сенсора с активным слоем $\text{TiO}_2 + \text{In}_2\text{O}_3$ при мощности 180÷245 мВт составляет соответственно 81÷97 мВ. Максимальное значение сигнала $U=97\text{ мВ}$ наблюдается при мощности нагрева 208 мВт.

Получение газочувствительных слоев с улучшенными характеристиками связано с совершенствованием технологии формирования и оптимизацией состава.

Литература:

1. Таратын И.А., Хатько В.В. Особенности сенсорного отклика термokatалитических газовых сенсоров с различным нагревателем // Вестник ПГУ. Серия В. Промышленность. Прикладные науки. – 2011. – Т. 1, № 3. – С. 81 – 87.
2. Волькенштейн Ф.Ф. Электронные процессы на поверхности полупроводников при хемосорбции. М.: Наука, 1987, с. 431.
3. Мясников И.А., Сухарев В.Я., Куприянов Л.Ю., Завьялов С.А. Полупроводниковые сенсоры в физико-химических исследованиях. М: Наука. 1991, с. 327.
4. Ивановская М.И. Ультрадисперсные оксиды как носители активности полупроводниковых газовых сенсоров – Минск: Выбранные научные работы БДУ, 2001. С. 242-254.
5. Молодечкина Т.В., Васюков А.В., Таратын И.А., Молодечкин М.О. Легированные оксиды титана как основа для формирования чувствительных элементов газовых сенсоров // Вестник ПГУ. Серия В. Промышленность. Прикладные науки. – 2011. – Т. 1, № 3. – С. 81 – 87.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ**М. Baxtiyorova, M. Shamsiyeva, Sh. Bozorova
(SamDU)****О'QUVCHILARNI BARKAMOL SHAXS QILIB TARBIYALASHDA BADIY GIMNASTIKANING O'RNI**

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, nimani o'z oldimizga maqsad qilib qo'ymaylik, qanday buyuk ishlarni amalga oshirishga intilmaylik, barcha oliyanob harakatlarimizning negizida, barcha ezgu niyatlarimizning zamirida farzandlarimizning xam jismonan, xam ma'naviy jihatdan SOG'LOM qilib o'stirish, ularning baxtu-saodati, farovon kelajagini ko'rish, dunyoda hechkimdan kam bo'lmaydigan avlodni tarbiyalash orzusi mujassamdir.

2006 yildan boshlab O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti tasarrufida xotin-qizlar sporti bo'limi tashkil etildi xamda ushbu bo'limga viloyatlarning chekka qishloqlaridan qobilyatli qizlar qabul qilindi. 2009- 2010 o'quv yilida esa 200 nafardan oshiq, xotin-qizlarlar ilk qaldirg'ochlar sifatida yo'llanma olib, o'z hududlaridagi sport inshootlarida o'qituvchi-murabbiylik faoliyatlarini boshlashdi. Shu jumladan Samarqand viloyatida ham 2013-2014 o'quv yilidan boshlab xotin-qizlar yo'nalishi ochildi va 35 ta qabul rejasi belgilandi. 2-yil mobaynida SamDU Jismoniy madaniyat fakulteti xotin-qizlar sportini rivojlantirish yo'nalishiga qabul qilingan talaba qizlar soni tumanlar bo'yicha quyidagi jadvalda keltirilgan (1- jadval)

1-jadval

№	Samarqand viloyati tumanlari	2013-2014 o'quv yili	2014-2015 o'quv yili
1.	Samarqand tumani	1	2
2.	Ishtixon tumani	7	5
3.	Urgut tumani	6	6
4.	Jomboy tumani	2	2
5.	Pastdarg'om tumani	3	3
6.	Payariq tumani	4	4
7.	Narpay tumani	2	1
8.	Oqdaryo tumani	3	4
9.	Bulung'ur tumani	2	2
10.	Kattaqo'rg'on tumani	1	2
11.	Tayloq tumani	1	2
12.	Nurobod tumani	1	1
13.	Paxtachi tumani	2	3
14.	Qo'shrobod tumani	-	1
Jami:		35	38

Buning e'tiborli jihati shundaki, ayol murabbiy o'qituvchilarni tayyorlash va ularni safini ko'paytirishdan iborat. Qizlar sporti xaqida so'z yuritilganda, sportning nafis turlaridan biri badiiy gimnastika xaqida alohida to'xtalish lozim. Qizlarga bu sport turi bilan 4-5 yoshdan boshlab shug'ullanish ko'pgina soxa mutaxassisleri tomonidan tavsiya etilgan. Bu sport turi qizlar organizmi uchun juda ham foydali va samarali ta'sir ko'rsatadi. Mazkur sport turi bilan shug'ullanish natijasida qizlarda noziklik, xarakatlarining mayinligi xamda go'zal qaddiqomat shakllanadi. Shu bilan bir qatorda, jismoniy sifatlarining, ya'ni egiluchanlik, epchillik, chaqqonlikning rivojlanishi va tarbiyalanishi shular jumlasidandir. Bugungi kunda yurtimizda 10 mingdan ziyod qizlar sportning nafis turi bo'lmish badiiy gimnastika bilan shug'ullanib kelmoqdalar. E'tibor bersak agar 2003–yilda bor – yo'g'i 1700 nafar qiz bolalar badiiy gimnastika bilan shug'illangan bo'lsa, 2014-yilda ularning soni 40 mingtaga yetdi. Badiiy gimnastika sportning go'zal turlaridan biri va uning maqsadi yangi o'sib kelayotgan avlodning garmonik rivojlanishiga hissa qo'shishdir. Go'zallik, nafislik, sog'liqni tiklash, musiqiylik, didni tarbiyalash, ijodiy barkamollikni kamol toptirish, ana shularning hammasi badiiy gimnastikada jamlangan. Demak, xotin-qizlar sportini rivojlantirish orqali millatimiz kelajagini ham poydevorini yaratgan bo'lamiz.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИХОВАННІ
СКЛАДНОКООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ
(НА ПРИКЛАДІ СТРИБКІВ У ВОДУ)**

В статті представлені результати теоретичного огляду теоретико-методичних підходів при вихованні складнокоординаційних здібностей у школярів молодших класів (на прикладі стрибків у воду).

Ключові слова: складнокоординаційні здібності, молодші школярі, вправи, методика, стрибки у воду.

Актуальність. За даними офіційної статистики більше 80% учнівської молоді мають різні вади здоров'я. Однією з найважливіших причин виникнення такого становища є недостатня рухова активність, що зумовлена малою кількістю уроків з фізичної культури. При цьому однією з провідних рухових якостей, які необхідно розвивати в учнів є координаційні здібності. Через них забезпечується формування точних рухових дій, здатність до орієнтування та оцінки просторово-часових рухів, також здатність до швидкого оволодіння новими рухами. Оскільки сучасне суспільство характеризується збільшенням обсягу технічної роботи в трудовій та повсякденній діяльності людей, роботи з машинними механізмами, комп'ютерами, оволодінням навичками водіння транспортних засобів. Саме тому запас спритності буде сприяти більш швидкому адаптуванню до мінливих умов життя. З цією метою нами були визначені мета (узагальнити дані літературних джерел та матеріали вітчизняних й зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми) та завдання (виділити загальні методичні положення з проблеми розвитку та виховання координаційних здібностей) дослідження. Для виконання поставленої мети і завдання нами були зафіксовані та проаналізовані дані літературних джерел і педагогічних спостережень за тренувальним процесом стрибків у воду.

Кординаційні здібності (КЗ) – багатокомпонентна рухова здібність виходячи з цього, на думку авторів, слід диференціювати підходи, засоби, цілі та завдання, при роботі над її розвитком. Як указує Ж. К. Холодов виділяють дві групи завдань: різнобічний та спеціально направлений розвиток КЗ [7, с. 130-137]. В першому випадку різнобічний розвиток КЗ вирішується в загальноосвітніх середніх школах, де закладається рухова база – „школа рухів”. Засобами для її виховання переважно стають численні вправи з гімнастики, легкої атлетики, рухових та спортивних ігор. У випадку роботи над спеціально направленим розвитком КЗ переважно застосовують засоби притаманні спортивній та професійно-прикладній діяльності, де успішність прикінцевого результату залежить від розвитку однієї зі спеціальних КЗ або їх комплексу.

Таким чином усі вправи направлені на розвиток КЗ розподіляють на:

- а) вправи, що створюють руховий досвід;
- б) загальнорозвиваючі вправи;
- в) вправи направлені на розвиток окремих психофізіологічних функцій;
- г) спеціально-підготовчі вправи;
- д) вправи, направлені на розвиток специфічних КЗ;
- е) вправи, направлені на розвиток спеціальних сприйнятів.

Нами були виділені загальні положення та рекомендації щодо розвитку КЗ в процесі фізичного виховання школярів. В основі методики її вдосконалення лежать наступні рекомендації:

- а) ранній початок роботи над розвитком КЗ;
- б) робота над розвитком даної здібності повинна виконуватися на кожному занятті, до початку основної роботи;
- в) заняття направлені на розвиток КЗ мають проводитися в гарному психоемоційному стані, не допускається робота в стані стомлення;
- д) інтервали між підходами, визначаються часом повного відновлення;
- е) збільшення обсягів вправ на координацію;
- ж) всі засоби, використовувані в процесі роботи над даною здібністю повинні мати елементи новизни;
- з) розвиток КЗ повинен протікати паралельно з розвитком інших фізичних якостей.

Також при роботі над вихованням КЗ слід урахувати такі фактори як вік, стать, рівень розвитку фізичних якостей, складність рухового завдання.

Як зазначають автори від рівня розвитку специфічних КЗ залежить ефективність оволодіння складними технічними елементами [2, с. 106-109; 3, с. 70-75].

Таким чином на заняттях слід приділяти увагу на розвиток специфічних КЗ, які являються основними для досягнення прикінцевого результату в оволодінні технікою виду спорту [6, с.5-7].

А тому нижче розглянуті основні прийоми та методики для розвитку специфічних координаційних здібностей. Так здатність до рівноваги, проявляється практично в усіх видах рухової активності, може проявлятися в динаміці та статиці. Основні методичні підходи для розвитку статичної рівноваги виконання вправ із виключенням зорового аналізатору, подразнення вестибулярного апарату, варіація часу збереження та прийняття окремих поз, виконання вправ на нестійкій опорі або з меншою площею, для розвитку динамічної рівноваги підходять вправи на тренажерах, вправи зі зміною зовнішніх умов проведення, в умовах протистояння тощо. Гарний результат дають вправи, які проводять в умовах ігри.

Розвиток статокінетичної стійкості, відбувається за умови систематичних подразнень вестибулярного апарату в процесі виконання вправ з обертальними елементами, рухових ігор, використання спеціальних тренажерів та їх комбінацій.

Методика вдосконалення здібності до оцінки силових, просторових та часових параметрів рухів залежить в більшій мірі від розвитку аналізаторних систем та формуються в умовах притаманних для обраного виду спортивної діяльності. Конкретно від поставленої задачі можуть використовуватися методи контрастних завдань, де вправи виконуються зі значними змінами своїх біомеханічних характеристик та методи зближених завдань, при виконанні яких відмічаються невеликі відхилення від основних параметрів рухового акту. В молодшому шкільному віці доцільно використовувати методи контрастних завдань [1, с.178]

В методиці вдосконалення почуття ритму головною особливістю є використання засобів термінової інформації, а саме демонстрації матеріалів, застосування допоміжних засобів, таких як світлові та звукові лідери, вказівки педагога, виконання вправ в різному темпі і т.п.

В основі методики вдосконалення здібності до довільного розслаблення м'язів лежать застосування спеціальних комплексів загальнорозвиваючих вправ, ідеомоторних тренувань, вправ на розтягування, переважно динамічного характеру, також використання в процесі тренування допоміжних засобів, таких як сауна, ванни, масаж [4, с. 32].

Власні педагогічні спостереження показали, що в стрибках у воду, для виховання КЗ використовуються засоби зі спеціальної та загальної фізичної підготовки, рухові ігри, засоби спортивної гімнастики, акробатики, батуту, хореографії, танців. Робота над розвитком всіх рухових здібностей в більшій мірі відбувається в гімнастичному залі. Так методика розвитку спеціальних КЗ в ациклічних рухах та рухах у просторі складається із комплексного застосування варіативного та стандартно-повторювальних методів із застосуванням всіх вище перелічених засобів, використовуваних в процесі занять. Робота над розвитком окремих специфічних КЗ має більш тонкий характер, включає в себе велику кількість методів контрастних завдань, таких як, виконання стрибків з різних висот, застосування різних вихідних положень, чергування простих і складних стрибків з різною кількістю обертів [5, с. 31-42]. Для розвитку просторової орієнтації, використовують спеціальні методи, направлені на розвиток центрального та периферичного зору, при цьому необхідно застосовувати сигнальні обладнання, виключення зору та застосування спеціальних вправ. Для розвитку м'язово-суглобних відчуттів, точності диференціювання рухів застосовуються велика кількість засобів із різноманітних видів спорту, хореографії, танців. Здатність до рівноваги розвивається за допомоги загально-розвиваючих вправ, вправ на гімнастичній лавці, гімнастичних брусах та кільцях. Важливе місце в розвитку специфічних КЗ є використання допоміжного обладнання, наприклад для розвитку здібності до орієнтації у просторі та тренування вестибулярного апарату використовують крісло Барані, підвісні лонжі, резини. Для виховання просторово-часових здібностей та орієнтації у просторі використовують гідравлічні платформи в гімнастичному залі та на воді, акробатичні доріжки та спортивні килими з виходом в поролонові ями, батутні доріжки та інше. В тренувальному процесі спортсменів з різним стажем занять популярними є такі ігри як: „Чемпіон ” – виконання на акробатичній доріжці обертів із точним приземленням з різних вихідних положень, або з додатковими елементами, такими як рондат або фляк; „Додавання” або „Замовлення” на батуті – умови гри: на батуті кожен із спортсменів виконує елемент, інший додає „свій” елемент таким чином утворюються зв'язка до тих пір коли один із спортсменів не в змозі виконати новоутворені елементи. Також застосовуються вправи з йоги, стретчингу, пілатесу, завдяки цим заняттям вирішуються не тільки завдання з усунення надмірних м'язових скорочень, але й підвищення рівня ЗФП, зняття тривожних станів та уміння володіти психоемоційними станами. Загалом роботу над розвитком КЗ в стрибках у воду умовно можна розділити на два етапи. Перший етап роботи присвячений формуванню „школи рухів ”, за допомоги оволодіння та навчання великій кількості рухових дій із застосуванням загальнорозвиваючих та спеціальних засобів, які направлені на розвиток спеціальних та специфічних КЗ. Даний етап реалізується в початковому періоді тренування і триває до тих пір, поки спортсмен не досягне вищої спортивної майстерності рівня майстра спорту і вище. Далі починається другий етап, де для подальшого розвитку КЗ переважно застосовуються засоби, направлені на зрушення та подразнення аналізаторних систем та методи спряжених впливів, направлених на одночасний розвиток швидкісно-силових та координаційних здібностей.

Висновок: в ході огляду теоретико-методичних підходів та власних педагогічних досліджень було виявлено, що для ефективного розвитку координаційних здібностей молодших школярів слід дотримуватись наступних рекомендацій: варіативність вправ, розв'язання нестандартних завдань та ситуацій, подразнення аналізаторних систем, застосування допоміжного обладнання та ін. Таким вимогам абсолютно відповідають заняття стрибками у воду, на яких школярі можуть вирішувати всі вищезазначені завдання.

Література:

1. Голомазов С. В. Кинезиология точностных действий человека / С. В. Голомазов. – М. : СпортАкадем-Пресс, 2003. – 199 с.
2. Мануклян Р. Г. Исследование влияние развития специфических координационных способностей на техническую и кондиционную подготовленность юных дзюдоистов: Теория и методика физической культуры науч.-теор журнал №3 (30) / Р. Г. Мануклян. – Казахстан, 2012. – 134 с.

3. Мусаев Б. Б. Влияние динамики на техническую подготовленность юных футболистов: Теория и методика физической культуры науч.-теор журнал №3 (30) / Б. Б. Мусаев, С. Н. Ахмедов. – Казахстан, 2012. – 134 с.
4. Ощепков А. С. Развитие многогранных двигательных координационных способностей студентов на занятиях физической культурой: монография / А. С. Ощепков, В. Д. Паначев. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2010. – 181 с.
5. Распопова Е. А. Прыжки в воду / Е. А. Распопова. – М.: Физкультура, образование и наука, 2000. – 306 с.
6. Стрельникова И. В. Акцентированное развитие координационных способностей у юношей 15-17 лет, занимающихся прикладным спортом, на этапе углубленной тренировки: автореф. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук, 13.00.04. – Ярославль, 2008. – 20 с.
7. Холодов Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов. – 2 изд., М. : Академия, 2003 — 358 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Павлюк Олена Михайлівна.

**Богдан Кіндзер
(Львів, Україна)**

АНАЛІЗ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДО ЗМАГАНЬ З КУМІТЕ СПОРТСМЕНІВ У КІОКУШИНКАЙ КАРАТЕ

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток кіокушинкай карате як чинника, що впливає на фізичне оздоровлення молоді, нині набуває великого значення. Ефективність тренувального процесу спортсменів, які займаються кіокушинкай карате, залежить від індивідуальних темпів зростання м'язової маси, оптимального дозування тренувальних навантажень, організованого відпочинку та раціонального харчування. Тільки за рахунок раціонального поєднання в одну систему всіх цих чинників можна досягти високих спортивних результатів [1; 4; 8].

У тренувальному процесі спортсменів, які займаються кіокушинкай карате, головна увага науковців та тренерів-практиків приділяється розробці базових тренувальних програм.

На думку авторів [2; 3; 5], різноманітне обладнання й інвентар, які застосовують в карате, численні спеціальні вправи та ефективні методи тренування дають змогу кардинально переробити програми тренувальних занять і забезпечити планомірне зростання спортивних результатів спортсменів не тільки на початку підготовки, а й протягом наступних її етапів.

Мета роботи – проаналізувати програми занять по підготовці спортсменів до головних змагань з куміте в кіокушинкай карате.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі **завдання**:

- 1) вивчити закономірності побудови тренувальних занять в кіокушинкай карате;
- 2) визначити закономірності побудови тренувальних програм спортсменів за результатами анкетування.

У процесі досліджень застосовано такі методи досліджень, як аналіз літературних джерел, анкетування, методи математичної статистики, аналіз результатів.

Опитування проводили впродовж року на головних змаганнях та опитування через інтернет – анкетування провідних фахівців, тренерів та ведучих спортсменів усіх обласних, районних та міських федерацій які культивують кіокушинкай карате. Здійснено анкетування 312 респондентів віком 18–65 рік. В опитуванні були задіяні ведучі діючі спортсмени, які займаються кіокушинкай карате більше п'яти років, віком 18-25 р., тренери спортсмени 25-40 р., та тренери «старої» школи від 40р. і старше.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Сучасна методика підготовки в кіокушинкай карате характеризується різноманітністю засобів і методів, що використовуються в тренувальному процесі і впливають на одні й ті ж самі м'язові групи. Питання вдосконалення методики тренування та використання оптимальних показників об'єму й інтенсивності тренувальної роботи, врахування індивідуальних особливостей спортсмена та інших чинників, що впливають на досягнення високих результатів у кіокушинкай карате, завжди привертала увагу фахівців [3; 7].

Дослідження Д. Уайдера [6] показали, що на етапі початкової підготовки, який триває близько трьох років, для ефективного зростання м'язової маси потрібно застосовувати такі тренувальні принципи (Рис. 1):

- принцип прогресивного навантаження (пропонується перенавантаження м'язів через виконання декількох сетів у кожній вправі для виснаження окремої м'язової групи, збільшуючи вагу обтяження);
- принцип ізоляції (ізолювання в тренувальному процесі однієї групи м'язів від іншої);
- принцип шокування м'язів (через певний період часу змінюються тренувальні навантаження таким чином, щоб не допустити адаптування м'язів до певної тренувальної програми);
- принцип піраміди (вага обтяження зростає з кожним сетом, а кількість повторень зменшується);

- принцип роздільного тренування (в окремому занятті навантажується певна група м'язів).

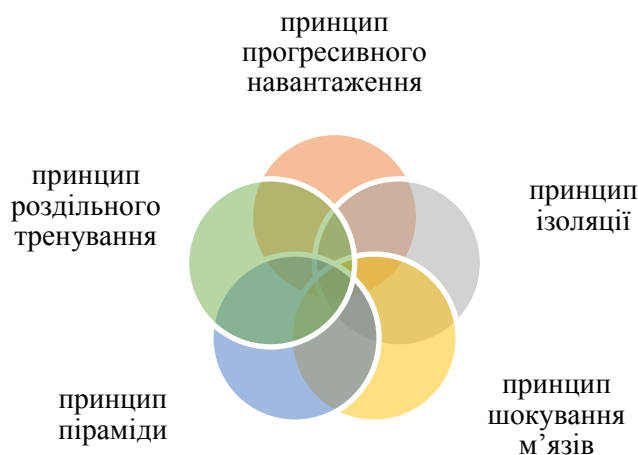


Рис. 1 Тренувальні принципи по дослідженням Д. Уайдера

Чимало дослідників [3; 3; 7] вважають, що ефективність підготовки в карате значною мірою залежить від показників тренувальної роботи.

Дослідження Д. Уайдера засвідчили, що тренувальні заняття для спортсменів, що займаються одноборствами, повинні проводитися не частіше 2–3 разів у тижневому мікроциклі.

Водночас існують різні судження про те, скільки часу треба відводити на одне тренувальне заняття. За даними авторів [3; 5; 7], тривалість одного тренувального заняття для спортсменів, які займаються карате, може становити 60–80 хв.

Метою проведення анкетування було виявлення відхилення показників тренувальної роботи в тижневих мікроциклах від загальноновизнаних, що застосовуються спортсменами, які займаються карате.

Результати використання спортсменами кількості тренувальних занять у тижневому мікроциклі засвідчують, що 58 % використовують три тренувальних заняття в тижневому мікроциклі, у 26 % обстежених загальна кількість тренувальних занять у тижневому мікроциклі – чотири, 12,5 % спортсменів проводять два тренувальних заняття й лише 3,5 % застосовують шість тренувальних занять у тижневому мікроциклі.

Результати анкетування засвідчують, що в більшості спортсменів середня тривалість окремого тренувального заняття становить від 60 до 120 хв. Так, у

42 % окреме тренувальне заняття триває 90 хв, у 24 % бійців – 60 хв, а 26 % вважають, що найоптимальніший показник тривалості окремого тренувального заняття – від 90 до 120 хв, для 4 % спортсменів окреме тренувальне заняття має тривати 40 хв, така ж кількість опитаних (4%) вважають, що тренувальне заняття має тривати більше а ніж 120 хв.

Аналіз результатів опитування (рис.3.1) показав, що кожен третій респондент (30,8%) вважає, що період передзмагальної підготовки спортсменів до головних змагань з куміте в кіокушинкай карате повинен тривати 6 тижнів. Практично така ж кількість опитаних респондентів (35,2%) стверджують, що 4-х тижнів достатньо для ефективної підготовки до головних змагань. Інші респонденти вважають, що передзмагальна підготовка буде ефективнішою, якщо її тривалість не перевищуватиме 2 тижні (14,0%). І тільки невелика кількість (2,0%) фахівців рекомендують на передзмагальну підготовку відводити не менше ніж 8 тижнів. Відтак більшість фахівців (66,0%) вважають оптимальною тривалістю передзмагальної підготовки спортсменів 4-6 тижнів.

Отримані нами дані не суперечать даним спеціальної літератури, які свідчать, що оптимальною тривалістю передзмагального етапу підготовки спортсменів є 4-6 тижнів. Така тривалість дозволяє підвищити рівень психофізичної підготовленості і досягти максимальних особистих досягнень спортсменів (Платонов, Войцеховський, 1985). Практика останніх років надає багато прикладів того, що власне 4-6 тижнів є достатньо для оптимальної передзмагальної підготовки спортсменів в кіокушинкай карате: більшість тренерів дотримується вказаних часових параметрів тривалості етапу безпосередньої підготовки до головних змагань.

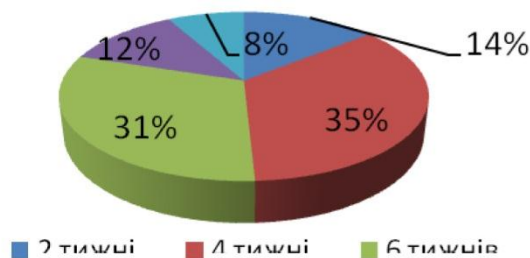


Рис. 2. Тривалість передзмагальної підготовки спортсменів до головних змагань з куміте

У відповіді запитання «Який з чинників, на Вашу думку, у підготовленості спортсмена на етапі підготовки до головних змагань з Куміте (розділів) спеціальної підготовки є найвагоміший?» респондентам пропонувалося проранжувати за значимістю компоненти спеціальної підготовки кваліфікованих каратистів на етапі підготовки до головних змагань з куміте.

Результати відповідей дозволили нам розмістити основні компоненти тренувального процесу вищезгаданого періоду в такому порядку:

1. Технічна підготовка;
2. Фізична підготовка;
3. Інтегральна підготовка;
4. Тактична підготовка;
5. Психічна підготовка;
6. Інше (вказати свій).

На основі отриманих результатів ранжування нами було встановлено коефіцієнт конкордації Кендалла, який становив $W = 0,186$. Що свідчить про низьку узгодженість думок в групі експертів та наявність в даній групі експертів коаліцій з високою узгодженістю думок, однак, узагальнені думки коаліцій протилежні.

Аналіз даних опитування теж показує, що технічну підготовку вважають найвагомішою, наступною за вагомістю є фізична та інтегральна. 19% вважають тактичну і тільки 15% надають перевагу психічній підготовці 47 респондентів.

Результати опитування експертів щодо відсоткового співвідношення компонентів спеціальної підготовки каратистів на етапі підготовки до головних змагань (Запитання №3) показало, що технічну підготовку вважають найвагомішою у тренувальному процесі 42 % респондентів виділяють їй 40% тренувального процесу, наступною за вагомістю є фізична 42% опитаних їй виділяє 30 % тренувального процесу, кожен 4-й вважає, що 25% тренування треба приділити тактичній та інтегральній. 33% респондентів для тактичної підготовки готові виділити 20% тренувального процесу і тільки 10% занять готові виділити психічній підготовці 67% опитаних. (Рис.3)

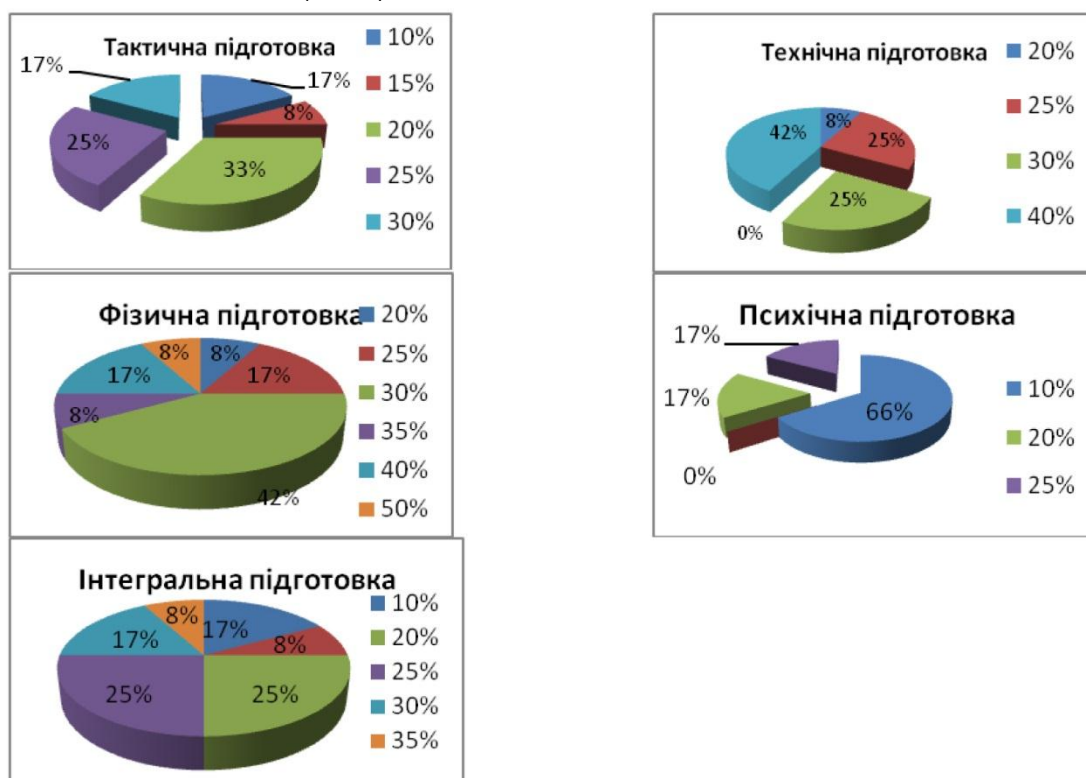


Рис.3 Результати опитування експертів щодо відсоткового співвідношення компонентів спеціальної підготовки каратистів на етапі підготовки до головних змагань

Результати опитування показують відсутність єдиного бачення фахівців з кіокушинкай карате щодо питання співвідношення компонентів тренувального процесу кваліфікованих каратистів на етапі підготовки до головних змагань.

Згідно результатів досліджень американських спортивних фахівців відомо, що при участі в змаганнях спортсмен може «втратити» до 30,0% своїх потенційних можливостей. Аналіз отриманих нами даних дозволив з'ясувати, що на думку фахівців з кіокушинкай карате, свої функціональні можливості під час змагань спортсмени найчастіше втрачають за рахунок недостатньої технічної підготовленості (75,0%). Прогалини в інтегральній підготовленості є тою складовою, через яку каратист втрачає свої спроможності на дві третини (66,7%). Двоє з трьох опитаних (66,7%) мають думку, що саме недостатність психологічної підготовленості першочергово призводить до «втрати» потенціалу спортсмена. Проте кожен другий респондент (59,0%) вважає імовірною причиною втрати своїх резервів недостатній рівень фізичної

підготовленості. Приблизно така ж кількість (58,5%) опитаних вказує на недостатню тактичну підготовленість спортсменів. Отже психологічна підготовка, на думку респондентів знаходиться на другому-третьому за значущістю місці (після технічної) за величиною імовірної загрози втрати потенційних можливостей спортсменом під час змагань. Хоча згідно висвітлених вище даних, на практиці фахівці не відводять їй належного значення на етапі підготовки до головних змагань з Куміте. Ця суперечність обґрунтовує важливість визначення експериментальним шляхом величини оптимального обсягу різних видів підготовки, у тому числі і психічної.

Куміте (спаринг) за своїм навантаженням на спортсмена є чи найскладнішою змагальною дисципліною в кіокушинкай карате. Водночас слід сказати, що результативність виступу спортсмена на змаганнях з куміте залежить від багатьох чинників. Основні складові спеціальної підготовки які мають безпосередній вплив на результати виступу перераховані у питанні до респондентів по своїй значущості розмістилися наступним чином (Рис. 4):

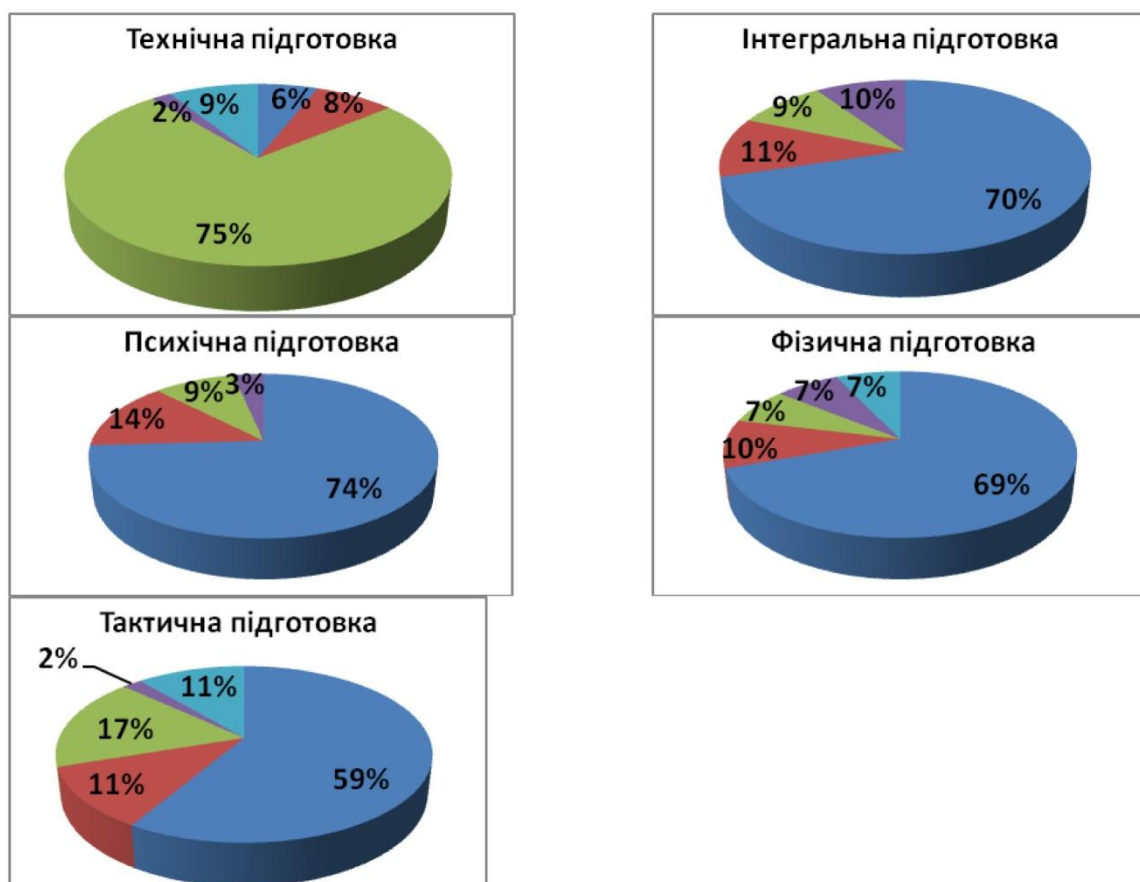


Рис. 4 Результати опитування експертів щодо значимості основних складових спеціальної підготовки, які мають безпосередній вплив на результати виступу кваліфікованих каратистів

Таким чином, можемо стверджувати, що фахівці недооцінюють значення психофізичної (психічної та фізичної) підготовки спортсмена. Оскільки маючи слабкий рівень фізичної підготовки при високій технічній каратист немає шансу отримати перемогу, в одно час спортсмен зі слабкою психологічною підготовкою взагалі втрачає шанс на перемогу, так як ні один з чинників не матиме 100% прояву в процесі бою.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ефективність підготовки в карате значною мірою залежить від показників тренувальної роботи. Головними серед них є кількість тренувальних занять у тижневому мікроциклі; кількість тренувань у тижневому мікроциклі на одну м'язову групу; тривалість окремого тренувального заняття; кількість підходів в одній вправі; кількість повторень в одному підході; проміжок часу між підходами; темп виконання вправи.

Результати анкетування засвідчують, що 58 % спортсменів застосовує в тижневому мікроциклі загальноовизнану кількість тренувальних занять. Загальноовизнаний показник тривалості одного тренувального заняття застосовують 42 % спортсменів в тижневому мікроциклі. Більшість фахівців (66,0%) вважають оптимальною тривалістю передзмагальної підготовки спортсменів 4-6 тижнів.

На підставі аналізу результатів проведеного анкетування можна зробити висновки, що згідно ранжування психічна підготовка займає у тренувальному одне з останніх місць, що відповідно є значною помилкою більшості тренерів та спортсменів, які займаються карате, і дається взнаки за результатами змагань. Цей факт, на нашу думку, свідчить про те, що більшість спортсменів та тренерів, які брали участь в анкетуванні, не використовують в тренувальному процесі сучасні методики психофізичної підготовки, що є адекватним результатом участі провідних в змаганнях з куміте в кіокушинкай карате. Доволі значна кількість опитаних не знайомі із сучасними методиками тренування в карате, викладеними в роботах

вітчизняних та іноземних фахівців і не надають значення співпраці з КНГ (комплексними науковими групами) провідних ВНЗ та НДІ.

Література:

1. Келлер В. С. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів / В. С. Келлер, В. М. Платонов. – Львів : Укр. спорт. асоц., 1993. – 270 с.
2. Лапутин А. Н. Атлетическая гимнастика / А. Н. Лапутин. – 2-е изд. – Киев : Здоровья, 1990. – 176 с.
3. Олешко В. Г. Силові види спорту / В. Г. Олешко. – К. : Олімп. л-ра, 1999. – 288 с.
4. Платонов В. Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте / В. Н. Платонов. – Киев : Олимп. лит., 1997. – 584 с.
5. Смирнов Ю. А. Атлетизм как средство физического воспитания студентов вузов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. А. Смирнов ; Санкт-Петерб. гос. акад. физ. культуры им. П. Ф. Лесгафта / – СПб., 2000. – 23 с.
6. Уайдер Д. Система строительства тела / Д. Уайдер. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 112 с.
7. Хартман Ю. Современная силовая тренировка / Ю. Хартман, Х. Тюннеман. – Берлин : Шпортферлаг, 1988. – 334 с.
8. Хатфилд Ф. Система периодизации тренировочных нагрузок / Ф. Хатфилд // Сила и красота. – 1997. – № 1. – С. 101–105.
9. Марков В. В. Прийоми та засоби підготовки спортсменів до змагань. Застосування деяких методів психологічного регулювання та контролю стану спортсменів в карате-до / В. В. Марков // Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. за ред. С.С.Єрмакова. – Х., – 2003. – № 5. – С. 65-72.
10. Молода спортивна наука України Випуск 13 том 3, 2009 р. Антоніна Дунець – Лесько, Любомир Вовканич, Богдан Кіндзер «Оцінка функціонального стану кваліфікованих спортсменів – каратистів».
11. Молода спортивна наука України Випуск 12 том 3, 2008 р. Любомир Вовканич, Антоніна Дунець, Мирослава Гриньць, Богдан Кіндзер. «Порівняльний аналіз показників варіаційної пульсометрії та біоенергетичного статусу у кваліфікованих спортсменів – каратистів».

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук Бусол Василь Андрійович.

Машхура Муллабоева
(Наманган, Ўзбекистон)

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЧИНИҚТИРИШ ТАДБИРЛИРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ОМИЛЛАРИ

Бола организмидини соғлом ва мустахкам бўлиши ҳамда ривожланиши унинг яъни организмнинг чиниқтириш билан чамбарчас боғлиқдир. Ҳар бир она ўз фарзандини мунтазам чиниқтириш йўли билан болани кўпгина касалликлардан сақлаб, уларни олдини олиш мумкин. Бироқ, офтоб, ҳаво ва сув барча ёшдаги кишиларга турлича таъсир қилади. Айниқса Ўзбекистоннинг иссиқ иқлим шароитида кўшнинг радиатсияси нурлари турли фасилларда ҳар хил бўлади. Шунинг учун чиниқтириш бўйича олиб бориладиган ишлар юртимиздаги бу шароитларни ҳисобга олган ҳолда олиб борилиши лозим.

Табиий омиллардан комплекс фойдаланиш болаларда ташқи муҳитнинг турли ноҳиш таъсирига (нам ҳаво, ёмғир, шамол, қизиш) нисбатан чидамлилиқ ҳосил қилади.

Чиниқтириш тадбирлари жисмоний машқлар билан биргаликда олиб боилганда жуда самарали бўлади: актив мускул иши иссиқлик регуляциясининг такомиллашуви жараёнига ва бу билан организмнинг ташқи муҳитга мослашувига ёрдам беради. Чиниқтириш жараёнида организмнинг жиддий қайта қурилиши юз беради ва агар бола актив бўлса, у табиий ва осон кечади. Бола учун қизиқарли жисмоний машқлар ва ўйинлар билан биргаликда амалга ошириладиган чиниқтириш тадбирлари эмоционал кўтаринкилик уйғотади, олий нерв марказлари функциясини оширади, ички органлар ишини ва модда алмашишини бошқарувчи вегетатив нерв системасига яхши таъсир кўрсатади.

Чиниқтириш шартлари сезгирлик жараёни сифатида мунтазамлиқни талаб қилади.

Чиниқтириш жараёни хилма – хил: у бир томондан врач тавсиясига кўра махсус тадбирлар (ҳаво, сув, кўёш, ванналар) ни ўз ичига олади, иккинчи томондан кун режимидида белгиланган шароитнинг (хонани мунтазам шамоллатиб туриш, дарчаларнинг очиқ туриши, болалар енгил кийи-бош ва появзали, сайирнинг белгиланган муддати ва болалар ҳаракат активлиги режимга риоя қилиш, деразалари очиқ айвонда ухлаш) албатта мавжуд бўлишини тақозо этади. Буларнинг ҳаммаси организмнинг тўла қонли чиқишни таъминлайди, унда ёқимли ўзгаришлар пайдо қилади (нерв системасининг ҳолати ва функциясини, модда алмашилини жараёнини, қон таркибини яхшилади, нафас олишни чуқурлаштиради, психиканинг эмоционал-ижобий ҳолатини вужудга келтиради), шароитни муқобиллаштиради ва бола хати ҳаракатини бу шароитда мослаштиради.

Чиниқтириш тадбирлари қўйидаги қоидаларга риоя қилингандагина ижобий самара беради:

Чиниқтириш машқларини ўтказишда ҳар бир боланинг индивидуал хусусиятларини қатъий эътиборга олиш зарур бўлган болаларга тетиқлаштирувчи, кўзгатувчи машқлар (совуқроқ сув, енгилроқ

кийимлар), тез қўзғалувчан болаларга – мўтадил процедуралар (илиқроқ сув ва ҳаво процедураларнинг вақтини узайтириш) мўлжалланади.

Қўзғатувчанликни таъсир кучи (ҳаво ва сувнинг ҳарорати процедураларни давомлиги) аста секин ортирилиб борилади. Ҳаво ва қуёш ванналарининг давомийлигини кескин суратда орттириб юбориш ёки ҳароратни кескин тушуриб юбориш қутилмаган натижаларга, ҳатто касалланишгача олиб келади.

Чиниқтириш протседураси йил бўйи танафуссиз ўтказилиши лозим. Орадаги 2-3 ҳафталик танафуссиз, одатда, чиниқтиришда эришилган барча натижаларни йўққа чиқариши ва ҳамма ишни бошидан-дастлабки ҳолатдан бошлашга тўғри келади. Бу қоида касалдан турганлиги туфайли чиниқиш машқларини ўтказишда танафус бўлган болаларга ҳам, чиниқтириш режими тасодифан бузилган соғлом болаларга ҳам бирдек таълуқлидир.

Барча чиниқтириш тадбирлари қизиқарли, боланинг ижобий кайфиятини сақлаб турган вазиятда ўтказилиши лозим. Бундай тадбирлар ҳар бир кичкинтой учун ота-она ва маҳалла шифокори томонидан танланади.

Ҳаракат пайтида қабул қилинадиган ҳаво ванналари болалар ҳаракат фаолият вақти ҳавони терининг ялонғоч қисмига бевосита таъсир этишини таъминлайди. Бундай ҳаво ваннасини мақсадга мувофиқ ва табиий кўриниши очиқ ҳавода ҳамда дераза, дарчалари очиқ хоналарда ўтказиладиган эрталабки гимнастикадир. Бундан ташқари кўпинча катта ва мактабга таёрлов гуруппалари болалари ҳаво ваннасини врач тавсиясига кўра очиқ ҳавода ва хонадаги жисмоний тарбия машғулотида чоғида оладилар. Жисмоний тарбия машғулоти ва эрталабки гимнастика ҳаво ваннаси сифатида ўзига хос хусусиятларга эга. Уларни хонада ўтказишда ҳаво ҳаракати аста -секин ҳар икки уч кунда камайтириб борилади, болалар ҳам шунга қараб енгилроқ кийинтирилади. Бу врач кўрсатмасига кўра, болалар соғлигининг ахволи ва уларнинг ҳар бирига яқин тартибда ёндашган ҳолда амалга оширилади.

Сув тадбирлари артиниш, бошдан сув қуйиш, душ, чўмилиш (бассейн, дарё, кўл, денгизда) каби муолажалардан иборат. Шифокорнинг болаларнинг ёш хусусиятларининг ва соғлигини ҳисобга олиб берган тавсияси бу муолажаларни белгилаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Сув муолажаларида боланинг фаол бўлиши мақсадга мувофиқ ва зарурдир. Биринчи кичик гуруҳда фаолликка ундаш асосан катталардан бўлади, улар болаларни ҳаракатларга даъват этадилар. Бола 3 ёшдан мустақил ҳаракат қилишга ўргана бошлайди.

Оёқ, кўл учларидан марказга қараб массаж ҳаракатларидан иборат артинишда болалар суви сиқилган ҳўл кўлқоплар ёрдамида ўзлари ҳаракат қилишга ўрганадилар. Доира ёки ярим доира бўлиб турган ҳолда улар бир вақтда кўкрак, елка ва кўлларни ишқалар артадилар, шундан сўнг ўгирилиб кўлқопларни орқада турган болаларга берадилар ва уларнинг ҳар бири ўртоғининг орқасини ишқалайди. Шундай қилиб, бола артиниш жараёнида ҳаракатда бўлади, совуқ қотмайди ва тарбиячи раҳбарлигида зарур ҳаётий кўникмага ўрганади.

Бошдан сув қуйиш ўзининг организмга кўрсатадиган таъсирига кўра олдинги тадбирлардан бир мунча кучлироқдир. Сув оқими баданни тозалайди, мускуллар тонусини оширади, улар ишини фаоллаштиради, нерв тизимини қўзғотади, тетиклик ҳолатини юзага келтиради. Бола оқаётган сувга орқаси, кўкраги, биқини, қорни, кўлларини тутиб айланади. Бундан ташқари у сув оқимига кўра ҳаракат қилиб, баданига сув сочиб ишқалаши мумкин. Муолажадан сўнг барча болалар баданларини тарбиячи кузатувида яхшилаб артадилар.

Чўмилиш ҳар кунги доимий муолажа сифатида бола организмда соғломлаштириш ва чиниқтиришнинг ажойиб воситасидир. Совуқ сув, ултрабинафша нур аралашмасидаги тоза ҳаво, болалар ҳаракати-бу воситалар бутун бир аралашмаси бола организмга, унинг нерв системаси, эмоционал-ижобий ҳолатига фавқулодда яхши таъсир этади.

Бироқ, бу муолажанинг самарадорлигига қарамай ундан жуда эҳтиёткорлик билан фойдаланиш, болаларни унга аста-секин ўргатиш-душдан олдин артиниш ва сувнинг ҳароратини пасайтириб боориш лозим. Болаларда иссиқлик регулятори функцияси етарли ривожланмаганлиги туфайли иссиқликнинг тери орқали ташқарига кўплаб чиқиб кетиши чўмилиш пайтида болаларнинг ҳаракат фаоллигини тақозо этади. Тарбиячининг сувда кичик гуруҳчалар (6-8 киши) билан уюштирадиган оддий қувноқ ўйинлари болаларда ижодий эмотсия уйғотади, мускул ҳаракати эса иссиқлик ҳосил бўлишини кучайтиради. Бунинг натижасида бола ўзини яхҳси сезади, совуқ қотмайди ва сувдан чўчимади.

Чиниқтириш мақсадидаги чўмилиш дастурда ўрта, катта ва тайёрлов гуруҳлари учун тавсия этилади. Сувга ўргатишни тажриба кўрсатганидек, 1.5-2 ёшдан бошлаб мақсадга мувофиқдир. Суви саёз жойда юриш, тош териш, шиширилган ўйинчоқлар билан ўйнаш, сув сачратиш кичкинтойларга ўзлари учун янги бўлган сув муҳитини ўзлаштиришда ёрдам беради, ижобий эмотсия уйғотади, жасурликни тарбиялайди.

Чўмилиш жойини синчиклаб текшириш, 3-4 боланинг катталарнинг ҳушёр кузатувида бир вақтда чўмилиши, шифокорнинг барча кўрсатмаларига риоя қилиш-бу муолажаларни ўтказишнинг мажбурий шартидир. Чўмилиш муддатини ҳар бир ёш гуруҳи учун болалар муассасаси шифокори белгилайди. Бунда материологик ҳаво ва барча болалар организмнинг чиниққанлик даражаси ҳисобга олинади.

Сузиш. Сузиш бассейналари бўлган муассасаларда болалар кичик гуруҳдан бошлаб мунтазам чўмилтирилади ва шифокор раҳбарлигида сузишга ўргатилади; махсус муассасаларда болаларни илк ёшдан сузишга ўргатилади. Болаларни илк ёшдан сузишга ўргатиш саломатлик учун муҳим ва кишилар ҳаёти ва фаолияти катта аҳамиятга эга.

Қуёш ванналари. Қуёш бола организмга яхши таъсир кўрсатиб, унинг умумий ҳолатини мустаҳкамлайди, алмашиш протсессларини яхшилади. Айниқса бактеритсид (бактерияларнинг

ривожланишини тўхтатадиган), антирахит (нерв тизимининг фаолиятини яхшилайдиган, суяк мускул тизимини мустаҳкамлайдиган), эритем (қон оқимини кучайтирадиган ва терини қизартириб, баданнинг қорайишига олиб келадиган) та;сирига эга бўлган ультрабинафша нурлари жуда фойдалидир.

Қуёшнинг организмга бундай ранг-баранг таъсири жуда эҳтиёткорликни та;аб қилади. Қуёш ваннасида меъёрида фойдаланмаслик туфайли болаларда салбий ҳолатлар (қўзғалиш ва уйқунинг бузилиши, томриларнинг кескин кенгайиши, қон таркибининг ёмонлашуви ва бошқалар) юз бериши мумкин. Шунинг учун болалар муассасаларида қуёш ванналари фақат шифокор тавсиясига кўра, болаларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўтказилиши зарур.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Manzura Jurayeva
(Tashkent, Uzbekistan)

INGLIZ TILINI ZAMONAVIY O`QITISH

Hozirgitarraqqiyetibborayotgangloballashuvasridayoshlarimiznihartomonlamayetuk,istiqlolg'oyalarigasadoq atruhidavoyagayetkazish,ularniintelektualjihatdansalohiyatliyuksakmanaviyatlashaxsqilibtarbiyalashvaengmuhimim a'nanhamdajismonansog'lomfikrirkaydiganqilibvoyagayetkazishhozirgikunningengdolzarbvazifalardandir.

Shu

o'rindabugunkundayoshlarnichettillarinibilishi,dunyoyoshlaribilanraqobatlashaolishiuchunmaktab,litseykasb-hunarkollejaridaingliztilinio'qitishdazamonaviymetodlardanfoydalanishmuhimahamiyatkasbetadi.

Quyidakeltirilganochiqdarsningan'anaviydarsdanfarqlitomonishundaki,u zamonaviymetodlarnio'zidamujassametibo'quvchilarningtilo'rganishgabo'lganqiziqishivafaolliginio'rttiradi.

Theme: Fly High 5 Unit 8 Lesson 3. The Whitfields visit Tashkent.

Aims:**Educational aim**

- To give information about historical places

Socio-cultural aim

- to communicate pupils with environment

Developing aim

- to develop pupils' learning and speaking skills

Vocabulary: university, student, visit, interest, historical places, city, beautiful, also.

Equipment: Computer Technology Pupil's book, Workbook, the DVD, pictures of the historical places.

Procedure of the lesson**The beginning part of the lesson:**

Greeting and checking homework.

The main part of the lesson:**Activity 1**

Time: 7-8 minute

Inraction: whole class work

Objectives: to warm up and to create an English speaking atmosphere

- Teacher should explain Present Simple Tense one more again. Pupils make up 2 sentences using the structure don't and doesn't.
- Teacher divides the class into pairs and ask them to tell each other about themselves. Finally, each pupil tells the rest of the class about his or her partner, e.g. Lola likes basketball, but she doesn't play it. etc.
- Some teachers also can use this activity for memorizing: For instance each student gives information about another student and make round. Dilbar likes oranges, but doesn't like bananas. Anvar likes tomatoes, but doesn't like cucumbers. Second time asking question: Who likes oranges? Who doesn't like cucumbers?

Activity 2a

Time: 5 minute

- Pupils look at the pictures, read the notes below them and guess the meaning of the highlighted words. This kind of reading is very useful. If pupils don't know any words, they can guess it. Teacher can help them with miming the words.
- Teacher asks some pupils the meanings of these words.

Activity 2b

Time: 5-8 minute

- Pupils complete the sentences using daily activities.

My Day

Every day I (1) _____ at half past six. First I (2) _____ to the kitchen and (3) _____ a cup of tea and toast for breakfast. Then I (4) _____ to the bathroom and (5) _____ my teeth. After that, I (6) _____ dressed and (7) _____ my hair.

At half past seven I (8) _____ to work. I (9) _____ the bus to Cabramatta. It (10) _____ a long way from home. I (11) _____ at work at ten to eight. At twelve o'clock I (12) _____ lunch and at four o'clock I (13) _____ home.

At seven o'clock I (14) _____ dinner with my family and then we (15) _____ TV. At a quarter past eleven I (16) _____ to bed.

These are the words to choose from:

have get up is go clean take have have go get arrive go gogo watch brush

Activity 2c**Time:10 minute**

• Pupils listen to the DVD disk two or three times. Then tell them to decide if Mrs Whitfield is happy or sad.

- Ask pupils why they think so.

Tapescript:

Hello! I'm Mrs Whitfield from England. I teach at a university. Sometimes my family and I visit Uzbekistan because historical places interest us very much. We want to go there again. We usually visit Tashkent, Bukhara and Samarkand.

I always tell my students about them. We like these cities very much. We like Uzbek people. Our next visit is on September 4. We're very happy to visit Uzbekistan again. We have got friends there. Lucy and John have got many friends in Tashkent. They write letters to their friends very often.

• Ask pupils to read the questions below. Play the DVD disk once more and ask them to answer the questions.

Activity 3a**Time:5-8 minute**

• Ask pupils to complete the sentences using Present Simple negative long and short form.e.g.I do not play -I don't play.

Long form

1. We ...*do not*... smoke.
2. He ... eat fish.
3. She ... watch TV.
4. I ... drive a car.
5. They ... play tennis.
6. Kate ... speak French.
7. You ... get up at 7.00.

Short form

1. We ...*don't*... smoke.
2. He ... eat fish.
3. She ... watch TV.
4. I ... drive a car.
5. They ... play tennis.
6. Kate ... speak French.
7. You ... get up at 7.00.

Extra activity.

Teachers gives shortinformation about historical places of some cities.Pupils works in pairs and ask each other.Where is Registan?

Putting marks.

- Put marks to the pupils according to their answers.
- Explain the given marks.

Homework:Ex.1,2,3 prcise.79 and this exercise.**7 What do they like doing?**

Jill likes playing basketball but she does not like fishing.

e.g. I walk - he ...*walks*...

11 I have - he

12 I do - she

13 I study - he

14 I play - she

15 I wash - he

ADABIYOTLAR

1. L.Jurayev, S.KhanFlyHigh.T.: 2009
2. МищенкоТ.М, СемёновА.В. Разноуровневыедидактическиекарточки-М.: -1999.

KESIM VAZIFASIDAGI UNSURLARNING KVALIFIKATIV SINTAKSEMALARGA AJRATIB TAHLIL QILISH

Ushbamaqoladakesimo'rnidakelgankvalifikativsintaksemalningifodalanishiko'ribchiqiladi. Kvalifikativsintaksemalargaajratibtahlilqilishmetodiniaytibotishdanoldinumumansintaksemalargaajratibtahlilqilishnimaekanliginianiqlablaylik. Komponentvasintaksemalargaajratibtahlilqilishmetodi ham lisoniyetodlardanbirihisoblanadi. Komponentbugapningengkichikbo'lagihisoblanadi. Komponentlargaajratibtahlilqilishmetodiorqaligapdagijunsurlarni o'zarosintaktikaloqalarianiqlanib, ularniyunksionmodellarorqaliko'rsatibberiladi. Hamdao'shaunsurlarningdifferentsintaktikbelgilarinianiqlab, ularkomponentmodellargasolinadi. Sintaksemalargaajratibtahlilqilishmetodiorqaliesha, birxilyunksionvakomponentmodellargatushgangaplardaturlixidifferentsintaktikvasemantikbelgilarmujassamlash ganhollarniko'rishimizmumkin. Gaplarnikomponentvasintaksemagaajratibtahlilqilisho'zarobir-birinito'ldiradi. Umuman, gapdagikomponentlarnisintaksemalargaajratibtahlilqilishharbirunurni u yokibuo'rindasintaktikqatlamdasemantikmaydoninitopishdir. Masalan, birunsurharikkalatillarda ham turlichakomponentligaplardaturlio'rindakelib, harxilsemantikma'nogaegalbo'lishimizmumkin. Ingliztilidagi a pen so'ziniolsak.

1. I buy a pen.
2. A pen writes.
3. I write with a pen.

Pen so'zipredmetniifodaetadi, ammo sintaktikqatlamdaharxilsemantik maydondaegabo'ladi. Birinchigapdaa *pen*so'zikategorialbelgilardan substansiallikkaegabo'lib, nokategorialbelgilardanobyektilik, ikkinchi gapdaagenslik (harakatijrochisi) belgisinioladi. Uchinchigapdasubstansiallik belgisidantashqari *with a pen*so'ziinstrumentallikbelgisigaegabo'ladi. Bu gaplarningsintaksemmodellariquyidagichadir.

1. Sb Ag. Pr Ac. Sb Ob.
2. Sb. Ag. PrAc.Ob.
3. Sb Ag. Pr Ac. Sb Ins

Ko'rinihturibdiki, pen so'zisintaktikqatlamdaquyidagikategorialbelgilardansubstansiallikkaegabo'lsa, kategorial DIFFERENTIALSintaktiksemantikbelgilardanturlio'rindaturlichaya'niobyektilik,agenslikinstrumentallikbelgilarigaeg adir. Sintaksemalargaajratibtahlilqilishdaasosanuchtakategorialbelgilarianiqlanadi. Bularprosessuallik .substansiallikkvakvalifikativlikdir. Ularasosidaesabirqanchanokategorialbelgilarianiqlanadi.

1. Kesimo'rnidakelganprosessualsintaksemalar.
2. Kesimo'rnidakelgansubstansialsintaksemalar
3. Kesimo'rnidakelgankvalifikativsintaksemalar

Kvalifikativsintaksemalar. Gapdagisintaktikunsurlarnitahlilqilishdanokategorialbelgilardanbiribo'lib, bubelgia sosanpredmetyokishaxsningsifatini, soniniyoki holatiniifodalashimizmumkin.

Kategorialbelgilardankvalifikativlikprosessuallikvasubstansiallikbelgilardanfarqlio'laroqsintaktikunurning u yokibuxususiyatinianglatishibilanfarqlanadi. Substansiallikniso'zturkumlaridanotbilanaralashtirmaslikkerak, chunkis ubstansiallikot, olmosh, sifat, sonvahatto ravish orqali ham ifodalanishimizmumkin. Prosessuallik ham J. Maruzota'kidlaganidekharakatniyoki holatnianglatadihamdafa'lningshaxsliyokishaxssizshakllari yordamida ifodalanadi.¹

Demak, kvalifikativlik ham turlichaso'zturkumlaribilanifodalanib, nokategorialbelgilaribilansubstansiallikhamdaprosessuallikdanfarqqiladi. Fakti kmateriallarnitahlilqilganimizdakvalifikativlikkategorialbelgisiasosidakvalitativlik, kvalitativlik-komparativlik, kvalitativlik negativlik, stativlik, temporallik, stativlik-negativlik, kvantitativlik, kvantitativlik-elektivlik kabidifferentsintaktik-semantikbelgilaruchraydi.

NP2

o'rnidakelganstativsintaksemalar. Stativlikxususiyatiniingliztilimaterialiasosidamorfologikqatlamdaolibqarasak, holatkategoriyasisifatidaalohidaso'zturkumi deb qarashanchaginaqiyinchiliklargaolibkeladi. Ya'niunchuqurroqtahlilqilinariganbo'lsa, ikkixilifkrgaduchkelamiz. Ayrimtil shunoslara prefiksibilanberilgan*asleep, alike, afraid*so'zlarihamdaholatkategoriyasiniifodalaydi deb hisoblashsalar, boshqalariesaso'zlarniso'zturkumlargatasniflashdamorfologikprinsipdantashqarisemantikvasintaktikbelgilarinobatg aoliba, *a-old* qo'shimchabo'lmaganso'zlar, ya'niglad, sorry, illkabilar ham holatniifodalaydi debko'rsatadilar.

- 1) We were still ----- We were in the state of stillness.
 - 2) You are sick - You feel sick ----- You are in the state of sickness.
 - 3) He lay still in the bed — He is in the state of stillness
- Kvalifikativstativsintaksemaquyidagishaifodalanishimizmumkin:
1. To be + adjective: We were very hungry. I was silent. I was sick.
 2. To be stative: They were all asleep.

3. To get +adjective: *I get furious if they touch you.*
4. To grow+adjective: *SHE flushed and grew pale. They grew angry and bitter.*
5. To remain+adjective: *His face remained impressive.*
6. To seem+adjective:
His dark eyes seemed very detached from what was going on.
7. To feel into+substance: *We fell into silence.*
8. To look+adjective: *She didn't look happy.*
9. To look +participle II: *You are looking drawn.*

10. To be+ participle II : *The soil is sacred*

NP2 o' rmidakelgankvalitativsintaksemlar

Kesimo' rmidakelgankvalitativlikni ifodalovchibelgipredmatyokishaxsningsifatini bildiradi.

1. *The whites of the eyes.*
2. *You are too particular*
3. *The razor is very sharp.*
4. *They were very red.*
5. *I'll be noisy.*

Kvalitativsintaksemlar boshqasintaksemlardan farqishundaki, ularni almashtirish transformasiyasini atijasi dakvalitativkomparativsintaksemlarga aylantirish mumkin.1

1. *The whites of the eyes were yellow — The whites of the eyes were yellower.*
2. *You are particular — You are more particular.*
3. *The razor is very simp - The razor is very sharper.*
4. *They were..red — The were redder.*
5. *I'll be noisy. — I'll be more noisy.*

Bundantashqar transformasiyanominalizasiyayordamida atributiv sintagma aylantirish mumkin:

1. *The whites of the eyes were yellow — yellow eyes.*
2. *You are too particular — a particular person*
3. *The razor is very sharp — A sharp razor*
4. *They were very red — red material (person)*
5. *I'll be noisy - a noisy person.*

NP2 o' rmidakelgankvantitativsintaksemlar. Kvantitivlik belgisidifferensial sintaktik -semantik belgi b'lib,

kvalifikativlikning nokegorial belgilaridan hisoblanadi. U gapdagi NP lo' rmidakelgan unsurga son vazifasini yuklaydi.

He was eleven and Cheese-Face was thirteen.

She was nearly forty.

Ettore was twenty three.

Gaplarda NP2 o' rmidakelgan unsurlar, ya'ni was eleven, was thirty, was twenty three so'zlari NP 1 o' rmidakelgan I, He, Cheese-Face, She, Ettore kabi sintaktik birliklarni son jihatdan izohlab, ifodalangankvantitativlik belgisini ularga yuklaydi.

Faktik materiallarga qaraganimizda NP2 o' rmidakelgan unsur kvantitivlikdantashqari elektivlik (tanlov) belgisini ham o' z ichiga olishi mumkin.

He was one of them.

He was one in a shadow.

Adabiyotlar:

1. Smirniskiy A.I. "Sintaksis angliyskogoyazika" - M.: 1957, Nauka. -59
2. Muxin A.M. "Lingvisticheskiy analiz: teoreticheskiy problem" - L.: 1976, Nauka. -102
3. Kobrina N.A., Korneyeva E.A. "An outline of modern English syntax" - M.: 1965, Higher School Publishing House. -79
4. Ilish B.A. "Structure of modern English language" - L.: 1971, Prosvesheniye, Leningradskoye otdeleniye. -95
5. <http://en.wikipedia.org/wiki/syntax>

Умида Бойзакова
(Наманган, Ўзбекистон)

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ КАСБИЙ МАСЪУЛИЯТ БОРАСИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Бугунги куннинг долзарб ва эътиборга молик масалаларидан бири касбий масъулият масаласидир. Касбий масъулият ҳисси нафақат касбга садоқат ва меҳрни, балки мутахассилик бўйича салоҳиятли бўлишни талаб этади. Касб масъулияти ва салоҳияти ҳақида буюк мутафаккирларимиздан бири Алишер Навоийнинг қимматли фикрлари бугунги кунда ҳам аҳамиятлидир. Биз Навоийнинг келажак авлодга қолдирган буюк маънавий меросини таҳлил ва тадбиқ қилар эканмиз бу чексиз уммон эканлигини англаб етамиз. У яратган асарлар ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олганлиги учун ундан фойдаланиш осон ва самаралидир.

Жумладан, умрининг сўнги (1500-1501) йилларида ёзилган йирик насрий асари "Маҳбуб ул-қулуб" унинг ғоят мазмунли ва сермашаққат ҳаёти давомида тўплаган бой тажрибаси ва хулосалари йиғиндисидир. Навоий бу асарни яратишдан кўзлаган мақсади ҳақида асар муқаддимасида шундай ёзади:

"... болалиқдан то қариликка қадар кўхна даврон воқеалардан, айланувчи осмон ҳодисаларидан, фитна кўзғатувчи дунё буқаланмунлигидан -товламачилигидан замоннинг ранг сингари гуноғушғидан кўп вақт ва узоқ муддат ҳар хил ҳаёл ва тараддудлар билан дайдиб юрдим, ҳар товур ва ранишда бўлдим ва турли йўлларга кирдим, яхши ёмоннинг хизматини қилдим, катта-кичикнинг суҳбатида бўлдим, гоҳ хўрлик ва қийинчилик вайронасида нола қилдим, гоҳ иззат ва маъмурилик бўстонида мажлис қурдим..."

Асарда турли хил касблар тўғрисида, жумладан, табиблар, деҳқонлар, мунаж-жимлар, савдогарлар, ўқитувчилар, котиблар ва шу каби 40 дан ортиқ касб ва ҳунарлар тўғрисида фикр ва мулоҳазалар келтирилади. Хусусан, табиблар тўғрисида шундай фикр юритади: - "Табиб ўз касбининг моҳир билимдони бўлиши; беморларга раҳм-шавқат билан муомалада бўлиши; асли тиб илмида табиати келишмоғи; донишмандлар сўзига режа қилиб, уларга эргашмоғи; мулоим сўз ва бемор кўнглини кўтарувчи, андишали, хушфеъл бўлмоғи керак. Уткир ва шавқатли табиб Исога ўхшайди. Исонинг иши чиққан жонни дуо билан танга киритиш бўлса, табибнинг иши эса тандан чиқмоқчи бўлган жонни даво билан чиқармаслиқдир. Бундай табибнинг юзи хасталар кўнглига севимлидир, сўзи эса беморлар жонига ёқимлидир. Унинг ҳар бир нафаси беморга даво; ҳар қадами эса, хастала-рга шифодир. Унинг юзи нажот келтирувчи Хизрни, берадиган шарбати эса ти-риклик сувини эслатади. Табиб агар, ўз касбида моҳир бўлса-ю, аммо ўзи бад-феъл, бепарво ва кўпол сўз бўлса, беморни ҳар қанча муолажа қилганда ҳам, ба-ри-бир унинг мижозиди ўзгариш пайдо қила олмайди. Табобат фанидан саводсиз табиб худди жаллоднинг шогирди кабидир. Навоийнинг яна бир мулоҳазаси савдогарлар ҳақида бўлиб, у савдогарнинг фақат ўз фойдасини ўйламаслиги, ўзини турли машаққатларга қўймаслиги, савдо қилиб фойда топаман деб, денгизга кема сурмаслиги, дур оламан деб, наҳанг оғзига қўл солмаслиги; мол ва пул кўпайтираман дсб, жонсарақ бўлмаслиги ке-раклиги ҳусусида фойдали фикрлар келтирилган.

Шунингдск, савдогар сафарда юраркан, азиз, улуғ ва доно кишиларни то-пиб, улар суҳбатидан баҳраманд бўлишни ҳам ўзига ният қилиб олишлари керак-лигини таъкидлайди.

Таълим-тарбия тўғрисида фикр юритиб, ўқитувчилар бо-расида шундай дейди: - "Мактабдор домла гуноҳсиз бечораларга жафо қилувчи-дир. У сш болаларни азоблаш ва калтаклашга ўрганган; ўзи раҳмсиз; мияси пўлатдан, кўнгли эса тош кабидир. Ғазабидан қоши чимирилган, гуноҳсизлар билан аччиқланишга одатланган. Улардаги кўриниб турган кўполлик ёш болалар-даги келишмаган хатти-ҳаракатни силлиқлашга йирик эговдир. Уларнинг иши одам тугул, хатто дсвнинг ҳам кўлидан кслмайдди. Лскин инсоф билан айтганда ҳар қандай иродали одамни ҳам биргина бола тарбияси чарчатади. Мактабдор домла эса, бир тўда болага илм-адаб ўргатади. Бунга нима стсин. Лекин шуниси ҳам борки, болалар орасида фаҳми идроки озлар бўлади. Муаллим бу каби ҳол-ларда юзлаб машаққат чскади. Агар шогирд улғайгач, подшоҳлик мартабасига эришса ҳам ўз муаллимига қуллуқ килса арзийди".

Навоийнинг котиблар тўғрисидаги қуйида келтирилган фикрини дастурул амал сифатида ҳар бир инсон ёд олмоғи зарурдир: "Котиб шоирлар шсъри билан вароқни безовчи ва сўз хазинасининг хазинасидир. Яхши ёзилган хат ва хатга қўйилган нукталар чиройликлар юзига гўзаллик бахш этган холдек ок қоғоз жа-молини безайди. Чиройли хати бор котиб сўзга оро беради ва сўзлагувчига роҳат бағишлайди. Агар хат битувчи хаттот тўғри ёзса, унинг битгани тўғрилар кўнгли-га сўзсиз мақбул бўлади. Агар ёзув шакли чиройли ва тўғри бўлмаса билимли кишини ташвишга солади. Хати ёмонлиги устига яна бсҳисоб ғалат ва хатоларга йўл қўйишлик, қари кишининг сокол бўйлаб, масҳара бўлгани кабидир".

Шу қадар аниқ ва мазмундор қилиб бсрилган ўғитлар, чиройли баён қилин-ган мулоҳазалар Навоийнинг касбий масъулият борасидаги юксак маънавиятини кўрсатади. Унинг касб-ҳунар ҳақидаги фикрларидан мисоллар кслтирар эканмиз мулоҳазаларимиз интиҳосида шуни эътироф этамизки, унинг ҳар бир асарида инсонни комилликка ундовчи ғоялар мавжуд бўлиб, улардан унумли фойдаланган ҳолда ҳар бир шахс ўз ҳаёт йўлини аниқ белгилаб олиши муқаррар.

Касбий масъулият юзасидан ўз билимларимизни ошириш мақсадида буюк мутафаккир алломаларимизни бизга қолдирган илму-уммонини ҳижжалаб ўрганиш орқали камолот поғоналарини эгаллаш, юқорида таъкидлаганимиздек, бугунги куннинг долзарб ва эътиборга молик масалаларидан биридир. Касбий масъулият ҳиссини ҳар биримиз калбан ҳис қилмоғимиз зарур.

Валерія Дмитрієва
(Старобільськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Найбільш інтенсивно проблема тестування для професійно технічних навчальних закладів вивчалася в 70-80-х минулого сторіччя. Проведені дослідження дозволили вирішити деякі питання, які на той час мали інноваційний характер. Сьогодні ж при вирішенні проблеми тестового контролю необхідно враховувати нові досягнення й підходи, набуті сучасною світовою теорією і практикою тестування.

Однак, новий підхід до проблеми контролю при вивченні іноземних мов розглядається без урахування особливостей мовленнєвої поведінки тестованого в умовах міжкультурної комунікації, а також без урахування в тестовому контролі особистісних якостей учня та специфіки навчання іноземної мови у певному типі навчального закладу. Проте зазначені чинники суттєво впливають на ефективність тестування і повинні враховуватись на всіх його етапах – від розробки тесту до проведення тестування у навчальному процесі та оцінювання відповідей тестованих [2, с. 24 – 27].

Вивченню проблеми тестування у навчанні іноземної мови присвячено багато праць (Л. Банкевич, С. Воскерч'ян, Е. Бірк, А. Горчев, С. Ніколаєва, О. Квасова, В. Коккота, Ф. Рабінович, І. Рапопорт, И. Соттер, J. Alderson J. Clark, A. Palmer, T. Shohamy, B. Spolsky та ін.). Теоретичні положення, визначені в цих дослідженнях, складають досить ґрунтовну загальну теорію тестового контролю у навчанні іноземних мов.

Проведений аналіз науково-методичних праць свідчить про те, що не розробленою залишається проблема визначення тестового контролю з формування іншомовних навичок і вмінь студентів немовних спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня „молодший спеціаліст” та різновиди тестування при навчанні іноземної мови. Саме тому вважаємо за доцільне розглянути цей теоретичний аспект, оскільки його дослідження сприятиме ефективному формуванню іншомовних навичок і вмінь студентів немовних спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня „молодший спеціаліст”.

Навчання студентів технічних спеціальностей середніх спеціальних навчальних закладів, зокрема технікумів та коледжів, посідає особливе місце в системі вищої професійної освіти. Згідно з Законом України „Про освіту”, технікуми та коледжі належать до I-II рівнів акредитації вищих навчальних закладів та здійснюють підготовку спеціалістів освітньо-кваліфікаційного рівня „молодший спеціаліст”.

У сучасних умовах у випускників технікумів та коледжів технічного профілю все частіше виникає необхідність професійного спілкування англійською мовою із зарубіжними партнерами в різних професійних ситуаціях, пов'язаних з роботою спільних підприємств, участю в міжнародних ярмарках, виставках-продажах, переговорами з представниками закордонних фірм тощо. Кваліфікація фахівця технічної галузі має розглядатися як синтез його професійних вмінь та навичок. Основною умовою успішного навчання студентів технікумів та коледжів технічного профілю професійно спрямованого спілкування англійською мовою є врахування їхньої майбутньої професійної діяльності в навчальному процесі.

Переваги використання тестів на уроках:

- 1) тести дозволяють викладачам перевірити повноту розуміння студентами матеріалу, що вивчається;
- 2) тестування займає небагато часу, тому можна проводити міні тестування на кожному уроці;
- 3) при тестуванні у студентів є рівні умови роботи, а також в них є вибір часу та задач потрібного об'єму та рівня складності;
- 4) тест надає можливість включати велику кількість інформації та управління не тільки її розумінням, але й наявність певних здібностей та вмінь її використовування [1, с. 22 – 24].

Відповідно до критеріїв та вимог складання тестів, тести з англійської мови сприяють створенню позитивних відносин на уроках. В інтересах мотивації студентів, викладачі прагнуть досягти гарних відносин зі студентами. Існують декілька засобів для досягнення цієї мети. Один з них, який застосовується майже на кожному уроці – почуття задоволення. Другий – допомога при вивченні мови. Безперечно, тести сприяють вивченню предмету, завдяки своїм діагностичним особливостям: вони свідчать про вже набуті знання та вказують на недостатню обізнаність або ж взагалі на нерозуміння тієї чи іншої теми, якій потрібно ретельніше приділити увагу.

Належним чином створені англійські тести можуть створити позитивне відношення до настанов, даючи студентам почуття задоволення та почуття того, що оцінка викладача відповідає тому, чому він їх вчив. Застосування тестів також сприяє вивченню мови, вимагаючи від студентів старанної праці та вказуючи на потрібні шляхи.

Викладачі, звичайно, очікують відповідальності за результати. Тести можуть допомогти відповісти на важливе питання „Чи було моє навчання ефективним?”. Іншими словами, викладачі можуть використовувати тести для діагностики своїх зусиль так, як і зусиль студентів [1, с. 25].

Основна відмінність тесту від традиційної контрольної роботи полягає в тому, що він завжди передбачає вимір. Тому, оцінка, отримана з підсумків тестів, відрізняється більшою об'єктивністю та незалежністю від можливого суб'єктивізму викладача, ніж оцінка за виконання традиційної контрольної роботи, яка завжди суб'єктивна, оскільки заснована на враженні викладача, не завжди вільного від його особистісних симпатій чи антипатій по відношенню до того чи іншого студента. Головна відмінна риса тесту – об'єктивність, яка гарантується виміром, функція якого полягає в тому, щоб постачати кількісну інформацію [3, с. 64 – 67].

Отже, проаналізувавши різні визначення поняття лінгводидактичного тесту, можна зробити висновок, що лінгводидактичний тест – це підготовлений комплекс завдань, який пройшов попереднє випробування для одержання об'єктивної кількісної характеристики рівня мовної або комунікативної компетенції.

Відомо, що успішне оволодіння іноземною мовою безпосередньо залежить від ефективності процесу навчання цієї мови, що зумовлюється управлінням і забезпечується контролем. Науковці зазначають, що у навчанні іноземної мови широкого розповсюдження набули тести завдяки своїй здатності задовольнити основні вимоги щодо контролю, а саме: *об'єктивність або диференційна здатність, надійність, валідність, практичність та економічність* [4, с. 219]. Саме тестовий контроль виступає оптимальним засобом управління процесом засвоєння іноземної мови та підвищення ефективності всієї системи навчання іноземних мов в професійно-технічних закладах.

Валідність – характеристика тесту, яка показує, що саме вимірює тест і наскільки ефективно він це вимірює. Валідність тесту означає його придатність для визначення рівня володіння певними іншомовними мовленнєвими навичками і вміннями.

Надійність тесту визначається стабільністю його функції як інструмента вимірювання. Надійний тест дає приблизно однакові результати при повторному застосуванні.

Диференційна здатність – характеристика тесту, яка вказує на здатність даного тесту виявляти встигаючих і невстигаючих тестованих, тобто з достатнім і недостатнім рівнем володіння іншомовними навичками і вміннями.

Практичність – характеристика тесту, яка визначає:

а) доступність та посиленість інструкцій тесту і змісту тестових завдань для розуміння тих, хто виконує тест;

б) простота організації проведення тестування в різних умовах;

в) простота перевірки відповідей і визначення результатів та оцінки.

Економічність – характеристика тесту, яка передбачає мінімальні витрати часу, зусиль і коштів на підготовку тесту від планування до видання [4, с. 273].

Тестування у навчанні іноземної мови проводиться для виявлення:

1) рівня досягнень в певному виді мовленнєвої діяльності;

2) здібностей до певного виду діяльності;

3) труднощів в оволодінні тим чи іншим видом діяльності та можливих засобів їх подолання.

В практичній діяльності викладачі частіше використовують тести першої групи. Такі тести можуть вимірювати загальні вміння в мовленнєвій діяльності чи досягнення певного рівня вмінь в процесі засвоєння конкретного курсу навчання [3, с. 65 – 68].

Для подальшого розуміння організації та проведення тестувань, варто охарактеризувати кожен із видів тестового контролю, оскільки вони мають свої особливості.

Поточний тестовий контроль відбувається систематично на заняттях у процесі навчання з метою отримання викладачем інформації про успішність засвоєння учнями іншомовного матеріалу та формування у них навичок та умінь мовлення, а також інформації про доцільність застосування тих чи інших прийомів навчання. Результати, отримані викладачем в ході поточного контролю, дозволяють стежити за ефективністю процесу навчання і своєчасно коригувати недоліки. В тестах переважають тестові завдання, спрямовані на перевірку окремої навички чи вміння, відповіді – здебільшого вибіркові. Тести розробляються самим викладачем відповідно до мети контролю [4, с. 3 – 4].

Найбільш складним за організацією та проведенням є *підсумковий тестовий контроль*. Підсумковий контроль здійснюється наприкінці кожного навчального року. Для проведення підсумкового контролю можуть бути запропоновані тести двох рівнів складності доцільність дворівневого тестування можна пояснити тим, що успішність оволодіння іноземною мовою на тому чи іншому рівні у значній мірі залежить від таких суб'єктивних факторів як індивідуально-психологічні особливості студентів, що впливають на цей процес, та попередня підготовка кожного конкретного студента з іноземної мови [5, с. 158 – 163].

В методичній літературі можна знайти різні класифікації тестів: за їхньою метою, за структурою, за формою виконання, за змістом, за умовами проведення тощо. Найбільш розповсюдженою є *класифікація тестів за їх призначенням* [5, с. 18 – 24].

За допомогою тестів можна визначити здібності студентів до вивчення іноземних мов (*aptitude tests*). Загальне володіння мовою перевіряється за допомогою *proficiency test* (перевірка рівня майстерності).

Тести можуть бути *тематичними* або *проміжними* чи *підсумковими*. Підсумкові тести призначені для виміру рівня грамотності студентів за допомогою стандартизованих завдань. Тематичний тест має мету показати викладачу та студентам недоліки в процесі навчання, виявити складності в оволодінні навчальним матеріалом, а також мотивувати роботу учнів з повторення вивченого матеріалу певного розділу підручника [4, с. 159].

Таким чином, проаналізувавши визначення тестового завдання та тестової ситуації, можна зробити висновок, що під *тестовим завданням* розуміють ту частину тесту, яка передбачає відповіді від тестованого, а під *тестовою ситуацією* розуміють як завдання, так і відповідь в цілому.

Слід зазначити, що такі принципи тестування, як об'єктивність або диференційна здатність, надійність, валідність, практичність та економічність повністю задовольняють основним вимогам щодо контролю. Якість будь-якого тесту визначається його надійністю, об'єктивністю та вмотивованістю.

Нами було виявлено, що головними видами тестового контролю є поточний та підсумковий, також, що всі лінгводидактичні тести підрозділяються на стандартизовані та нестандартизовані.

Література:

1. Довгань Л.І. Використання тестів у навчанні іноземної мови студентів немовних вищих навчальних закладів / Л. І. Довгань // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 44. Педагогічні науки. – 2009. – С. 22 – 24.
2. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. / Л.О. Кухар, В.П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.
3. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование: науч.-теор. пособ. / В. А. Коккота. – М.: Высшая школа, 1989. – 127 с.
4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / С.Ю. Ніколаєва – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.

5. Рапопорт И.А., Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе / И. А. Рапопорт, Р. Сельг, И. Соттер. – Таллин: Валгус, 1987. – 352 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Шехавцова Світлана Олександрівна.

**Вікторія Лященко
(Троїцьке, Україна)**

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА МОВИ

Важливість дослідження фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною вивчення мови. Особливо актуальним є вивчення функцій та існуючих класифікацій фразеологізмів в сучасній англійській мові, які хоч і привертати увагу дослідників, але не досліджувались в аспекті їх використання в системі засобів номінації.

Б.О. Ларін під фразеологічними одиницями розумів такі стійкі словосполучення, які характеризуються втратою первісних реалій і появою нового метафоричного значення [1]. Л.І. Ройзензон фразеологізми називав стійкими словесними комплексами. Усі стійкі словесні комплекси характеризуються тим, що вони існують у мові як готові одиниці, здатні творити мовлення як його будівельний матеріал: тільки ця риса об'єднує всі без винятку одиниці, що входять до фонду мови [1].

Свого часу деякі зарубіжні вчені, а саме Ф. де Соссюр, звернув увагу на існування стійких сполук слів, що належать до мови, а не до мовлення [4]. Систематизація і характеристика фразеологізмів, а також необхідність особливих прийомів їх вивчення вперше були обґрунтовані Ш. Баллі.

Щоб більш детально дослідити використання фразеологізмів у мові, потрібно розглянути типи та види номінативних процесів в англійській мові. Мовна номінація утворює той фундамент, на якому базується комунікація [6]. В основі номінації лежить взаємозумовленість лексико-семантичної системи мови та фактів дійсності. У значеннях мовних одиниць відображена ідеальна форма існування предметного світу, його властивостей та відношень. Семантика мовної одиниці – це властивість, яка пов'язує її з позамовним світом як дійсності (референтне, денотативне значення), так і мислення про неї. З цього випливає, що номінація тісно пов'язує навколишню реальність з її мовним відображенням, установлює кореляцію між предметами й вибраними для їхнього позначення ресурсами вербалізації [5].

Потрібно звернути увагу, що вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці [6]. Виникнення нових соціальних зв'язків приводить до перетворення сконцентрованої у словесному знакові інформації. Співвідношення об'єктів пізнання здійснюється за допомогою засвоєних у процесі соціалізації мовних одиниць, шляхом новоутворення значень, виникнення конотацій, оскільки кожне слово має здатність вступати у змісто-утворювальні зв'язки з іншими словами.

Важливо зазначити, що поруч з вільними сполученнями слів мова багата на звороти, компоненти яких фіксовані, а відношення між ними закріплені. Такі звороти одержали назву стійких сполук слів [4]. Вони характеризуються відтворенням певного лексичного складу, обмеженого у виборі. Стійкі сполучення слів надзвичайно різноманітні за своїми видами. Стійкі сполучення слів характеризуються різноманітністю граматичної структури, ступенем внутрішніх зв'язків між компонентами, цілісністю значення, семантичними змінами, образністю, експресивністю.

Потрібно згадати академіка В.В. Виноградова, який виходить із того, що більшість людей говорить і пише за допомогою готових формул, кліше [5]. У системі сучасної літературної мови слова, більшою мірою, функціонують не як вільні, раптово зчеплені окремі компоненти мови, а займають постійні місця в традиційних формулах. З цією думкою збігаються і висловлювання М.М. Шанського про те, що основною ознакою фразеологічних одиниць є відтворюваність.

Привертають увагу різноманітні класифікації стійких словосполучень, зокрема О.Куніна, який враховує морфологічну стійкість фразеологізмів, що виражається в наявності компонента(або компонентів) з нульовою парадигмою і неповною парадигмою. Фразеологізм вживається як деяке ціле, яке не підлягає подальшому розкладанню і звичайно не допускає всередині себе перестановки своїх частин. З'являються такі ознаки фразеологічної одиниці:

- Популярність вираження в даній мові або в одному з його діалектних або соціально-мовних відгалужень.
- Відтворюваність у мовленні на правах мовної одиниці.
- Граматична організованість фразеологізмів за моделями сполучень слів, словосполучень, так званих предикативних сполучень слів і речень різних типів.
- Елементами фразеологічної одиниці є мінімум два слова: одні дослідники наполягають на тому, що обидва слова повинні бути головними, інші вважають, що одне слово може бути головним, а друге-службовим, треті припускають наявність і таких фразеологічних одиниць, які представляють собою об'єднання двох службових слів.
- Віддільність елементів фразеологізму, кожен з яких ототожнюється зі словом.

- Незмінний порядок слів (певна послідовність лексичних елементів фразеологізму як суттєва ознака її структури, по-різному виявляється у фразеологізмах різних семантичних і граматичних типів).
- Стійкість лексико-граматичного складу, зв'язність елементів фразеологізму або константність і обов'язковість її лексико-граматичних елементів у даній комбінації.
- Синонімічна заміна словом або всього фразеологізму, або деяких його елементів залежно від семантичного типу фразеологізму [4].
- Семантична ідіоматичність фразеологізмів деяких розрядів і, як наслідок, неможливість буквального перекладу на інші мови.
- Глобальність значення фразеологізмів деяких розрядів, невмотивованість, вмотивованість або аналітичність значення фразеологічних одиниць в залежності від приналежності до певної фразеологічної категорії [4].

З метою максимального виключення із класифікації суб'єктивного фактору Кунін систематизує фразеологізми за їхніми структурно-семантичними особливостями. Його класифікація, зроблена на матеріалах фразеологізмів англійської мови, передбачає поділ на класи, підкласи і розряди [4].

Кунін виділяв класи на основі функції фразеологізмів у процесі спілкування: а) номінативні фразеологічні одиниці; б) номінативно – комунікативні фразеологічні одиниці; в) фразеологічні одиниці ні номінативного, ні комунікативного характеру; г) комунікативні фразеологічні одиниці [4].

Перший 122клас охоплює звороти типу словосполучення, що виконує у реченні лише номінативну функцію. Наприклад: *be on top of the world, all the world and his wife*. Кунін відносить сюди також словосполучення з одним повнозначним словом (*above the salt, at a premium*), сурядні сполучення типу (*well and good, wear and tear*) і звороти з предикативною структурою (*as the crow flies*) [3].

До другого 122класу належать дієслівні фразеологізми, які можуть бути трансформовані в речення з присудком у пасивному стані (наприклад: *to break the ice – the ice is broken*) [3].

Третій клас складають вигуківі фразеологізми, типу словосполучень та речень [2].

У четвертий клас входять фразеологізми, що своєю 122грамматичною структурою є реченням (наприклад: *the coast is clear, birds of a feather flock together, when two Sundays come together*) [2].

Фразеологізми складають невід'ємну частину мови, а отже виконують найрізноманітніші стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну, функцію створення сатири й гумору. Фразеологізми викликають у читача (слухача) певне ставлення до зображуваного, дають йому оцінку-позитивну чи негативну. Схвалення, прихильності, співчуття чи захоплення викликають фразеологізми. Емоційні мовні одиниці також містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття, характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту. В основі експресивних мовних одиниць лежать соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Експресія з'являється там, де є можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення [4]. Навіть окремі фразеологізми різних типів досить часто використовуються як один з найважливіших засобів емоційного зображення експресії.

Отже, в основі номінації лежить взаємозумовленість лексико-семантичної системи мови та фактів дійсності, існує взаємозв'язок між первинною і вторинною номінаціями. У мові існують змінні та стійкі словесні сполуки, значення останніх фіксоване і незмінне. Вчені приводять різноманітні класифікації стійких словесних комплексів, беручи за основу своєї концепції окрему характеристику.

Література:

1. Авксентьев Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування // Мовознавство, 1988. – №3. – С. 77 – 83.
2. Алехина А.И. Краткий русско-английский и англо-русский фразеологический словарь. – Мн.: Изд-во БГУ, 1980. – 400с.
3. Англо-український фразеологічний словник/Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид. Випр.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. -1056с.
4. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов.-Вінниця: Нова Книга, 2008. – 256с.
5. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – 254с.
6. Левицький А.Е. Функціональний підхід до аналізу системи номінативних одиниць сучасної англійської мови / А.Е. Левицький // Вісн. Харків. Нац. Ун – ту. – Харків, 2000. – Вип. 471. – С. 137-143.
7. Новый учебный словарь фразеологии современного английского языка/ Под ред. М.Е.Опаленко. – М.:ЗАО Центрполиграф, 2004. – 351с.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук Шехавцова Світлана Олександрівна.

ДО ПИТАННЯ ПРО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Нині знання іноземної мови є не лише показником освіченості та інтелектуального розвитку, це є професійна необхідність, яка потребує систематичної наполегливої праці, часу та зусиль на шляху нескінченного розвитку особистості кожного фахівця. Так, вимогою часу є підготовка кваліфікованих фахівців, оскільки загальноосвітня інтеграція, яка приводить до розширення міжнародних зв'язків, мотивує нинішніх випускників вищих немовних закладів освіти не лише володіти професійними знаннями, а й бути готовими на практиці застосовувати іноземну мову у професійному та науково-дослідному спілкуванні.

Випускникам немовних університетів англійська мова дозволяє глибше освоїти свою спеціальність. Стає очевидним той факт, що для досягнення успіху в професійній діяльності необхідно володіти, в тому числі, і англійською мовою, оскільки практично жодна спеціальна сфера не замикається всередині країни.

Досвід педагогічної діяльності свідчить, що чи не найважливішим у справі навчання іноземної мови є мотивація студента, розуміння цілей та його особиста зацікавленість у позитивних результатах своєї роботи, які дозволяють просуватися далі в навчальній, науковій, професійній та ін. діяльності. Мотивація кожного разу дає відповідь студенту, чи варто йому докладати зусиль, щоб отримати згадані можливості. Тому при навчанні студента-медика англійської мови як нефахової дисципліни вкрай необхідно дозволити йому пересвідчуватися в поступі своєї навчальної роботи, тобто, отримувати проміжні результати, які мають його підтримувати на обраному шляху.

Курс англійської мови професійного спрямування в медичному університеті включає медичну термінологію, оскільки це є базовим для професійної діяльності. Саме навчання медичної термінології може стати позитивним аспектом в оволодінні іншомовним спілкуванням у спеціальності. У контексті вивчення англійської мови студентами-медиками, актуальним завданням для них є знання медичних термінів та отримання навичок і вмінь використовувати спеціалізовану медичну лексику для виконання навчальних завдань, спрямованих на подальше професійне спілкування. Перевірка спілкування (і навчальним – у своїй навчальній групі, і реальним, наприклад, з англомовними іноземними студентами того ж університету) теж сприяє підтриманню устремління у вивченні іноземної мови.

Медична термінологічна лексика становить невід'ємну частину медичних текстів, які є основною одиницею інформації в процесі навчання. Терміни мають обмежене фаховою сферою точне значення (викладене в термінологічній дефініції), яке дозволяє спеціалістам якнайточніше та економніше відбивати суть явища чи предмета даної фахової сфери, забезпечувати правильне розуміння сутності питання.

Звертаючись до студентів, які розпочинають вивчення медичної термінології, Shirley Soltesz Steiner – авторка *Quick Medical Terminology: A Self-Teaching Guide*, зауважує можливість, яку відчиняє знання мови медицини, долучитися до обраної професії: "The language of medicine is precise and technically oriented. It is among the great tools of the mind for better understanding and more accurate communication between all practitioners of the life sciences. Learning this special language is your opportunity to be among them" [1, с.7].

У фахових текстах вживається велика кількість термінів, які створюють труднощі при читанні й перекладі таких текстів. Найефективнішим способом вивчення англійської медичної термінології дослідники і практики методики викладання (*The Language of Medicine; Pearls of Wisdom; Quick Medical Terminology; Medical Terminology & Vangonots; Medical Terminology: A Word-Building Approach* та ін. [1-9]) вважають шлях через розуміння структури слова та значень частин слова, оскільки робота з медичною термінологією може бути порівняна з будівництвом споруди. Тому розпочинати знайомство з англійською медичною термінологією належить із базових мовних знань, а саме – з нагадування про частини мови (nouns, verbs, pronouns, adverbs, and adjectives), актуальні для вивчення медичної термінології [6, с.12].

Автори багатьох згаданих методик [1-3; 6-9] радять поінформувати студентів про те, що численні медичні терміни будуються з частин слова (prefixes, suffixes, roots, and combining forms) і пояснити це на прикладах. Слід від самого початку добитися чіткого розуміння структури англійських медичних термінів та знання і застосування правил словотвору, вміння поділяти слово на значущі частини та будувати зі значущих частин терміни, тому що "understanding the rules is as important as memorizing the terminology" [6, с.12]. Знання чотирьох частин, з яких будуються англійські медичні терміни, та їх значень повинні стати керівництвом для студентів-медиків.

Звичною має стати стратегія побудови медичних термінів та, навпаки, поділу термінів на структурні значущі компоненти, представлена в посібниках [1-3, 6-9]. Оскільки переважна більшість англійських медичних термінів мають значну "довжину" і складну будову, ефективним є виконання різноманітних вправ саме на визначення структури медичних термінів та складання зі значущих компонентів цілих термінів. Наприклад, завдання, наведені в [1, с.17], в яких необхідно визначити корінь, суфікс, префікс, дозволяють студентам в процесі їх самостійного виконання набути важливих навичок опрацювання англійських медичних термінів ("All words have a word root. The root is the base or the foundation of the word, regardless of what other word, unit, or syllable may be attached to it, eg., do is the root of undo and doing. What is the root in tonsill/itis, tonsill/ectomy, and tonsill/ar?" або "A word root and a whole word may form a compound word. The root plus a vowel (a, e, i, o, u) makes the combining form. Here are two compound terms, micr/o/scope and

laryng/o/log/ist. What are the word roots? What are the combining forms?" чи "Build a term from the combining form electr/o-, the word root -stat-, and the ending -ic" [1, с.17]).

Для роботи з термінами залишається класикою фокусування уваги на обов'язковості запам'ятовування та повторювання ("importance of learning by memorization and repetition" [6, с.12]). Для того, щоб покращити запам'ятовування англійських термінів студентами, викладач може, наприклад, застосовувати різні кольори для презентації кожного виду частин слова ("red for prefixes, blue for suffixes, green for word roots, and black for combining forms" [6, с.12]). Тоді кожного разу, коли студент бачитиме колір, він асоціюватиме його з певною частиною слова.

У сучасній методиці розроблені численні мнемонічні прийоми для вивчення медичної термінології. Так, можна ефективно використовувати mind maps, які слугують для візуалізаційної організації інформації.

У [7] визначаються такі їх типи для опрацювання медичної термінології: фонологічні, морфологічні, синтаксичні, семантичні. Ця диференціація дозволяє чіткіше зрозуміти та міцніше запам'ятати терміни, систематизуючи їх таким чином. Пропонуються варіанти діаграм, компонентами яких можуть скористатися студенти для побудови власних mind maps, до чого вони і заохочуються викладачем. Наприклад: **general suffixes: -ist** (dentist, scientist, cardiologist, etc.); **-logy** (cardiology, urology, gynecology, cytology); **-ics** (pediatrics, genetics, obstetrics); **-ic** (pediatric, genetic, psychiatric, allergic); **-ical** (biological, physiological, physical); **-al** (dental, annual, mental, natal); **-ive** (ulcerative, degenerative, sensitive); **-ous** (porous, dangerous, mucous); **-age** (blockage, drainage, miscarriage); **medical suffixes: -graphy** (cardiography, electroencephalography, tomography); **-gram** (mammogram, spectrogram, radiogram); **-tomy** (venotomy, thoracotomy, gastrotomy); **-scope** (endoscope, gastroscope, microscope); **-scopy** (endoscopy, gastroscopy, microscopy); **-algia** (neuralgia, arthralgia); **-oma** (lipoma, sarcoma, lymphoma); **-osis** (neurosis, myosis, psychosis, fibrosis); **-ectomy** (appendectomy, hysterectomy, gastrectomy); **-itis** (appendicitis, colitis, gastritis, tonsillitis, arthritis, neuritis); **-emia** (leukemia, anemia); **negative prefixes: anti-** (antibiotic, antipyretic, antidepressant); **a-** (anemia, atypical); **de-** (degenerate, decompose, dehydrate); **mal-** (maladjustment, malnutrition); **in-** (invertebrates, indigestion, incompetent, etc.); **organ roots: nerve** neuro-; **heart** cardio-; **vessel** angio-; **artery** arterio-; **veins** veno-; **lymph** lympho-; **skeleton** skeleto-; **liver** hepato-; **nose** rhino-; **stomach** gastro-, etc. Студенти самостійно створюють власні схеми mind maps для термінів, які вивчаються. Робота може проходити індивідуально, попарно чи малими групами.

Для студентів-медиків важливо не тільки знати орфографію та значення термінів, але і їх правильну вимову, а також сприймати і розуміти терміни зі слуху. У цьому можуть допомогти аудіо VangoNotes до кожного розділу із посібника з термінології [3-5], які студенти завантажують на mp3 програвач, що уможливлює прослуховування питомих термінів.

У процесі опрацювання термінологічного навчального матеріалу обов'язково приділити увагу знайомству з медичними термінологічними та енциклопедичними словниками. Студенти мають орієнтуватися в Medline ресурсах, наприклад, медичній енциклопедії A.D.A.M. Medical Encyclopedia, медичному словнику Merriam-Webster та ін. і вміти їх застосовувати. Навчання пошуку за ключовими словами також становить складову роботи з англійськими медичними термінами. Наприклад, при пошуку за ключовим словом "rhinitis" студенти мають розуміти рубрики, за якими характеризується кожний термін у медичному словнику Merriam-Webster (Main Entry, Pronunciation, Function, Inflected Form) та їх зміст. Так, у згаданому випадку це: Main Entry: rhi·ni·tis ; Pronunciation: \rī-'nīt-əs\; Function: noun; Inflected Form(s): plural rhi·nit·i·des \-'nīt-ə-, dēz\ [10].

Розгляд дефініції, наведеної в словнику для даного терміна ("rhinitis: inflammation of the mucous membrane of the nose marked especially by rhinorrhea, nasal congestion and itching, and sneezing; also: any of various conditions characterized by rhinitis" [10]), дозволяє докладно опрацювати дану лексичну термінологічну одиницю. Також слід звертати увагу на всі суміжні словникові статті: (See: allergic rhinitis, rhinitis medicamentosa, rhinitis sicca, vasomotor rhinitis" [10]).

Отже, активні форми проведення навчальних занять допомагають розвивати у студентів інтерес до володіння термінологією, а також тренувати за допомогою іноземної мови мозкову активність, розвиваючи пам'ять та гостроту розуму, що у підсумку підвищує загальний рівень професійності випускників.

Література:

1. Quick Medical Terminology: A Self-Teaching Guide. – 4th Edition. / Shirley Soltesz Steiner. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2003.
2. Medical Language / Susan M. Turley: Prentice Hall, 2007.
3. Medical Terminology & VangoNotes Cpn Package, 6th Edition: Prentice Hall, 2008.
4. VangoNotes for Unlocking Medical Terminology / Bruce Wingerd. Original Audiobook Narrated by: Stow Lovejoy, Jessica Tivens,
5. VangoNotes for Pearson's Comprehensive Medical Assisting, Vol. 2: Anatomy and Physiology/ Nina Beaman, Lorraine Flemming-McPhillips. Original Audiobook Narrated by: Dennis Holland, Maria Hickey
6. Medical Terminology. Pearls of Wisdom / Lynette M. Veach, Marsha M. Holtsberry. Pearson Education, 2009.
7. Teaching Medical Terminology with Mind-mapping Software / Reima Al-Jarf. – Riyadh: King Saud University, 2010.
8. Medical Terminology: A Word-Building Approach, 7th Edition. / Jane Rice. – Prentice Hall, 2011.
9. The Language of Medicine. – 10th Edition / Davi-Allen Chabner, 2013.

10. Medical Dictionary from Merriam-Webster. MedlinePlus. /
<http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/mplusdictionary.html>

Баходыр Сулайманов
 (Карши, Узбекистан)

ИНОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Известно, что процесс заимствования слов - явление нормальное, а в определённые исторические периоды даже неизбежное. Вспомним огромную весьма положительную роль, которую сыграли греческие и латинские языки в Европе, старославянский язык в славянском мире, арабский - на мусульманском Востоке. Вполне объяснимо и во многом оправдано широко проникновение западноевропейской лексики в русский язык в эпоху петровских реформ. Но уже в ту пору наметились две группы иноязычных слов. Одни - полезные, обозначающие новые понятия и неизвестные ранее предметы, а поэтому обогащающие язык; другие - бесполезные, дублирующие уже имевшиеся исконно русские наименования, а поэтому не обогащающие, а засоряющие речь.

Интерес к проникновению иноязычной лексики, особенно проблеме проникновения и активного использования ТГУ становятся актуальной. Это связано с тем, что в современном обществе велика роль и влияние СМИ - радио, телевидения, интернет, газет и журналов, которая имеет большую аудиторию пользователей и не зря считается «четвёртой властью». Современные процессы, которые мы наблюдаем в русском и узбекском языках, свидетельствует об интенсивном использовании в печати иноязычной лексики-вестернизмов. Этот процесс вызывает в последние время особое внимание лингвистов, которые отмечают активное использование заимствований, как результат социально-политических изменений происходящих в обществе. Эти процессы происходящие в языке являются **актуальными**, которые стали темой для нашего исследования.

В западной политологии оба эти понятия обозначаются одним термином « publicadministration ». В узком смысле слова « publicadministration » означает профессиональную деятельность государственных чиновников. На русский язык это можно перевести как государственное администрирование. Американская энциклопедия определяет государственное администрирование как «все виды деятельности, направленные на осуществление решений правительства».

В широком смысле слова « publicadministration » это не только профессиональная деятельности чиновников, но и вся система административных институтов с достаточно строгой иерархией власти, посредством которой ответственность за выполнение государственных решений спускается сверху вниз. В русском языке этому понятию соответствует административно-государственное управление.

Административно-государственное управление — это осуществление государственной политики через систему административных учреждений, при котором ответственность за выполнение государственных решений спускается сверху вниз. Государственное администрирование — это деятельность профессиональных государственных служащих по осуществлению общественной политики. Во всех перечисленных выше определениях речь идет об объективной характеристике административно-государственного управления и государственного администрирования. Действительно, административная власть имеет объективную природу: администрация прежде всего подчинена закону и подотчетна представительным органам. Издаваемые администрацией акты управления развивают, уточняют, детализируют, применяют в конкретной обстановке существующие законы.

В разные эпохи русским языком заимствовались иноязычные слова, что получило яркое отражение в истории нашего языка. Экономические, политические, культурные контакты с другими странами, военные столкновения накладывали свой отпечаток на его дальнейшее развитие. Еще в VIII-XII вв. в русский язык стали проникать первые заимствования из неславянских языков. Из скандинавских, таких как шведского и норвежского, к нам пришли слова, связанные с морским промыслом: *шхеры, якорь, крюк, багор, имена собственные: Рюрик, Олег, Ольга, Игорь, Аскольд*. В официально-деловой речи Древней Руси употреблялись устаревшие теперь слова *вира, тиун, ябеда, клеймо*, из финно-угорских языков мы заимствовали названия рыб: *сиг, навага, семга, салака, акула, корюшка, сельдь*, а также некоторые слова, связанные с жизнью северных народов: *сани, тундра, пурга, нарты, пельмени* и др. Также древними являются заимствования из германских языков: *броня, меч, панцирь, котел, холм, бук, князь, бор, свинья, верблюды* другие. Ученые спорят о происхождении некоторых слов, поэтому количество заимствований из древнегерманских языков разным исследователям представляется неоднозначно (от 20 до 200 слов). Близкое местонахождение тюркских народностей (половцев, печенегов, хазар), военные столкновения с ними, а затем и монголо-татарское нашествие оставили в русском языке тюркские слова. Они относятся главным образом к кочевому быту этих народов, одежде, утвари: *колчан, аркан, вьюк, шалаш, бешмет, кушак, каблук, кисет, кумач, сундук, кистень, кандалы, кабала, казна, караул* и др.

Греческий язык оказал самое значительное влияние на язык Древней Руси, которая вела оживленную торговлю с Византией, и проникновение греческих элементов в русскую лексику началось еще до принятия христианства на Руси (VI в.). Оно еще более усилилось в связи с крещением восточных славян (X в.), распространением богослужебных книг, переведенных с греческого языка на

старославянський. Латинський мовний також грав неабияку роль в збагаченні російської лексики і термінології, пов'язаної в більшій ступені со сферою науково-технічного життя. К латинському джерелу належать слова: *автор, адміністратор, аудиторія, студент, екзамен, екстерн, міністр, юстиція, операція, цензура, диктатура, республіка, депутат, делегат, ректор, екскурсія, експедиція, революція, конституція* і т.д. Ці латинізми прийшли в нашу мову, як і багато інших європейських мов, не тільки при безпосередньому контакті латинської мови скаким-либo другим, но і при посередстві інших мов. Він був мовою літератури, науки, офіційних паперів і релігії (католицизму). Потік запозиченої іноземної лексики характеризує час правління Петра I. Претворювальна діяльність Петра стала передумовою к реформі літературної російської мови. Церковнослов'янський мовний не відповідав реаліям нового світського суспільства. Велике впливання на мовний того часу оказало проникнення цілого ряду іноземних слів, переважно військових і ремісничих термінів, назви деяких побутових предметів, нових понять в науці і техніці, в морському справі, в адміністрації, в мистецтві і т.д. С петровських часів існують в російській мові такі запозичені іноземні слова, як *алгебра, оптика, глобус, апоплексія, лак, компас, крейсер, порт, корпус, армія, дезертир, кавалерія, контора, акт, аренда, тариф* і багато інших.

З англійської мови в цю ж час були також запозичені терміни з області морського справу: *баржа, бот, бриг, вельбот, мичман, шхуна, катер* і інші. Відомо, однак, що сам Петро негативно відносився к надміру іноземних слів і вимагав від своїх сучасників писати «як можна зрозуміліше», не зловживаючи нерусськими словами. Так, наприклад, в своєму посланні послу Рудаковському Петро писав: «В реляціях твоїх використовуєш ти зело багато польські і інші іноземні слова і терміни, за якими самого справу виразити неможливо: того ради тебе впродовж реляції свої к нам писати всі російським мовою, не використовуючи іноземних слів і термінів»

Великий внесок в вивчення і упорядкування іноземних запозичень зробив *М.В. Ломоносов*, який в своєму труді «Хрестоматія по історії російської мовознавства» виклав свої спостереження о грецьких словах в російській мові в загальному, і в області утворення наукових термінів в частині.

«...Уникаючи іноземних запозичень, Ломоносов в ту ж час прагнув сприяти зближенню російської науки з західноєвропейською, використовуючи, з однієї сторони, міжнародну наукову термінологію, складену переважно з греко-латинських коренів, а з іншої сторони, утворюючи нові російські терміни або переосмислюючи вже існуючі слова» *В.В. Виноградов*. Ломоносов вважав, що російська мовна втратила стійкість і мовну норму внаслідок «забруднення» живої розмовної мови запозиченнями з самих різних мов. Це змусило Ломоносова створити «Предисловія о пользе книг церковных», в якому йому вдається закласти основи російської мови, відповідної часу.

Активні політичні і громадські зв'язки з Францією в XVIII—XIX століттях сприяли проникненню в російську мову великої кількості запозичень з французької мови. Французька мовна стає офіційною мовою придворно-аристократических кіл, мовою світських дворянських салонів. Запозичення цього часу терміни з військової області: *батальон, гарнізон, пістолет, ескадра*; громадсько-політичні терміни: *буржуа, деklasований, деморалізація, департамент* і інші.

К кінцю XVIII в. процес європеїзації російської мови, здійснюваний переважно при посередстві французької культури літературного слова, досяг високої ступені розвитку. Стародруковий мовний витіснявся новоевропейським.

Лексическе впливання європейських мов потім стало відчуватися в XVI- XVII вв. і особливо зміцнилося в Петровську епоху, в XVIII в. Збагаченню російської лексики іноземними словами сприяли як адміністративні, так і військові реформи Петра I, успіхи просвіщення і розвиток науки. Ці були численні назви предметів життя, військові і морські терміни, слова з області науки і мистецтва. З німецької мови були запозичені такі слова: *бутерброд, галстук, графин, шляпа, контора, пакет, прейскурант, процент, бухгалтер, вексель, акція, агент, лагерь, штаб, командир, юнкер, ефрейтор, лафет, патронташ, верстак, фуганок, никель, кварц, селитра, вольфрам, картофель, лук*.

Так, к цьому джерелу походять слова з області громадських відносин, технічні і спортивні терміни, назви побутових предметів: *лідер, департамент, митинг, бойкот, парламент, вокзал, ліфт, док, бюджет, сквер, коттедж, троллейбус, рельс, макінтош, бифштекс, пудинг, ром, виски, ероз, торт, плед, свитер, пиджак, френч, финиш, спорт, спортсмен, футбол, баскетбол, волейбол, бокс, крокет, покер, хокей, жокей, бридж, спиннинги* др. Велику роль в російській лексиці грав французька мовна. Всі ці слова стали належністю нашої мови, то є відбулося запозичення не тільки назв, но і понять, необхідних для збагачення російської культури. Деякі запозичення, відображаючи вузький кіл інтересів изысканного дворянського суспільства, не привилися на російській ґрунті і вийшли з використання: *рандеву, плезири, політес* і под. Через французьку мову к нам потрапили і деякі італійські слова: *барокко, карбонарий, купол, мезонин, мозаїка, кавалер, панталони, бензин, арка, баррикада, акварель, кредит, коридор, бастион, карнавал, арсенал, бандит, балкон, шарлатан, баста, балюстрада* і др. Во всі європейські і в російські мови, з італійського прийшли музичні терміни: *адажіо, аріозо, арія, альт, бас, віолончель, бандура, капелла, тенор, каватина, канцона, мандоліна, лібретто, форте, піано, модерато, - а також клавесин, балерина, арлекин, опера, імпресаріо, браво*.

Итак, мы видим, что заимствование новых слов - процесс, обусловленный наличием определенных причин, чаще всего - экстралингвистических. Язык начинает часто сталкиваться с предметами и явлениями реальной действительности, которые необходимо называть и описывать, а необходимого слова либо нет, либо оно по каким-либо причинам неудобно для частого использования. Динамика общественно-политической ситуации в России в последнее десятилетие XX века (распад Советского Союза, изменение государственного строя, преобладающей формы производственных отношений и т.д.) стала причиной возникновения многих новых и актуализации многих ранее неактуальных для русского языкового сознания общественно-политических реалий. Для обозначения большей части из них были заимствованы слова из других языков.

Литература:

1. Алексеев Б.А. Из истории общественно-политической лексики русского языка XVIII в., Автореферат дис... канд.фил.наук. – М., 1972.с.18
2. Брагина Е. А. Глобальна ли глобалізація? / Е. А. Брагин // Восток (ORIENS). 2003. №5
3. Виноградов В.В. Грамматика современного русского литературного языка М., Высш.шк., 1985. – 462 с.
4. Ваулина Е.Ю., Скляревская Г.Н. Давайте говорить правильно!: Новейшие и наиболее распространенные заимствования в современном русском языке.- М., 2004.

Баходыр Сулайманов
(Карши, Узбекистан)

ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ЕЁ ОСОБЕННОСТИ

Основоположники старославянского языка Кирилл и Мефодий и их продолжатели, переводя с греческого на старославянский язык, прежде всего внесли в лексику и лексическую семантику. Переводы с греческого языка стали обычны и Древней Руси. «Таким образом, южные и восточные славяне (отчасти и западные), развивая свои литературные языки на народной речевой основе, оказались в тоже время и наследниками языковой культуры древнего Средиземноморья, что было отмечено еще Ломоносовым и Пушкиным».

Происходили активные процессы взаимодействия древнерусской и старославянской речевых стихий. Как отмечают исследователи в самых первых богослужебных памятках старославянского языка (XI в.) проступают явные особенности древнерусской народной Речи. И потому не случайно установилось мнение называть старославянский язык на Руси церковнославянским языком русской редакции. Здесь уместно будет рассмотреть некоторые обозначения ТГУ(терминология государственного управления) в Московии Руси XV-XVI вв.

Обратимся к примерам и рассмотрим их в выше указанной последовательности.

К первой группе ТГУ относятся обозначения лиц относящиеся к верховной власти Московской Руси такие как **“государство”, “князь”, “боярин”, “дворянин”, “дети боярские”**.

Государь – обозначение из ранее бытового, терминизируясь, начинает обозначать высшее государственное лицо. В примерах термин “государь” дано в значении феодал, владыка и выступает в составе титула при письменных обращениях [1, стр 113].

Князь. Термин князь обозначало титул лица, которое передавалось по наследству, и относилось к категории людей. Пример: Царю ... бьет челом холоп твой государев князя Иванов сын велико пермского Сенька (спп, 1, 26, 1613).

Боярин. Данный термин обозначало лицо, которое имело значительное состояние, и определенное положение в системе власти того периода, пример: Царю ...бьют челом холопы твои дворяне московские и дворяне и дети боярские разных (спп, 2, 300, 110, 1613).

Вторую группу терминов составляют обозначение должностных лиц в системе власти. В эту группу по нашему мнению можно отнести лица которые были во многочисленных приказах и службах при князьях, боярах и царях.

Обратимся конкретно к примерам.

Дворецкий- обозначал придворный чин, который был главным начальником (под названием большого двора) ведавшего доходами и расходами двора, управляющий слугами двора.

Кравчий – почетная должность. Термин обозначает лицо которое служило государю в торжественных случаях за обедом.

Стряпчий - должностное лицо, отвечающее за доспехи князя. Этот термин в глаголе стряпать – делать что-либо, производить в качестве ремесла или прислуживать.

Стрелецкий сотник - вид военнотружущаго при царском дворе.

Стрелецкий сотник – должность, под началом которого сотня стрельцов.

Ключник- этот термин обозначал лицо, которое ведало продовольственными запасами дворца.

Наместник и **волостель** должностные лица, которые являлись представителями в местном управлении. Различие заключалось в том, что наместник лицо, которое отвечало за связь с Центральным правительством, а термин волостель - лицо отвечающее за связь волости с центральным

правительством. С XVI века наместник был вытеснен словом **воевода**, а волость **приказником**.

Ктретей группе можно отнести обозначение профессий представителей общества приведем пример:

Крестьянин в челобитнях слово крестьянин или человек обозначало кабально -зависимое лицо, крепостной слуга находящийся в низшей ступени сословного деления в Москвой Руси, который не обладал никакими правами привилегиями. Пример: **Царю...**бьют челом девицы Ульяны Петровны дочери Квашена крестьянин погоста Веселуха Васька Докучаев.

Лекарь лицо занимающийся врачеванием, лечением больных. Пример: Царю ... бьют челом и плачется сирота твой государев шкловец лекарь Савка Гаврилов

Иконописец - человек, умеющий писать иконы, своего дела имеющий особый навык. Пример: Царю...бьют челом государстве Воротынские плотничискаАгайка Степанов с товарищи.

Наборщик - специалист по набору печатных листов для книг, грамот. Царю...бьют челом холопы твои книг печатного дела наборщик Розка Васильев.

Посол - обозначало лицо посланное в другое государство, образованное от посланник, были термины **взаметчик, оснащик**. Существовала большая группа обозначающая различные должности в системе местного самоуправления как: **наметник, волость, становник, слабодники, посельский, дьяк, тиун, праведник, губной староста, городской, приказчик, староста, излюбленный голова, губной дьяк, целовальник, сотский окладчик** и т.д.

Наряду с высшее указанными терминами функционировала группа терминов обозначающая представителей беднейшего слоя населения такие как: **холоп, захребетник, полуседник, задворник, бобыль, сирота, смерд, сельчанин, половник, казак, лавочник, ремесленник, служебник, монастырские служаки, монастырские детеныши, монастырские серебряники**.

Каждый период ТГУ имеет специфические черты развития и употребления, отражающий сложные процессы, которые происходили в обществе. Внести некоторую ясность в понятие значений ТГУ в прошлом и настоящем, ее роли в общей системе языка задача нашего исследования.

Кроме того, каждый период функционирования русского языка характеризуется деятельностью отдельных личностей, внесших весомый вклад в развитие языка, и издавших в свое время значительные словари на рубеже XVIII века в России стали после реформ Петра 1. Обновление всей государственной системы, властных структур управления по европейскому образцу послужило причиной появлению в языке большого количества иноязычных слов и терминов ТГУ. Примером может служить описание в образной форме Н.А. Смирнова «Западное влияние на русский язык в Петровскую эпоху». В сборнике в отделе о новых лексических заимствованиях в русском языке Петровской России пишется: «Хотя прежние **дьяки, окольнічи, воеводы** владат еще свое существование в Москве и других старых городах, но рядом с ними в столице являются и новые люди, которым присваиваются и новые чины, взятые с иностранного. Так появляются теперь **администратор, актуариус, ассессор, аудитор, бухгалтер, горольдмистер, губернатор, инспектор, камергер, ландгевдинг, маклер, министр, полицмейстер, президент, префект, ратман** и другие более или менее важные особы, во главе которых стоит сам император. Все эти персоны в своих **ампте, гофгерихте, губернии, канцелярии, коллегіуме, коимиссконторе, ратуше, сенате и синоде** и других административных учреждениях, которые заменили недавние **думы и приказы** адресуют, аккредитуют, апробируют, конфискуют, корреспондуют, претендуют, скандируют, трактуют, экзаменуют, штрафуют и т.д. **инкогнито**, в конвертах **разные акты, акциденции, амнистии, апелляции, аренды, векселя, облигации, ордеры, рапорты, тарифы** [2, стр 56] и т.д.

Исходя из того, что ТГУ представляет собой особый пласт языка, в котором проявляется способность перемещаться, как в пределах терминологической системы, так и выходить за её пределы, наличие идейно- смысловой обусловленности, фактом основного денотативного и конативного значения, обусловило принцип собственной классификации терминов. Опираясь на концепцию В.Н. Туркина с некоторым уточнением мы даем собственное определение ТГУ.

К ТГУ следует отнести систему номинативных единиц разного происхождения (собственное и заимствованные), которые специализированы лексически (термины и лексемы), семантически (семы общенародных слов), синтаксически (в письменном и устном оформлении) для выражения социальных реалий в сфере политических административных, социально- экономических отношений.

Учитывая специфику ТГУ предлагаемая классификация, которая представляется нам реально отражает современное состояние этой важной отрасли терминологии.

Мы предлагаем две схемы классификации ТГУ русского языка:

- 1) с точки зрения происхождения;
- 2) с точки зрения функционирования на современном этапе развития.

Предлагаемая нами классификация ТГУ русского языка с точки зрения происхождения может быть представлена следующей схемой:

ТГУ русского языка:

- 1) Собственная терминология;
- 2) Заимствованная терминология;
- 3) Семантический способ образования;
- 4) Морфологический способ образования;
- 5) Синтаксический способ образования;
- 6) Полукалькирование интернациональных терминов;
- 7) Калькирование русско-интернациональных терминов;

По нашему мнению эта классификация будет охватывать все пласты ТГУ русского языка с точки зрения происхождения.

Далее мы классифицируем ТГУ с точки зрения её развития на данном этапе исследования. Часть обозначений ТГУ мы заимствуем у Х. Дадабаева и А.Н. Шиловского, выделив с определенным изменением в тематические группы:

1) профессионально-должностная терминология; 2) административно-управленческая терминология; 3) терминология общественно-политических явлений, событий, понятий, обозначения организаций и объединений; 4) терминология официально-делового протокола.

К профессионально-должностной терминологии русского языка мы относим термины, обозначающие род деятельности, профессию, занимаемое положение в государственной системе власти например: «премьер-министр», «президент», «заместитель», «мэр, губернатор, глава администрации», «председатель суда», «советник» и др.

В группу **административно-управленческая терминология** мы относим термины, дающие понятия государственной системы управления, территориального деления, органов власти, например: «Кабинет Министров» «компетентные государственные органы», «государственные учреждения», «нижестоящие органы», «уезд», «аппарат власти», «город», «министерство внутренних дел», «богоугодное заведение» и т. д.

Группа, названная **терминология общественно-политических явлений, событий, понятий, обозначения организаций и объединений** выражает факты, происходящие в общественно жизни в различной сфере, дает определение различных общественных организаций. Например: «основное направление», «принятие бюджета», «полномочия», «религиозные объединения», «право неприкосновенности», «общество», «социальная справедливость», «политическая партия», «неприкосновенность жилища» и т. д.

К группе терминология **официально-делового протокола** относятся термины, обозначающие официально-документальное определение общественно-политической жизни. Например: «заявление», «договор», «решение», «указ», «документ», «свидетельство», «приказ», «план», «грамота», «распоряжение», «жалоба», и т. д.

Рассмотрим вопрос влияния иноязычных слов на словарный состав русского. Особенностью этого процесса являлось то, что он протекал весьма сложно. Так для передачи одного и того же понятия применялись следующие способы:

а) прямое заимствование, б) калькирование, в) полукалькирование, г) толкование.

Процесс заимствования иноязычных терминов протекал бессистемно, а просто и хаотично, служил решению экстралингвистических задач.

1) Прямое заимствование иностранных терминов.

2) Калькирование иноязычных терминов.

Прямое заимствование лингвистический анализ заимствований русского языка показал, что этот процесс тесно связан с проблемой правильной передачи иноязычных прилагательных на русский язык. Следуют отметить, что на начальном этапе контактирования русского и иностранных языков иностранные прилагательные в русском языке употреблялись без изменений (с адаптацией родовых и других грамматических показателей, а также фонетических особенностей по правилам русского языка), т.е. каким путем передавать на русский язык определенную часть иноязычных терминов, корень которых должен быть заимствован, решался весьма «упрощенным» путем. Так, в печати периода XIX века можно встретить употребление иностранных прилагательных в следующих формах: «англикская школа»-«фасон по французски», «сенат голландский», «фельдфегернемчурский» и т.д. Учитывая несостоятельность и не перспективность такого «словотворчества» специалисты в дальнейшем отказались от него А. К. Боровков, говоря о подобных случаях трансформации иноязычных прилагательных, отмечал, что входящие в обиход иностранные в большинстве случаев оформлялись в разговорной форме [3, стр 40].

1. Структурное калькирование на уровне слова. Эта группа занимает довольно значительное место в ТГУ русского языка и обозначает различные явления. Например: глава, объединение, заготовка, заказчик, запрещение, защитник, избиратель, изменение, союз, наблюдатель, продавец, ученик, безработица, учитель и т.д. В русском языке встречаются кальки, образованные префиксальным способом. Калькирование слов, образованных префиксами анти-, контр-, против-, со-, на-, над-, меж-, между-, под-, не- и др. следующими способами:

а) русско-интернациональное слово калькируется полностью: содружество, надстройка, международный, междовидовой, межнациональный миллатлараро, подземной, соотечественник, противозаконный и т.п.

б) префикс русского слова может передаваться с помощью служебных слов, например: предпраздничный, превыборный, противоположность, внеплановой и т.п.

2. Структурное калькирование на уровне сложного слова. В составе русской ТГУ имеется немало сложных терминов, При этом наблюдается два варианта расположения слов в образующей кальке – либо соответствие порядку расположения элементов русского слова, либо изменение:

примеры: мировоззрение, многогранный, ледокол, пятилетка, домостроитель, книговед, взаимопроверка и т.д. Во втором случае порядок слов при калькировании меняется; например: боец-пограничник, член-корреспондент, летчик-испытатель, город-спутник и т.д.

3. Структурное калькирование на уровне словосочетания. Одним из важных номинативных средств русского языка – составные наименования. Особенно активно началось употребление таких

наименований в первые годы Петровской реформы. Особо многочисленными, как показывают наблюдения, эти термины используются для передачи общественно-политических и научно-технических понятий [4 стр 35-37]. Русские термины-словосочетания калькируются в виде полных структурных калек. Этот тип имеет две подгруппы.

Становление ТГУ в русском языке можно рассмотреть в двух аспектах:

а) употребление ТГУ греко-латыни и европейского происхождения без смыслового изменения, то есть в прямом значении как в прошлом, так и в настоящее время; «группа, кучка людей», «знак, след, орден, награда», «парк», «капитал», формант распоряжение», «магазин», «запас» «хирург», «аренда», «конкуренция», «каникулы».

б) Использование в современном русском языке ТГУ, которые расширили или приобрели новое смысловое значение с учетом новых общественно – политических реалий в обществе. «свет, просвещение», «основа чего-либо, всякого начинания», «должность, должностное место», «круг людей, группа определенной специальности или деятельности» ,и т.д.

Влияние иноязычной ТГУ на русский язык можно рассматривать в двух аспектах:

а) прямое заимствование интернациональных терминов. В русском языке непосредственно заимствованы термины обозначающие различные сферы ТГУ жизни (сенат, президиум, сессия, департамент, коллегия, представительство, мер).

сложные слова (мировоззрение, искусствовед, пятилетка); термины –словосочетания (внутреннее единство, восточные страны, организованная преступность, глава правительства, проект закона).

г) Продуктивным в русской ТГУ является полу калькирование интернациональных терминов, так частичному калькированию могут быть подвержены производные термины (демократизация, системазация, рентабельность, кредитование) термины-словосочетания («индустриальная держава», «консервативное правительство», «консультативный совет», «земельная рента», «государственная система»).

Современная ТГУ переживает период существенного обновления, что является отражением тех перемен, которые происходят во всей терминологической системе русского языка. Процесс этот носит активный характер и проходит естественно не ровно, мы наблюдаем разные точки зрения в использовании ТГУ. Данная задача требует взвешенного подхода, учитывая исторические традиции языка и реалии современной жизни. В целом намечается тенденция в использовании всех средств, как родного языка, так и заимствований из других языков в особенности западно-европейских языков, которые отвечают основным требованиям терминологии: однозначности, точности, систематичности, краткости, удобочитаемости. Изданные ТГУ словари 80-х годов сыграли определенную роль в реализации этих требований, однако как показывает время назрело ряд вопросов, которые требуют своего решения.

На наш взгляд есть существенная необходимость создания словаря или глоссария по ТГУ русского языка. Такие словари или глоссарии послужат базой для составления более обширных, по сравнению с имеющимися, толковых словарей, что будет способствовать упорядочению и координации терминов в русском и русском языках. Создание русско-иностранный лингвистический словарь ТГУ послужит унификации терминов, облегчит процесс понимания новых обозначений, которые заменили устаревшие.

Это послужит повышению культуры речи, более широкому влиянию общественно – политической печати, повышению общественно- политического и правового кругозора.

Литература:

1. Волков С.С. Сематические неологизмы в общественно-политической лексики судебных актов начала XVIIв. ЛГУ 1960 №-2.стр.110-118.
2. Смирнова Н.А. Западное влияние на русский язык в Петровскую эпоху. М. 1980. стр. 56.
3. Баскаков Н.А. Современное состояние терминологии в языках народов СССР // Вопросы терминологии. –М., 1961. – С.57.
4. Бархударов С.Г. О значение и задачах научных исследований в области терминологии. // Советская терминология. 1989. №1. с.63-71.

Людмила Юлдашева
(Черкаси, Україна)

ВИЗНАЧЕННЯ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕННИКІВ НА -Р ШЛЯХОМ ЗІСТАВЛЕННЯ З РОСІЙСЬКИМИ ВІДПОВІДНИКАМИ

Відмінювання іменників – один із засобів зв'язку слів у реченні. На вибір відмінкового закінчення впливає значення слова, рід іменника, відміна, кінцевий основи слова та особливості його закінчення. За ознакою роду, характером основи й закінчення іменники поділяють на чотири відміни, а для іменників I та II відміни визначають тверду, м'яку та мішану групи. Здебільшого визначення групи не становить особливих труднощів, за винятком іменників чоловічого роду другої відміни на **-р**, які можуть належати до твердої, м'якої та мішаної груп.

Українські лінгвісти Г. О. Козачук [1], М. Я. Плющ [5], І. П. Ющук [11] пропонують декілька алгоритмів визначення групи означених іменників. Окремі складні та спірні випадки зафіксовано в

посібнику «PROMOVA, або Де ми помиляємося...» [12]. Численні спроби знайти найпростіший (найефективніший) спосіб визначення групи вказаних іменників зумовлені наявністю проблеми практичного змісту, адже відмінювання іменників чоловічого роду II відміни на **-р** належить до складних питань української мови.

Отже, значущість та актуальність теми дослідження зумовлена спрямованістю сучасних наукових студій на виявлення способів визначення групи українських іменників на **-р** та мотивацію особливостей їхнього відмінювання. Актуальним також є практичний характер проблеми.

Метою роботи є визначення групи іменників другої відміни чоловічого роду на **-р** шляхом їхнього зіставлення з російськими відповідниками.

Ідея про існування такої залежності належить професору М. І. Калькові. Окремі аспекти проблеми розглянуті в спільних студіях із Я. В. Канєвською.

У роботі ми спробуємо підтвердити гіпотезу про можливість установаження групи українських іменників на **-р** за допомогою російських еквівалентів. Спостерігаємо певну відповідність групи українських іменників на **-р** і їхніх російських еквівалентів, а саме: українські іменники твердої групи мають спільнокореневі російські відповідники на **-р**, українським іменникам м'якої групи відповідають російські спільнокореневі слова на **-рь, -рий**, українські іменники мішаної групи мають російські відповідники, будова яких відрізняється від українських.

Повними еквівалентами вважаємо слова, які в українській та російській мовах збігаються за значенням та будовою.

Визначення групи за таким принципом здійснюють усього у два етапи: добір російських відповідників і порівняння з ними.

Більшість українських іменників другої відміни твердої групи на **-р** має повні відповідники в російській мові: укр. *контур* – рос. *контур*, укр. *мор* – рос. *мор*, укр. *пурпур* – рос. *пурпур* та ін. До багатьох українських іменників важко дібрати точні російські відповідники. В українсько-російських словниках [8; 9] не зафіксовані всі російські еквіваленти українських слів. Так, у словникових статтях українському іменникові *аматор* відповідає російський *любитель*, укр. *колір* – рос. *цвет, окраска*, укр. *прапор* – рос. *стяг, знамя*, укр. *табір* – рос. *лагерь*, укр. *яр* – рос. *овраг*. Однак у російській мові існували й існують прямі відповідники, більшість із яких поступово виходить з активного вжитку. У Словнику сучасної російської літературної мови [4] зафіксовані слова *вир* і *прапор*, деякі словники російської мови містять слово *аматор*, російське слово *колер* зафіксовано в шести, а *яр* – у восьми словниках російської мови, зокрема в найпоширенішому й найпопулярнішому словникові російської мови С. І. Ожегова [3].

Детальніше проаналізуємо іменник *табір*. В українській мові його вживають у п'яти значеннях, які зафіксовані в Сучасному тлумачному словнику української мови [6, с. 688]: 1) місце тимчасового розташування війська, людей поза населеним пунктом (*військовий табір*); 2) кілька або більше родин циган, що кочують, або їхній стан (*циганський табір*); 3) місце тимчасового розташування великої групи людей; група людей, що перебуває в такому місці (*польовий табір*); 4) місце, де перебувають військовополонені в'язні (*концентраційний табір*); 5) суспільно-політичне угруповання; течія, напрям, група людей, які мають однакові погляди, переконання (*революційний табір*). У сучасній російській літературній мові вживають також слово *табор*, що відповідає українському *табір* у 1-му та 2-му значеннях. Зауважимо, що будь-який із п'яти семантичних відтінків українського іменника є значенням однієї лексеми. Отже, закономірність «український іменник твердої групи на **-р** – російський іменник на **-р**» у цьому разі не порушена.

Деякі українські іменники твердої групи не мають спільнокоренових відповідників у сучасній російській мові. Однак раніше такі еквіваленти були: укр. *гармидер* – рос. *гармидер* (сучасний російський відповідник – *шум*) [6, I, с. 475], укр. *качур* – рос. *качур (селезень)* [6, II, с. 409], укр. *кушир* – рос. *кушер (роголистник)* [6, III, с. 170] та ін.

Перекладаючи український іменник чоловічого роду *осокір* російською мовою, натрапляємо на невідповідність граматичної категорії роду – російський іменник *осокорь* належить до жіночого роду. Макс Фасмер [10, с. 623] вважав, що ще в дев'ятнадцятому столітті існував російський еквівалент чоловічого роду – *осокор*, саме таку форму використовував М. В. Гоголь. На той час у російській мові були у вжитку обидва російські слова: *осокорь* (ж. р.) і *осокор* (ч. р.). На підставі аналогічних прикладів можна констатувати, що українські іменники твердої групи на **-р** мають (або мали) повні російські відповідники, і, навпаки, наявність російського еквівалента є показником того, що український іменник на **-р** належить до твердої групи.

Не завжди вдається визначити за допомогою російського еквівалента належність українського іменника на **-р** до твердої групи. Окремі українські іменники твердої групи в російській мові мають еквіваленти, що належать до м'якої групи, тобто закінчуються на **[p']** (орфографічно **-рь**). Утрата знака м'якшення в українських словах або його поява в російських відбулась у процесі розвитку мов. Для підтвердження цього звернемося до етимології. Українське слово *вепр* та російське *вепрь* походять від праслов'янського **verpъ* [6, I, с. 292]. У словнику М. Фасмера [10, с. 199] зазначено, що еквівалентом українського *панцер* є російський іменник *панцирь*. У сучасних українсько-російських словниках [8; 9] зафіксовані дві відповідні пари: укр. *панцер* – рос. *панцерь*, укр. *панцир* – рос. *панцирь*. Ці слова походять від праслов'янського **pansyъ*. Український іменник *пластир* і його російський відповідник *пластырь* виникли після XIV ст. [10, с. 274]. Можна припустити, що вони були запозичені з німецької (нім. *Plaster*) кожною з мов самостійно.

Отже, у 94,5% закономірність «український іменник твердої групи на **-р** / російський іменник на **-р**» підтверджена.

Більшість українських іменників м'якої групи на **-р** відповідає російським, які закінчуються на м'який **р** (орфографічно **-рь**). Наприклад: укр. *бондар* – рос. *бондарь*, укр. *бунтар* – рос. *бунтарь*, укр. *глухар* – рос. *глухар* тощо. Деякі російські відповідники мають м'який **[р]** у середині слова: укр. *коментар* – рос. *комментарий*, укр. *пролетар* – рос. *пролетарий*.

До окремих слів української мови можна дібрати повні російські відповідники, які належать до шару пасивної лексики, а частіше вживаються їхні синоніми: укр. *друкар* – рос. *печатник*, рідко *дruкарь*, укр. *ложкар* – рос. *ложечник*, рідко *ложкарь*, укр. *поштар* – рос. *почтальон*, рідко розм. *почтарь* тощо. Саме за допомогою російських слів пасивної лексики можна підтвердити належність українських іменників до м'якої групи.

Деякі українські іменники м'якої групи на **-р** у сучасній російській мові не мають повних відповідників, проте раніше такі еквіваленти існували. Наприклад, укр. *дзигар* – рос. *зегарь* (сучасний відповідник – *стенные часы*), укр. *каламар* – рос. *паламарь* (чернильница), ін.

Відрізняються за будовою такі спільнокореневі слова, як: укр. *казкар* – рос. *сказочник*, укр. *книгар* – рос. *книжник*, укр. *лижвар* – рос. *лежник*, укр. *ниткар* – рос. *ниточник*, укр. *свічка* – рос. *свечник*, укр. *сітка* – рос. *сеточник*, укр. *скотар* – рос. *скотник* тощо. Спільнокореневими також є слова: укр. *котар* – рос. *котофей*, укр. *плотар* – рос. *плотовщик*, укр. *скупар* – рос. *скупец*, укр. *сукнар* – рос. *суконщик*, укр. *сурмар* – рос. *сурмач* та ін. Частина лексем української мови, що належать до м'якої групи, не має спільнокореневих відповідників у російській мові, проте до деяких із них можна дібрати російські спільнокореневі слова: укр. *байкар* – рос. *баснописец* (пор.: рос. *байка*), укр. *бляхар* – рос. *жестящик* (пор.: рос. *бляха*), укр. *вагар* – рос. *ваговщик* (пор.: рос. *важить*), укр. *кожухар* – рос. *тулупник*, *шубник* (пор.: рос. *кожух*).

Отже, крім повної відповідності групи іменників з основою на **-р**, наявні випадки, коли за допомогою російських еквівалентів не вдається визначити групу українських іменників.

До мішаної групи зазвичай належать українські іменники на **-р**, які в російській мові не мають повних відповідників. Російськими еквівалентами до більшої частини українських іменників мішаної групи на **-р** є спільнокореневі слова, які відрізняються лише суфіксами (суфіксоїдами). Наприклад: укр. *газетяр* – рос. *газетник*, укр. *картяр* – рос. *картежник*, укр. *оленяр* – рос. *оленовод*, укр. *сідляр* – рос. *седельник*, *седельщик* тощо. Отже, українські іменники на **-р**, що належать до мішаної групи, переважно не мають повних відповідників у російській мові. Проте є винятки: українські іменники мішаної групи *гусляр* і *дояр* перекладені російською мовою як *гуслар* і *дояр*. До мішаної групи належить іменник *маляр*, яке з наголосом на першому складі (*маляр*) в українській мові належить до твердої, а як підтверджують наші спостереження, іменники твердої групи зазвичай мають повні російські еквіваленти. Український іменник *школяр* російською мовою перекладають переважно як *школьник*, але поряд із ним уживається розмовне російське слово *школяр*.

Український іменник *пісняр* у російській мові тривалий час не мав повного відповідника, його перекладали як *песенник*. Однак уже в словнику, створеному за матеріалами преси й літератури 70-х років, «Нові слова та значення» [2] зафіксоване російське слово *песняр*. У цьому ж словнику знаходимо точний російський еквівалент до українського іменника *дігтяр* – рос. *дегтяр*.

До мішаної групи також належить слово, запозичене з польської мови *фігляр*. Таке запозичення відбулось і в українській мові, і в російській, що й зумовлює наявність повного російського відповідника до цього українського іменника мішаної групи (укр. *фігляр* – рос. *фигляр*).

Отже, унаслідок проведеного аналізу можна констатувати, що групу українських іменників II відміни чоловічого роду на **-р** майже завжди можна визначити за допомогою російських відповідників. Більшість українських іменників твердої групи має повні російські відповідники на **-р**, українські іменники м'якої групи співвідносні з російськими на **-рь** або **-рий**, зазвичай не мають повних російських відповідників слова української мови, що належать до мішаної групи.

Невідповідність «український іменник твердої групи на **-р** / російський іменник на **-р**» та «український іменник м'якої групи на **-р** / російський іменник на **-р**» пояснюємо низкою причин: слова виникли після розпаду праслов'янської мови або були запозичені кожною мовою окремо, пройшли певні фонетичні зміни в період розвитку мов, слова змінилися за законом аналогії під впливом інших слів конкретної мови, із часом утратилися деякі еквіваленти. Така невідповідність зазвичай характерна для маловживаних слів.

Гіпотеза про відсутність повних російських відповідників в українських іменників мішаної групи на **-р** зазвичай підтверджена, хоч наявні й деякі винятки.

Отже, запропонований спосіб визначення групи українських іменників другої відміни на **-р** виправданий у більшості випадків. Алгоритм визначення групи за таким принципом набагато легший, але цей спосіб все ж доцільно використовувати як додатковий.

Література:

1. Козачук Г. О. Українська мова для абітурієнтів / Галина Козачук. – К.: Вища школа, 1993. – 272 с.
2. Новые слова и значения: словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов / [под ред. З. Н. Котеловой]. – М.: Наука, 1984. – 346 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Ожегов. – М.: Русский язык, 1980. – 750 с.

4. Словарь современного русского литературного языка: в 17 томах / [Под ред. В. И. Чернышев]. – М. – Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1950 – 1965. –. – (Словарь).
5. Сучасна українська літературна мова: Підручник / [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 2001. – 414 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. В. В. Дубічинського]. – Х.: Школа, 2009. – 832 с.
7. Український правопис / [Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України]. – К. : Наукова думка, 2008. – 288 с.
8. Українсько-російський словник: в 6 т. / [за ред. І. Кириченка]. – К., 1953–1963. –. – (Словник)
9. Українсько-російський словник / [за ред. Д. І. Ганич, І. С. Олійник] – К.: А. С. К., 1996. – 560 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка Макс Фасмер– М. : Прогресс, 1986. – 760 с.
11. Ющук І. П. Українська мова: підручник / Іван Ющук. – К. : Либідь, 2006. – 640 с.
12. ПРОМОВА, або Де ми помиляємося.../ [керівник проекту О. М. Демська-Кульчицька]. – К. : Стандарт, 2006. – 196 с.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук., доцент Шитик Людмила Володимирівна.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Орися Задубрівська
(Чернівці, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ МЕТАФІЗИКИ ЯК НАУКИ

Криза метафізики, що триває вже не одне століття, спроби повної деконструкції чи пошуки нових шляхів її розвитку спричиняють зацікавлення генезою метафізики як науки. Говорячи про витоки метафізики, дослідники найчастіше звертаються до таких мислителів як Парменід, Платон, Аристотель, Томас Аквінський, а коли мова заходить про початок кризи метафізичної науки апелюють до Канта, залишаючи поза увагою грецьких філософів III-VI століття, зокрема Олександра Афродісійського, Сіріана, Прокла та Дамаскія, хоча саме вони перетворили метафізику в метафізичну науку, окресливши водночас її межі.

Якщо говорити про спадок Дамаскія, останнього очільника Афінської школи, то потрібно насамперед звернутися до праці «Коментар на Парменід» Платона та трактату «Про перші основи», повна назва якого – «Складнощі та розв'язання, пов'язані з першими основами». На думку Д.О'Мари (Dominic O'Meara), ця остання праця особливо цікава [див.2, с.429] Вона є, із посиланням на перші основи чи причини дійсності (тобто на власний предмет метафізики), старанно розробленою панорамою складнощів та суперечностей, які наявні у твердженнях, котрі ми робимо про такі основи. При читанні цієї книги може здаватися, що все, що говориться про такі основи, суперечливе, і що не залишається нічого безсумнівного. Порівняно з чіткою і прямою дорогою, прокладеною крізь метафізичні проблеми «Перші основи теології» Прокла, праця Дамаскія постає як море невизначеності, протиборчих позицій, сум'яття, розладу, без жодного чіткого напрямку і горизонту. Піддавшись цьому враженню, пише Д.О'Мара, окремі вчені знаходили у праці Дамаскія вираження відчаю, занепаду і краху світу язичницького інтелектуала, який задихався в християнізованій імперії Юстиніана [2, с.429].

На початку свого трактату Дамаскій розмірковує про перший метафізичний принцип – Єдине, – у термінах, пов'язаних з поняттями частини і цілого, тими поняттями, які вже були залучені в обговорення проблематики єдиного в тому, що вважалося відповідною частиною платонівського «Парменіда». Дамаскій доводить, що (1) Єдине є частиною цілого і що (2) Єдине не є частиною цілого. Якщо взяти перше твердження: (1) Єдине є частина цілого, то поняття цілого можна визначати по різному. Наприклад, під «цілим» ми можемо розуміти те, в чому не має жодного недоліку. Чи ж «ціле» може позначати порядок причин і наслідків. Або ж «ціле» може означати всю сукупність мислимого. При будь-якому з цих способів визначення цілого зрозуміло, що Єдине є частиною певного цілого. Тепер візьмемо протилежне твердження: (2) Єдине не є частиною цілого. Як зауважує Д.О'Мара, Дамаскій показує це за допомогою таких аргументів: якщо ціле є низкою причин і наслідків, то ці причини і наслідки співвідпорядковані одне одному, утворюючи цей ряд. Але якщо найперша основа, Єдине, є причиною всього, то воно буде причиною і цього узгодженого ряду як цілого і тому не може бути членом даного ряду. Таким чином, воно не є частиною цілого. Далі Дамаскій починає доведення того, що Єдине і єдине, і не єдине. Воно єдине, є вищою ступінню єдності в ряду речей, які є об'єднаними множинностями, і не єдине, не будучи членом цього ряду.

Д.О'Мара запитує: але як сам Дамаскій розуміє ті суперечності, через які він проводить свого читача? Що, на його думку, розкривається у цих труднощах? Кілька разів Дамаскій звертається до сократівського образупологових мук душі, що намагається породити знання. Саме так страждаємо і ми, намагаючись породити у нашому мисленні перебуваюче в нас Єдине. Намагаючись виразити в нашій думці (в наших поняттях і розмірковуваннях) і в нашій мові те, що не може бути досягнуто і висловлено, ми втрачаємо його в тому, що з нього виходить. І все ж ми хочемо знайти його, повернутися до нього. Проектуємо неосяжне на рівень осяжного, ми і віддаляємося від неосяжного, і все ж, шукаємо шлях повернення до нього. Отже, доходить висновку Д.О'Мара, Дамаскій пропонує нам вправлятися в дискурсивному розмірковуванні про метафізичні принципи, через яке виявляються межі, неадекватність такого розмірковування стосовно трансцендентного; і водночас воно слугує засобом виявити це трансцендентне в нашому мисленні про нього і за межами цього мислення. Отже, Дамаскій показує межі метафізичної науки і, просуваючи цю науку до її власних меж, демонструє також, як вона може пробудити розумну душу до виходу за власні межі, на зустріч трансцендентному [2, с.432]. І тут варто погодитися з Д.О'Мара, що праця Дамаскія зовсім не є результатом розчарування, визнання безумовної невдачі грецької метафізики, а вищим досягненням у розвитку метафізичної науки, початої Олександром Афродісійським та продовженої Сіріаном і Проклом.

Слушним і цінним видається висновок Д.О'Мара: «Якщо після цього у нас все ще залишилися ілюзії стосовно адекватності нашої метафізичної науки, Дамаскій зцілює нас від них, відкриваючи наші уми тому, що перебуває за межами, чи перевищує, наші власні метафізичні зусилля» [2, с.432].

Через багато століть успіхів і невдач метафізики у XVIII столітті видатний німецький філософ Імануїл Кант, попри все, практично звертається до тієї ж проблематики що окреслена у працях Дамаскія. У своїй праці «Критика чистого розуму» він зазначає, що людський розум в одному з видів свого пізнання (а це метафізика) має незвичайну долю: його хвилюють питання, які він не може відкинути, але і не може дати відповіді на них. Тривалий час метафізика вважалася королевою всіх наук, тепер її почали часто критикувати. На часі постала потреба в критиці розумової спроможності щодо всіх знань, до яких він може прагнути

незалежно від досвіду. Ця критика повинна дати відповідь: чи можлива метафізика? [1, с. 15].

Кантова відповідь ніби відома. Він говорить про неможливість метафізики у її попередніх формах, оскільки через антиномічність розуму на ключові запитання вона не може дати відповідь. Насправді ж все не так однозначно, для прояснення питання насамперед варто звернутися до праці Мартіна Гайдеггера «Кант і проблема метафізики». У цій праці Гайдеггер інтерпретує «Критику чистого розуму» як обґрунтування метафізики. Він зазначає, що експозиція кантівського підходу до обґрунтування метафізики рівнозначна відповіді: чому обґрунтування метафізики стало для Канта «критикою чистого розуму»? [3, с. 1]; для цього потрібно дати відповідь на три запитання: що таке традиційна метафізика? який підхід до її обґрунтування і чому це обґрунтування є «критикою чистого розуму»?

На думку Гайдеггера, перспективу, у якій Кант розглядав метафізику і в якій він повинен був розгортати своє обґрунтування можна позначити за допомогою такого визначення Баумгартена: метафізика – це наука, яка містить основи того, що досягається у людському пізнанні. Вона охоплює онтологію, космологію, психологію та природну теологію. Але тут, Гайдеггер виявляє проблематичність самого терміну «метафізика».

Спочатку винятково технічне значення виразу та *meta* та *phısika* (для позначення творів Аристотеля, які виходили за межі «Фізики») згодом (латиною *metaphysica*) набуло специфічного змісту. А саме, у процесі злиття грецьких слів, які складали вираз «та *meta* та *phısika*», у латинському виразі *Metaphysica* приставка «*meta*» змінила своє значення. Те, що означало просто місцеперебування, почало означати поворот, «відвертання від однієї речі до іншої». Метафізика перетворюється у пізнання того, що перебуває за сферою чуттєвого, науку про надчуттєве та пізнання надчуттєвого. Зміна назви супроводжувалася зміною самої долі філософії у Західній Європі [див. 4, с. 143–144].

На думку Гайдеггера, Кант схильний розуміти традиційну метафізику саме у другому значенні. Ця метафізика, як її часто називають – шкільна, насамперед, укорінена у християнському витлумаченні світу з віри. Все суще ділиться на регіони, які стають об'єктом дослідження теології, космології і психології і входять до складу такої дисципліни як *metaphysica specialis*. На відміну від неї, онтологія (*metaphysica generalis*) досліджує суще в цілому, суще як таке. По-друге, традиційна метафізика розглядається як вища наука, «королева наук», а отже, її тип пізнання повинен бути найбільш строгим, тобто вона повинна відповідати математичному ідеалові пізнання. Пізнання сущого в цілому та в основних його регіонах виявляється наукою з чистого розуму.

Як зазначає Гайдеггер, Кант утримує цей задум метафізики, навіть ще більш послідовно покладає його у випадку *metaphysica specialis*, яку він власне називає «власне метафізикою» [3, с. 5]. Проте Кант розуміє, що до цього часу метафізика постійно зазнавала невдач, а тому потрібно відмовитися від будь-яких спроб розширення чистого пізнання розумом, до того часу, поки не роз'яснене питання про саму внутрішню можливість цієї науки. Так постає завдання обґрунтування у смислі сутнісного визначення метафізики. Гайдеггер детально аналізує те, як Кант починає це сутнісне визначення меж метафізики.

У метафізиці як у чистому раціональному пізнанні всезагального у сущому і, відповідно, цілісності його головних сфер здійснюється перехід за межі того особливого і одиничного, що в тому чи тому випадку може запропонувати досвід. Переступаючи чуттєве, це пізнання прагне досягнути надчуттєве суще. Недоліком метафізики стала відсутність переконливих доказів тих прозрінь, на які вона претендувала. Що ж дає цій метафізиці внутрішню можливість бути тим, чим вона хоче бути?

Обґрунтування метафізики в розумінні визначення меж її внутрішньої можливості, передусім, повинно спрямовуватися до кінцевої мети метафізики: до сутнісного визначення *metaphysica specialis*. Тому, що вона є пізнанням надчуттєвого сущого. Питання ж про внутрішню можливість такого пізнання зводиться до більш загального питання про внутрішню можливість розкриття сущого як такого. Тоді обґрунтування – це прояснення сутності відношення до сущого, в якому воно виявляє себе у самому собі, так що будь-яке висловлювання про нього може бути засвідчене виходячи з нього.

Природничники зрозуміли, що розум проникає лише в те, що сам здійснює відповідно до свого проекту, що він з принципами своїх суджень повинен передувати природі і примушувати її відповідати на свої питання. Кант писав: «Коли Галілей став скочувати з похилої площини свої кулі обираючи ним самим [різної] ваги, або [коли] Торрічеллі змусив повітря тримати вагу, котра, як він передбачав, дорівнювала вазі відомого йому стовпа води, або [коли] ще пізніше Шталь перетворював метали на вапно і вапно назад на метал, щось виділяючи з цих речовин і знову приєднуючи до них, – тоді на всіх природодослідників зійшло осяяння. Вони збагнули, що розум пізнає тільки те, що сам продукує за власним планом, що він з принципами своїх суджень, згідних із постійними законами, має йти попереду і змушувати природу відповідати на його питання, а не дозволяти їй, так би мовити, водити себе на повідку, бо інакше випадковості спостереження, здійснені навмання, без заздалегідь складеного плану, не пов'язуватимуться в необхідному законі, якого розум шукає й потребує» [3, с. 24–25]. Спочатку має існувати буттєвий проект сущого, саме він робить можливим попереднє розуміння – онтологічне пізнання. Але виникає інша проблема – проблема можливості онтології, яка включає питання про можливість *metaphysica specialis* і спроба її обґрунтування тягне за собою питання про сутність *metaphysica generalis*.

Отже, можна констатувати той факт, що водночас із виникненням метафізики виникає питання про необхідність її обґрунтування, з'ясовується, що існують певні межі її компетенції які необхідно чітко окреслити. Виходячи з цього видається доцільним глибший аналіз вчень грецьких філософів III-VI століття.

Література:

1. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант. – К. : Юніверс, 2000. – 504 с.

2. О'Мара Д. Трансформация метафизики в эпоху поздней античности / Д.О'Мара // ΣΧΟΛΗ. Философское антиковедение и классическая традиция. – 2009. – Vol. 3.2. – С. 416–432.
3. Хайдеггер М. Кант и проблема метафизики / М. Хайдеггер. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – 176 с.
4. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / М.Хайдеггер // Вопросы философии. – 1989. – № 9. – С.116–157.

Замирахон Исакова, Нодирбек Мирзахолов
(Наманган Ўзбекистон)

ФАЛСАФА ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Фалсафий ғоялар инсон ҳаёт тарзи, тафаккурининг кўзгусидир. Янги ҳаётий масалаларга эскича ёндошиб бўлмади. Бугунги кунда нафақат айрим халқлар, балки бутун жаҳон ҳамжамияти ўз-ўзини англаб етишга йўналтирилган фалсафага муҳтождир. Шундай экан, фалсафа муаммоларига ўзгармас, қотиб қолган қоидалар сифатида қарамасдан, уларни ҳаёт билан таққослаб, ҳаёт талаблари асосида ривожлантириб, илмий билиш ва амалий фаолиятга татбиқ этиш керак. Бунинг учун фалсафанинг айрим қоидаларини эмас, балки унинг бутун руҳини чуқур ва атрофлича ўзлаштириб олиш лозим. Бугунги кунда, тезликлар ва юсак технологиялар асрида фалсафа керакми, у эскиргани йўқми? Ўзлуксиз ахборот оқими ва сурункали вақт танқислиги шароитида муайян билим фалсафани сиқиб чиқармайдими? Бу каби саволлар ҳозирги замон кишиси олдига кўп сонли, шу жумладан илгари ҳеч қачон мавжуд бўлмаган, бутунлай янги фалсафий муаммоларни қўймоқда.

Жамият истиқболини белгилайдиган соҳаларнинг асосийси таълим бўлиб, давлат ва жамият нуфузи, келажакни таъминлайдиган омилдир. Ҳозирги даврда инсонни шахс сифатида тарбиялаш ва камол топтиришда фалсафанинг алоҳида ўрни борки, “буюк давлат, буюк келажакимизга эришиш учун оқил, маърифатли, айти пайтда ўзининг ўтмиши, улуғ қадриятлари, миллати билан фахрланадиган ва келажакка ишонадиган инсонларни тарбиялашимиз керак. Бундай инсонни тарбиялаш эса ижтимоий фанимининг муқаддас бурчидир”..

Фалсафа барча фанларнинг отаси. Фалсафани билмайдиган одам - медицина ёки таълим, санъат ёки маданият соҳаси вакили бўладими, бундан қатъий назар - ҳаётнинг, ўз касбининг маъно мазмунини яхши тушунмайди. Мисол учун, тарихни таҳлил қилиш учун ҳар бир воқеа ва жараёнга фалсафий қараш, уларни умумлаштирган ҳолда зарур хулосалар чиқара олиш керак. Шу боис тарихчи бўлиш учун фалсафий тафаккур қобилиятига эга бўлиш даркор”. Шундагина инсон буюк алломалар орзу қилган фозил одамларнинг комил фазилатларини шакллантириш ва такомиллаштиришга муносиб ҳисса қўша олади. Бунинг учун улуғ аждодларимиз асос солган ва оламга донг таратган илмий мактабларни замонавий шаклда қайтадан тиклашимиз лозим.

Фалсафа инсонни ҳар қандай мураккаб вазиятда ҳам юсак ғоявийлик, мустакам эътиқод, келажакка ишонч руҳида тарбиялайди, инсонни муроса ва ҳамкорлик қилишга, муаммоларни ҳал этишнинг оқилона йўлини топишга ёрдам беради. Фалсафа диний ва дунёвий билимлар ўртасидаги мантиқий уйғунликни илмий изоҳлаш, унинг қонун ва тамойилларини ҳолис таҳлил қилиш, диний ва дунёвий фанларининг ўзаро муносабатларини умуминсоний мақсад ва манфаатлар доирасида мувофиқлаштиришни амалга оширади. Фалсафанинг энг асосий вазифаси ёшлар онгида соғлом ақл тафаккурига мос дунёқарашни шакллантиришдир. Истиқболимиз, тараққиётимиз кўп жиҳатдан фан даргоҳларида ишлаётган олимларнинг изланишларига, уларнинг жасоратига, фидойи эканига, юсак илмий салоҳиятлари ва оқилона тавсияларига боғлиқдирки, “фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт”. Ёшларимизни фалсафий тафаккур билан қуроллантириш – давр талаби. Нега деганда, бугунги замонда ҳарқандай рақиб ва муҳолиф билан баҳсга киришиш учун унинг қарашлари ва ғояси, фалсафасини кўпроқ билишимиз, керак бўлса, унинг ўзидан ҳам пухтароқ эгаллашимиз лозим. Биз фарзандларимизнинг нафақат жисмоний ва маънавий соғлом ўсиши, балки уларнинг энг замонавий интеллектуал билимларга эга бўлган уйғун ривожланган инсонлар бўлиб, XXI аср талабларига тўлиқ жавоб бера оладиган баркамол авлод бўлиб вояга етиши учун зарур барча имконият ва шароитларни яратишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз. Ҳозирги кунда фалсафа фанини ўқитишнинг муаммолари қуйидагилар:

1. Фалсафа фани бўйича дарслик ва маъруза матнлар ўта фалсафий терминлар билан тўлдирилган. Уни тушуниш учун талаба турли изоҳли луғат ва адабиётлардан фойдаланиши учун манбалар етарли бўлиши керак. Бу эса фан ўқитувчилари зиммасига катта масъулият юклайди.

2. Фалсафадан сабоқ беришда ишонтириш маҳоратини эмас, балки тўғри фикр юритиш маҳоратини ўргатиш. Албатта билим керак, аммо билим ўз йўлига. Мустақил фикрлаш ҳам катта бойлиқдир.

3. Фалсафа фанига ажратилган соатларнинг ҳаддан зиёд камлиги ва зичлаштириб ташланганлиги. Бир неча юз минг йиллик фалсафа тарихи учун тўрт соат кифоя қилмайди. Талаба фалсафа фани ҳақида умумий тасаввур ҳосил қилиши учун йигирма соат ажратилгани жуда ачинарлидир.

4. Фан бўйича ихтисосликларнинг номувофиқлиги, мутахассисларнинг етишмаслиги ёки “Фалсафа” фанини ўқитишдаги оқсоқликлар.

5. “Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга” эканини эътиборга олсак, фалсафани янада ривожлантириш, ёш авлодни янгича фалсафий дунёқараш, замонавий фан ютуқларига асосланган фалсафий билимлар билан қуроллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Бизнингча, муаммолар фалсафа фани ўқитувчиларининг касбий малакасини ошириш, ўқитиш услуб ва воситаларини такомиллаштириш йўли билан асосий мақсадга эришиш, яъни жаҳон фалсафий тафаккурини барча туб моҳиятини ҳар бир талабага етказиб, уларни холис ва оқилона мулоҳаза юритишга ўргатиш имкониятини вужудга келтириш орқали ўз ечимини топади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И. Илму фан мамлакат тараққиётига хизмат қилсин / Биздан обод ва озод Ватан қолсин. Т.2. – Т.: 1996. 261-бет.
2. Каримов И. Ёшларга ишонч билдириш, уларнинг ташаббус ва салоҳиятини рўёбга чиқариш бугунги куннинг устувор вазифасидир // Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. – Т.: Ўзбекистон, 2006. 117-бет.
3. Каримов И. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. – Т.: Ўзбекистон, 1998. 25-бет.
4. Каримов И. Фан Ватан равнақиға хизмат қилсин / Биздан обод ва озод Ватан қолсин. Т. 2. – Т.: 1996. 80-бет.
5. Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт. Президент Ислон Каримовнинг вилоятлар, шаҳар ва туманларнинг ҳокимлари билан учрашувда сўзлаган нутқи / Халқ сўзи. 1998 йил 24 декабрь.
6. Каримов И.А. Ёшларга ишонч билдириш, уларнинг ташаббус ва салоҳиятини рўёбга чиқариш – бугунги куннинг устувор вазифасидир // Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. – Т.: Ўзбекистон, 2006. 118-бет.
7. Каримов И. “2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишлари”га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. 2009 йил декабрь.
8. Каримов И. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори / Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Олтинчи жилд. – Т.: 1998. 332-бет.
9. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 113-бет.

Замирахон Исакова, Нодирбек Мирзаҳолов
(Наманган, Ўзбекистон)

БИЛИШНИНГ СИНЕРГЕТИК ТАЛҚИНИ

Тараққиётнинг тадрижий тамойилини асос қилиб олган синергетика эволюцияга борлиқнинг умумий қонуни, инсон билан табиат ўртасидаги муносабатлар ифодаси сифатида қарайди, яъни инсон билан табиат, инсон билан инсон ўртасидаги муносабатлар асосида зиддият эмас, балки ўзаро муштараклик, уйғунлик ва ҳамкорлик ётади.

Маълумки, синергетика “чизиқсиз” тафаккур усули бўлиб, унга кўра, тараққиёт олдиндан белгилаб қўйилган йўлдан кетмай, ҳар бир нарсанинг ички хусусияти ва ташқи алоқадорлиги негизида ҳар сафар янги ва бетакрор йўлдан боришини кўрсатади. Жумладан, Шарқда инсон ва унинг ҳаёти масалаларига IX-X асрларда таъмал тоши қўйилган бўлса, Ғарб дунёсида унинг янгича талқини XX аср ўрталаридан бошланиб, Ф.Ницше томонидан асос солинган. В.Дильтей, О.Шпенглер, Г.Зиммель, А.Бергсон уни ривожлантириб, инсон ҳаётининг моҳиятини унинг ўзидан англаб олишга қаратганлар. Яъни ҳаётни ҳис-туйғу ёки мантиқий тафаккур орқали билиб бўлмайди, у фақат интуитив равишда пайқалади, уни пайқаш кечинмага муяссар бўлади, инсон ҳаёти ирода, ички кечинма, руҳий кучларнинг иррационал ўйинидир. Интуиция руҳий ҳаётнинг ҳолати бўлган ҳаётнинг жўшқинлик натижасида пайдо бўлади, яъни интуиция орқали инсон ўз ички оламига кириб, ўз ички оламида тасаввурлар, образлар орқали ички билимга эга бўлади. Бу образларни у ботиний нигоҳ билан кўра олади. Интуиция орқали борлиқнинг манзараси тўлиқ намоён бўлиб, олий завқ-шавқ, қувонч-сурур орқали намоён бўлади.

Инсондаги руҳий куч инсон вужудини ҳаракатга келтирувчи асосий омил ҳисобланади. Куллий ақлнинг жузъий ақлга тажаллийси туфайли камолотга эришган инсон қалбида олдиндан кўриш ва эшитиш қобилияти намоён бўлади. Ф.Ницше фикрича, “инсон туғилишида у билан буюк руҳий ҳолат ҳам бирга келади” ва илоҳий руҳ ҳар бир инсон руҳининг устозига айланиши зарур. Илоҳий нур инсонни эзгулик ва ёвузликнинг нариги томонига олиб боровчи йўлни топишда ёрдам бериб, ҳар бир инсоннинг қалбида яшайди. Инсоннинг орзу-умиди, ўй-фикрлари амалга ошиши учун нима қилиш керак? Ницше инсонни ўз қобилларига кириб ўтирган шиллиққуртга ўхшатади, уларнинг қалблари ҳам, танлари ҳам, ҳатто, яшайдиган уйлари ҳам майдалашиб кетган, ўз қобилларидан бошларини чиқаришга қўрқадилар. “янги эсган шабададан нафас олгилари келмайди, бу янгилик, умидлар, ўзгартиришлар шабадасидир”. Лекин инсон бу ўзгартиришларга тайёрми? Ницше фикрича, инсон бу ўзгаришлардан қўрқади, чунки энг катта ўзгариш уларнинг ўзларида содир бўлиши керак.

Ўзининг кибри, худбин, иккиюзламачи ахлоқидан бутунлай воз кечган инсоннинг ўзи ахлоқий дурдонага айланади. Инсон руҳий камолотнинг уч – туя, шер, гўдаклик даврини босиб ўтиб инсониятнинг

одатий оқимига қарши тура олиши мумкин. "... руҳ дастлаб туя эди, кейин шерга айланди, шер болага айланди. Кучли руҳият қийинчиликни енгади, чидамкор энг оғир қийинчиликларни ҳам ўрганган туя мисоли ўзига олади, ўз саҳросига шошади. Саҳрода руҳ шерга, эркин руҳга айланади. Лекин руҳ ўз саҳросида ҳукмрон, лекин янги қадриятларни шер руҳи ярата олмайди ... гўдаклик покликнинг ўзидир". Гўдаклик даврида шерга хос ёлғизлик руҳи ўрнини илоҳий шодонлик эгаллайди, яъни гўдак дунёнинг ҳар бир ҳодисасидан шодланади. Гўдак қалбида ҳурсандчилик ҳукмрон бўлганлиги учун ҳам дунё гўзаллигини сезади. Гўдак қалбида ранг-баранг жилоланган олам гўдак қалбининг намоёнидир, яъни бола онги марказида унинг қалби жой олгани учун ҳам болани қайноқ энергия оқими билан таъминлайди, болада ҳаётий куч жўш уради, ўзини бутун олам билан тенглаштиради. Бола улғайган сари фикр юритиш фаолияти ривожланиб, инсон онги фикрлар билан тўлиши натижасида руҳ ҳаракати тўсилиб қолади.

Шу тариқа инсон ўз руҳияти билан узоқлашиб, илоҳий ҳиссиётдан махрум бўлади, руҳият ўтмаслашиб, инсон фикрловчи роботга айланади. Ницше инсонни ҳақиқий маънода тушунишни истайди, унинг маънавий-руҳий моҳиятини англашга интилади, шунга қарамай, унинг қарашларида зиддиятли ҳолатлар талайгина, яъни Ницшеннинг тафаккури ҳали юксак руҳга тўла бўйсунмаганлигини кўриш мумкин. Аслида дунёнинг яралиши Яратувчининг тафаккур этиши натижаси бўлиб, барча мавжудлик – ҳақиқат ҳам, дунё ҳам, абадият ҳам Ақл туфайли барқарор. У туфайли инсон фаол ақлга яқинлашади, у билан қўшилади, ниҳоят, энг олий бахт, яъни "биринчи ақл" Аллоҳ жамолига муяссар бўлади. "Бирламчи билимлар" инсон қалбида яширинган куллий билим бўлиб, руҳиятидаги ижодкорлик кучи куллий билимнинг негизидир. Барча соҳалардаги кашфиётлар, янгилик яратиш куллий билимнинг жузъий билимга берган турткиси натижасидир. Бу ҳолат қалбнинг ботиний (интуитив) нурланишидир. Инглиз олими Ф.Роузентал "орифлар назарида билим нурдир" дейди.

Интуитив нурланиш натижасида инсон қалбидаги нурнинг кучи билан жузъий ақл равшанлашиб, кашф ҳосил бўлади. Ницше ҳам "ҳар бир инсон қалбида илоҳиёт зарраси бор"лигини таъкидлаб, инсонни қалб, виждон амри билан яшашга чақиради. Қалби нопок инсон ҳамма нарсага тез мослашади, энг мослашувчи одам юқори лавозимларга кўтарилади, ҳалолни ҳаромдан фарқламайди, бошқаларнинг камчилигини сезса ҳам, ўз қусурларини кўрмайди, қалби хиралашгани учун ўзининг "инсон"лигини унутиб, "ҳайвоний" инстинктлар билан чекланади, моддийлик исканжасида қолади. Инсон ўзининг ирода кучи, қатъий тартиб-интизоми орқали ичидаги ёвузликни енгиши, руҳий юксалиши, ҳаётий жўшқинликка эришиши, илоҳий моҳиятни англаши мумкин.

Ички билим инсон қалбида яширинган илоҳий билим бўлиб, инсон бу билимга ақл орқали эришолмайди, фақат доимий зикр ҳолатида илоҳий эшитиш ва илоҳий кўриш орқали эришиш мумкин, яъни ички билим инсон руҳининг интилиши, ҳаётий жўшқинлиги натижасида юзага чиқади ва инсон ақлининг ривож, асрлар давомида юзага келган илмий билимлардан тубдан фарқ қилса-да, уларни инкор этмайди. А.Бергсон фикрича, ҳаётнинг моҳияти ўз-ўзини қайта ишлаб чиқариш ва янги шаклларни яратишдан иборат. Инсон эса оламни фикрлари, ҳис-туйғулари билан англайди. Бергсон ҳаёт моҳиятига интуиция, ички овоз ёрдамида етиш мумкинлиги, ўз-ўзини кузатиш орқали инсон руҳий ҳаётнинг далилини "давомийлик"да кўриши, бу жараён эса узлуксиз ўзгариб туришини таъкидлайди.

Бергсон интеллектни "ўлик нарса"ларни талқин қилувчи курул деб, интуицияни моддий нарсаларга қарама-қарши қўяди. Унингча, ҳаёт метафизик ҳолатдаги жараён бўлса, "ҳаётий жўшқинлик" улкан ижодий жараён тўлқинидир. Жўшқинликнинг заифлашиши натижасида ҳаёт руҳсиз, жонсиз нарса, материяга айланади. Инсон фаолияти орқали "ҳаётий жўшқинлик" амалга ошади, ижод иррационал интуицияга боғлиқ, айни пайтда бундай қобилият фақат Яратганнинг танлаган кишиларига инъомидир. Инсоннинг ирфоний қобилияти чексизлигини ҳозирги замон аниқ фан намояндалари ҳам исботламоқдалар. Демак, важдий билимни бевосита ҳосил бўладиган билим деса бўлади. Бунда нозиклашган ақл билан бирга, руҳий ёришиш, мия қатламларининг ҳали очилмаган жойларининг фаол ҳаракатга келиши, образли-тамсилий, ифодавий билимлар, ғоя-англамларнинг гавдаланиб намоён бўлиш ҳодисаси мавжуд. Умуман, бундай ботиний билимни ғайри илмий, мантиқсиз нарса, деб баҳолаб бўлмайди. Аксинча, буни ақлий мушоҳаданинг юқори, олий зухуроти, деб айтиш ҳақиқатга яқиндир. Ақл онгдаги билим бўлса, илоҳий илм қалбда бўлади. Ақл ва қалб бир-бирини тўлдиради.

Бергсон ҳаётни давомийлик, ҳаракатчанлик, узлуксиз жараён сифатида англайди, "ҳаёт оқим, организмда кечадиган бир туғилишдан иккинчи туғилишгача давом этадиган давомийлик". Бергсон инсон ҳаётини тўхтамас очиқ тизим сифатида тасвирлайди. Бергсон инсон ҳаёти мураккаблигини эътибордан қочирмай, ҳаёт моҳияти ҳаракатдан иборатлиги, ривожланиш олдинга ҳам, орқага ҳам кетиши мумкинлигини таъкидлаган. Ўз қарашларида интуитив билимга кўпроқ эътибор қаратиб, интуициянинг ижод руҳи эканлиги, интеллектуал билим интуицияга хизмат қилиши лозимлиги, фикр тафаккур олаmidан келиши, инсон қанчалик пок бўлса, унга шунча яхши фикрлар келиши, қанчалик нопок бўлса, унга ёмон фикрлар келишини айтган.

Бергсон фикрича, инстинкт ва интеллект "ҳаётий жўшқинлик"нинг икки муштарак томонидир. Инсон ҳаётни интеллект орқали ўрганмоқчи бўлса, "ҳаёт" қочиб кетади, чунки интеллект ҳаётни ўрганишни чин дилдан хоҳласа ҳам уйдасидан чиқа олмайди, ҳаётни назарий ўрганиш мумкин эмас, аксинча, ҳаётда яшаш, уни бевосита қабул қилиш керак, бунинг учун борлиқни белгилар орқали қабул қиладиган тафаккур фикрларини "ўчириш" орқали мақсадга эришиш мумкин. Бу бевосита билиш услуби – интуиция, манфаатсиз ўз-ўзини англаш инстинктидир. Шайх Садруддин Кўнявийдан "қаердан қаёққа борасиз ва ўртада нима ҳосил бўлади" деб сўрашганда, "илмдан Аслга борамиз, ўртада ҳосил бўлгани дунёвийлик ва илоҳийлик ҳукми билан зоҳир бўлган икки тарафни бирлаштирувчи нисбатни янгилашдир" дейди. "Илмдан аслга борамиз" деганда шайх инсоннинг дунёвий илмларни эгаллаш воситасида асл манба Аллоҳ томон

бориши, Уни таниб, англаши, шунингдек, дунёвий билимларсиз Аллоҳни англаш ва илоҳий билимларни эгаллаш мумкин эмаслигини таъкидлаган.

Инсон интеллект туфайли олам устидан ҳукмронлик ўрнатди, ҳукмронлиқнинг оқибати техниканинг вужудга келиши ва инсон устидан ҳукмрон бўлишига замин яратди. Мистика, ахлоқ, интуиция, материя ҳукмронлигидан қутулиш учун бўлган ҳаракатлар инсон борлиғининг моҳияти ва хусусиятларини очиб беради. Инсоният истиқболи – инсоннинг ўз қўлида, муаммоларнинг ечими умуминсоний манфаатларнинг ҳамжиҳатлиқда ҳал этилиши билан боғлиқдир.

Бергсон ахлоқ ва диннинг зоҳирий ва ботиний томонлари ҳақида тўхталиб, уларнинг ўзаро муносабати, бир-бирин тўлдириши, улар орқали олам тузилишининг янги қирралари очилиши, “ҳаётий жўшқинлик” сирлари кашф этилиб боришини таъкидлаган. Бергсоннинг бу қарашларидан Шарқ ва Ғарб кишининг маънавий-руҳий оламидаги муштаракликни илғаш қийин эмас. Айниқса, Бергсоннинг интуицияга берган баҳоси тасаввуф таълимотига ҳам тегишли, яъни илоҳий ҳақиқатни инсон ўзидагина топади, борлиқни бирлаштирувчи илоҳий кучни ўз қалбида кашф эта олади. Аллоҳни билишга инсон ақли қодир эмас, чунки мантикий мулоҳаза орқали илоҳий моҳиятни билиб бўлмас ва инсон ўз қалби орқали атрофдаги ҳодисалар, табиат, табиат мўъжизаларини мушоҳада қилиш, кузатиш, ўрганиш орқали англайди, идрок этади. Аллоҳ борлиқдаги нарсаларда зухур этаркан, инсон қалбида ўз аксини топади. Демак, инсон Аллоҳга илоҳий фазилатлари, маънавий поклиги ва илму ҳикмати билан етишиши мумкин. Бунинг учун эса инсон ахлоқий комиллик даражасига етиши зарур. Зеро, ноқис одам қандай қилиб комил бўлган Аллоҳни идрок эта оларди.

Шундай қилиб, илмдан мақсад моҳиятни англашдир. Моҳиятни кўра оладиган кишилар ориф, комил инсонлар бўлиб, улар басират кўзи билан нарса-ҳодисалар ҳақиқатини англайдилар, танийдилар. Басират қалб кўзининг очилиши, ботиний равшанлашув, “илоҳий жўшқинлик” сиридан баҳрамандлик, яъни оддий инсон кучли мушоҳада, мантикий далил орқали исботлайдиган масаладан бир нигоҳ билан воқиф бўлишдир.

Адабиётлар:

1. Ницше. Ф. Сочинение в 2-х томах. – М.: 1990; Он же: Антихрист. – М.: 1991; Унинг ўзи: Зардушт таваллоси // Тафаккур, 1995. № 1, 2.
2. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / Современная буржуазная философия. – М.: 1978.
3. Шпенглер О. Закат Европы. – М.: 1992;
4. Ионин Л. Георг Зиммель – социолог. Критические очерки. – М.: 1981.
5. Бергсон А. Творческая эволюция. – М.: 1908; Он же: Время и длительность. – М.: 1910;
6. Ғарб фалсафаси. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, Шарқ, 2004. 547-бет.
7. Ницше. Ф. Так говорил Заратустра. – М.: 1991. 197-бет.
8. Бу ҳақда қаранг: Роузентал Франц. Торжество знания в средневековом Исламе. Перевод с английского. – М.: Наука, 1978. 158-192-бетлар.
9. Тихоплав В., Тихоплав Т. Физика веры. – Санкт-Петербург, 2003. 112-бет.
10. Ғарб фалсафаси. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, Шарқ, 2004. 567-бет.

Замира Исақова, Нодирбек Мирзаҳолов
(Наманган, Ўзбекистон)

ЎЗБЕКИСТОНДА ФАЛСАФА ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ: ТАҲЛИЛ ВА ТАЛҚИН

Ўзбекистонда фалсафа мактабига асос солиб, ижтимоий фанлар ривожига катта ҳисса қўшган давлат ва жамоат арбоби И.М.Мўминов (1908-1974) бой илмий-маънавий мерос қолдирган. Шарқ халқлари ижтимоий-фалсафий, табиий-илмий тафаккури тарихи, буюк мутафаккирларимизнинг илмий меросини чуқур ва ҳар томонлама таҳлил қилиш ва умумлаштириш И.Мўминов тадқиқотларининг асосий йўналишини ташкил этади. Олим сзз мулкининг султони Алишер Навоидан тортиб Аҳмад Донишгача бўлган йирик мутафаккирлар ижодини таҳлил қилган. Соҳибқирон Амир Темур шахсини илмий ўрганиш, унинг тарихда тутган ўрни ва маданият ривожига хизматларини ҳаққоний баҳолаш йўлидаги саъй-ҳаракатлари унинг юсак ватанпарварлик фазилати ва илмий жасоратини кўрсатади.

И.М.Мўминов – Хоразм тарихи ва фалсафий тафаккурнинг йирик тадқиқотчиси сифатида Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (780-847), Абу Райҳон Беруний (973-1048) каби қомусий олимлар, халқ шоирлари Аваз Ўтар (1884-1919), Хонимжон ойим ижодига ҳам ҳолисона баҳо берган.

И.Мўминов биринчилардан бўлиб тасаввуфни фалсафий таълимот сифатида ўрганиб, Мовароуннаҳрда вужудга келган тасаввуф мактаблари ва уларнинг намояндалари бўлган Хожа Юсуф Ҳамадоний, Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор Валий, Бобораҳим Машраб маънавий меросини ўша давр нуқтаи назаридан таҳлил қилиб, диний-тасаввуфий қарашларининг жамият ҳаётида катта аҳамият касб этганини таъкидлаган.

И.Мўминовнинг “Абулмаоний” (Маънолар отаси) деб улуғланган ҳиндистонлик шоир ва мутафаккир, Саъдий Шерозий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий аъналарини давом эттирган, ўз шеърларида фалсафа ва тасаввуфни бир-бирига яқинлаштиришга ҳаракат қилган Мирзо Абдулқодир

Бедил (1644-1721) дунёқараши ҳақидаги тадқиқотлари диққатга сазовордир. И.Мўминов Бедил ижодини чуқур таҳлил этиб, унинг фалсафий-ирфоний меросини янгича англашга йўл очди.

Шарқ адабиёти тарихида Бедилнинг алоҳида ўрни борки, у инсон, унинг руҳияти ва ҳаётини чуқур таҳлил этиб, фалсафий-ирфоний ғояларни илгари сурган, “Ирфон”, “Чор унсур”, “Нуқот”, “Тилисми ҳайрат”, “Нури маърифат” каби асарларида тасаввуфий ғояларни теран башарий ғоялар билан омукта этган ҳолда тасаввуфнинг “ваҳдат ул-вужуд” назариясини ривожлантирган.

Бедил ижоди серқирра, бир файласуф шоирнинг тафаккури ва кечинмалари, Аллоҳга, оламга, инсонга, ҳаётга муносабати, халқнинг дарду ҳасрати, турмуш қийинчиликлари ва олий ҳақиқатларни ифодалаган ўзига хос мураккаб ва жозибали бадий олам бўлиб, унинг қарашлари Ўрта Осиё халқлари ижтимоий фикри ҳамда адабиёти ривожига катта таъсир кўрсатган. Айниқса, XVIII-XIX асрларда яшаган шоирлар ижодида бедилона қарашлар авж олган. Амирий, Мунис, Нодира, Ҳазиний, Фазлий, Шохин, Ҳайрат, Шавқий, Комил Хоразмий каби шоирлар Бедилга тақлид қилиб, латиф ғазаллар битганлар, Бедил шеърларига муҳаммас боғлаганлар. Давраларда “Бедилхонлик” ўқишлари катта анъанага айланган.

И.Мўминов Бедил дунёқарашига пантеизм ғоялари сингдирилган бўлса ҳам, унинг билиш масалаларига муносабати аҳамиятли эканини таъкидлаган. Бедил фикрича, инсоннинг билиши чексиз. Билишнинг илк босқичи инсоннинг ташқи сезгилари билан боғланган. Бу босқич ҳид билиш (шомма), кўриш (бинои), таъм билиш (соиқа), эшитиш (шунидани), тана билан сезиш (ломиса) орқали амалга ошади. Ташқи олам ҳодисалари, жисм-моддаларнинг бу сезги аъзоларига бевосита таъсири орқали инсонда сезги, тасаввур, фикр (хаёл) вужудга келади.

Олам ҳодисаларининг ички моҳиятини чуқур таҳлил этишга жонли мушоҳада ожизлик қилади, ақл бу муаммони ҳал қилади. Инсоннинг қадр-қиммати ақл-заковат арзига қулоқ тутиш, барча мушкул муаммоларни ақл мезони билан ҳал этишдадир. Бедил ҳинд фалсафасида етакчи ўринни эгаллаган “таносух” назариясини рад этади, тақдир масаласига жиддий эътибор қаратади, инсоннинг илоҳий хилқат эканлиги, шунга кўра, умрни эзгу ишлар билан ўтказиш, ҳар хил расм-русум, беҳуда зоҳирий билимлар билан ўралашиб қолмасдан, ўз-ўзини англашга интилиш кераклигини ўқтиради. Бедил динлараро тортишувлар, бир динни иккинчи диндан устун қўйиш фойдасизлигини таъкидлаб, мазҳабпарастлик, ақидапарастлик ақли ноқис ва номукамал кишиларнинг иши деб ҳисоблаган.

Бедилнинг бошқа суфий шоирлардан фарқи шунда кўринадики, у илоҳдан инсонга қараб эмас, балки инсондан илоҳга қараб боради, инсонда бутун оламлар хусусияти ва моҳиятини кўради. Бедил фикрича, жисмнинг озукиси овқат бўлса, руҳнинг озукиси илм ва ирфондир. Инсоннинг қудрати руҳдан, инсонийлик даражалари руҳнинг тараққиёт даражалари билан белгиланади. Бедил кишиларнинг табиатининггина эмас, балки ўзаро муносабатлар, ҳаёт зиддиятларини ҳам эътиборга олади. Кимнингки “ҳирсу ҳавасга кўзи тўймади, унинг гадо косасини тўлдирмоқ маҳол”. “Жаҳон талаб этган” мансаб, амал, мол-дунёга тузоқ қўйган бандалар ақл-заковатдан жудо, фаҳм-фаросатдан йироқдирлар, ҳақиқат, адолат, ҳаётнинг маъноси, яшашнинг мазмун-моҳиятини англамайдилар.

Бедил инсоният тараққиётини ярим инсон, ярим ҳайвонга ўхшаш кишилар билан олға силжитиб бўлмаслиги, золим амалдорлар, хирсу ҳавас бандалари, ситамкор кишилар “наснослар” эканлиги, инсониятнинг бутун моҳияти ана шу насносликдан қутулиш ва илоҳийлик касб этишдадир дейди:

“То бувад мўмин ба ваъзи халқ бояд сохтан,

Одамият пеш натвон бурд бо насносҳо”.

(Ҳамиша халқ раъйига қараб иш тутишга ҳаракат қилиш лозимки, одамийликни одам шаклидаги ҳайвонлар – наснослар билан олдинга элтиб бўлмайди).

Мирзо Бедил инсоннинг улуғлигини меҳнатда кўради, хунармандлар ишига таҳсинлар ўқийди, дангасалик ва текинхўрликни қоралаб, ҳар бир киши фойдали меҳнат билан шуғулланиши кераклигини таъкидлайди. Ўз даврининг ҳурфикр мутафаккирлари каби Бедил ҳам халқнинг бахтли ҳаёти, гўзал турмуш тарзи ҳақида бош қотиради.

И.Мўминов Мирзо Бедил меросининг ўзбек ва форс-тожик адабиётига таъсирини юқори баҳолаган ҳолда шоир ижодида асосий ўринни эгаллаган одамийлик, маърифатпарварлик, мурувват мавзулари Аҳмад Дониш, Фурқат, Муқимий, Асирий ва бошқа шоирлар томонидан давом эттирилиб, зулм ва истибдод, золим амирлар, ҳасис бойлар, нодон ва ришвахўр руҳонийлар, чала мулалар нафрат билан танқид қилинганлигини қайд этган.

И.Мўминов шўролар мафкураси тазйиқи ҳукм сурган қийин шароитда танқид ва таъқибларга қарамай, фалсафа тарихида салмоқли ўрин эгаллаган буюк шоир Бедилнинг фалсафий меросини тадқиқ этган. Унинг тадқиқотларида мустабид тузумнинг таъсири сезилса ҳам, мутафаккирнинг илмий-фалсафий меросини фалсафанинг ўта сиёсийлашуви, унинг ҳукмрон мафкура хизматида тамомла бўйсундириш хуружларини моҳирлик билан четлаб ўтишга муваффақ бўлган ва илғор ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихини ўрганишда намуна кўрсатган.

Адабиётлар:

1. Мўминов И. XIX аср охири XX аср бошларида Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий тафаккур тараққиёти тарихидан / Фал.фан.док. дис. ... – Т., 1950; Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикр тарихидан. – Т., 1954; Философские взгляды Мирзы Бедилы. – Т., 1957; Ўзбекистонда прогрессив ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихига доир материаллар. – Т., 1959; Выдающиеся мыслители Средней Азии. – М., 1963; Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. – Т., 1968; Али Қўшчининг бир астрономик трактати ҳақида. – Т., 1969; Темурийлар даври Ўрта Осиё санъатининг пайдо бўлиши ва тараққий этишининг тарихий илдизлари ҳақида. – Самарқанд –Тошкент., 1969; Танларган асарлар. 3 жилдлик. –

- Т., 1969-1972; Мирзо Бедил дунёқараши. – Т., 1971; Танланган асарлар. 4 жилдлик. – Т., 1976-1977; Мирзо Бедил. – Т., 1974;
2. Мўминов И. Философские взгляды Мирзы Бедия. – Т., 1957. – Б. 22.
3. Мўминов И. Философские взгляды Мирзы Бедия. – Б. 108.

Олег Маруховський
(Київ, Україна)

СИНТОЇСТСЬКА РЕЛІГІЯ ЯК СКЛАДОВА ЯПОНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ

Феномен японських бойових мистецтв, з моменту їх відкриття для західного світу в другій половині XX ст., був и залишається одним з найбільш цікавих і загадкових явищ багатомістової японської культури. Мільйони adeptів бойових мистецтв по всьому світові шукають і знаходять в них різноманітні ефекти, починаючи від суто фізичних можливостей (самооборона, спортивні досягнення, здорове тіло) до психологічних і ментально-духовних практик. Саме останні завжди були і залишаються одним з найзагадковіших пластів духовної складової японських бойових мистецтв.

З іншого боку, надзвичайна популярність спортивних і прикладних японських бойових мистецтв дає можливість усім бажаючим на практиці ознайомитися з їх ментально-духовною складовою, адже практично в будь-якій країні активно розвиваються три найвідоміших напрями японських бойових мистецтв – дзюдо, карате-до та айкідо. Всі вони, при їх несхожості, поєднані одним спільним елементом в назві, а саме: «До» (з яп. – шлях) – шлях у філософському сенсі цього слова.

Концепція «До» як дзен-буддистське, конфуціанське і даоське розуміння шляху була використана в кінці XIX ст. японським майстром дзю-дзюцу Дзігоро Кано, який таким чином створив нову бойову систему дзюдо. В XX ст. ця концепція була використана засновниками карате-до Гітіном Фунакосі та айкідо Моріхеем Уесібою, дала життя таким менш відомим японським мистецтвам як кендо, іайдо, кюдо, кобудо, і була підхоплена іншими країнами Далекого Сходу, відкривши світу корейські таеквондо, тангсудо і хапкідо, в'єтнамське Вьет-во-дао і навіть змішаний стиль джиткундо, який створив всесвітньо відомий Брюс Лі. Відповідно, для позначення сучасних (які з'явилися в XIX-XX ст.) японських бойових мистецтв використовується термін Будо (шлях бойових мистецтв).

Однак, існує велика кількість маловідомих широкому загалу давніх, але надзвичайно самобутніх і ефективних напрямів японських бойових мистецтв, які формувалися починаючи з XIII ст. в епоху безперервних війн, як внутрішніх, так і зовнішніх. Вони позначаються терміном бу-дзюцу (з яп. бу – військовий, бойовий і дзюцу – мистецтво, вміння, спосіб). На відміну від модерних напрямів будо, які в основному обирають один спосіб ведення бою (кидки і больові контролі в дзюдо, ударна техніка в карате-до), традиційні школи бу-дзюцу були переважно комплексними, тобто навчали володінню багатьма видами класичної японської зброї, техніці боротьби без зброї, а також стратегії і тактиці військових дій, мистецтву шпигунства тощо. Для багатьох з них духовно-психологічною базою стали школи японського буддизму і **національна релігія японського народу – синтоїзм**. Найяскравішим прикладом такого комплексного виду бу-дзюцу є школа Тенсін Сьоден Каторі Синто-рю, одним із інструкторів якої в Україні є автор даної статті.

Як уже можна побачити із назви школи, вона тісно пов'язана з одним з найвідоміших синтоїстських храмів Японії – храмом Каторі. В середині XV ст. саме в цьому святилищі Ідзаса Іенао, майстер меча і списа, під час тисячоденної аскези пережив видіння, в якому синтоїстське божество Фуцунусі-но мікото передало йому основи бойової стратегії і техніки, які згодом були покладені в основу технічного арсеналу школи. Завдяки цьому Ідзаса Іенао положив в назву створеного ним стилю словосполучення «Тенсін Сьоден» (пряма передача небесної істини), а повну назву школи можна перекласти як «Школа прямої передачі небесної істини храму Каторі». Сам Ідзаса Іенао до цього вивчав військову традицію іншого знаменитого в той час синтоїстського храму Касіма-дзінгу, яка не ще була оформлена в класичну школу бойових мистецтв. Саме в святилищі Касіма, за легендою, ще в IV ст. н.е. божество Такемікадзуті-но мікото передало священнослужителям секрети фехтування мечем [1, с. 236-238].

Як відомо, меч, поряд із яшмовими підвісками магатама і бронзовим дзеркалом, є священною реліквією імператорської родини, яка лише в 1945 р. була змущена офіційно відмовитися від статусу свого божественного походження. За синтоїстською міфологією, бог Сусаноо знайшов священний меч Кусанагі-но Цуругі в хвості багатоголового дракона Ямата-но ороті, після того як переміг його. В знак примирення Сусаноо подарував цей меч своїй сестрі, богині сонця Аматерасу-о мікамі, верховному божеству синтоїстського пантеону. Пізніше Аматерасу передала священний меч Кусанагі-но Цуругі своєму онуку Нінігі-но мікото, від якого він перейшов його нащадку Дзімму, першому імператору Японських островів (саме на 18-му році правління Дзімму було побудовано храм Каторі) [5, 6]. За допомогою меча імператори мали правити на землі і вершити мечем справедливість, викорінювати зло і зміцнювати добро. Відповідно, на багато віків меч став одним з найважливіших елементів синтоїзму, прикрашаючи храми і священні місця. Тому з найдавніших часів японські воїни мали традицію паломництва в святилища Синто, особливо в храми Касіма і Каторі, а самі священики за давніх часів займалися виробництвом мечів. Пізніше цим стали займатися професіональні ковалі, але обряди освячення зброї залишилися і збереглися навіть до сьогоденних часів. Також донині збереглася традиція в додзю (тренувальних залах) японських класичних

шкіл бойових мистецтв ставити невеликий синтоїстський вівтар для вшанування богів, храмів и духу засновника школи.

Немає жодних сумнівів, що починаючи з епохи Хейан (VIII ст.) до завершення періоду «Сенгоку-дзідай» і настання миру в країні (XVIII ст.) японські військові мистецтва майже виключно були спрямовані на володіння різними видами зброї і протистояння озброєному супротивнику, а класичний японський меч був центральною віссю всіх бойових систем. Меч був головною, можна сказати «табельною» зброєю самурайського військового класу, з нього починали оволодіння бойовими мистецтвами з юних років; відповідно меч міг і мав протистояти всім іншими видам зброї, що було одним з основних принципів тренувань в бу-дзюцу. Покровитель меча Фуцунусі-но мікото був і є одним з найбільш шанованих синтоїстських божеств, а його ім'я означає «Повелитель удару мечем». Саме в честь цього камі (божества) був побудований храм Каторі, один з декількох храмів Синто, які носять статус дзінгу (святилище). Майже всі дослідники цілком слушно вважають школу Каторі Синто-рю найдавнішою комплексною школою японських бойових мистецтв, яка благополучно дожила до наших днів і має велику кількість достовірних історичних документів, які свідчать про її давнину і автентичність [1, с. 226, 2, с. 229, 3, с. 36]. В квітні 1960 р. указом імператором Хірохіто вчення школи Тенсін Сьоден Каторі Синто-рю першим серед бойових мистецтв було визнано важливим культурним надбанням Японії [7, с. 30].

Синтоїстське походження школи Каторі залишило свій помітний слід навіть в назвах і змісті деяких бойових прийомів. Так, одна головних камае (позицій) з мечем відтворює синтоїстський ритуал встановлення зв'язку з Небом, ще одна з технік завдяки специфічному положенню меча називається іменем священних синтоїстських воріт торі, перша індивідуальна форма з мечем носить ім'я Кусанагі-но кен на честь легендарного здобуття священного меча Цуругі, парні форми з різними видами зброї мають назви Касумі (зібрання богів) и Хакка (вісім богів) тощо [8]. Будучи найдавнішою і найвпливовішою школою бу-дзюцу, Каторі Синто-рю стала фундаментом для появи таких відомих в історії Японії бойових шкіл як комплексні Касіма Синто-Рю, Касіма Сінден-рю і Синто Мусо-рю, фехтувальні Бокуден-рю, Дзіген-рю і Касумі Синто-рю, школи дзю-дзюцу Сін но Синто-рю та багатьох інших.

Характерним є також і те, що не тільки фехтування мечем, а й прийоми бою без зброї мають в Японії стародавнє божественне походження. В хроніках «Кодзікі» описується, як бог Такемікадзуті-но мікото (покровитель храму Касіма) допомагав пращурам імператорської родини відвойовувати землі Японії у земних богів. В дуелі з ворожим богом Такемінакатою відбувався рукопашний поєдинок, в якому Такемікадзуті спочатку перетворив свою схоплену супротивником руку на лід і гостре лезо, а потім одним рухом злавав руку ворогу і легко відкинув його від себе, забезпечивши таким чином перемогу у всій кампанії [4]. Цей міфологічний епізод був покладений основу легендарного походження національної японської боротьби сумо, а згодом і майже всіх шкіл боротьби дзю-дзюцу (з яких уже і виросли відносно юні дзюдо і айкідо).

Однак, потрібно особливо наголосити на тому, що синтоїзм в розглянутих вище школах і напрямках бойових мистецтв не є виключною духовно-релігійною платформою. Як і вся японська культура, вони просякнуті синкретизмом, тобто взаємним поєднанням і переплетінням інших релігійних напрямів, зокрема езотеричного буддизму, дзен-буддизму, конфуціанства і даосизму, детальний розгляд якого може стати темою наступних наукових досліджень.

Література:

1. Горбылев А.М. Путь невидимых. Подлинная история нин-дзюцу. / А.М. Горбылев. – Мн.: Харвест, 2002. – 496 с.
2. Долин А. Кэмпо – традиция воинских искусств. / А. Долин, Г. Попов. – М.: Наука, 1990. – 430 с.
3. Дрэгер Д. Классические будзюцу. Пер. с англ. / Д. Дрэгер. – К.: София, 2000. – 112 с.
4. Кодзики. – СПб.: Шар, 1994. Т. 1 – 320 с.; Т.2 – 256 с.
5. Нихон рёики. Японские легенды о чудесах. – СПб.: Гиперион, 1995. – 295 с.
6. Нихон сёки. Анналы Японии. / Нихон сёки. – СПб.: Гиперион, 1997. Т. 1 – 496 с.; Т.2 – 432 с.
7. Отакэ Рисукэ. Учение школы Тэнсин Сёдэн Катори Синто-рю (Пер. с яп. А. Горбылев). / Отакэ Рисукэ. // «Хиден». – 2001. – № 5. – С. 28-56.
8. Otake R. Katori Shinto Ryu. The Deity and the Sword. / R. Otake. – Tokyo, 1977-1978.

Лілія Романкова
(Івано-Франківськ, Україна)

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Актуальність дослідження. Становлення нового глобального інформаційного простору, зміна форм соціальної комунікації, зміщення морально-етичних орієнтирів актуалізують необхідність усебічного обґрунтування нового бачення виховання як процесу формування людини. Адже, за І. Кантом, «у вихованні криється велика таємниця удосконалення людської природи, ...завдяки вихованню людська природа буде розвиватися все краще і краще, і їй можна надати такої форми, яка відповідала б ідеалу людяності» [4, с. 448].

Один із найвпливовіших діячів Просвітництва Жан-Жак Руссо взагалі вбачав у зміні системи освіти та методів виховання шлях подолання суперечностей суспільства. Клод Адріан Гельвецій зазначав, що саме у вихованні закладений універсальний механізм розв'язання суспільних проблем.

Зауважимо, що на проблему виховання і його роль у формуванні людини звертало увагу багато мислителів різних поколінь та поглядів, від епохи Стародавньої Греції до сучасності. Як зазначав у своїх «Листах про виховання» Н.В. Шелгунов, «питання про виховання – така ж вічно стара і вічно нова історія, як сонце і любов» [9, с. 24].

Цікаві та непересічні філософські ідеї стосовно виховання розкриваються у творах Платона, Аристотеля, Конфуція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Д. Толанда, Р. Декарта, М. Монтеня, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, К.А. Гельвеція, І. Канта, Г. Гегеля, Я. Коменського, Г.С. Сковороди та ін.

У філософській думці XIX ст. проблеми виховання і освіти, пошук нового морального ідеалу, альтернативні варіанти перебудови суспільства були в центрі уваги таких відомих мислителів, як Т.М. Грановський, О.І. Герцен, М.Г. Чернишевський, Л.М. Толстой, Ф.М. Достоевський, П.Ф. Каптерев та ін.

Історично перший досвід систематичної педагогічної антропології належить до середини XIX ст. і пов'язаний із діяльністю педагогів М.І. Пирогова, К.Д. Ушинського, В.І. Водовозова та ін. Значний внесок у розвиток філософського розуміння проблеми виховання був зроблений у XX ст.

Важливо, на наш погляд, згадати теорію виховання, що розроблялася в річищі методології марксизму і системи виховання радянських педагогів-новаторів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, Ш.О. Амонашвілі та ін.

У західній філософській думці проблему виховання порушували дослідники різних наукових шкіл та напрямів, зокрема, Р. Пітерс, Д. Солтіс, А. Фішер, П. Херст, І. Шеффлер, О.Ф. Больнов, Е. Венігер, І. Дерболав, Л. Керн, Дж. Кнеллер, Г. Ноль, В. Флітнер, У. Долл, Д. Ленцен, Дж. Дьюї та інші. Серед вітчизняного доробку, до якого ми схильні зараховувати праці як українських, так і російських філософів, варто виокремити дослідження К.В. Дрягунова, Є.Л. Прасолової, Н. Маслової, І. Шваневої, І.З. Цехмістро, Н. Бурбуліса, Д. Шостак, М.В. Богуславського, Л.І. Новикової, Н.Л. Селіванової, В.П. Андрущенко, С.Ф. Клепка, В.С. Лутая, М.В. Култаєвої, І.Д. Бежа, Т.Д. Дем'янюка, А.Й. Капської, І.В. Мартинюка.

Виклад основного матеріалу. Виховання – складне соціальне явище. Воно є об'єктом вивчення різних наук – філософії, соціології, психології, педагогіки, етнографії, економічної науки, біології, фізіології, генетики, тому поняття «виховання» – багатогранне, багатовимірне, має чимало визначень та тлумачень.

У психологічному тлумачному словнику В.Б. Шапар дає таке визначення поняттю «виховання». Виховання – діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці. За З. Фрейдом, виховання – це процес спонукання до подолання принципу задоволення і до заміщення його принципом реальності [8, с. 51-52].

У педагогічному словнику С.У. Гончаренко поняття «виховання» трактує як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів [2, с. 53].

М.Д. Ярмаченко розглядає поняття «виховання» як вплив суспільства на особистість, яка розвивається. У широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління [11].

У навчальному посібнику В.М. Галузяк, М.І. Сметанський та В.І. Шахов трактують це поняття в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку особистості.

Виховання у вузькому значенні – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості вихованця [10, с. 8].

Більшість дослідників у спробах систематизувати поняття «виховання» сходяться в тому, що цей термін може тлумачитися як у широкому, так і у вузькому соціальному значеннях, як у широкому, так і у вузькому педагогічному значенні.

У широкому соціальному значенні «виховання» – це вплив суспільства на людину, успадкування знань, навичок та соціальних норм. Часто в цьому значенні «виховання» отожднюється з «соціалізацією».

Ми вважаємо, що соціалізація як процес залучення підростаючої людини в суспільство завдяки засвоєнню та відтворенню особистістю соціального досвіду, історично накопиченої культури – процес безперервний, який здійснюється впродовж усього людського життя, а виховання – це дискретний (переривчастий) вплив на людину, який обмежений певним часом та місцем.

У вузькому соціальному значенні виховання означає спрямований вплив на людину з боку суспільних інститутів з метою формування в неї певних знань, поглядів, переконань, моральних цінностей, які відповідають суспільним ідеалам, що можна визначити як «підготовка до життя». Залучені до процесу виховання інституції (родина, виховні та навчальні заклади, мистецтво, релігія, засоби масової інформації, суспільна спільнота, навколишнє середовище тощо) повинні діяти цілеспрямовано, планомірно і (що є дуже важливим) погоджено, при цьому координаторами виховного впливу стають навчально-виховні заклади.

З цього випливає визначення терміна «виховання» в широкому педагогічному значенні – цілеспрямований процес, який здійснюється системою навчально-виховних закладів за участю педагогічних працівників та колективу. У вузькому педагогічному значенні «виховання» – це робота,

спрямована на формування в дитини (або іншого об'єкта виховання) системи певних поглядів та вирішення конкретних виховних завдань.

Не вдаючись у деталі відмінностей різних змістів поняття виховання, зазначимо, що воно є ключовим елементом формування особистості.

Важливим етапом нашого дослідження є тлумаченням поняття «виховання особистості» в контексті суспільства знань.

Явище «виховання» повинно сприйматися нами як спонтанні та інноваційні вимоги, що йдуть з боку формування суспільства знань до соціалізації особистості. При цьому термін «формування» ми будемо використовувати так, як його подано у словнику іноземних слів за редакцією В.І. Ляхіна та Ф.М. Петрова, виданому 1955 року. У цій праці названий термін подано у двох значеннях, а саме: а) утворювати; б) надавати форму. Тож, у даному випадку в ході спеціального дослідження громадянського суспільства потрібно дослідити, чому саме надається певна форма, а також що і як утворювати.

Отже, термін «формування» у нашому дослідженні вживається як такий, що враховує природні й штучні впливи у процесі саморозгортання суспільства знань, тобто він містить у собі природні й соціальні імпульси. І це принципово можливо, тому що «кожне поняття займає в системі своє місце, для якого воно тільки й визначене, й таке, що визначає його значення та межі застосування», як писав Ф. Шеллінг [1, с. 20].

Більш вагомим для розгортання поглибленого теоретичного аналізу проблемної ситуації є «суспільство знань». Воно відображає складне й суперечливе явище. На основі аналізу наукової літератури можна висунути робочу гіпотезу про те, що сутність, зміст та концептуалізацію «суспільства знань», як будь-якого соціального явища, можна відстежувати на основі алгоритму: поняття - ідея «суспільства знань» - ідеал - реалізація ідеї у практиці життя. Для нас «суспільство знань» є важливим чинником, оскільки зумовлює зовнішні умови, відповідно до яких має бути підготовлена особистість, і найголовніше – самореалізуватись у його просторі.

Складність розуміння впливу «суспільства знань» на виховання особистості полягає в тому, що цей феномен є ще малодослідженим і тому його вплив на свідомість людини ще важко передбачити.

У науковій літературі сьогодні використовується велика кількість понять щодо позначення майбутнього суспільства. Найбільш уживаними нині є: постіндустріальне суспільство, мережеве суспільство, інформаційне суспільство, організоване суспільство, когнітивне суспільство, знаннєве суспільство та інші.

Ми ж виходимо з того, що суспільство знань є синтезувальним продуктом глобалізаційного процесу та інформаційної революції, у ході яких відбувається становлення морфологічної, інформаційної, когнітивної та організаційної єдності світової спільноти, що веде до становлення світового суспільства знань. Ми погоджуємося з оцінкою співвідношення інформаційного суспільства та суспільства знань, що випливає з документів ООН і ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО вважає, наприклад, що поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, що найчастіше використовується для опису нинішніх тенденцій або характеристики бажаного майбутнього, не враховує повною мірою потенційної ролі інформаційної та комунікаційної революції в розвитку людства, не відображає того бачення соціального і гуманітарного розвитку, який став можливим завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Вирішенням цього методологічного казусу, на думку експертів ЮНЕСКО, стало використання концепції «суспільств знань» або «суспільств, заснованих на знаннях».

10 – 12 грудня 2003 року під егідою Генеральної Асамблеї ООН і патронатом Генерального секретаря ООН Кофі Аннана та за сприяння Міжнародного телекомунікаційного союзу в Женеві відбулася перша стадія Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (офіційно було зареєстровано 13 тисяч учасників зі 130 країн). Метою цієї першої в історії інформаційного суспільства події вищого рівня було прийняття державами – членами ООН двох стратегічних документів: Декларації принципів, яка містить фундаментальні положення розбудови інформаційного суспільства, та Плану дій, який репрезентує обмежені часовими рамками цілі, досягнення котрих сприятиме перетворенню на реальність концепції відкритого для всіх і справедливого інформаційного суспільства.

Під час другої стадії саміту, з 12 до 18 листопада 2005 року в Тунісі, зусилля учасників концентрувалися на реалізації Плану дій та виробленні рішень стосовно досягнення домовленостей щодо управління Інтернетом та механізмом фінансування. Усі учасники саміту зійшлися на тому, що поточне управління Інтернетом варто залишити за технічними структурами і захистити його від політичних пристрастей.

Впродовж усього періоду своєї участі в процесі підготовки Всесвітнього саміту щодо інформаційного суспільства ЮНЕСКО підкреслювала значення чотирьох ключових принципів, на яких повинні базуватися суспільства знань, а саме: 1) свобода висловлювання думок; 2) якісна освіта для всіх; 3) універсальний доступ до знань та інформації; 4) повага до культурної та мовної різноманітності.

Ці пріоритети зазначені в усіх основних документах Саміту (Декларації принципів, Плані дій, прийнятих на женевському етапі Всесвітнього саміту, Туніському зобов'язанні та Туніській програмі, прийнятих у Тунісі).

Визнаючи тісний зв'язок між використанням знань та розвитком, ЮНЕСКО підкреслює і наполягає на тому, що саме створення суспільств знань має визначальне значення для поліпшення якості життя, зміцнення соціальних в'язків на основі поваги різноманітності та зміцнення економік різних суспільств, відкриває шлях до гуманізації процесу глобалізації.

На відміну від поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, концепція «суспільства знань» акцентує увагу «не на глобальній одноманітності, а на звільняючій різноманітності, плюралізмі та загальній участі». Згідно з нею стверджується, що нові технології відкривають щонайширші можливості для прискорення розвитку, сприяють активній участі людей в управлінні суспільством.

Найчіткіше позиція ЮНЕСКО з питання співвідношення інформаційного суспільства та суспільства знань представлена в інтерв'ю заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації пана Абдул Вахид Хана. У відповідь на питання: «Чим концепція «суспільства знань» відрізняється від концепції «інформаційного суспільства» та чому у світі, де 80 % людей не мають доступу до базових структур телекомунікацій, суспільство знання є ключем до кращого майбутнього?» – він сказав: «Насправді ці два поняття є взаємодоповнювальними. Інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. На мою думку, концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю «технологічних інновацій», а поняття «суспільство знань» охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні та економіко-правові аспекти перетворень, а також більш плюралістичний, пов'язаний з розвитком, погляд на майбутнє. З моєї точки зору, концепції «суспільства знань» треба надати перевагу відносно концепції «інформаційного суспільства», оскільки вона краще відображає складність і динамізм змін, що відбуваються» [8, с. 23–24].

Неважко побачити, що саме застосування терміна «суспільства знань» у програмних документах ЮНЕСКО і в доповідях її найвпливовіших речників має виразні ідеологічні цілі та спрямоване на розв'язання протиріч, що є характерними саме для інформаційної стадії розвитку людства, і тісно пов'язаних з нею процесів глобалізації. Проте «суспільства знань» усе ще залишаються новим суспільним ідеалом.

Дотичним до ідеї суспільства знань є концепція «суспільства, що навчається» (learning society). Зазначена ідея увійшла до наукового обігу завдяки роботам Р. Хатчинсона та Т. Хусейна, позначивши новий тип суспільства, де придбання знань не обмежується ні стінами освітніх установ (у просторі), ні завершенням початкової освіти (у часі) – концепція навчання впродовж усього життя.

Як зазначає Е. Фор у доповіді «Вчитися існувати: світ освіти сьогодні і завтра», «освіта більше не є привілеєм якої-небудь еліти, ні фактом належності до якої-небудь вікової категорії: вона, швидше за все, стосується всього співтовариства в цілому, і до тривалості існування індивідуума» [8, с. 59]. Основну увагу дослідника було спрямовано не так на тих, хто володіє знаннями, як на тих, хто прагне їх придбати, не тільки в рамках формальних освітніх систем, але також у професійній діяльності і при неформальному навчанні, де аудіовізуальні засоби масової інформації грають важливу роль.

Вплив суспільства знань на виховний процес нині визначається ще й характером наступного розвитку. Інноваційний матеріал з цього приводу можна знайти в новітній концепції соціального розвитку, що торкається ідеї сталого або стійкого розвитку. Теоретичні передумови виникнення поняття «стійкого розвитку» закладено ще в перших творах фундаторів Римського клубу. Термін «стійкий розвиток» був введений у широке вживання Міжнародною комісією з навколишнього середовища й розвитку в 1987 р. Ідеї й принципи, концепція й стратегія стійкого розвитку викладені в рішеннях конференції ООН з охорони навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р. та «Ріо-де-Жанейро, 2012 р. »).

Стійкий розвиток являє собою синтез соціальної та природної форми розвитку, що враховує екологічні й інші глобальні імперативи. На відміну від економічно детермінованого хиткого розвитку, він представляє систему коеволюції суспільства й природи. Під стійким розвитком розуміється керований розвиток суспільства, що забезпечує виживання й безперервний розвиток цивілізації, не руйнуючи своєї природної основи. Тут для нас важливі результати дослідження В.О. Огнев'юка, який спеціально вивчав механізм впливу цінностей виховання на забезпечення сталого соціального розвитку [7]. Не менш важливим джерелом слід вважати працю канадського публіциста Дона Тапскотта, присвячену перспективам і проблемам нового суспільства побудованого на концепціях Інтернету [3]. У виховному процесі чутливої до нової доби людини такі джерела мають винятково важливе світоглядне значення, а їх вплив на особистість в повному обсязі важко навіть передбачити.

Висновки. Отже, виховання у контексті суспільства знань є ключовим елементом формування особистості, воно здійснюється тільки в суспільстві, певними суспільними інституціями; виховання формує ціннісні орієнтири особистості; спрямоване на інтеграцію індивіда в навколишній світ; має цілеспрямований та планомірний характер; залежить від стану і напрямку еволюції суспільних відносин.

Література:

1. Галузяк В.М, Сметанський М.І, Шахов В.І. Навчальний посібник / В.М Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця: РВВ БАТ „Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Дон Тапскотт. Електронно-цифровеобщество / Дон Тапскотт; [пер. с англ. и оформление]. – К.: «INT-press». Издательство – М.: «Рефл-бук», 1999.-432 с.
4. Кант И. О педагогике / И. Кант.Трактаты и письма. – М., 1980. – 712с.
5. К обществамзнания: Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.
6. На пути к обществам знаний: Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросамкоммуникации и информациином А. В. Ханом // Наука в информационномобществе: Информационноеиздание / Сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2004. – С. 22–26. 4с.
7. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого розвитку словник / В.О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003.

8. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
9. Шелгунов Н.В. Избранные педагогические сочинения / Н.В. Шелгунов. – М., 1983. – С. 24.
10. Шеллинг Ф.В. Сочинения в 2 томах / В.Ф. Шеллинг; [пер. с нем.]. – М.: Мысль, 1987, Т.1. – 637 с.
11. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / М.Д. Ярмаченко. – К.: 2001, – 514с. 20 Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / М.Д. Ярмаченко. – К.: 2001, – 51с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Tojiahmedova Muyassar Haydarovna – Namangan Davlat Universiteti o'qituvchisi.

Xolmirzayev Komiljon – NamDU talabasi O'zbekiston, Namangan.

Арсененко Ірина Анатоліївна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Аубакирова Салтанат Аубакировна – Таразский государственный педагогический институт.

Ашурова Зебинисо Рахимовна – кандидат физико-математических наук, доцент кафедры математического анализа Самаркандского государственного университета.

Бойзакова Умида Аширали қизи – Наманган Давлат Университети талабаси.

Боровик Петро Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Уманського національного університету садівництва.

Ботузова Юлія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри математики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Валиева Нафиса Абдумажитовна – Наманган Давлат Университети ўқитувчиси.

Василенко Вячеслав Сергійович – кандидат технічних наук Національного авіаційного університету.

Возненко Аліса Олександрівна – менеджер The Language Academy Мовна Академія, Київ

Глоба Ольга Федорівна – кандидат історичних наук, доцент. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Дмитрієва Валерія Юріївна – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Донець Ірина Анатоліївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Донченко Лариса Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та туристичної індустрії співробітник науково-дослідної лабораторії рекреаційної географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Друмов Дмитро Костянтинович – студент кафедри олімпійського і професійного спорту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Душенко Юрій Юрійович – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Журавель Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Голова виконкому Всеукраїнського громадського центру «Волонтер».

Жураева Манзура Юнусалиевна – бакалавр, учительница школы №7 г. Ташкент, Узбекистан.

Жураева Нодира Юнусовна – кандидат физико-математических наук, кафедра высшей математики ТАДИ.

Задубрівська Оріся Мірчівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Исакова Замирахон – ф.ф.н., доцент Наманган давлат университети.

Калько Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедра управління освітою Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Камилав Даниёр Жўраевич – Наманган Давлат Университети ўқитувчиси.

- Кіндзер Богдан Миколайович** – старший викладач кафедри Фехтування, боксу та Національних одноборств Львівського державного університету фізичної культури.
- Ковальчук Ірина Михайлівна** – старший викладач кафедри природничої освіти, здобувач. Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.
- Колотуха Сергій Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Уманського національного університету садівництва.
- Литвинова Наталія Анатоліївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Лященко Вікторія Василівна** – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Маруховський Олег Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та бізнесу Університету економіки та права «КРОК».
- Мирзахолов Нодирбек** – ужитувчи Наманган давлат университети.
- Молодечкина Татьяна Викторовна** – кандидат технических наук, доцент. УО «Полоцкий государственный университет».
- Мороховець Галина Юріївна** – здобувач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Завідувач аспірантурою наукового відділу Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія».
- Муллабоева Машхура** – Наманган Давлат Университети ўқитувчиси.
- Овский Александр Геннадиевич** – инженер-программист I категории Соискатель кафедры математического моделирования ЗНУ.
- Омарова Вера Константиновна** – кандидат педагогических наук, доцент ВАК, профессор кафедры педагогики Павлодарского государственного педагогического института.
- Павлюк Віталій Анатолійович** – студент Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут».
- Павлюк Олена Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Петрова Ольга Борисівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Харківського національного медичного університету.
- Пилипенко Татьяна Николаевна** – кандидат технических наук, доцент. Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт».
- Попова Наталія Олександрівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 3 НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».
- Проданова Ірина Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри теорії економіки та управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Руденко Ярослав Анатолійович** – студент факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету садівництва.
- Смагулова Жанара Куатовна** – студентка. Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза.
- Смілик Андрій Сергійович** – аспірант кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.
- Спіцина Ангеліна Євгенівна** – доцент кафедра економіки Національного Транспортного університету.
- Стеценко Володимир Анатолійович** – викладач соціально-економічних дисциплін КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І. С. Нечуя-Левицького».
- Стьопін Максим Григорович** – старший викладач кафедри англійської філології Маріупольського державного університету
- Сулайманов Баходир Курбанович** – старший преподаватель кафедры русского языка и литературы Каршинского государственного университета.

Топалова Олеся Іллівна – асистент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, співробітник науково-дослідної лабораторії рекреаційної географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Умербекова Динара Бейсембаевна – учитель биології Основная общеобразовательная школа села Бирлик Иртышского района Павлодарской области

Циганенко Лілія Федорівна – доктор історичних наук, професор. Ізмаїльський державний гуманітарний університет.

Ціватий Вячеслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України, перший проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Дипломатичної академії України при МЗС України.

Чепурда Ганна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету.

Чмир Станіслав Олександрович – аспірант. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

Чупанова Діана Олегівна – викладач кафедри гуманітарних наук та іноземних мов Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

Шиман Олександра Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету.

Юлдашева Людмила Петрівна – учитель української мови та літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи Тальнівського економіко-математичного ліцею Тальнівської районної ради Черкаської області.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,
 молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,
 студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 30 по 31 августа 2015 г. проводится XVII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотековедение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатах конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 29 серпня 2015 г. (включительно).

Вартість участя в конференції і розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні витрати – 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривні – 500 гривень). (в організаційні витрати входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи і Азії (за виключенням України) кошти перечисляються наступним чином:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА.

Переклади по системі «Юністрим» для Бобровника Юрія Вікторовича пунктах Приват Банк г. Переяслав-Хмельницький (в квитанції повинен бути вказаний **код перекладу** і Ф.І.О. того, хто перекладає гроші, країна).

(комісія 0,15 USD США)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк Росії»)

Для учасників з Російської Федерації (500 руб.) оплати організаційних витрат в гривні РФ (RUB) в відділеннях ОАО «Сбербанк Росії» для того, щоб організаційні витрати дійшли, в розділі НАЗНАЧЕННЯ ПЛАТЕЖА, потрібно вказувати «ПЕРЕКЛАД ЛІЧНИХ ЗАСОДКІВ» і тільки ці три слова.

56А: Банк-Посередник:	ОАО «Сбербанк Росії», Москва, РФ БИК 044525225, К/С 30101810400000000225 ИНН 7707083893 СВИФТ: SABRRUMM
57D: Банк Бенефіціара:	/30111810100000000540 АО «СБЕРБАНК РОССИИ» Київ, Україна
59D: Бенефіціар:	/ 26207017148867/ Бобровник Юрій Вікторович

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 32, к. 108.

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Yuriy Viktorovich) (вказуйте код перекладу, Ф.І.О того, хто перекладає організаційні витрати)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, e-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **MICROSOFT WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30-31.08.2015 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибку не отправления, отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58, : +38 (093) 335 78 86.

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з **30 по 31 серпня 2015 р.** проводиться XVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна Справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою:
<http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 29 серпня 2015 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 90 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 5168 7420 6537 9988 (одержувач - **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити **SMS** підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком *Іван Петренко*
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у **правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)**) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі MICROSOFT WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@gmail.com** (тема повідомлення: **30-31.08.2015 р.** (уразі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу **neasmo@ukr.net**)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопіз квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою
<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Dilbar Abdullayeva, Bahritdin Bozorov (SamDU dotsent) UY PASHSHASI (MUSCA DOMESTICA)NING AYRIM BIOEKOLOGIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH.....	6
Даниєр Камілав (Наманган, Узбекистон) БЕККОСС – ДУРАГАЙЛАРИДА ЁЎЗА ГЕНЕТИК КОЛЛЕКЦИЯСИ ЛИНИЯЛАРИНИНГ ТОЛА УЗУНЛИГИ ВА ТОЛА ЧИЎИМИНИ ЎРГАНИ.....	7
Татьяна Пилипенко, Евгений Телестаков (Київ, Україна) ЗАЩИТНЫЕ И БИОЦИДНЫЕ СВОЙСТВА ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СОЛЕЙ ПИРИДИНИЯ.....	10

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ірина Арсененко, Лариса Донченко, Ірина Донець, Олеся Топалова (Мелітополь, Україна) ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ (НА МАТЕРІАЛАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	12
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Петро Боровик, Сергій Колотуха, Ярослав Руденко (Умань, Україна) СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОСФЕРИ.....	15
Ірина Проданова (Івано-Франківськ, Україна) ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	16
Станіслав Чмир (Київ, Україна) ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКА БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ ТВАРИННИЦТВА ЗА МІЖНАРОДНИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ.....	18

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Umida Boyzakova (Namangan, O'zbekiston) SHARQ MUTAFAKKIRLARINING JANON SIVILIZATSIYA RIVOJIDAGI O'RNI.....	21
Юрій Бобровнік (Переяслав-Хмельницький, Україна) СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ (1990- 2010 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	23
Muyassar Tojiahmedova, Komiljon Holmirzayev (Namangan, O'zbekiston) YOSHLAR MA'NAVIYATI VA MILLIY QADRIYATLAR.....	27
Жанара Смагулова (Караганда, Казахстан) МЕСТО И РОЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	29
Володимир Стеценко (Богуслав, Україна) ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ (1941-1942 рр.).....	31
Лілія Циганенко (Ізмаїл, Україна), Ольга Глоба (Переяслав-Хмельницький, Україна) ДУНАЙСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	33
Вячеслав Ціватий (Київ, Україна) ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИСКУРС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНУ ДОБУ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.).....	35
Ганна Чепурда (Черкаси, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ (КІН. 40-Х РР. – ПОЧ. 50-Х РР. XX СТ.).....	38
Діана Чупанова (Черкаси, Україна) ГЕНЕЗА ПЕРІОДИЧНОЇ ДРУКОВАНОЇ ПРЕСИ НА ЧЕРКАЩИНІ (1993-2014 р. р.).....	40

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Александр Овский (Запорожье, Украина) ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ЗАКОНА ОРТОГОНАЛЬНОСТИ МАТРИЦ ПРЯМОГО И ОБРАТНОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ОПЕРАТОРОВ МЕТОДА НАЧАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ В.З. ВЛАСОВА С ПОМОЩЬЮ СИСТЕМЫ МАХИМА.....	43
Тохирид Тожиєв, Даврон Юсупалиєв (Фергана, Узбекистан) СТОХАСТИЧЕСКИХ АППРОКСИМАЦИЯ ДЛЯ РЕШЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ДИФФУЗИОННЫХ ЗАДАЧ.....	47

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Зебинисо Ашурова, Нодира Жураєва, Манзура Жураєва (Ташкент, Узбекистан) ЎҚИТИШНИНГ СИФАТ ВА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ ВА ЗАМОНАВИЙ БИЛИМ БЕРИШ.....	50
Юлія Ботузова (Кіровоград, Україна) ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	51

К.Ж. Бузаубакова, С.А. Аубакирова (Тараз, Казахстан) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	53
Юрій Душенко (Старобільськ, Україна) НОВАТОРСЬКИЙ ДОСВІД УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	56
Тетяна Журавель, Оксана Канчура (Київ, Україна) АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ ІНФІКУВАННЯ ВІЛ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ СЕРЕД МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	57
Ірина Калько (Сєвєродонецьк, Україна) ГЕНДЕРНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	60
Ірина Ковальчук (Дніпропетровськ, Україна) МОТИВАЦІЙНО-РЕФЛЕКСИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ.....	61
Наталія Литвинова (Старобільськ, Україна) ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОБІЗНАНОСТІ ТА АКТИВНОСТІ БАТЬКІВ У ПИТАННЯХ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	63
Ольга Лучанінова (Дніпропетровськ, Україна) ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК СПОСІБ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У СТРУКТУРІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ.....	65
Галина Мороховець (Полтава, Україна) ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....	68
Вера Омарова (Павлодар, Казахстан) ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИННОВАЦИОННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА.....	70
Олена Павлюк, Юрій Душенко (Старобільськ, Україна) ПЕРЕДОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД В ВИСВІТЛЕННІ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ.....	72
Ангеліна Спіцина (Київ, Україна) МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ.....	73
Максим Стьопін (Маріуполь, Україна) ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС ТА ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЯК ЙОГО РІЗНОВИД.....	77
Динара Умербекова (Павлодар, Казахстан) ЗДОРОВИЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ.....	78
Олександра Шиман (Бердянськ, Україна) КОМПЛЕКСНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	81

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Богдан Кушнір (Київ, Україна) ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ.....	84
Андрій Смілик (Львів, Україна) ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ ТА ПРАВА В РОЗУМІННІ Г. ГЕГЕЛЯ.....	84

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Наргиса Икрамова, Шерзод Рузалиев (Фергана, Узбекистан) ЗАЩИТИТЕ СВОЮ СЕМЬЮ ОТ ПЛОХОГО ВЛИЯНИЯ.....	88
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Нафиса Валиева (Наманган, Ўзбекистон) ЁШ АВЛОДДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ МАФКУРА ВА УМУМБАШАРИЙҚАДРИЯТЛАРГА АСОСЛАНГАН ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ.....	91
Аліса Возненко (Київ, Україна) МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	93

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Вячеслав Василенко (Київ, Україна) ЧАСОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕДУР ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ ЗІ ЗВОРОТНИМ ЗВ'ЯЗКОМ З ОЧІКУВАННЯМ.....	96
Віталій Павлюк (Київ, Україна) ПРОДУКТИВНІСТЬ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСОРІВ INTEL I AMD ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	99

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Т.В. Молодечкина, А.В. Васюков (Новополоцк, Беларусь), И.А. Таратын, М.О. Молодечкин (Минск, Беларусь) ПОЛУПРОВОДНИКОВЫЙ СЕНСОР МЕТАНА.....	102
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

М. Baxtiyorova, M. Shamsiyeva, Sh. Bozorova (SamDU) O'QUVCHILARNI BARKAMOL SHAXS QILIB TARBIYALASHDA BADIY GIMNASTIKANING O'RNI..	104
Дмитро Друмов (Одеса, Україна) ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИХОВАННІ СКЛАДНОКОРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ (НА ПРИКЛАДІ СТРИБКІВ У ВОДУ).....	105
Богдан Кіндзер (Львів, Україна) АНАЛІЗ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУПІДГОТОВКИ ДО ЗМАГАНЬ З КУМІТЕ СПОРТСМЕНІВ У КІОКУШИНКАЙ КАРАТЕ.....	107
Машхура Муллабоева (Наманган, Ўзбекистон) МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЧИНИҚТИРИШ ТАДБИРЛИРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ОМИЛЛАРИ.....	111

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Manzura Jurayeva (Tashkent, Uzbekistan) INGLIZ TILINI ZAMONAVIY O'QITISH.....	114
Manzura Jurayeva (Tashkent, Uzbekistan) KESIM VAZIFASIDAGI UNSURLARNING KVALIFIKATIV SINTAKSEMALARGA AJRATIB TAHLIL QILISH.....	116
Умида Бойзакова (Наманган, Ўзбекистон) АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ КАСБИЙ МАСЪУЛИЯТ БОРАСИДАГИ ҚАРАШЛАРИ.....	117
Валерія Дмитрієва (Старобільськ, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	118
Вікторія Лященко (Троїцьке, Україна) ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА МОВИ.....	121
Ольга Петрова, Наталія Попова (Харків, Україна) ДО ПИТАННЯ ПРО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	123
Баходыр Сулайманов (Карши, Ўзбекистон) ИНОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	125
Баходыр Сулайманов (Карши, Ўзбекистон) ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ЕЁ ОСОБЕННОСТИ.....	127
Людмила Юлдашева (Черкаси, Україна) ВИЗНАЧЕННЯ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕННИКІВ НА -Р ШЛЯХОМ ЗІСТАВЛЕННЯ З РОСІЙСЬКИМИ ВІДПОВІДНИКАМИ.....	130

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Орися Задубрівська (Чернівці, Україна) МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ МЕТАФІЗИКИ ЯК НАУКИ.....	134
Замирахон Исакова, Нодирбек Мирзахолов (Наманган Ўзбекистон) ФАЛСАФА ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ.....	136
Замирахон Исакова, Нодирбек Мирзахолов (Наманган, Ўзбекистон) БИЛИШНИНГ СИНЕРГЕТИК ТАЛҚИНИ.....	137
Замира Исакова, Нодирбек Мирзахолов (Наманган, Ўзбекистон) ЎЗБЕКИСТОНДА ФАЛСАФА ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ: ТАҲЛИЛ ВА ТАЛҚИН.....	139
Олег Маруховський (Київ, Україна) СИНТОЇСТСЬКА РЕЛІГІЯ ЯК СКЛАДОВА ЯПОНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ.....	141
Лілія Романкова (Івано-Франківськ, Україна) ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ.....	142

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	147
---------------------------------------------------------	-----

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Информация для участников из зарубежных стран.....	150
Информация для участников з України.....	153

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015 р. – 159 с.

Материалы XVI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2015 г. – 159 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,

ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

